

UGRABLJANJE TUJIH OTROK

Obtožnica pred VIII. ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu proti vodilnim uslužbencem organizacij, ki so se bavile z ugrabitvijo tujih otrok ima napis »*Ugrabljanje tujih otrok*«¹ in se glasi:

»Kmalu po zasedbi Poljske so nacisti začeli obsežno kampanjo ugrabljanja tujih otrok. Spočetka so te ugrabitve bile omejene načeloma na tako imenovane etnične Nemce. Kmalu pa je postalo očitno, da ni bilo pridobljenih dovolj otrok, ki bi zadostili nacističnim name-ram. Zato je bil program razširjen s tem, da so bili vanj vključeni vsi otroci z dobrimi rasnimi značilnostmi, to je s fizičnim videzom, kot so na primer svetli lasje in modre oči. Te naj bi dokazovale, da ima otrok nekaj nordijske krvi ali da bi mogel postati dober Nemec. Rasni preiskovalci RUSHA² so ob pregledih ugotavljali, ali je otrok dobre ali manjvredne krvi.

Himmler je v govoru sočlanom partije očrtal svoje namene. Rekel je:

»Tesno povezani s tem problemom, tvorijo sedaj otroci in ljudje veliki imperij, ki je bil nedavno zelo povečan s priključitvijo vzhodnih pokrajin in ki postopoma postajajo imperij germanske veličine, kakršno je za nas ustvaril voditelj (Hitler). Povezan s tem problemom je sedaj drug problem, kar je moja naloga, da kot državni komisar utrjujem nemštvo. Tudi tukaj se naša naloga tiče vprašanja, kako moremo zmagi meča dodati zmago krvi, krvi naše vsrte. Kako bomo organizacijo tega izvajali po zmagi nad sovražnikom, pravo germanizacijo dežele, kako bomo urejali pravo okupacijo novih provinc z rasnega vidika? Vodja mi je dne 7. oktobra naročil, da kot državni komisar za utrjevanje nemštva izvršim to nalogo.

Gledati moramo, da vsaj v pokrajinah, ki pripadajo sedaj Nemčiji, likvidiramo in odstranimo problem poljske manjšine.

Gledati moramo, da bodo v teh dneh, ko smo močni, ljudje naše krvi privedeni nazaj k nam, kolikor je to v naši moči in da ne bo naša kri nikjer izgubljena za zunanji svet. Način, kako naj se to izvede, bo različen glede na čas. V začetku je bilo potrebno — in to, prosim,

naj ostane v tem našem malem krožku — to opraviti na zelo krut način, zlasti v zahodni Prusiji, kjer so grozovitosti Poljakov bile najhujše in kjer se je močno prelivala nemška kri. Umevno je samo po sebi, da si bo Nemčija po vojni privedla nazaj etnične Nemce iz vseh dežel, vse ljudi, ki so dobrega etničnega nemškega izvora, jaz bi celo rekel: dobre krvi.«

Pozneje je Himmler v pismu z dne 18. junija 1941 jasno in v nedvoumnem jeziku prikazal svoj načrt, ko je rekel:

»Smatral bi za pravilno, če bi mi male otroke, ki kažejo posebno dobre rasne karakteristike, vzgajali v posebnih otroških zavodih in otroških domovih, ki ne smejo biti preveliki. Odvzem otrok bi morali razlagati z ogroženim zdravjem. Čez pol leta naj bi se pribavili generaloški dokumenti onih otrok, ki veljajo za sprejemljive. Po enem letu naj bi se ti otroci oddali kot rejenci družinam brez otrok, družinam dobre narodnosti.«

Za pospeševanje Himmlerjevih usodnih načrtov o odvzemanju otrok je Greifeld poskrbel za izdajo pravilnika 67/1. Ta predpis je bil poslan večjemu številu uradov, med njimi višjim SS in policijskim vodjem kot odposlancem RKFDV³ na zasedenih ozemljih ter v Nemčiji in Rusiji. Odlok, ki je takoj stopil v veljavo in povzročil premnoge ugrabitve, se je glasil: »... Da se bodo mogli vrniti k nemški narodnosti, naj otroci staršev nordijske rase, živeči v prejšnjih poljskih sirotišnicah in s poljskimi krušnimi starši, gredo skozi rasni in psihološki proces selekcije. Ti otroci naj se prištevajo k rasno nemški narodnosti in ponemčijo.«

Dekret je nadalje dal zelo podrobna navodila za registracijo otrok, njihov rasni pregled po RUSHA, zdravstveni pregled in kasnejše ravnanje z njimi ter predpisal: »Moj predstavnik v Poznanju bo poročal o vseh otrocih od šestega do dvanajstega leta, ki so bili označeni kot primerni za germanizacijo, inšpektorju nemških ljudskih šol. Ta bo poskrbel za oddajo teh otrok v posebne ljudske šole, ustrezne njihovim potrebam. Tisti otroci, ki bodo iz nemških ljudskih šol odhajali s pozitivnimi ocenami, naj se oddajo v kmečke domove v Nemčiji. Posebno je treba paziti, da izraz poljski otroci, primerni za germanizacijo, ne pride v javnost na škodo otrok. Otroci naj se označujejo kot nemške sirote iz nazaj pridobljenih vzhodnih pokrajin.«

Dne 16. februarja 1942 je Himmler izdal dekret, ki obsežno obravnava ugrabljanje tujih otrok in deloma določa tole:

»Politično zelo obremenjene osebe ne bodo vključene v akcijo naselitve. Njihova imena naj višji SS in policijski vodje (inšpektorji varnostne policije in varnostne službe) predložijo pristojnemu državnemu policijskemu uradu, da jih pošlje v koncentracijsko taborišče. Žene in otroci takih oseb naj se naselijo v Nemčiji in vključijo v proces germanizacije.

V primeru, da tudi žena ne more biti vključena v akcijo naselitve, ker je politično zelo obtežena, naj se tudi to sporoči državnemu policijskemu uradu, da jo bo poslal v koncentracijsko taborišče. V takih primerih se morajo otroci ločiti od svojih staršev. Politično zelo obremenjene osebe so tiste, ki so se močno pregrešile proti nemštvu (npr. so sodelovale pri preganjanju Nemcev, gospodarskem uničevanju rasno čistih Nemcev).

Otroci naj se prepustijo v krajevne nemške šole in se vključijo v Hitlerjevo mladino. Obisk krajevne šole višje izobrazbe pa jim je prepovedan.

Višji SS in policijski vodje naj posebno pazijo na to, da starši ne bodo škodljivo vplivali na regermanizacijo otrok. Če bi tak škodljiv vpliv obstajal in če bi ga bilo nemogoče izločiti s prisilnimi ukrepi državne policije, naj se otroci oddajo družinam, ki so politično neoporečne ter pripravljene prevzeti otroke kot varovance brez pridržkov in iz ljubezni do otrok ter ravnati z njimi kot z lastnimi otroki. Prav tako naj se ravna tudi z otroki, ki morajo biti ločeni od svojih staršev po paragrafu II. A 3 te uredbe.

V varstvo je treba prevzeti osebe, za katere je višji SS in policijski vodja odredil preklic nacionalizacije, jih poslati v koncentracijsko taborišče.«

Deset izvodov tega dekreta je bilo poslanih za informacijo štabnemu glavnemu uradu.

Grafični primer ugrabljanja tujih otrok in proceduro, ki je sledila, vsebuje korespondenca, ki je trajala več kot eno leto in zadeva več oseb. Ta korespondenca je tekla med Himmlerjevim uradom, RUSHA, VOMI⁴ in štabnim glavnim uradom. Ko je bila izdana odločba o izvedbi rasnega pregleda v zvezi s korespondenco in je RUSHA opravila preiskavo, je Himmler izdal naslednjo odločbo v memorandumu, ki je imel napis »tajno« in bil poslan VOMI, RUSHA in štabnemu uradu:

1. Marija Lambucki in Stanislav Koch naj ne ostaneta več v varnostnem zaporu.

2. Jadviga Koch naj se pošlje v nemško ljudsko šolo.

3. Brunhilda Muszynski naj se zapre v varstveno ječo. Njena dva otroka, stara 4 in 7 let, naj se sterilizirata in oddasta rednikom.

4. Ingeborg Avenarius naj se tudi odda v varstveni zapor. Njene otroke se mora po sterilizaciji prav tako izročiti rednikom.«

Ko je Himmler oktobra 1943 govoril v Bad Schachtenu, je ponovno omenil ugrabljanje otrok in rekel tole: »Mislim, da z ravnanjem z osebami tuje dežele, zlasti z onimi slovanske narodnosti, ne smemo zavzemati nemških stališč in ne smemo tem ljudem odkrivati nemških mišljenj in logičnih zaključkov, katerih sami niso zmožni, ampak jih moramo jemati takšne, kakršni so v resnici.

Seveda bo v taki mešanici ljudi vedno nekaj rasno dobrih tipov. Zato je naša dolžnost vzeti njihove otroke k sebi, jih izločiti iz njihovega okolja in jih, če je potrebno, ugrabimo ali ukrademo. Ali pridobimo dobro kri, ki jo lahko uporabimo zase in ji damo prostor v našem ljudstvu, ali pa to kri uničimo.«

Obtoženec Creutz, ki je bil odposlanec Greifelda, je bil tudi zapleten v ugrabljanje tujih otrok. Celo preden je Greinfeldt izdal svojo odločbo 67/1 l. 1942, je Creutz izjavil, ko je pisal državnim upravnikom: »Veliko število otrok v prejšnjih poljskih sirotišnicah moramo zaradi njihovih rasnih karakteristik šteti za otroke nordijskih staršev. Te otroke je treba rasno in psihološko izbrati. Otroci, ki so biološko primerni za germanizacijo, naj se germanizirajo.«

V tej korespondenci je Creutz dal podrobna navodila, kako je treba ravnati pri germanizaciji tujih otrok. Ni dvoma, da je Creutz izdal navodila za izvajanje »otroške operacije«, kar je pomenilo pošiljanje otrok v Nemčijo za germanizacijo, in za to dejavnost kot del germanizacijskega programa nosi on polno odgovornost.

RUSHA je dejansko bila udeležena pri ugrabljanju tujih otrok. Ta organizacija je dobila nalogo, da dela rasne preiskave, in na podlagi teh preiskav in rasnih ocen so mnogo teh otrok vzeli staršem in sorodnikom ter jih poslali v Nemčijo. Ti preiskovalci so delali v raznih presledkih pod kontrolo in nadzorstvom Hofmanna in Hildebrandta, ki sta vedela za njihovo dejavnost in za udeležbo RUSHA v tem programu. Oba ta obtoženca nosita vso odgovornost.

Hofmann, kot šef RUSHA, in Hildebrandt, ki je pozneje postal šef RUSHA, sta vedela že poleti 1941 za podrobnosti predlaganega programa. Obema obtožencema je bil poslan prepis dopisa, na katerega

smo že opozorili in ki predpisuje, da je treba otroke poljskih družin, ki kažejo dobre rasne karakteristike, poslati v rajh in jih tam vzgojiti.

Nadaljni dokaz, da je Hofmann vedel in bil udeležen pri pošiljanju otrok v Nemčijo za germanizacijo, vsebuje dopis, poslan Hofmannu v zadevi dveh ruskih dečkov, ki sta bila prepeljana v Berlin in za katera je skrbela RUSHA.

Dne 12. februarja 1942 navaja Hofmann v memorandumu potrebne akcije proti tujcem, ki so povzročali težkoče. Ob drugi priložnosti je SS-vodji grupe bilo naročeno, da predloži direktivo, po kateri naj bi Poljakom, ki se germanizirajo, a delajo posebne težave, odvzeli njihove otroke. Te otroke naj bi pošiljali v posebne domove itd. Državni voditelj pričakuje, da bo ta ukrep imel predvsem vzgojni učinek.

Obtoženi Schwalm je bil udeležen pri izvajanju ugrabitvenega programa, kakor je to razvidno iz različnih aktov.

Januarja 1941 je Schwalm postal šef štabnega urada v Lodzu in je ostal na tem položaju do septembra 1941. Tudi januarja 1941 je postal šef agentur RUSHE v EWZ v Lodzu. Imel je oblast nad rasnimi preiskovalci, ki so bili stalno zaposleni pri izpraševanju in ocenjevanju otrok. Akti dokazujejo, da je Schwalm kot šef podružničnega urada v Lodzu nadzoroval rasne preiskovalce, ki neizpodbitno pričajo o tem, da je bil Schwalm na tem položaju pooblaščen za spreminjanje rasnih odločitev.

Na nekem sestanku uradov za raso in naselitev, ki se ga je udeležil Schwalm kot šef agentur RUSHA in EWZ v Lodzu, so bili sprejeti ukrepi: Višji vodja Kaaserer je sporočil, da je po nalogu SS-personalnega glavnega urada dne 1. decembra 1940 bil premeščen kot šef urada za raziskovanje prednikov glavnega urada SS za raso in naselitev in da je zato pustil službo šefa urada za raso in naselitev pri centralnem uradu za emigracijo dne 15. januarja 1941. SS-Sturmbanführer Schwalm je bil določen za njegovega naslednika. Rasne obsojbe, ki je bila kdaj izrečena nad naseljencem po kakem izvedencu, ni smel več spreminjati noben urad. Sodba izvedenca je njegova diagnoza, je prav tako odločilna kakor zdravnikova. Samo Schwalm ima kot šef uradov za raso in naselitev oblast spreminjati takšno sodbo po temeljiti preiskavi, najbolje ob osebni pregledu naseljenca.

Schwalmova dejavnost in udeležba pri ugrabljanju otrok je nedvomno dokazana po več poročilih, ki jih je sam podpisal ob transportih. Ko Schwalm piše o 288., 239., in 432. transportu družin,

ki naj se ponemčijo, navaja dolg seznam premeščenih oseb kakor tudi datume in rojstne kraje posameznikov. V več primerih kažejo poročila, da so bili deportirani mladi dečki in deklice brez spremstva družinskih članov. Poleg deklic v starosti 15 let je bilo tu mnogo deklic starih 18 in 19 let.

Udeležba VOMI pri ugrabljanju tujih otrok je jasno dokazana po mnogih dokumentih raznih uradnikov VOMI, ti pa se tičejo sorodnikov Slovencev, ki so bili umorjeni. Tipičen je memorandum VOMI v Berlinu, uradu VOMI v Bayreuthu: Predmet: Sorodniki banditov, usmrčenih na Spodnjem Štajerskem — otrok naseljenca Albin Vipotnik, rojen 26. junija 1937, sedaj v taborišču Kastl blizu Bamberga. Oddan družini Cozej v Geislingen.

To pismo: »Ob sklepu gornje zadeve vam želim sporočiti, da se naseljski otrok Albin Vipotnik lahko odpusti.

Prosim, da navedete gornjo številko seznama na potrdilu o odpustitvi, ki naj se pošlje temu uradu, in da mi dostavite poročilo, ki ga moram predložiti še Lebensbornu.«

Da sta Lorenz in Brückner bila udeležena pri ugrabljanju otrok, je razvidno iz poročila podpisanega po obtožencu Brücknerju, v katerem ta nujno prosi za informacije glede števila otrok, ločenih od njihovih staršev. Poročilo pravi: »Glede ločitve otrok od njihovih staršev, katerih etnične karakteristike so negotove, je bila odločitev državnega vodje SS sporočena s dopisom tega urada, datiranim z dnem 28. avgusta 1942, in bilo je odrejeno, da se seznami takih otrok in sirot predložijo temu uradu, da jih pošlje državnemu vodji SS. Kljub opominu ni bilo poslano nobeno poročilo. Ker je državni vodja SS ponovno zahteval poročilo od SS-Obergruppenführerja Lorenza, pričakujem takojšnjo informacijo, kdaj bodo seznami dospeli semkaj.«

Mnogi otroci so bili zbrani v taboriščih VOMI izven Nemčije, v mnogih primerih ločeni od svojih staršev in navadno so bili končno premeščeni v taborišča VOMI v Nemčiji. Ti otroci ki so bili nedvomno nasilno odvzeti svojim staršem, so bili podvrženi rasnim preiskavam v taboriščih VOMI in potem se je ravnalo z njimi po rasnih vrednostih. Nedvomno je dokazano, da so se incidenti dogajali posebno pri jugoslovanskih otrocih in tudi na Češkoslovaškem. Povsem jasno je, da sta Lorenz in Brückner kriva zločinskega ugrabljanja tujih otrok.

Po tej obtožbi, naperjeni proti trinajstim obtožencem, izmed katerih je bila ena ženska, ostali pa oficirji SS od majorja do polkovnika,

je bilo osem izmed obtoženih obsojenih: eden na dosmrtno ječo, dva na 25 let zapora, eden na 20 let in štirje na 15 let ječe.⁵

Utemeljitev sodbe za enega glavnih krivcev Wernerja Lorenza se glasi:

»Obtoženec Werner Lorenz je kot šef VOMI aktivno sodeloval v praktično vsaki fazi programa germanizacije, kakor je bilo podrobno navedeno v tej razsodbi. Povsem zanesljivo je dokazano, da je Lorenz odgovoren za naslednje zločinske dejavnosti: ugrabljanje tujih otrok, oviranje razmnoževanja sovražnih narodnosti, nasilno evakuacijo in naseljevanje tujih narodnosti, nasilno germanizacijo sovražnih narodov, uporabo sovražnih narodov za suženjsko delo, nasilni nabor Nemcev v SS in oborožene sile, plenjenje ljudskega premoženja. Dokaz je nezadosten, da bi se moglo sklepati o krivdi glede nasilnih deportacij vzhodnih delavcev. Obtoženi Lorenz je spoznan za krivega glede točk ena in dve obtožbe.«⁶ (za nasilno ugrabljanje tujih otrok in odvzemanje mladoletnih otrok vzhodnim delavcem. op. p.)

Med narodi, ki jih je Tretji rajh podjarmil v drugi svetovni vojni in jim ropal otroke, so bili predvsem prizadeti Poljaki, Jugoslovani (predvsem Slovenci, živeči v pokrajinah, ki jih je okupiral Hitler), Čehi, Norvežani in drugi okupirani evropski narodi.

Po vseh teh deželah so bile metode ugrabljanja otrok v osnovi iste. Nacisti so se pri tem opirali na svojo rasno teorijo z osnovnim načelom načrtnega in sistematičnega germaniziranja »dobre krvi«. Kakor pri nas tako so tudi v vseh navedenih državah in narodnostih izvajali to ropanje: Glavni urad za čistost rase in preseljevanje (RUSHA), Repatriacijski urad za etnične Nemce (VOMI) in organizacija Lebensborn.

Izmed vseh narodnosti so utrpeli največ žrtev Poljaki, ki so, po mnenju ideologov Tretjega rajha, »zasedli nemški življenjski prostor«. V tem je koreninilo tudi nemško geslo »Drang nach Osten«.

Doslej nam je med opisi otrok zgoraj navedenih narodnosti najbližja knjiga Poljaka Romana Hrabarja: »Hitlerowski rabunek dzieci polskich« (Hitlerjevski rop poljskih otrok).

V njej prikazuje pisatelj eno največjih tragedij poljskega naroda, ki se ne da z ničimer primerjati.

Ropanje poljskih otrok deli pisatelj Roman Hrabar na dve razdobji. Prvo razdobje je trajalo od l. 1939 do sredine leta 1941, ko so hoteli vrniti v rajh vsako kapljo nemške krvi, ki so jo našli med

Poljaki. To prvo razdobje bi lahko imenovali dobo nacističnega ponemčevanja.

Drugo razdobje je bilo posledica težkih nemških izgub na frontah in doma, katere so z vsakim dnem strahotno naraščale, in je trajalo od sredine l. 1941 do konca vojne.

V tem času so pričeli množično ropati poljske otroke ne glede na njihovo poreklo. Vse te otroke so označevali kot »sposobne za ponemčevanje«.

Pri ropanju poljskih otrok so funkcionarji Tretjega rajha zasledovali in hoteli uresničiti dva cilja: 1. biološko krepitev nemške krvi, 2. iztrebljenje poljskega naroda.

Poljske otroke so v glavnem razporedili v tri kategorije:

1. otroke, ki so pomenili tako imenovani zaželeni ljudski prirastek,
2. otroke, ki so pomenili tako imenovani še znosni ljudski prirastek,
3. otroke, ki so pomenili nezaželen ljudski prirastek.

Kako veliko važnost so najvišji vrhovi v Tretjem rajhu prisojali ropanju otrok na Poljskem, nam potrjuje tudi Himmlerjev govor 16. septembra 1942 v Žitomiru višjim esesovskim oficirjem. Med drugim je Himmler dejal: »... Vsako dobro kri — in to je prva dolžnost, katere se morate zavedati — ki jo na vzhodu srečate, morate pridobiti ali uničiti. Kjerkoli srečate dobro kri, jo morate pridobiti za Nemčijo, ali pa se potruditi, da preneha obstajati. V nobenem primeru ta ne more ostati na strani naših sovražnikov.«

Koliko otrok poljske narodnosti je bilo žrtev »dobre krvi«?

Točnega števila žrtev ne povedo tudi najnovejši odkriti dokumenti kakor tudi ne ugotovitve izvedencev. Poljaki trde na osnovi orientacijskih podatkov, ki so jim na razpolago, da presega število ugrabljenih otrok 200.000. Od vseh teh se jih je vrnilo v domovino le 15—20 %.

Poljski otroci, danes že odrasli moške in žene, ki so ostali v Nemčiji, danes ne vedo za svoje narodnostno poreklo ali pa so se, kakor je ugotovljeno, pod vplivom njihove nove sredine zavestno odrekli svojih družin in domovine... Številne poljske družine nosijo v srcih neutolažljivo žalost za izgubljenimi otroki, o katerih usodi nimajo nobenih vesti. Izgubili so vsako upanje, da bi jih kdaj odkrili.⁷

*

Število otrok in mladincev iz obsoteljskega in posavsko-brežiškega izseljeniškega pasu, Gorenjske in Spodnje Štajerske, ki so jih selili v

posebna otroška taborišča ali pa skupaj s starši v taborišča, kjer bi jih prevzgojili, presega 10.000. Četudi se je večina teh otrok vrnila po osvoboditvi, umrlo jih je po nepopolnih podatkih 512, je za nekaterimi izginila vsaka sled, za posameznike vemo, vendar pa so zrasli v nemškem okolju in so se po mišljenju in čustvovanju nehote nam odtujili.

Gotovo je najzanimivejša in najžalostnejša zgodba otroka Viljema Goručana iz Celja.

V Himmlerjevih arhivih, ki jih hranijo v Nacional Archives v Washingtonu, je zelo zanimiva korespondenca o posvojitvi otrok s Spodnje Štajerske. Himmlerjev bratranec Hermann Heyder je 1. februarja 1943 dobil sporočilo zdravnika, da njegova žena Charlotte ne bo mogla imeti otrok. Še isti dan je to sporočil Himmlerju in ga prosil, naj mu priskrbi dva otroka: leto in pol starega fantka in pol leta staro punčko, ki ju bo posvojil, kot mu je nekoč Himmler sam predlagal. Obljublja, da ju bo vzgajal v nacionalističnem duhu. Dne 19. marca 1943 mu je Himmler dovolil posvojitvev. Zakonca Heyder sta najprej nameravala posvojiti nekega Hansa Dieterja. Ko pa sta izvedela, da ima otrok živa še oba starša (očeta Richarda Fuchsa in mater Kobsgen), sta se odločila, da posvojita Viljema Goručana, rojenega 29. marca 1942 v Celju. Prekrstila sta ga v Haymo Heinricha Heyderja.⁸ Viljem Goručan je bil vnuk Josipa Goručana, ki so ga nacisti 7. julija 1942 ustrelili v Celju, in nezakonski sin Goručanove hčerke, ki so jo nacisti odpeljali v Auschwitz in tam pokončali. Viljem Goručan ali Haymo Heinrich Heyder se po osvoboditvi ni vrnil v domovino.

Usoda Goručanove družine je težka in trpka. Oče Josip Goručan je bil do svoje aretacije junija 1942 zaposlen kot kurjač in strojnik v Cinkarni v Celju. Že pred vojno je bil organiziran v progresivnih delavskih organizacijah. Takoj po prihodu okupatorja se je povezal z narodnoosvobodilnim gibanjem. Zadnje dni junija 1942 so ga aretirali v Celju. Dne 7. julija 1942 je bil ustreljen kot talec v Starem piskru. Njegovo družino: ženo Marijo, hčerko Marijo s šestmesečnim sinkom Viljemom in devetletno hčerko Jožico, so nacisti dne 8. avgusta 1942 aretirali in odpeljali v zbirno taborišče v okoliško šolo v Celju. Sin Vincenc pa je pred aretacijo pobegnil v Maribor.

Aretirane člane Goručanove družine so dne 10. avgusta 1942 z drugimi aretiranci odpeljali v taborišča. Mater Marijo in starejšo hčerko Marijo so nacisti odpeljali v taborišče Auschwitz. Obe sta že

novembra 1942 tam umrli. Hčerko Jožico in šest mesecev starega vnuka Viljema so odpeljali v otroško taborišče. Jožica se je po osvoboditvi sama vrnila domov, ne da bi vedela, kje se nahaja mali Viljem.

Brata Vincenca, ki ni imel dokumentov o zaposlitvi, so v Mariboru aretirali in ga poslali na delo na Dunaj, nato v Hamburg in Frankfurt. Tam ga je našla tiralica gestapa iz Celja. V Frankfurtu je bil nato zaprt tri mesece. Zapora in kazni ga je rešil neki inženir, pri katerem je delal. Spomladi l. 1944 je ušel domov v Celje. Nato se je zaposlil v Mariboru.

Brat Vincenc in sestra Jožica sta takoj po osvoboditvi pričela iskati nečaka Viljema. Prek našega Rdečega križa sta se obrnila na mednarodni Rdeči križ v Švici. Od tam je prišel odgovor, da trenutno nimajo o otroku Viljemu Goručanu nobenih podatkov. Šele 1965 jima je mednarodni Rdeči križ posredoval ime človeka, ki je posinovil nečaka Viljema. To je bil Hermann Heyder. Niso pa mogli ugotoviti, kje ta oseba živi.

Sestra Jožica se je ponovno obrnila na Rdeči križ v Münchnu o zadevi izginulega nečaka. Februarja 1968 je od tam dobila sporočilo, da ga je posinovil neki Herman Heyder, neznanega bivališča.

Tako je še po tolikih letih ostala usoda otroka Viljema Goručana nepojasnjena.

Večjo srečo je imel otrok Albin Vipotnik, ki ga omenja tudi obtožnica »Ugrabljanje tujih otrok« na VIII. procesu pred ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu.

V prvi avgustovski akciji l. 1942 so zaprli v zbirno taborišče v celjski okoliški šoli tudi družino Vipotnik iz Zabukovice pri Grižah v Savinjski dolini. Aretirani so bili Fanika Vipotnik, njen sin Albin Vipotnik, rojen 26. junija 1937, vpisan pod tekočo številko 1221 v seznamu aretiranih in otrokova babica in dedek, Helena in Franc Vipotnik. Tudi to družino so v Celju ločili. Mater Faniko so odpeljali v Auschwitz, kjer je umrla. Heleno in Franca Vipotnik pa so odgnali v taborišče za ostarele, od koder sta se po osvoboditvi vrnila. Mali Albin je bil nazadnje v otroškem taborišču Kastl pri Bambergu. Iz taborišča je bil oddan v oskrbo družini Cocej v Geislingenu.

Družina Vipotnik je bila ena najzavednejših delavskih družin v Savinjski dolini. Oče otroka Albina je po vsej Sloveniji znan revolucionar in predvojni komunist Albin Vipotnik, ki je bil eden prvih partizanov na Spodnjem Štajerskem.

Po osvoboditvi je njegova rejnica Roza Cocej pripeljala otroka Albina v Zabukovico in ga predala Vipotnikovi družini. Otrok Albin je dovršil osnovno šolo v Grižah. Nato je bil sprejet v Litostroju v Ljubljani kot strugarski vajenec. Tam je bil zaposlen tudi njegov oče. Kot strugar je nato izredno študiral in diplomiral na strojni fakulteti v Ljubljani. Sedaj je diplomiran inženir, zaposlen v Litostroju v Ljubljani.

V Spodnji Savinjski dolini pogrešajo otroka Eriko Lobnikar, staro tri mesece, ko so jo z materjo Heleno Lobnikar, doma iz Grajske vasi, aretirali dne 15. avgusta 1942 v drugi akciji aretacij partizanskih družin in družin ustreljenih talcev. Hčerko so od matere ločili v taborišču v okoliški šoli v Celju in jo odpeljali z drugimi otroki v taborišče Frohnleiten. Od tukaj so Eriko odpeljali v neko otroško taborišče v bližini Regensburga. Njena mati je umrla v koncentracijskem taborišču Auschwitz. Po končani vojni so za Eriko poizvedovali, toda vsa poizvedovanja so ostala brezuspešna.

V Šaleški dolni še sedaj poizvedujejo za otrokoma Marijo Rednak in Martinom Janežičem, oba sta bila iz Šentilja pri Velenju.

Marija Rednak, rojena 1. februarja leta 1940, je bila hči Marije in Rafaela Rednaka, mizarja iz Podkraja pri Šentilju. Takoj po prihodu okupatorja je pričel oče sodelovati z NOV. Bil je član trojke v Podkraju. Pri ilegalnem delu mu je pomagala tudi žena. Oče je bil zaradi izdajstva aretiran 2. junija 1942 in že 8. junija 1942 ustreljen v Mariboru. Mati in hči sta bili aretirani ob očetovi ustrelitvi. Na spisku aretiranih oseb v prvi okupatorski akciji od 3.—6. avgusta 1942 ju zasledimo na spisku aretirancev. Mati Marija ima številko 817, hčerka pa 819. Mati Marija je umrla v taborišču Mauthausen leta 1942. Hčerko so odpeljali v neko otroško taborišče in je za njo izginila vsaka sled. Težave z iskanjem izginulega otroka Marije so nastale tudi zaradi tega, ker nihče od Rednakove družine ne živi več.

Otrok Martin Janežič, rojen leta 1941, je sin rudarja Martina Janežiča in matere Alojzije. Zaradi izdajstva so bili 4. junija 1942 aretirani. Kje so bili zaprti do I. akcije aretacij partizanskih družin, ni znano. Sodeč po zbirnem spisku komande taborišča so bili zaprti v telovadnici. Oče ima številko 81, mati Alojzija številko 82, sin Martin pa številko 83. Oče in mati sta bila odpeljana v taborišče Auschwitz, kjer sta umrla. Za otrokom Martinom pa je v taborišču izginila vsaka sled. Tudi Janežičeva družina je ostala brez sorodstva, zato je bilo tudi iskanje otroka otežkočeno.

Zelo malo je verjetno, da bi ti otroci umrli. Smrt vsakega otroka ki je umrl v taboršču, je taboriščna uprava javila na občino, odnosno sorodnikom. Teh oznanil je nekaj ohranjenih. Smrtnega oznanila pa za nobenega teh otrok ni bilo. Gotovo je tudi te tri otroke, kakor mnoge druge, oddala organizacija Lebensborn v posvojitev nemškim staršem, ki so bili brez otrok. Tako se je za njimi zabrisala vsaka sled.

Tudi za otroke češke narodnosti, katerih očetje so bili pripadniki odpora in likvidirani, se je Himmler osebno zanimal in dal svojim podrejenim tudi posebna navodila, kako naj z njimi ravnaajo. Tem otrokom so pripravljali enako usodo, kakor našim slovenskim. Himmlerjev dopis Sollmannu, vodji Lebensborna⁹ z dne 21. junija 1943 glede teh otrok, se v prevodu glasi:

Državni vodja SS
Št. dnevnika 26/31/43 g
RF/Bn

Tajno!

Na položaju, 21. junij 1943

Ljubi Sollmann!

Pooblaščam Vas, da se takoj povežete s SS-Obergruppenführerjem Frankom v Pragi. Najbolje je, da ga obiščete. Rešiti je treba vprašanje oskrbe, vzgoje ter namestitve čeških otrok, katerih očetje oziroma starši so bili kot pripadniki odporniškega gibanja likvidirani. Odločitev mora biti seveda zelo previdna. Slabi otroci pridejo v določeno otroško taborišče. Otroke dobre rase, ki bi lahko postali seveda najnevarnejši maščevalci svojih staršev, če ne bodo človeško in pravilno vzgojeni, je treba, kot si jaz to predstavljam, posredovati preko Lebensborna — v katerega jih je treba najprej sprejeti na preizkušnjo, da bi spoznali njihov značaj — nemškim družinam kot pastorki ali v posvojitev.

Heil Hitler!

Vaš

H. Himmler

Poslano:

2. SS-Obergruppenführerju Franku, Praga

3. šefu Sipo in SD

v prepisu s prošnjo, da vzamete na znanje.

Po nalogu

Rudi Brandt,

SS-Obersturmbannführer

Sollmannov odgovor Himmlerju dne 7. julija 1943 se v prevodu glasi:

*Lebensborn
Predstojnik*

*München 2, 7. julij 1943
Herzog-Maxstr. 3/7
Poštni naslov: München 1,
poštni predal 14
Telefon 13114-15-16
So/Lei
Št. dnevnika 225/43*

*Državnemu vodji SS
preko štabnega vodje osebne štaba
Berlin S W 11
Prinz Albrecht-Strasse 8*

Predmet: Št. dnevnika 26/31/43 g RF/Bn

Državni vodja!

Po ukazu sem v Pragi obiskal SS-Obergruppenführerja Franka. Privolil sem, da bo Lebensborn vselej takoj sprejel vse otroke dobre rase, kolikor še niso šoloobvezni, da bi jih preko kakega doma Lebensborna oddal staršem-rejnikom oziroma staršem-posvojiteljem.

Sedaj sta ugotovljena dva takšna otroka; sta v neki češki sirotišnici.

SS-Obergruppenführer Frank ceni število za Lebensborn v pošteveh prihajajočih otrok trenutno na mogoče 50 do največ 100, mogoče pa tudi samo 20. SS-Obergruppenführer Frank o tej zadevi poizveduje. Akcija popisa in nato tudi preselitve v Lebensborn ne bo zbudila nobene pozornosti.

SS-Obergruppenführer Frank Vam bo, državni vodja, izčrpno poročal o možnostih za namestitev drugih otrok, ki jih Lebensborn glede na svoj namen ne sprejema.

*Heil Hitler!
Vaš Sollmann
SS-Standartenführer*

V dopisu, ki ga pošilja SS-Standartenführer Gies dr. Brandtu, je govora o germanizaciji rasno polnovrednih otrok, katerih starši so bili justificirani po atentatu na SS-Obergruppenführerja Heydricha.

V prevodu se dopis glasi:

Nemški državni minister
za Češko in Moravsko
osebni referent
Št. St. M. IV. c-35 j/43 g
Tajno!

Praga, 13. junij 1944

SS-Standartenführerju dr. Brandtu,
osebni štab drž. vodje SS, na položaju.

Ljubi tovariš Brandt!

Glede otrok, preostalih po čeških eksekutirancih, odgovarjam na tamkajšnje, na SS-Obergruppenführerja Franka naslovljeno pismo od 6. februarja t. l. — znak št. dnevnika 26/2/44 g. Bra/H, da sta SS-Obergruppenführer Frank in SS-Standartenführer Sollmann 2. 7. lanskega leta o tem razpravljala v Pragi. Standartenführer Sollmann je pri teh razgovorih izjavil, da pridejo v poštev za sprejem v Lebensborn rasno polnovredni otroci v starosti do šestih let. V posameznih primerih bi lahko prevzel tudi otroke do dvanajstih let, vendar bi pri tem glede na izkušnje, vsekakor nastale težave pri sprejemu v nemško družino.

Poveljnik varnostne policije in varnostne službe je naročil drž. policijskim vodilnim organom v Brnu in Pragi, naj popišeta češke otroke, katerih starši so bili ustreljeni ali so umrli v koncentracijskem taborišču. Pri tem je bilo predvideno, da bi za ponemčenje godne otroke do šestih let odvajali preko Lebensborna nemškim družinam. Za starejše otroke, ki bi jih naj nič več ne poskušali spravljati h kaki nemški družini, pa je bila predvidena zaključena namestitev zunaj Protektorata, da bi izvedli poskus kolektivne prevzgoje. Glede nadaljnjega postopka z otroki, ki niso zmožni za ponemčevanje, naj bi odločil sam državni vodja SS.

Otroci so bili medtem registrirani. Predvideni nadaljnji ukrepi pa niso bili izvedljivi, ker je bilo treba računati s precejšnjo vznemirjenostjo češkega prebivalstva. Otroci so sedaj pri sorodnikih in znancih in so se tam vživeli. Že samo pregled otrok bi zbudil pozornost in izval posledice, ki se jih je treba ob sedanjem položaju v Protektoratu izogibati — predvsem zaradi vzdrževanja delavoljnosti kot prvega pogoja za neovirano vojno proizvodnjo. Zato je ostalo le pri popisu otrok. Odločitev o nadaljnjih ukrepih je bilo treba prestaviti na poznejši čas.

Petinšestdeset otrok Čehov, ki so bili justificirani, je nastanjenih skupaj, od tega 46 v internacijskem taborišču v Svatoboržicah in 19 v nekem otroškem domu v Pragi-Reuth. Ti otroci so v glavnem od staršev iz nekdanih krajev Lidice in Ležaky, katerih prebivalci so bili v zvezi z ukrepi po atentatu na SS-Obergruppenführerja Heydricha, ustreljeni oziroma odpeljani v koncentracijsko taborišče. Od otrok jih je bilo sedem, ki jih je izpostava rasnega in selitvenega glavnega urada SS za Češko in Moravsko pregledala in določila kot godne za ponemčevanje, poslanih v otroški dom v Wathegau.

Poveljnik varnostne policije in varnostne službe se je že v začetku prejšnjega leta prizadeval, da bi prek državnega varnostnega urada dosegel odločitev glede nadaljnjega ravnanja z otroki, ki so v Svatoboržicah in Pragi-Reutha, ter tistih, ki jim niso priznali sposobnosti za ponemčevanje. Nekdo je predlagal, da bi jih odpeljali na vzhod. Danes tak odgon iz Češke in Moravske ni več mogoč, kajti medtem so nekateri sorodniki že izvedeli, kje so ti otroci in so po ilegalni poti že tudi navezali z njimi stike, ki jih je komaj moč nadzirati. Da se je vse skupaj tako razvilo, je pač zasluga češkega strežnega osebja, ki so ga namestili zaradi pomanjkanja nemškega osebja.

Pred kratkim je izpostava rasnega in selitvenega glavnega urada za Češko in Moravsko vnovič pregledala otroke. Pri tem so označili tri nadaljne otroke, katere glede na njihovo mladost niso mogli prej oceniti, kot zadovoljiv ljudski prirastek in 19 otrok kot še zadovoljiv. Vsekakor so pri določevanju ocenitvenih skupin ravnali velikopotezno.

Za zaključeno nameščene otroke je predvideno, da rasno zadovoljive elemente pošljejo s posredovanjem Lebensborna nemškimi družinam ali v kak otroški dom, medtem ko je za nad 16 let stare otroke določena oddaja v koncentracijsko taborišče.

Po mnenju SS-Obergruppenführerja Franka za sedaj ni treba izvajati nadaljnjih ukrepov. V prihodnje bo pač treba paziti, da bodo v primeru usmrtitve obeh staršev istočasno zajeli tudi otroke, vsaj iz okolja jih bo treba takoj odstraniti.

Heil Hitler!

Vaš Gies

SS-Standartenführer¹⁰

Iz gornjih dokumentov so razvidni ukrepi nemških okupacijskih oblasti na Češkem. Postopek z otroki, starimi nad 16 let, je bil strožji in bolj nečloveški kakor z našimi otroki. Pri naših otrocih je bila za

odgon v koncentracijsko taborišče starostna meja 18 let. Iz dokumenta se vidi, da so to v glavnem otroci družin iz porušenih Lidic, kraja, ki je bil povezan z atentatorji na Heydricha.

OPOMBE

¹ Proces je trajal od oktobra 1947 do februarja 1948.

² RUSHA je kratica za Glavni urad za čistost rase in preseljevanje. Predstojnik urada je bil Otto Hofmann, kasneje pa Richard Hildebrandt.

³ RKFDV je kratica za urad državnega komisarja za utrditev nemštva, predstojnik je bil Ulrich Greifeld, njegov namestnik pa Rudolf Creutz.

⁴ VOMI je kratica za repatriacijski urad za etnične Nemce. Predstojnik urada je bil Werner Lorenz, njegov namestnik Heinz Brückner.

⁵ Zapisek, povzet po knjigi W. Stanley Moos: *Gold is where You Hide It — Charter XI. The Super Race*.

⁶ Utemeljitev obsodbe pred VIII. ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu.

⁷ Podatki iz knjige Roman z. Hrabar: *Hitlerowski rabunek dzieci polskich (1939—1945)*. WydawniŹstwo »Ślask«, Katowice 1960.

⁸ Tone Ferenc: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945*, str. 356.

⁹ Organizacija Lebensborn Amt L (Vrelec življenja). Skrb za čistost in množitev nemške rase. Predstojnik urada je bil Max Sollmann.

¹⁰ Prepisi dokumentov v arhivu IZDG, Ljubljana.

OTROCI OBTOŽUJEJO

Otroci, ki so preživljali svojo najnežnejšo mladost v nemških otroških taboriščih, so danes že odrasli možje in žene. Vsi ti se spominjajo grozotnih dni vojne s strahom v srcu in trpkim spominom. Spominjajo se vseh podrobnosti od prvih razburljivih jutranjih ur, ko so nemški policisti butali ob zaklenjena vežna vrata, aretacij svojih družin ob domačem ognjišču in poti do tovornih avtomobilov, ki so jih odpeljali v daljno tujino. Spominjajo se življenja, ki so ga v strahu preživeli v začasnih zbirnih taboriščih v Celju, Goričanah pri Medvodah in Šentvidu. Spominjajo se zbirnega taborišča v Frohnleutenu pri Gradcu in Windsheimu pri Nürnbergu in ostalih, kjer jim takoj prve dni taboriški vodja s klofutami in bičem vbijal v glavo nacionalnosocialistično disciplino. Spominjajo se taborišč po vsej Bavarski, ki so jim bili domovi gorja.

Mnogi izmed njih se spominjajo najpodrobnejših dogodkov iz triletnega trpljenja in prevzgajanja, ki naj bi jih proti njihovi lastni volji in volji staršev spremenilo v nemške otroke.

Spominjajo se trenutkov, ko so se poslednjič ozrli v solzne in zaskrbljene materine oči. Spominjajo se one avgustovske noči leta 1942, ko so jih s silo odtrgali za vedno od ljubeče materine roke. Refren vseh njegovih spominov je: »Matere nisem videl nikdar več. Umrla je v taborišču Auschwitz.«

Otroci, ki so jih sneli s prsi doječih mater, se ne spominjajo teh usodnih dogodkov, ker so bili tedaj še premajhni. Le redki so ohranili spomin na svoje matere kot zbledel odsev, pomešan z dogodki, ki so se jim vtisnili v spomin šele kasneje v domovih Lebensborna. Spominjajo pa se svojih krušnih mater v Nemčiji. Nekatere izmed teh še sedaj iščejo možnosti, da bi ostale z njimi v stikih. Toda med otroki in njimi je režeči prepad Hitlerjevega nacionalnega socializma, ki se ne da premostiti.

Hvaležni smo danes vsem onim, ki so se humano zavzeli za naše otroke, toda z odporom mislimo na potujčevanje naše krvi. Krutih,

nečloveških dejanj te vrste ne moremo pozabiti ne mi in ne naši otroci. Ti otroci so se šele ob vrnitvi v domovino pričeli zavedati vse obsežnosti in grozovitosti tega početja, ko so izvedeli za vse zločine, ki jih je okupator uganjal po naših krajih.

Nemogoče je pozabiti strašne dni streljanja talcev, njihovih očetov, mater, bratov in sester v Starem piskru v Celju, v mariborskih sodnih zaporih, v Begunjah in po ostalih predelih naše zemlje. Nemogoče je pozabiti v srce segajoče poglede poslavljalajočih se mater in njihove smrti v krematoriju taborišča Auschwitz. Ne morejo pozabiti pogleda na izropane domove in opuščena ognjišča ob vrnitvi domov. S trpkostjo se spominjajo otroških taborišč, kjer se ni smela oglasiti slovenska beseda, ki je bila, še ne prav izgovorjena, že z udarcem kaznovana. Ne morejo pozabiti onih vlažnih, pustih, z mahom poraslih zidov starega gradu v Saldenburgu, mrkih samostanskih celic v Neustiftu, gradu Kastlu in ostalih taborišč, kjer bi naj pozabili svoj rod, svojo govorico in svojo domovino ter se utopili v Hitlerjevem nacionalnem socializmu. V teh taboriščih naj bi se bili prevzgojili v poslušne otroke — poznejše moške in žene, v katerih je zamrl vsak čut za pravičnost in humanost. Prevzgojili naj bi jih v ljudi, ki bi jim bila nacionalsocialistična ideja vse na svetu. In ti naši dragi otroci, posebno še fantje, katerih očetje so prvi prijeli za orožje proti suženjstvu, naj bi po prevzgoji postali najostrejše sredstvo, s katerim bi okupator zatiral njihove lastne rojake. In naša dekleta, prevzgojena v otroških taboriščih, naj bi postale, ko bi odrasle, služkinje za vsa hišna dela pri vodilnih funkcionarjih nacionalnega socializma. Poniževale bi se pred onimi ljudmi, na katerih povelja so padali v smrt njihovi očetje in matere.

Tega ti naši dragi otroci ne morejo in tudi ne bodo nikdar pozabili. To so dejstva, polna velike tragičnosti, ki se ne da preboleti. Naši sedanji in bodoči otroci morajo vedeti za vse te grozote, da bodo znali ljubiti svobodo svoje domovine z ono ljubeznijo, ki je je naša domovina vredna. V duhu bodo gledali mračno preteklost, ki so jo morali preživeti njihovi očetje in dedje.

To je največja epopeja naših slovenskih otrok, ki jih je na usodni poti spremljala smrt njihovih staršev, bratov in sester . . .

Spomini otrok, ki so jih napisali ali pripovedovali o življenju v otroških taboriščih, so pretresljivi dokumenti strahotnega časa. V preprostih, skromnih besedah plastično slikajo svoje težko življenje.

Več teh spominov je napisanih z okorno, trdo pisavo, ki se ji pozna, da jo je pisal človek z žuljavo roko. Nekateri so napisani z lahko, tekočo pisavo izobraženca. Mnogi pa so svoje spomine samo pripovedovali. Niso se mogli odločiti, da bi jih sami napisali, preveč trpki in žalostni so. V vseh teh spominih pa je nekaj: njihova težka in žalostna mladost, ki so jo preživljali brez ljubečih staršev in varnega doma, daleč od zaslužjene domovine.

Posebno dragocen spomin je ohranjena spominska knjiga naših otrok iz taborišča Saldenburg, ki jo je prinesla s seboj Pepca Medved. Četudi so ti otroci živeli v daljni, njim sovražni deželi, kjer se ni smela slišati sloveska beseda, so pisali spominske vrstice v svojem materinskem jeziku, se tolažili, želeli drug drugemu vse lepo in dobro, se spominjali svojih dragih in si krepili narodno zavest.

Mogoče je to edini in najmočnejši napisani dokument iz vseh taborišč s slovenskimi ljudmi, saj nam prisrčno govori o ljubezni do domovine in rodu . . .

Alojz Brezovnik iz Bočne v Gornji Savinjski dolini, ki je bil aretiran skupaj z vso Breznikovo družino kot njen najstarejši otrok, piše:

»Naša hiša je bila tesno povezana s prvimi partizani Gornje Savinjske doline. Moja dva strica Ivan in France Žmavc in moj bratranec so bili med prvimi partizani. Zaradi njih so nas tudi izselili.

V zgodnjih jutranjih urah dne 4. avgusta 1942 so nemški policisti obkolili našo hišo. Zaslišali smo močno trkanje na vežna vrata in oster glas :»Aufmachen!« Vsi smo se prebudili in se za hip potuhnili. Trkanje je bilo vse močnejše. Slednjč je oče s strahom odprl vežna vrata. V hišo so stopili do zob oboroženi policisti in nas vprašali, kje imamo partizane. Oče jih ni razumel in jih je samo vprašujoče pogledal. Neki policist ga je sunil in se zadrhl: »Marsch!« Nato je pristopil k očetu tolmač in ga vprašal: »Kje so Anton, Frančiška in Marija Žmavc?« Oče jim je odgovoril, da so doma. Sledil je kratek premor. Potem so nam sporočili, da nas bodo čez četrto uro odpeljali. Med nami je nastal silen preplah in jok. Moja mati je padla v nezavest. Očeta sem videl takrat prvič v življenju jokati.

V tem kratkem času, ki smo ga imeli za odhod, in v popolni zmedbi nismo skoraj ničesar vzeli s seboj. Jaz sem pograbil očetov nahrbtnik in strpal z vso naglico vanj kruh, zabelo in nekaj otroških

oblek. Vtem se je že oglasilo povelje za odhod. V trenutku mi je možgane preblisnila misel, da bi pobegnil. Toda takoj sem se zbal, da bi Nemci za kazen ustrelili očeta. Zastrazene so nas prignali do posestnika Mlinarja na Kropi pri Bočni. V Mlinarjevi hiši, ki je stala ob cesti, so zbrali vse aretirance. Naložili so nas na tovorni avtomobil in nas odpeljali v deško okoliško šolo v Celje.

V tej šoli se je pričel za nas pravi križev pot. Otroci so nenehno jokali in prosili za hrano, ki je ta dan nismo dobili. Točno se ne morem spomniti, koliko dni smo ostali v šoli. Vsi drugi dogodki pa so mi jasno pred očmi.

Zaprto sem bil skupaj z očetom. Preden so ga odpeljali, sva se lepo poslovila. Očetovo slovo od ostale naše družine je bilo silno žalostno. Vsi smo jokali. Ko so očeta odvedli iz sobe, sem stopil za njim. Stražar na hodniku je videl, da se držim očeta. Zadrhl se je nad menoj: »Paglavec, poberi se proč!« V tem trenutku mi je že primazal krepko zaušnico, drugi stražar pa me je brnil, da sem zletel po stopnicah in obležal nezavesten.

Ko sem se zbudil iz nezvesti, sem vstal in od začudenja ves zmeden zagledal pet policistov, ki so bili v sobi. Eden me je vprašal, kako se pišem. Povedal sem mu svoje ime in priimek. Kmalu so našli v kartoteki moje ime. Nato so me nekaj časa gledali, eden pa me je vprašal: »Fant, ali poznaš svojega strica Toneta?« Odgovoril sem, da ga poznam.

Nato me je nekaj časa opazoval in dejal: »No, potem mi boš pa povedal, kje je sedaj.«

Odgovoril sem mu: »Kako pa naj jaz vem, kje je, ko pa ga je kar zmanjkalo. Domov ni prišel nič več.«

Hipoma so se spogledali in zopet mi je rekel: »Če ne boš povedal, kje je stric, te bomo premlatili kakor bika.«

Zopet sem mu odgovoril, da ne vem o stricu ničesar.

Sedaj je začelo padati po meni. Tepli so me s pendreki. Da bi se ubranil udarcev, sem se splazil pod mizo. Ker pa je bila miza majhna, so molele moje noge izpod nje. Zato so me topli najbolj po nogah. Kmalu sem bil ves krvav. Ko so to videli, so me nehali tepsti. Na njihov ukaz sem le s težavo zlezel izpod mize. Eden mi je potegnil hlače do kolen in mi dejal: »Fant, kaj bi ne bilo bolje, če bi nam povedal vse, kar veš o stricu, pa bi te ne pretepali?« Jaz mu na te besede nisem ničesar odgovoril. Nato so se pričeli pomenkovati med seboj.



*Jurjašičeva mama iz Središča na obisku pri svojih vnučkah v taborišču
Saldenburg leta 1944*

Kmalu so me zapodili nazaj v sobo. Prosil sem, da mi pokažejo, kam naj grem. Eden izmed njih me je peljal nato v sobo, kjer so že bili trije mladeniči, a jih nisem poznal. Vsi smo dolgo časa molčali, le eden je neprestano polglasno preklinjal Nemce.

Opoldne so nam v sobo prinesli samo malo čorbe. Hitro smo jo pojedli. Bil sem tako lačen, da bi je pojedel še petkrat toliko, če bi je bilo.

Po kosilu sem si pregledal rane. Spodnji del srajce sem si raztrgal in s cunjami obvezal ranjene noge. V tej sobi smo bili ves popoldan

in vso noč. Naslednje jutro smo se vsi fantje zbrali na šolskem dvorišču, kjer so nas prešteli za transport. Bil sem sam, matere in sester nisem videl. Na železniško postajo so nas gnali kakor živino.

Očeta in mater so odpeljali v taborišče Auschwitz. (Oswiencim na Poljskem). Od njiju nismo dobili nobenega sporočila. Edino sporočilo iz taborišča je bil materin mrliški list. Umrla je 2. februarja 1943. Po osvoboditvi smo izvedeli od drugih, da sta se oče in mati v taborišču videla samo enkrat in da je oče umrl prej kakor mati. Podatkov o njegovi smrti sploh nismo prejeli. Našo staro mater so poslali s transportom v taborišče Baumgarten, od koder se je leta 1945 vrnila vsa strta domov.

Nas otroke so odpeljali v taborišče Frohnleiten. Tukaj smo bili kake tri tedne. Nato so našo skupino odvedli v taborišče Saldenburg. Moji sestri sta ostali v tem taborišču do osvoboditve. Nas starejše fante so takoj zaposlili v neki sedlarski delavnici, kjer smo delali za vojaštvo. Po treh mesecih so nas fante odpeljali v taborišče Selingenporten, v bližini Nürnberga. Iz taborišča smo morali hoditi na delo v tovarno Allersberg. Tu smo morali tako delati, da je vse teklo od nas. V tovarni sem bil šest mesecev. Nato so me poslali nazaj v Saldenburg. V tem taborišču so ostali sami otroci in dekleta. Taboriški vodja je prosil, da mu dodelijo močnega fanta, ki bi za otroke dovažal mleko, pripravljal drva in hrano. Moje sestre so ga prosile, naj bi prišel na to mesto jaz. Njihovo prošnjo so uslišali. Tako sem se vrnil v Saldenburg in tukaj ostal do kapitulacije Nemčije.

Po kapitulaciji smo ostali v Saldenburgu še dva meseca. Domov smo se vračali preko Jesenic, toda brez očeta, matere in ene sestre. Doma smo našli domačijo popolnoma izropano. Vsi mladi in neizkušeni smo pričeli obnavljati domačijo. S trdim delom smo v sebi dušili bridkost, toda pozabiti težkih časov ne moremo.«

Svoje spomine je napisala tudi Jožica Fludernik iz Ljubnega v Gornji Savinjski dolini. Avgusta 1942 so aretirali vso njeno družino: očeta, mater, njo in dva meseca starega brata Maksa. Sama Jožica je bila v času aretacije šele v petem letu starosti, vendar se spominja najvažnejših dogodkov iz življenja v taborišču. Njeno pismo se glasi:

»Komaj sem se pričela zavedati življenja, sem prav tako kot mnogo drugih otrok v tistem času že morala okušati krivice, ki nam jih je prizadejal okupator.

Prvo, kar je zadelo našo družino, je bila aretacija očeta, ki so ga odpeljali v Stari pisker v Celju. Po dveh mesecih smo izvedeli, da je bil oče ustreljen, in tedaj so prišli tudi po nas.

V usodni noči nas je prebudilo razbijanje po vežnih vratih, slišali smo neznano govorico pred hišo. Razbijanje je postajalo vedno močnejše, dokler ni mama vsa preplašena hitela odpirat vežna vrata. V sobo so vdrli štirje policisti, zunaj pa jih je bilo še več. Medtem se je prebudil tudi bratec Maks in pričel neutolažljivo jokati, kakor da slutiti, kaj se bo z njim zgodilo. Morali smo se hitro pripraviti na odhod. S seboj smo lahko vzeli le nekaj obleke in malo hrane. Na trgu nas je čakal tovorni avtomobil, na katerem je bilo že nekaj družin z Ljubnega. Odpeljali so nas v Celje, kjer so po enem tednu ločili otroke od mater. Ker še nisem bila stara pet let, nisem ob slovesu čutila tega, kar je čutila moja mama, ko se je morala ločiti od naju z bratom. Srce ji je vpilo od bolečin, ko so ji iztrgali iz naročja dva meseca starega Maksa.

Ko sem se drugo jutro zbudila, sem bila sama brez matere in niti za brata nisem vedela. Jokala sem in klicala mamo, vendar mame ni bilo nikjer, ker so jo poslali v taborišče Auschwitz. Kdaj so odpeljali nas otroke, se ne spominjam.

Prvo otroško taborišče, kamor so nas privedli, je bilo v Frohnleithenu. Odkar so nas ločili od mater, nisem videla brata. Nekega dne je prišla bolniška sestra po mene, v naročju je imela brata. Peljala me je v neko pisarno, kjer so nama vzeli prstne odtise. Od tistega dne ga nisem več videla. Kam so odvedli dojenčke, ne vem, nas so odpeljali v taborišče Saldenburg. To taborišče imam še najbolj v spominu, ker nas je bilo v njem mnogo. Imeli smo nekakšno otroško sobo, v kateri smo se podnevi igrali, včasih pa so nas peljali tudi na sprehod. Kadar smo bili nemirni, in to je bilo pogostoma, so nam pretili z banditi. Teh pa smo se zelo bali. V Saldenburgu smo živeli v nesnagi, vsi smo imeli uši in garje. Žalostno nas je bilo pogledati, po vsem životu smo bili krastavi. V vsaki sobi je bila ženska, ki smo jo morali klicati »tante«. Ta nas je zjutraj površno umila in počesala. Oblačili smo se sami in pri tem pomagali drug drugemu. Zvečer smo zmetali vso obleko na eno posteljo. Zjutraj pri vstajanju pa smo vlekli vsak svoje oblačilo iz kupa. Pri tem smo precej obleke tudi raztrgali. Govoriti smo morali nemško, kolikor je pač kdo znal.

Nekega dne sem zbolela in sem morala v bolnišnico. Nekaj dni nato sta prišla k meni neki moški in ženska. Hotela sta me prepričati,

da sta oče in mati. Jaz pa sem vztrajno trdila, da nista. Z menoj sta bila zelo prijazna in sta hotela, da bi šla z njima. Vendar sem se jima uprla in me potem nista marala vzeti.

Iz bolnišnice so me napotili v taborišče Neustift. Tu sem bila malo časa. Mojemu stricu, ki je stalno bival na Koroškem, se je posrečilo na njegovo prošnjo dobiti dovoljenje, da me lahko vzame k sebi. Ker ga nisem spoznala, sem se ga bala. Mislila sem, da je zdravnik. Ko pa mi je pričel govoriti v slovenskem jeziku, da me bo peljal k moji mami, sva postala prijatelja in ga nisem izpustila več iz oči. Vsa srečna sem bila, ko me je pripeljal k stari mami, ki sem jo poznala. V otroškem taborišču sem prebila poldrugo leto.

Stricu se je po dolgem času posrečilo dobiti tudi mamo iz Auschwitza. Malo preden se je vrnila iz taborišča, smo prejeli sporočilo, da je brat Maks umrl.

Vsak dan sem vpraševala staro mamo, kdaj bo prišla moja mama. Težko sem jo pričakovala, a končno je le prispela. Bila je silno shujšana in bleda, a sem jo vseeno spoznala. S solzami v očeh me je objela, presrečna, da sva bili po dolgi ločitvi zopet skupaj.

Po vojni sva se vrnili v domovino. Naše stanovanje je bilo prazno, vse so nam razvlekli Nemci. Ostali sva brez vsega, brez očeta in brez brata.«

Za Jožičinega brata Maksa se je izselitev tragično končala. Kakor vsi drugi otroci je bil tudi on dojenček, star komaj dva meseca, v košarici odpeljan v taborišče Frohnleiten. Pri rasnem pregledu, ki ga je v Celju opravil dr. Rödl, je Maks nedvomno dobil rasno številko I ali II kakor tudi njegova sestra Jožica. Oba sta bila nato rasno pregledana še v Frohnleiten, kakor je razvidno iz Jožičine izjave. Z gotovostjo lahko trdimo, da je tudi Jožica imela enako rasno številko saj piše v svojih spominih, da sta jo hotela neka žena in mož adoptirati. Lebensborn pa je adoptacije dopuščal samo pri takih otrocih, ki jim je rasni pregled dal pozitivno oceno.

Po dopisih, ki so bili ob Maksovi smrti poslani njegovemu stricu Matiji Slatinšku iz otroške bolnice Altenburg, je dokazano, da je otrok bil v Lebensbornovem otroškem domu »Sonnenwiese« (Sončna trata) v Kohrenu, kar potrjuje dopis državnega komisarja za utrditev nemštva VOMI.

Prevoda obeh originalov, ki jih ima Jožica, se glasita:

S p o r o č i l o

*Otroška bolnišnica
Altenburg
Telefon 1687
Dne 1. IV. 1944*

*Gospod
Matija Slatinšek
Koroško
Mühlgraben 5 pri Velikovcu*

Spoštovani gospod Slatinšek!

*Otroka Maksa Fludernika so nam poslali 19. januarja 1944 iz Otroškega doma »Sonnenwiese« (Sončna trata) v Kohrenu kot baci-
lonosca davice (difterije). Ker nismo vedeli za naslov njegovih so-
rodnikov, smo poročali o otrokovem stanju Otroškemu domu
»Sonnenwiese«.*

*Otrok se je počutil do 27. marca 1944 popoldne popolnoma dobro.
Imel ni nobene vročine in je pil z dobrim tekom iz steklenice ter se je
igral z drugimi otroki. Proti enajsti uri je našla sestra otroka neza-
vestnega v postelji. Dali smo mu takoj sredstva za poživiljanje srca in
dihanja, toda ostala so na žalost brez uspeha. Tudi vdihavanje kisika
je prineslo le trenutno izboljšanje. Ob 15. uri 45 minut je otrok umrl,
ne da bi se bil spet zavedel. Bil je to redek primer možganske kapi
pri otrocih.*

*Takoj smo telefonsko obvestili Otroški dom v Kohrenu. Obžalu-
jemo, da nismo vedeli niti za Vaš naslov niti za naslov Vaše hčerke,
ker bi Vas bili sicer takoj osebno obvestili. Čas otrokovega pokopa
določi otroški dom »Sonnenwiese« v Kohrenu.*

Prosim, obrnite!

Spoštovani gospod Slatinšek!

*Zaščitna sestra je napravila na dan pred smrtjo Vašega ljubega
nečaka priložene posnetke, ker je imela tega otroka najraje, ni pa bil
pri vseh negovalkah v bolnišnici deležen posebne ljubezni in naklonje-
nosti. Še to bi hotela reči Vam in Vaši dragi hčerki v tolažbo.*

*Sestra Helena
Otroška bolnišnica Altenburg
Zeitzerstr. 28. — Telefon 1687*

*Državni komisar za utrditev nemštva
Volksdeutsche Mittelstelle
Einsatzführung Bayreuth*

*Beuyreuth, dne 12. IV. 1944
Wendelhüfen*

*Gospod
Matija Slatinšek
Mühlgraben št. 5 pri Velikovcu*

Predmet: Preseljeni otrok Maks Fludernik, roj. 9. junija 1942.

Obžalujem, ker Vam moram sporočiti, da je otrok Maks Fludernik umrl dne 27. marca 1944 v otroški bolnišnici v Altenburgu.

Prosim Vas, da mi predložite rojstni list v overovljenem prepisu, da bi mogel napraviti smrtovnico (mrliški list), ker zaradi pomanjkanja primernih podatkov ne moremo ugotoviti, kje je bilo vpisano otrokovo rojstvo.

*Po nalogu:
Podpis nečitljiv*

Elica Skornšek iz Ljubije pri Mozirju pripoveduje o življenju v otroških taboriščih takole:

»Dobro se še spominjam očetovih poti vsako nedeljo v Šmihel nad Mozirjem in na Mozirske planine. Mati, ki je poznala njegove nevarne opravke, mu je vsakokrat pred odhodom dejala: »Kmalu se vrni, da nas ne bo skrbelo, kje si!« Oče je imel zvezo s partizani in aktivisti v Šmihelu. Bil je izdan in 11. junija 1942 so ga zaprli in po dvanajstih dneh zapora v Celju ustrelili. Po očetovi smrti smo mi otroci z materjo odšli na njen dom v Ljubijo. Našo hišo je policija zapečatila in nismo smeli vanjo brez njenega dovoljenja. Vse naše stvari so ostale v hiši. Šele potem, ko smo bili že vsi v taborišču, so sorodniki lahko prevzeli pohištvo, stroje v naši čevljarški delavnici pa so zasegli Nemci.

Okoli 6. ure zjutraj dne 4. avgusta 1942 so prišli po nas policisti. S seboj smo smeli vzeti samo najpotrebnejše stvari. Pripeljali so nas v Celje. Po petih dneh, bila je sobota, so nas vse spravili v telovadnico okoliške šole, nato pa v šolsko poslopje. V nedeljo zjutraj, nekako ob dveh, so zbudili vse žene nad 18 let starosti. Vse so morale takoj na dvorišče. Ker sem v tem času bedela, mi je mama pred odhodom dejala: »Elica, na dvorišče moram. Morda se ne bomo več videli. Pazi na Jožka in Marijiko, bodi jima druga mama! Bodite vsi pridni!«

Stisnila me je poslednjič in me poljubila. Začela sem jokati in zbudila še brata in sestro. Poslovala se je tudi od njiju in odšla.

Naša mama je bila vedno pripravljena na najhujše. Nekatere matere so odšle na dvorišče nič hudega sluteč, ne da bi se bile poslovile od svojih otrok.

Kmalu nato smo zaslišali brnenje avtomobilov, ki pa je po daljšem času zopet utihnilo. Naših mater ni bilo več nazaj. Odpeljali so jih v



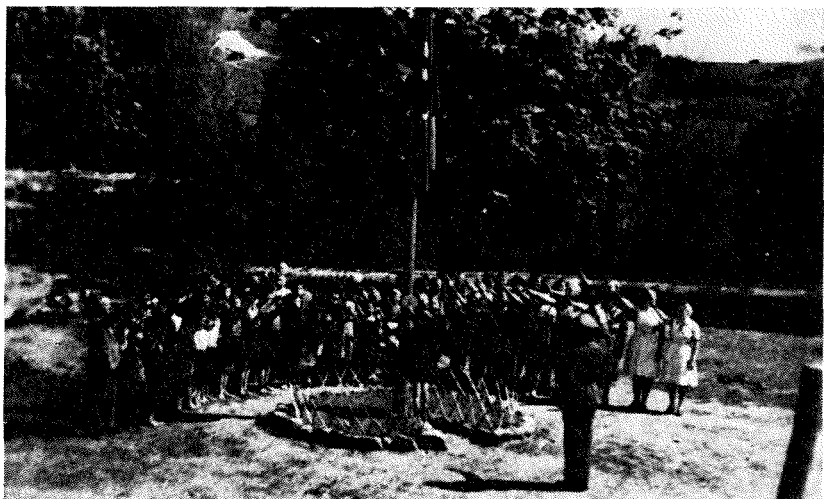
Otroci v taborišču Eisenstein

Auschwitz. Tam je moja mati umrla 17. aprila 1943. Mi otroci nismo dobili od nje nikakega sporočila. Od doma so nam sporočili njeno bivališče, ker nam otrokom sama ni smela pisati.

Nas otroke so naslednji dan, v ponedeljek, odpravili v taborišče Frohnleiten. Koliko nas je bilo, ne vem. Skupino, v kateri sem bila jaz, so odpeljali v Eisenstein.

V novem taborišču smo stanovali v nekem bivšem hotelu, ki ga je okrog in okrog obdajal gozd. Hrana tu ni bila preslaba, disciplina pa je bila izredno stroga — vojaška. V tem taborišču smo ostali do 29. oktobra 1942, ko so nas premestili v Selingenporten pri Neumarktu, Oberpfalz.

Pred zajtrkom smo imeli vsak dan jutranjo telovadbo, nato pospravljanje in čiščenje sob, hodnikov in stranišč. Pregled je vsako jutro opravil sam taboriščni vodja. Po pregledu smo šli k zajtrku. Nato je bil »apel«. Tukaj so nam odredili nadaljnje delo. Na »apelu« so se izrekale tudi kazni. Domov smo smeli pisati samo nemško in tudi domači so nam morali pisati v nemščini. Pakete, ki smo jih prejeli od doma, so že v pisarni pregledali. Mnogokrat se je zgodilo, da je naslovnik dobil samo polovico vseh dobrot.



Prevzgoja »ukradenih otrok« v otroškem taborišču Eisenstein, Češkoslovaški protektorat. Pozdrav zastavi pri »apelu«

Bili smo tudi zaposleni. Starejša dekleta (nad 14 let) so prale, krpale in pomagale v kuhinji. Mlajše so delale žične gobice za pomivanje posode. Norma je bila 200—250 kosov dnevno. Ne vem, kam so te gobice pošiljali. V tem taborišču smo dobili v presledku 15 dni vsak po 6 injekcij.

Maja 1943 so nas zopet razdelili po skupinah. Najprej so odšli dečki, ki so bili stari okoli 5 let, med njimi je bil tudi moj brat Jože. Nato so odpravili starejše dečke. Večina deklet je prišla v Saldenburg. Nekaj nad 14 let starih deklet, sposobnih za delo, pa so pridržali. Moj brat je prišel v taborišče Mainburg. Kam so odpeljali druge, ne vem. Dekleta do 14 let starosti so poslali v taborišče Saldenburg, ka-

mor smo dospele 24. maja 1943. V tem taborišču smo potem ostale do osvoboditve. Pozimi in v prostem času smo hodile tudi v šolo. Imela je samo en razred. Učile smo se le nemško. Ko so dozorele borovnice, smo jih nabirale vsak dan razen ob nedeljah. Starejše so jih morale nabrati po 12 litrov vsak dan. Jeseni smo hodile delat na polja.

Nekega dne pozimi 1944 so nas odvedli na avtobusno postajo, ki je bila v bližini našega taborišča. Povedali so nam, da pride transport otrok. Dobro se spominjam, da sem zimske čevlje vedno zelo težko obuvala, ker so mi bili že premajhni. Toda takrat je šlo prav lahko in hitro. Z nekim čudnim občutkom sem tekla na postajo, da vidim, kdo so ti otroci. Upala sem, da bo med njimi morda tudi moj bratec. Na postaji smo zagledale prav majhne otroke in tudi moj bratec je bil med njimi. Bili so vsi tisti, s katerimi smo bile že v začetku skupaj. Tako srečne smo bile, ko smo jih objemale, da smo od veselja jokale. Tedaj smo tudi izvedele, kdo ima še živo mamo. Vsi došli otroci so namreč bili pri svojih materah. Do tega trenutka je še vedno tlela v meni iskrica upanja, da morda še kdaj najdem svojo mamo. Zdaj sem vedela, da sem jo izgubila za vedno.

Spet je minilo leto v taborišču. Ko je skopnel sneg, smo največ časa prebili v bližnjem gozdu. V prostem času smo delali, kar smo hoteli. Disciplina ni bila več tako stroga. Vsak dan smo opazovali zavezniška letala. Neprestano so brneli nad nami njihovi motorji. Vedeli smo, da ne bo trajalo več dolgo in bo vojne konec. V nas so se vzbujali dvomi, če se bo za nas vse srečno končalo. Želeli smo si samo domov.

25. aprila 1945 so Američani osvobodili naše taborišče.«

Rozoničnikova (vulgo Reberšakova) domačija je v Šmihelu nad Mozirjem. Tu gospodarijo po vrnitvi iz taborišča samo otroci. Oče, mati, stric Pavel in rejenec Tonče Olet se niso vrnili. Vsi trije moški so bili ustreljeni 22. julija 1942 v Starem piskru v Celju, mati pa je od žalosti umrla v Auschwitzu.

Hiša čepi v bregu. Na zgornji strani jo obdajajo smrekovi gozdovi, ki segajo proti vrhovom Mozirskih planin. S sinom Jožetom, ki se je le težko odtrgal od dela — sedaj gospodari na domu s svojo sestro — sva si segla v roke in sedla za mizo. Dejal je: »Poglejte, prej nas je bila polna hiša, sedaj pa sva sama s sestro. Vse delo leži na najinih ramenih.« Pričela sva se pogovarjati o njihovi družinski tragediji. Vstal je od mize in se kmalu vrnil s srednje veliko vrečko, sešito iz

domačega hodnega platna. »Poglejte!« mi je rekel. »To je moj zadnji spomin na mater. Dan ali dva pred ločitvijo v okoliški šoli v Celju mi je sešila to vrečko in spravila vanjo moje stvari. Ta vrečka me je spremljala na vsej moji poti po taboriščih. Srečno sem jo prinesel ob vrnitvi domov kot drag spomin. Dam vam jo za oddelek NOB. Naj bo shranjena pri vas.«

Dolgo jo je gledal, v očeh so mu zaigrale solze.



*Naši otroci pri večerji
v otroškem vrtcu v
Coburgu, 24. maja 1943
(prirejena fotografija)*

Nato mi je izročil še svoj kartotečni list, ki ga je spremljal ves čas izgnanstva. »Tudi tole vzemite!« mi je dejal. »Kadar pogledam ta list, se zvrste le žalostni dogodki pred menoj. Mogoče bo bolje, da vzamete ta list s seboj, da bodo z njim odšli od mene ti žalostni spomini na mojo mladost. Radi bi vedeli, kako je bilo?« Zamislil se je in pričel:

»Pri nas v Šmihelu so ustanovili prvi odbor OF v poznem poletju 1941. Glavni organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja so bili: posestnik Lovro Goličnik, posestnik Ivan Acman, moj oče Marko Rozoničnik, moj stric Pavel Rozoničnik in naš rejenec Tonče Olet. Ta prvi odbor je organiziral dr. Koren, živinozdravnik v Mozirju. Sestanke so imeli največkrat pri Goličnikovih. Pri nas je bilo prvo skladišče in popraviljalnica orožja za partizane. Doma pri hiši je bila kovačnica. V njej sta delala stric Marko in rejenec Tonče.

Sredi junija 1942 so aretirali v Mozirju živinozdravnika dr. Korena in Franceta Lekšeta. Izdal ju je neki žandar. Izdaja se je širila naprej. Nekaj dni nato je prišlo ponoči k nam okoli 20 policistov z gestapovci.

Ob 3. uri zjutraj so obkolili našo hišo in vse tri moške aretirali. Zunaj pred hišo so jih močno pretepali. Pri aretaciji niso našli ne orožja ne municije. Kasneje so prišli še enkrat. Odkrili so skrivališče, vendar so partizani orožje pravočasno odnesli. Oče nam je pred ustrelitvijo poslal še poslovilno pismo, ki pa se je izgubilo.

Dne 4. avgusta 1942 so nas, kakor tudi več drugih družin, aretirali. V Mozirju so nas naložili na tovorni avtomobil in odpeljali v okoliško šolo v Celju. Tam smo bili približno teden dni. Najbolj živo mi je v spominu dogodek, ko so nas odtrgali od naših mater.

Ob alarmu so morale matere na dvorišče. Žene, ki so imele majhne otroke, so jih še zadnji trenutek pričele dojiti. Tako je storila tudi mati Angela Acman, ki je imela dva meseca staro hčerko Elico.

Ko so matere odšle na dvorišče, so takoj po vseh prostorih šole opravili kontrolo. Pri tem je neki policist našel mater Angelo Acman še v sobi. Stopil je k njej, odtrgal ji s prsi dva meseca staro Elico, jo vrgel na kup obleke in se zadržal po slovensko: »Baba, ali se ne boš hitro skidala od tu!« Takšno je bilo zadnje slovo matere Angele od hčerke Elice.

Moja mati ni ves čas v zaporu skoraj ničesar jedla. V nekaj dneh je od žalosti in lakote silno shujšala. Ni se mogla potolažiti, da so ji ustrelili moža. Nekaj dni pred odhodom mi je sešila vrečko iz domačega platna, na zgornjem koncu je napravila zadrgo in prišla na vrečko tudi naramnice. Vanjo sem spravil perilo.

Naslednji dan so nas otroke odpeljali v taborišče Frohnleiten. Tam smo bili skoraj mesec dni, nato pa so nas poslali v taborišče Eisenstein na Bavarskem.

Kmalu nato so nas, fante od 14—17 let starosti, premestili v taborišče Kastel. Dopoldne smo imeli šolo, popoldne pa predvojaško vzgojo. Delali smo tudi na polju, na železniški postaji pa smo prekladali premog in drva.

Hrana je bila slaba. Zjutraj smo dobili košček kruha in črno kavo, opoldne vedno lončnico: krompir, zelje ali koleraba, za večerjo pa zopet črno kavo in kruh. Ob nedeljah in praznikih so nam poleg lončnice dali še košček mesa.

Obleko smo imeli ves čas svojo. V isti obleki, v kateri so me leta 1942 aretirali, sem prišel po treh letih domov.

Poučevali so nas v jedilnici taborišča. Vsi smo hodili v isti razred. Za kazen so nas zapirali v celice, ki so bile vgrajene v stene na hodniku taborišča.

Osvobodili so nas Američani konec aprila 1945. Do osvoboditve smo živeli od samega krompirja, ki smo ga kopali kar na njivah in smo ga šele malo prej posadili.«

Helena Vodovnik iz Letuša v Savinjski dolini pripoveduje o življenju v otroških taboriščih:

»Dne 4. avgusta 1942 so prišli Nemci po nas. Tudi mi smo bili izdani, češ da smo pomagali partizanom. Tega dne so aretirali več družin iz naše vasi. Naša mati je vsa obupana kuhala otrokom zadnji zajtrk. Medtem je neki policist vzel bratove citre in pričel igrati v kuhinji vesele koračnice. Ob tem njegovem citranju smo vsi jokali od žalosti in gneva. Drugi policisti so pazili, koliko hrane in obleke bomo vzeli s seboj. Ko so nas peljali po cesti h kamionu, je prišla vsa objokana na cesto naša sosedka in nas spremljala do kamiona.

V Celju smo bili kak teden dni v okoliški šoli. Ležali smo na slami. Poleg vzdihovanja odraslih se je slišal jok lačnih otrok. Mama in teta sta morali večkrat lupiti krompir v kuhinji. Nekega dne pa so nas vse poklicali na dvorišče. Tedaj so vse stare ljudi oddvojili in odpeljali drugam. S solzami v očeh smo se poslovili od naše mame. Mamo, teto, dve starejši sestri in mene so odpeljali v posebne prostore. Ponoči, ko smo vsi spali, so prišli Nemci po mamo in teto in ju odpeljali. Mene nista hoteli zbuditi in tako ju nisem videla nikoli več. Očeta, brata in strica so Nemci odpeljali že 12. junija 1942 v Stari pisker. Očeta so po strašnem mučenju ustrelili kot talca. Brata so poslali v taborišče Mauthausen, strica pa v Auschwitz. V to taborišče so odpeljali tudi mamo in teto, kjer sta po dveh mesecih obe umrli.

Nas otroke so poslali najprej v taborišče Frohnleiten. Stanovali smo v barakah. Po nekaj tednih so nas premestili v Kastel, kjer smo stanovali v nekem gradu. Starejši so hodili v šolo, da so se učili nemščine, nas mlajše pa so vzgajali za prave Nemce. Ob zračnih napadih smo se pogosto morali skrivati v starih kletih. Tretje moje taborišče je bilo Mainburg, tu je bilo še najboljše. Nas mlajše otroke so hoteli dati kot posvojenčke nemškim družinam. Toda ker je po kapitulaciji Italije jeseni l. 1943 šlo vse narobe, so nas mlajše poslali v Salzburg, starejše pa v neko drugo taborišče, kjer so delali v tovarni. Nas otroke so kmalu nato napotili v Metten, od tam pa v Baumgarten, kjer je prebivala tudi moja stara mama.

Ob vrnitvi domov smo našli vso domačijo opustošeno. Česar nam niso pobrali Nemci, so vzeli nekateri pregoreči domačini, ki so menili, da se ne bomo nikdar več vrnili.«

Sergej Hribar, inženir v tovarni Etol v Celju, iz znane partizanske družine Hribarjevih v Preboldu v Savinjski dolini, je bil star komaj dobrih 5 let, ko so ga odgnali v taborišče. Iz svojih spominov pripoveduje:

»Moj oče in mati sta odšla že leta 1941 v partizane, mene pa pustila pri starih starših. Bila je to Zagoženova hiša v Latkovi vasi, kjer so se že pred vojno zbirali komunisti. Od tod se je širila po Spodnji Savinjski dolini ilegalna literatura, tu so tudi dobivali partizani stalno pomoč. Vse to pa ni ostalo okupatorju dolgo prikrito. Vso družino, kolikor je je še ostalo doma, so Nemci avgusta 1942 izselili.

Ob aretaciji sem bil star komaj 5 let. Začudeno sem gledal, ko nas je sredi noči zbudilo razbijanje po vežnih vratih. Nemci so obkolili hišo in niso izgubljali dosti časa. Hitro so nas stlačili v tovorni avtomobil. Prizanesli niso niti 80-letnemu staremu očetu, ki je bil slep. Spominjam se še, kako me je hotela teta skriti, da bi ostal doma, pa ji je klic »schneller, schneller!« preprečil namero. Peljali so nas v okoliško šolo v Celju. To je bilo naše prvo novo bivališče. Iz dneva v dan smo s strahom pričakovali svojo nadaljnjo usodo. Polno nepopisne groze je bilo jutro, ko so nas trgali iz naročja najdražjih. Nemci so znali to delati hladno, brezčutno in surovo. Obupni krik in jok mater je dal slutiti, da se morda poslednjič vidimo z najdražjimi.

Nas otroke so odpeljali v Frohnleiten, od koder so nas potem razposlali na več strani. Majhne kartonske tablice so nam obesili okrog vratu, preden so nas odpravili v Saldenburg, od tod pa pozneje v Kastel. Tu so hoteli iz nas napraviti zveste služabnike Tretjega rajha. Pogosto so nas vzgajali tudi s palico. Slovensko nismo smeli govoriti. Ob dviganju nemške zastave smo morali peti nacistične pesmi. Iz nas so hoteli napraviti nekakšne moderne janičarje. Življenje je bilo enolično, dan podoben dnevu, pust in žalosten. Tudi hrana je bila vedno enaka, skoraj vedno le enolončnica. Ko so nekega dne pripeljali v taborišče nekaj zelenjave, je iz zaboja padla glavica čebule. Hitro sem jo pobral in z največjo slastjo pojedel.

Jeseni l. 1944 je prišel po mene neki moški in me odpeljal. Razveselil in hkrati začudil sem se, ko mi je povedal, da me pelje k mojim starim staršem v taborišče Baumgarten. Uslišali so prošnjo mojega starega očeta in stare matere, da bi me premestili k njima. Solze so se vdrle staremu očetu iz oči, ko me je objel, iz oči, ki niso videle.

Baumgarten je bilo taborišče za starejše ljudi, nekaj je bilo tu tudi otrok. Tu smo bili otroci bolj prosti kakor v otroških taboriščih. Tako smo večkrat šli na trg pobirat cigaretne čike. Iz teh smo stresli tobak, ki smo ga pri peku zamenjavali za kruh. Precej ga je bilo treba za kos kruha, a kruh je bil tako dober... Tu smo prišli v stik tudi z nemškimi otroki, ki so v nas videli bitja podobna psem-klatežem.

Še enkrat so nas premestili, tokrat v taborišče Tann. Bolj ko se je vojna bližala koncu, bolj neusmiljeno je pobirala smrt izčrpane izseljence. Ubogi moj stari oče! Ničesar drugega si ni želel kot umreti doma in biti zakopan v domači zemlji. Nekaj dni pred osvoboditvijo je izdihnil. Da, velika je bila žrtev, ki jo je dala Zagoženova družina za svojo zavednost — sedem življenj ji je uničil fašistični rabelj.

Kmalu po osvoboditvi smo iz Tanna odpotovali s kamionom v neko zbirno taborišče, katerega imena se ne spominjam. Pot domov je bila še dolga. Železnice, mostovi, ceste — vse je bilo razrušeno. Vožnja je bila nekajkrat daljša kakor normalno. Potovali smo v odprtih železniških vagonih, v katerih nas je enkrat sonce povsem izsušilo, drugič pa nas je v njih močil dež. Vendar nam to ni moglo zmanjšati veselja, saj smo vedeli, da se vračamo v svobodno domovino.«

Ena najtežjih tragedij je doletela Matevža Podvinška iz vasi Gaberke pri Šoštanju. Našel sem ga doma. Ko sva si segla v roke, je poskusil vstati. Oprijemal se je pohištva, ko mi je ponudil stol. Na njegovem obrazu so zapisane vse grozote Auschwitza. Na njem so delali nemški zdravniki svoje posebne poizkuse.¹ Poleg vsega, kar so nečloveškega počenjali na njem, je bilo tudi to: prerezali so mu glavni prsni živec, tako da je po eni strani telesa ohromel. Toda usoda je hotela, da je ostal živ kot priča bodočim rodovom, kaj vse je fašizem počenjal z našimi ljudmi. Ves bolan se je vztrajno boril, da je svojega sina Matevža po intervenciji UNRRA in Mednarodnega Rdečega križa dobil nazaj domov šele leta 1947.

S težavo in počasi je pripovedoval:

»Zgodaj zjutraj dne 4. avgusta 1942 so prišli v Gaberke pri Šoštanju nemški policisti na avtomobilih. Aretirali so vso našo družino: očeta Matevža, mater Marijo, mojo ženo Zofijo, petletno hčerko Cecilijo in 10 mesecev starega sina Matevža ter mene. Za odhod so nam pustili samo 10 minut časa. S seboj smo lahko vzeli le najpotrebnejše za otroke. Odpeljali so nas v Šoštanj, kjer smo čakali do štirih popoldne. Potem so nas odpravili v Celje v okoliško šolo. Naslednji

dan so nas očete ločili od družin. Naju z očetom so odpeljali v Stari pisker, kjer so naju zasliševali in pretepali, posebno očeta, ki ga je nekdo izdal, da je moj brat Franc-Bruno dobival kot ilegalec hrano pri očetu.

V nedeljo zjutraj med 6. in 7. uro je prvi transport odšel na postajo.

Na »apelu« v okoliški šoli nam je komandant taborišča govoril slovensko. Dejal nam je, da nas hočejo rešiti in nas ne bodo preganjali. Otroke bodo vzeli materam samo zato, da se bodo matere ugodneje vozile. Nikdar da se še ni v zgodovini zgodilo, da bi bili Nemci tako nekulturni in jemali materam njihove otroke. Povedal nam je, da se nam bo v rajhu godilo mnogo bolje kakor pa doma.

Ko smo bili možje že zaprti v vagonih, so začeli odvažati še naše žene. Takrat sem zadnjič videl svojo ženo.

S seboj so nam dali suho hrano: približno pol kilograma kruha in košček salame. Transport se je prvič ustavil v Gradcu. Tu smo v vagonih prejeli krompirjev golaž. Na Dunaju smo se ustavili za eno uro. V Breslavu (Vroclaw na Poljskem) smo stali na postaji nekaj ur v zaprtih vagonih. Naslednji dan okoli 11. ure smo prispeli v taborišče Auschwitz. Tam so spravili iz vagonov najprej moške, nato ženske. Odpeljali so nas naravnost proti plinskim celicam. Ves naš transport pa sta ustavila dva esesovca in nas odvedla v barake.

Hčerka Cecilija in sin Matevž sta šele naslednji dan z otroškim transportom odpotovala iz Celja v otroško taborišče Frohnleiten. Iz Frohnleitena so sina kasneje poslali v München.

Mojega sina je iz Lebensbornovega doma v Kohrenu-Sahlisu vzel neki uradnik, Otto Uebe, in ga adoptiral 1. 1943. Pri njem je živel do 1. 1947.

Ko sem se od zloglasnih poskusov popolnoma pohabljen aprila 1. 1944 vrnil iz Auschwitza, sem se preselil k svoji sestri v Celovec. Njen mož je namreč delal prošnje in me rešil taborišča. Med bivanjem pri sestri sem pričel poizvedovati za svojim izgubljenim sinom. Vse poizvedbe v radiu in po časopisju so dolgo ostale brez uspeha. Za sinom ni bilo sledu. Šele maja 1947 me je obvestila UNRRA, da so našli mojega sina. Kmalu nato mi je pisal tudi Otto Uebe, postajenačelnik v Bayreuthu, da je on dalje časa njegov oče kakor jaz in da ima zato večje očetovske pravice do mojega sina. Ko sem prejel to pismo, sem se pritožil na Rdeči križ. Na to pritožbo mi je Otto Uebe

pojasnil, kako je dobil mojega sina. V pismu pravi: »Moj sin Wolfgang, ki je padel na ruski fronti, mi je pisal, naj v primeru njegove smrti adoptiram drugega otroka — fantka in ga po njem imenujem Wolfganga. Šel sem v otroško zavetišče iskat primerne otroka. Tam je nenadoma prikobacal proti meni majhen deček. V zavetišču so mi dejali, da lahko vzamem kar tega fantka za svojega, ker nima staršev. Pobili da so mu jih Srbi. Tako sem se odločil zanj, ker mi je ugajal.«

Otto Uebe je končno moral privoliti, da mi vrne sina Matevža. Želel pa je, naj se med njegovo in mojo družino ustanovi sorodstvo. Matevž se je o božiču 1947 vrnil k meni. Z Uebejem sem pretrgal vse stike.

Moj sin je star 18 let in je zaposlen v termoelektrarni v Šoštanju.«

O boju za otroka Matevža Podvinška mlajšega je na razpolago še izvleček zaslišanja iz nürnberškega procesa. Kot priča je bil na tem procesu zaslišan tudi Otto Uebe, ki je otroka adoptiral.

Izvleček iz njegovega zaslišanja se glasi:²

»Otto Uebe, rojen 22. februarja 1888 v Strassburgu, član nacistične stranke od l. 1932, živeč do leta 1942 v Bayreuthu, je posilnil dečka iz taborišča Kohren-Sahlisa. Fanta so registrirali pod imenom Wolfgang Uebe v Bayreuthu. Njegovo pravo ime je bilo Matevž Potučnik (ime so pomotoma spremenili iz Podvinška v Potučnika, opomba pisca).

Konec leta 1944 so našli očeta, ki je zahteval otroka nazaj. Vprašali so me, če soglašam. Zahteval sem očetov naslov. Odgovorili so mi, da bodo zadevo predložili državnemu vodji v odločitev. O tej zadevi nisem potem dolgo ničesar več slišal.

Pozneje je UNRRA po nalogu Potučnika-Fahrenbergerja iz Celovca, St. Veiterstrasse 77 (Fahrenberger je svak Podvinška starejšega, opomba pisca) zahtevala informacije o otroku. Gospod Fahrenberger je zahteval, naj vrnem otroka. Ker oče ni znal nemško, je pisal ta sorodnik namesto njega. Oče in mati sta bila v koncentracijskem taborišču, kjer je mati umrla, oče pa zahteva otroka nazaj. Oče živi v Gaberkah v Jugoslaviji in je brat gospe Fahrenbergerjeve v Celovcu.«

Kot epilog v zadevi vrnitve otroka Matevža Podvinška v domovino k očetu je ohranjen tudi dopis Vojne misije (Jugoslovanska zvezna sekcija), ki ga je naslovila Ottu Uebeju. Na ta dopis je Uebe otroka izročil. Prevod dopisa se glasi:

*YUGOSLAV LIAISON SECTION³
to HQ EUCOM APO 757
No. 1107*

*Frankfurt/M, 24. novembra 1947
Oberlindau 108*

*Gospodu
Otto Uebe,
OBERHAUSEN (17a)
Kriegsstr. 3
preko Schwetzingena*

V posesti Vašega pisma z dne 23. t. m. Vas prosimo, da privedete otroka MATEVŽA PODVINŠKA na naslov: P. C. I. R. O. CHILDREN CENTER, Aglasterhausen pri Heidelbergu, od koder naj se otrok pod zaščito IRO odda našemu zbirnemu mestu v Augsburgu, infanterijska kasarna, da bi v prvi polovici decembra mogel s transportom oditi v Jugoslavijo k svojemu očetu Matevžu Podvinšku v Ravnah pri Šoštanju. Aglasterhausen leži približno 25 km vzhodno od Heidelberga.

Prosimo Vas tudi, da nas o oddaji otroka obvestite.

*Doran capt., l. r.
za V. POLEZINA, Lt. Col.
Chief, Yugoslav Liaison Section
to HQ EUCOM*

Vpisano

Ta izvleček dopolnjuje Podvinškove izjave. Iz izvlečka zaslišanja je razvidno, da je Uebe dobil otroka Matevža v otroškem domu Lebensborna. Iz tega primera in primerov Acmana, Zagožena, Pirečnika in drugih je jasno razvidno, kdo in kje je lahko adoptiral slovenske otroke.

Obisk pri Pepci Medved, poročeni Jurkovnik na Ravnah pri Šoštanju, se mi je vtisnil najgloblje v spomin. Jurkovnikova hiša čepi v rebri ob cesti. Vsa domačija je obdana s sadnim drevjem.

Ob vstopu v hišo me je sprejela mlada mati, okoli nje so se vrteli trije otroci. Pravkar je pripravila južino svojemu možu, ki je odhajal na delo v usnjarno v Šoštanju. Ko mi je podala roko, se mi je prisrčno nasmejala. Tako zdravega smeha že dolgo nisem srečal. Hitro je s predpasnikom obrisala stol in me povabila, naj sedem. Kar hitro je stekel pogovor: »Prav ste prišli, tudi jaz sem bila ena tistih, ki so

preživele svojo mladost v nemških otroških taboriščih!« Pepca je postregla možu, mirila je otroke in govorila. Po vsem trpljenju ji je končno le zasijala sreča.

Ko je opravila najnujnejše, je še sama sedla k mizi in pričela pripovedovati:

»Moj brat Viktor Medved je bil povezan s prvimi aktivisti v Šoštanju. Bil je izdan in 30. VII. 1942 ustreljen kot talec v Starem piskru v Celju. Hranili smo tudi njegovo poslovilno pismo, pa ga ne najdemo več. Po nas so nemški policisti prišli 4. avgusta 1942 ob 3. uri zjutraj iz Šoštanja. Obkolili so našo hišo in nas zbudili. Za odhod so nam dovolili pol ure, da smo lahko povezali v cule najpotrebnejše. Do Šoštanja smo morali hoditi peš. Tam smo čakali, da so zbrali še ostale sumljive družine. Šele naslednji dan okoli 10. ure dopoldne so nas odpeljali v Celje v okoliško šolo.

V Celju so nas otroke ločili od očeta in matere. Brata Franceta, sestro Angelo in mene so poslali z otroškim transportom v taborišče Frohnleiten. Od tam so nas po skupinah napotili v razna taborišča. Mene so poslali v taborišče Himmelberg, mojo sestro pa v Saldenburg. V Himmelbergu sem ostala 9 mesecev. Nato so me premestili v taborišče Speinshardt v Oberpfalzu. Tu nas je bilo v začetku 16 deklet. Bile smo 14 dni brez dela, nato pa so nas poslali na bližnje kmetije. Tam smo pomagale pri poljskem delu. Ko ni bilo več dela na poljih, so ustanovili krojaško delavnico, kjer smo šivale hlače za vermane.

V tem času so v Speinshardtu nastanili tudi naše izseljence, ki so jih selili l. 1943. Pozneje sem prosila, da bi bila prestavljena v taborišče Saldenburg, kjer je bila tudi moja sestra. To se mi je posrečilo. Od tam sva se po osvoboditvi l. 1945 vrnili s transportom domov.«

Oddahnila se je, me pogledala in dejala: »Še nekaj! Iz taborišča imam tudi spominsko knjigo. Tudi to sem prinesla za spomin s seboj.«

Vstala je in odšla v drugo sobo. Čez hip se je vrnila s precej oguljeno spominsko knjigo in mi jo dala. Z veliko radovednostjo sem jo vzel v roke in jo pričel prebirati.

Skoraj vsi listi spominske knjige so popisani. Okorne črke se menjujejo z izpisano pisavo. Vsaka vrstica je polna toplih otroških čustev ljubezni, žalosti in veselja. Spominska knjiga se pričenja z januarjem 1943 in se konča z osvoboditvijo. Dragocen dokument časa in občutkov deklet, ki so preživele del svoje mladosti tako daleč od doma!

Pepci v spomin!

Bodi dober si mladunko
vela narodna slavnika
in če vs svet Te zapusti
narodaj se da si Glavnikova hči.

Napisala prijateljica
Anica Mlinarič in Puga

Laga Valdenburg 8.7.44.

Iz spominskega albuma
Pepce Medvedove

Začel sem brati list za listom. Pepci so ob teh bridkih spominih
prišle solze v oči. Skupaj sva listala po spominski knjigi:

Fanika Mlinarič je napisala:

»V spomin!

Kakor kapljica na veji življenja,
naše zdaj visi,
a ljuba Pepca imej upanje na boljše dni.
Kadar boš najboljše volje, spomni se na me,
Tvoje sotrpinke

Fanike Mlinaričeve.«

Himmelberg, 5. I. 1943.

Zofija Slokan je zapisala:

»Za vedno v spomin!

Ljuba Pepca, ne obupuj,
trdno stoj, vedi, da tudi Tvoja prijateljica
Zofi trpi s Teboj!

Od Slokanove Zofike iz taborišča
Speinshardt.«

31. V. 1943.

Dragica Slokanova:

»V spomin!

Tudi meni je sreča nekdanj sevala,
jaz sem si radostne pesmi prepevala.
Prišel je teman mi oblak neznan
in zagrnil zvezdo sreče, Bog ve kam.

Lager Speinshardt 31. V. 1943.«

Berta Kasesnik:

»Presrečen ta, ki med ljudmi,
srce enako si dobi.
Ta sveta vez ga veže z njim,
srečo sreče doseže z njim!

V spomin Pepci iz težkih dni, ki smo jih skupaj preživljale v taborišču.
Speinshardt, 28. marca 1943.«

Marica Jakopič:

»Najtežji jarem so naši nesvobodni dnevi!

Ljubi sotrpinki Pepci v spomin!

Taborišče Speinshardt, 1. VI. 1944«

Milica Javoršek:

»O, sonce zlato skozi lino sije,
a v srcu mojem mi želja klije,

Lademburg, dne 12. 7. 45.

Pepci!

Prokleti naj bo ta, pa samo
on, ki nam vrel je vse
najbolše pripravljen v avtoro,
ti potopi, ni več daten viron
od nas, dom sa dnevni bliza
se svoboda, pa nas svoboda!

Skleda si, malo dnevov
je bilo veseli, pa se tistik
ne pabi nikoli:

Aj trajan spomin od
Lademburg - re dle
doma in Lornega pri L. ob T.

Iz spominskega albuma
Pepce Medvedove

srce želi Ti na svobodo zlato,
da uteši hrepenenje med samoto.

V trajen spomin zabeležila Pepci
prijateljica in sotrpinka.

Speinshardt, 1. VII. 1944.«

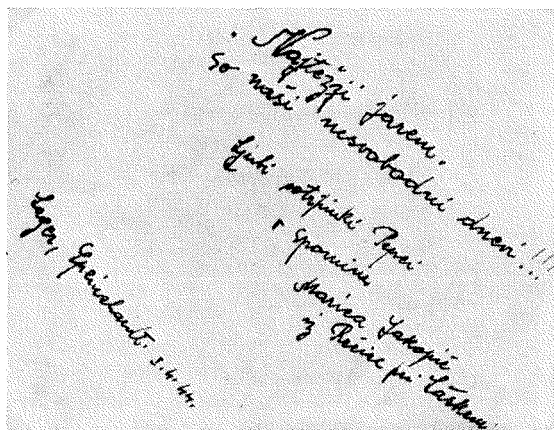
Slava Kokova:

»Če vprašaš osivelih mož,
kaj človeško je življenje,
vsi enako poreko:
bridkost, žalost in trpljenje.

Jaz pa rečem ni tako,
 prav prijetno je živeti,
 dokler mladost in pomlad sta na sveti.
 Tako bo tudi nama že skoraj
 zasijalo sonce svobode.
 Spominjala se bom še v poznih dneh
 Tebe Pepca, ki sva trpele skupaj na tujih tleh.
 Za spominček iz žalostnih časov od sotrpinke

1. VIII. 1944.

Slave«



*Iz spominskega albuma
 Pepce Medvedove*

Anica Hrenič:

»Bodi, dokler si Slovenka,
 vrla narodna mladenka
 in če ves svet te zapusti,
 zavedaj se, da si slovenska hči.

Taborišče Saldenburg, 8. VII. 1944.«

Tovarišica Julka:

»Ne obupuj, Pepca,
 saj pride čas za nas vesel,
 ko svidenje v naši lepi domovini,
 ohranili se bodo na današnji dan,
 suženjstva spomini!

Črnomorskem taboru Saldenburg

V spomin!

Če ljut vihar ob čolnu življenja
zaganja se,
hrumi besni;
ne strasi tega se tujčev
junsko bode

„Slave hči!“

Slavin gre mino tuge rogi,
on rre v nebo, molji, taji;
Kaj tako bode romarje
da vedno bodes taji

„Slave hči!“

Napisala Jožica Šošterjeva
iz Vojnice pri Telju

Iz spominskega albuma
Pepce Medvedove
(Saldenburg) iz Raven
pri Šoštanjju

Napisali kot mali spominček na lepe dni, med vrsto temnih,
ki sva jih skupno preživeli v nemškem taborišču.

2. VII. 1944.

Jožica Šošterjeva:

»V spomin!

Če ljut vihar v čolnu življenja
zaganja se,
hrumi, besni,

ne straši tega se trpljenja, junaška bodi
Slave hči!
Sloven gre mimo tuge svoje,
on zre v nebo, molče trpi.
Naj tako bode romanje Tvoje, da vedno bodeš
Slave hči!

V nemškem taborišču Saldenburg 10. VII. 1944.«

»Vidite, to so zame lepi in trpki, a dragoceni spomini. Vse smo pretrpele, samo da smo zopet doma srečne in zadovoljne...«, se je skozi solze nasmehnila ob pogledu na svoje otroke...

Mlaški mlin, ljudje so mu rekli tudi Florijanski mlin v Višnji vasi pri Vojniku, je bila domačija Jožice Šošter. V tem mlinu je bilo zbirališče aktivistov v letu 1942. Po izdaji so najprej aretirali očeta, nato vso družino. Očeta so podrle krogle v Starem piskru, mati pa je umrla v taborišču Auschwitz. Jožica in njen brat Branko sta se leta 1945 vrnila iz otroških taborišč.

Jožica, zavedno slovensko dekle, je zapisala v spominsko knjigo svoje sotrpinke Pepce Medvedove iz Raven pri Šoštanju v taborišču Saldenburg, najlepše posvetilo, kar ga je lahko napisala roka zavednega slovenskega človeka.

Jožica pripoveduje:

»Prav dobro se še spominjam vseh tistih strahot, ki smo jih doživljali med vojno, saj sem v letu 1942 dopolnila že dvanajst let starosti.

Oče, mlinar v Višnji vasi pri Vojniku, je bil napreden človek. Zelo ga je prizadelo izseljevanje naših ljudi v Srbijo kakor tudi vse drugo nasilje. Budno je spremljal vse vojne dogodke in v našem mlinu so se pogosto ob večerih zbirali razni ljudje iz okolice. Nam otrokom njegove zveze z osvobodilnim gibanjem niso bile znane. Šele po vojni sem zvedela, da je nekdo izdal njegovo sodelovanje z osvobodilnim gibanjem in dajanjem moke preganjanim družinam.

Njegov 42. rojstni dan 29. VII. 1942 se je končal tako, da so ga v poznem popoldnevu aretirali Nemci in odpeljali v celjski Stari pisker, kjer je bil 15. VIII. 1942 ustreljen. Poslovilnega pisma nismo prejeli, ker so tudi nas isti dan aretirali.

Tistega dne smo mati, brat in jaz že v ranem jutru odšli v Vojnik. Mati je na povratku zaostala, ker je želela pridobiti znanke, da bi

pomagali očetu iz zapora. Brat in jaz sva se zato okrog sedme ure sama vračala proti domu. Že od daleč sva zagledala na domačem dvorišču uniformirane ljudi. Približala sva se, ne da bi bila slutila, kaj to pomeni. Policisti so naju takoj obstopili in pričeli spraševati, kje imava mamo. Hoteli so, naj jim odpreva hišna vrata. Bala sem se, da bodo napravili preiskavo, zato sem se izgovorila, da nimava ključa, četudi sem vedela, kje je bil skrit. Nestrpno so pričakovali mamino vrnitev. Ko je prispela, so ji sporočili, da smo aretirani in se moramo v petnajstih minutah odpraviti od doma. Dovolili so nam, da vzamemo s seboj nekaj hrane in obleke. Priganjali so nas k odhodu, brskali po vseh kotičkih in nam celo pomagali zbirati primerne stvari, da jih vzamemo s seboj.

Čakanje policistov na naš prihod pa je povzročilo nejevoljo glavnine izseljencev v bližini, zato so vojaki nenadoma obkolili našo hišo. Vpili so, kje se zadržujemo tako dolgo, in tako je njihova nestrpnost naš odhod še pospešila.

Po nekaj sto metrih nas je pričakoval odprt kamion, na katerega smo se povzpeli, obkroženi od številnih oboroženih Nemcev. Ko smo prispeli v Vojnik, se je kamion iz neznanega vzroka ustavil v sredini trga, kjer so nas pustili čakati precej časa. Okrog avtomobila so postopali vojniški nemškutarji in pasli zijala. Jaz sem še vedno jokala, zato mi je mama rekla: »Ne joči, ne daj jim tega vesolja, da še bolj uživajo v naši nesreči!« Te njene besede so me umirile, še bolj pa to, da sem videla, kako je mama ostala močna in ni pokazala svojih čustev.

V času, ko smo tako čakali, je mimo nas po cesti proti Celju pripeljal velik tovornjak s prikolico, naložen s krstami. Res je bil pokrit s cerado, toda videli smo, da so bile to krste. Groza me je spreletela,



Umrla Jožica Šošter, fotografirana v taborišču

saj sem takoj vedela, da bodo zopet streljali. Ob pogledu na te prazne krste nisem mogla slutiti, da bo v eni od teh našel svoj zadnji domek tudi moj oče.

S trga smo krenili do sokolskega doma, kjer je bilo zbranih že mnogo aretirancev. Tudi te so strpali k nam na kamion in odpeljali so nas proti Celju.

V Celju so nas napodili najprej na dvorišče sedanje II. osnovne šole, od koder so nas kmalu nato odpeljali peš v okoliško šolo. Tam smo našli že polno nam enakih, ki so jih privedli z vseh koncev Štajerske.

Kmalu po prihodu v okoliško šolo smo nenadoma zaslišali vrsto strellov, ki so doneli od nekod iz središča mesta. Mnoge od zbranih žena so pričele jokati in zaslišali so se klici: »Sedaj jih streljajo, gotovo je tudi naš med njimi!« Objemale so svoje otroke in jim v solzah govorile: »Ubožčki, sedaj sem ostala še samo jaz, sedaj imate še samo mene.« Niso mogle slutiti, da bodo tudi njim odvzeli otroke, in da jih večina nikoli več ne bo videla.

Že prvi dan so nas razdelili po vsej šoli. Matere so bile dodeljene v telovadnico. Vse druge so po starosti in spolu razmestili po vsej šoli. Spali smo na slami, nastlani po tleh. Prepovedano je bilo, da bi otroci spali pri materah. V tistih treh dneh so nas pogosto pregledovali, starejše pa tudi slikali.

Proti večeru tretjega dne so nas strogo ločili in nihče ni smel zapustiti prostora, ki mu je bil določen. Naslednje jutro naj bi navsezgodaj odšli iz Celja. Postalo je že vsem znano, kakšno usodo so nam namenili. Vsi smo vedeli, da nas bodo ločili. Dobro se spominjam Štigličeve mame iz Bočne, ki je imela dva majhna dvojčka — dečka. Ob odhodu mi je med solzami govorila: »Ti si že velika, glej na moja mala dva, ki bosta ostala sedaj brez mame. Potolaži ju kdaj, če bosta jokala, saj vas otroke bodo mogoče le pustili skupaj.«

Mama mi je ob odhodu naročila, naj se skušam pred jutrom še enkrat prebiti do nje. Bila je zelo zbrana in mi je dajala razne napotke za morebitno ločeno življenje. Zjutraj sem se vkljub stražam prebila do mame. Dala mi je jopico, v katero je všila denar za nujne potrebe. Poljubila me je in pokrižala ter mi izročila v varstvo mojega tri leta mlajšega bratca. Verjela je v to, da se bomo prav kmalu zopet videli ali pa je vsaj pred menoj kazala, da v to verjame. Napotila me je nazaj k bratcu, kjer so mnoge skupine že nakladali na kamione. Med vračanjem iz telovadnice v šolo sem videla strašne prizore, slišala

krike tistih, ki so jih ločevali in ki so se poslavljali od daleč — mnogi za vedno. Zmešnjava je bila nepopisna in če danes pomislim nazaj, imam občutek, da je bil to sodni dan.

Odhoda iz Celja se več ne spominjam, ker je bil moj duševni pretres ob odhodu najbrže tako hud, da se vsega nisem več zavedala. Med vožnjo smo ves čas sloneli ob oknih dolgega vlaka, od koder smo lahko videli svoje matere na vsakem zavoju proge. Tudi one so v prednjem delu vlaka visele na oknih kot grozdi in nam mahale in klicale, kar pa se je v ropotu koles izgubilo. Še danes me mrazi, če slišim ropot koles vlaka. Nekaj postaj za Gradcem se je vlak ustavil. Prispeli smo na prvo postajo našega trnovega pota, v Frohnleiten, naše prvo taborišče.

Na peronu nas je pričakala večja skupina žensk, članic Rdečega križa. Dve od njih sta me prijeli pod roke in me hotele odpeljati. Na oknu sem zagledala mamo. Iztrgala sem se jima iz rok in stekla k oknu vlaka. Tam sem se še enkrat objela z mamo. Prihitele so žene, katerim sem utekla, in me odtrgale od mame iz njenega zadnjega objema. Nikoli več je nisem videla, ker je že isto leto umrla v Auschwitzu.

Poti v taborišče se več ne spominjam. Zavest, da je odšla draga mama nekam daleč, mi je ohromila vse čute. V taborišču so nas razdelili po raznih barakah. Tam je bilo že mnogo otrok, ki so jih pripeljali že prej. Ločili so nas po spolu, zato sem se z bratom le redko videla. Takoj po prihodu so mi odredili opravljanje raznih del. Na ta način vsaj nisem imela dosti časa za razmišljanje o svoji nesreči, izmaknila pa sem se tudi raznim apelom in jutranji telovadbi. Delala sem v kuhinji, prala sem plenice, a tudi v sobah najmanjših sem mnogokrat pomagala. Ti revčki so se mi najbolj smilili, saj sem vedela, da so najbolj prizadeti, četudi se tega niso zavedali. Le malo jih je doživelo srečo, da so poznali svoje matere.

Nekega dne so Keršova dekleta iz Vojnika dobila obisk nekih sorodnikov. Vprašala sem ženi, ki sta prišli, če jima je znana usoda mlinarja iz Višnje vasi. Odgovorili sta mi, da je bil ustreljen, in me vprašali, če sem ga poznala. Namesto mene je odgovorila ena Keršovih deklet: »Kaj bi ga ne poznala, saj je bil njen oče!« Ženi sta se spogledali in mi hiteli brž zagotavljati, da sta se zmotili. Ustreljen, da je bil neki drug mlinar iz okolice Vojnika. Dotlej je v meni tlelo upanje, da oče še živi, sedaj pa se je to upanje porušilo. Vedela sem, da je oče počival v eni tistih krst, ki sem jih takrat videla. V svoji

boli sem se skrila ob obali Mure in dolgo jokala. Nisem mogla dojeti, da je vse to mogoče. Vzeli so nam dom, ubili očeta in odvedli mamo neznano kam. Bratu sem očetovo smrt dolgo prikrivala.

Sredi septembra 1942 so nas razdelili v skupine po abecednem redou in nas iz Frohnleithna odpeljali v več taborišč. Z bratom sva začasno ostala še skupaj v isti skupini, dodeljeni v taborišče Kastl pri Ambergu. Tudi v tem taborišču sem skorajda ves čas delala v kuhinji. Disciplina je bila stroga. Tukaj so se prvič pojavile tudi uši in to v oblekah. Hrana nam je bila tuja in težko smo se ji privadili. Spominjam se, da smo iz kleti včasih skrivaj s premogom prinesli krompir in ga pekli. Nekoč so bili neki fantje pri tem zasačeni in so morali v zapor ob kruhu in vodi. Nam vsem je bilo zelo hudo, ker smo bili doma vajeni raznih dobrot, ki jih ponujata vrt in sadovnjak, in to smo tukaj zelo pogrešali. Spominjam se, da sem nekega dne preko ograje opazovala spravilo jabolk in sem jokala, ker nisem mogla pobrati niti enega jabolka, ko smo jih doma toliko imeli.

V to taborišče so proti koncu leta 1942 začela prihajati obvestila o smrti mater in drugih naših svojcev, umrlih v Auschwitzu. V takšnih primerih je v taborišču zavladala splošna žalost. Vodstva taborišč so pozneje dosegla, da takšna obvestila niso več prihajala, ker so slabo vplivala na nas vse. Tako tudi midva z bratom nikoli nisva prejela obvestila o mamini smrti.

Pozneje sem zvedela, da se je njena smrt povsem izgubila iz njihove evidence. V začetku leta 1944 so naši sorodniki iz Gradca s prošnjami že skoraj dosegli našo izpustitev. Takrat so pričeli iskati mamo in je nikjer niso našli. Domnevali so celo, da ji je uspelo pobegniti in so poizvedovali za njo. Ker mame ni več bilo in je prošnja zajemala nas vse, je naša izpustitev postala ničeva in sva ostala midva do konca vojne v taborišču. Šele po vojni sem dokončno zvedela, da je mama umrla že konec leta 1942 za tifusom. To mi je sporočila Pepca Burkeljč, doma iz Tabora pri Preboldu v Savinjski dolini, ki je bila pri mami ob njeni smrtni uri. Njej je mama izročila poročni prstan in uhane, ki jih je po ne vem kakšnem čudežu obdržala. Burkeljčeva je skozi vse poznejše kontrole pod jezikom prenesla izročene predmete in mi jih je po vojni osebno izročila.

V maju leta 1943 je prišlo do ponovne ločitve. Morala sem zapustiti brata, ki je ostal v Kastlu. Na vse, ki smo v začetku bili v Frohnleithnu, so ponovno grupirali — tokrat po starosti in spolu. Jaz sem prišla v skupino deklet do štirinajstega leta in bila poslana

v taborišče Saldenburg pri Passauu. Od brata sem dobivala morda samo vsak mesec kartico z vedno enako vsebino: »Viele Grüsse von Branko. Es geht mir gut, was ich auch Dir wünsche. Es grüsst Dich Dein Bruder Branko.« (Mnogo pozdravov od Branka. Gre mi dobro, kar tudi Tebi želim. Pozdravlja Te Tvoj brat Branko.)

Pisati in prejemati smo smeli le nemško pisana pisma, vsa druga so romala v koš. V Saldenburgu smo pozneje poštarjem pomagali prevzemati pakete pri avtobusu in v ta avtobus smo večkrat pretihotapili slovensko pisana pisma za naše sorodnike v domovini. Slovensko pisana pisma pa smo prejemali v paketih, skrita na raznih mestih, pogosto v klopčiču volne. Ta pisma so nam sporočala razne novice iz naših krajev.

V Saldenburgu nas je bilo okrog 100 deklet v starosti do štirinajst let in nekaj starejših, ki so skrbele za nas. Tudi jaz sem kmalu prišla med večja dekleta in sem ves čas bivanja v tem taborišču opravljala razna dela v kuhinji, pralnici in šivalnici. Skoraj vse leto smo bile zaposlene z raznimi opravili. Po obširnih gozdovih v okolici smo nabirale gozdne sadeže: borovnice, robidnice, maline in gobe. Tudi okoliški kmetje so nas uporabljali za razna poljska opravila. Nekoč sem poslušala pogovor dveh nemških žena. Pomilovali sta nas, češ, kdo ve, če ne bodo nekoč tudi njihovih otrok takole vlačili po svetu. Ko sta opazili, da ju poslušam, sta brž utihnili.

V zimskih mesecih smo imeli šolo. Šola je obsegala samo en razred in v njej so se otroci učili računanja in pisanja, to pa seveda v nemškem jeziku. Vse tisto, kar smo se tam učili, sem jaz že znala, in ta šola je bila zame prava mora. Pogosto smo v zimskih mesecih pripravili razne prireditve, ki so imele velik uspeh med okoličani. Edino drugo razvedrilo je bil potujoči kino, zato je bila naša blagajna ob vsaki prireditvi polna. Z delom in s temi prireditvami zasluženi denar je šel v taboriščno blagajno in z njim so, kolikor se spominjam, pozneje kupovali obutev za nas. Oblačila, ki smo jih prejemali, so bila stara in so izvirala najbrž od ljudi, ki so jih Nemci poslali v taborišča. Spominjam se, da smo takšna oblačila parali in iz njih krojili nova. Ena od deklet, imena se ji ne spominjam, je nekoč našla v takšni obleki všito zlato verižico.

Vodja taborišča je bil Maks Schaffner. Pomagale so mu še žena, dve sestri Rdečega križa, dve kuharici in ekonomka. Včasih je bil pretirano strog, drugič pa se je celo usedel med nas. Prepovedano je bilo tudi slovensko govorjenje, toda tega se zvečine nismo držale.

Vedno znova so nam zabičevali to prepoved in potem smo nekaj časa govorile le šepetaje, nato pa vse glasneje do ponovne prepovedi. Kadar je bil Schaffner posebno jezen, nas je zmerjal z banditsko zalego. Pogosto nam je rekel, da nas vse vzgajajo zato, da nas bodo poslali nemškimi vojakom v zabavo. Pogovarjale smo se pogosto o tem in vse smo bile trdno odločene: raje iz vlaka kot pa doživeti takšno ponižanje.



Otroci Franca Kovačiča iz Sp. Poljčan in drugi otroci ustreljenih talcev v otroškem taborišču Weissmain

Taborišče ni bilo ograjeno in imeli smo prostora za gibanje na pretek. Dostikrat smo ob večerih dolgo sedeli zunaj in večkrat prepevali naše pesmi.

V našem taborišču so se pogosto pojavljale garje in skoraj ni bilo otroka, ki bi jih ne dobil. Že takoj ob prihodu v taborišče Saldenburg so se množično pojavile uši, ki jih z nobenimi ukrepi nismo mogli popolnoma odpraviti. Pogosto so se otroci v popoldanskem času postavili v vrsto za česanje in odpravljanje uši. Kemična sredstva, ki smo jih uporabljali, so bila tako močna, da so otroci dobili polno hrast po glavi, uši pa so tam našle še boljše zatočišče.

Proti koncu vojne so v naše taborišče prispeli nekateri izmed majhnih otrok, ki so jih že v Frohnleitenu odpeljali od nas. Najbolj se spominjam Elice Acman iz Šmihela nad Mozirjem, ki kljub dopolnjenim trem letom starosti še ni znala hoditi niti govoriti. Pripeljali

so tudi tri romunska dekleta, ki niso obvladala nemščine in je bilo sporazumevanje z njimi zelo težko.

Nekako v začetku maja 1945 smo po mnogih znamenjih lahko spoznali, da je konec vojne blizu. Skrbelo nas je le to, kaj vse nas ob razsulu čaka. Končno smo že lahko slišali oddaljeno streljanje in smo se že čutili kar varne. Nekega večera so v naše taborišče pribežali razni funkcionarji naših taboriščnih vodstev, med njimi tudi Seeberger, nekdanji vodja taborišča Kastel. Pri nas so se najedli in naspali. Z našega gradu, ki je stal na malem hribu, smo že lahko opazovali prodiranje Američanov, bliskanje eksplozij in požare v nekaj kilometrov oddaljenem Grafenauu. Proti jutru smo vsi navdušeni krenili po taborišču in s sten zmetali vse Hitlerjeve slike. Naši »nočni« gostje so še bili v taborišču in so se brez besed odpravili po stopnicah, ne meneč se za naše početje.

Vse bliže je prihajal ropot tankov in nekako sredi dopoldneva so se na glavni cesti, oddaljeni približno dva kilometra, pojavili prvi ameriški tanki. Ko so zagledali bele rjuhe, ki smo jih izobesili iz vseh straneh gradu, so mirno nadaljevali svoj pohod. Ves dan smo opazovali prodiranje Američanov. V nekaj kilometrov oddaljenem Tittlingenu pa je bilo moško delovno taborišče. Tam je prišlo do spopadov. Pri tem je zgorela velika cerkev in nekaj drugih poslopij. V popoldanskem času so se na hribu okrog našega taborišča zbrali člani nemške civilne zaščite, sami starejši možaki, ki so boje samo opazovali in se tiho pogovarjali. Nihče od njih ni kazal želje, da se pridruži odporu. Vsi so že bili siti vojne.

V naslednji noči so po neki stranski cesti v vas pod nami prispeli zopet Nemci in zahtevali, naj prebivalci takoj snamejo bele zastave, sicer da jih bodo pobili. Na zahtevo domačinov smo tudi mi v taborišču umaknili zastave. To je povzročilo, da je naslednja skupina Američanov, ki je prispela po glavni cesti, oddala v smeri našega gradu nekaj strelav in se je zdrobilo več šip na oknih.

Pri nas v taborišču so se Američani zglasili šele po nekaj dneh. Nismo se mogli sporazumeti drugače kakor s tolmačem in težko smo jim dopovedali, katere narodnosti smo. Od tega dne dalje so skrbeli za našo prehrano. Določili so nam tudi novo taboriščno vodstvo. Med nami se je pričela širiti propaganda proti tistim, ki so se v naši domovini dvignili proti okupatorju in so po osvoboditvi prevzeli oblast v Jugoslaviji.

V taborišču smo ostali prav do avgusta, željno pričakujoč trenutek, ko se bomo lahko vrnil. Američani so le redko prišli v naše taborišče. Nekega dne je prispela filmska ekipa, ki je za dokumentarni film posnela nekaj prizorov z otroki.

Končno je prišel dolgo pričakovani dan, ko so nam sporočili, da moramo biti naslednje jutro pripravljeni za vrnitev v domovino. Z veliko vnemo smo se pripravljali za odhod. Že navsezgodaj so prispeli kamioni in nas odpeljali v zbirno taborišče Passau. Naslednji dan smo krenili proti domu. Okrasili smo vagone s cvetjem in našimi zastavami. Vožnja je bila dolga in mučna, ker so bile proge na mnogih mestih poškodovane. Četudi smo se vozili v živinskih vagonih in smo spali drug na drugem, nam ni bilo nič pretežko, saj smo bili na poti domov. V Jesenicah se nismo dolgo zadrževali. Otroke, ki so bili večinoma iz Štajerske, so takoj poslali naprej v Celje.

Ni mogoče opisati čustev, ki so nas navdajala, ko smo se zapeljali preko železniškega mostu in zagledali Celje. Vsi smo jokali od sreče. Začasno so nas namestili v bivšem salezijanskem domu v Gaberju, odkoder smo se razšli po domovih.

Bila sem doma, toda bila sem sama. Oče in mati sta bila mrtva, o bratu pa še ni bilo nobenih vesti. Budno sem spremljala vsak prihod taboriščnih transportov. Šele po dveh mesecih sem zvedela, da je v Celje prispela skupina otrok, ki so bili v taborišču Kastel. Nemudoma sem se odpravila v Celje, saj sem vedela, da otroci ne morejo zapustiti baze, ne da bi jih kdo od svojcev prevzel s podpisano izjavo. Otroški transport je bil nastanjen v sedanji III. osnovni šoli. Pregledala sem vse prostore, a brata nisem našla. Potem sem na hodniku srečala nekega fanta, ga ustavila in vprašala, če je videl kje Branka Šošterja. Močno me je začudilo, da fant samo strmi vame in mi ne odgovarja. Pogledala sem ga pozorneje in nenadoma sem po potezih njegovega obraza spoznala svojega dragega brata. Ločili so naju za polni dve leti prav v tistem obdobju, ko se otroci razvijajo v fante in dekleta.

Z bratom sva prevzela osamljeni in izropani dom, ki je zdaj spet v rokah naše družine.«

Ko sem obiskal Alojza in Marico Arlič v Plešivcu na obronkih Graške gore, so mi že spotoma povedali ljudje, da Arličeva, po domače Mehova otroka gospodarita sama. Že pred domačijo sem začuden obstal. Nad staro leseno hiško so gradili novo, večjo. Mehovi bodo do dograditve nove stanovali še v stari. Tako grade v hribih.

Gospodarja Alojz in Marica sta vsepovsod, kjer sta potrebna. Njuna teta in stara mati pa se vrtita okoli hiše. Mlade, krepke moči so se zagrizle v delo na Mehovi domačiji.

Gospodarja Alojza sem dobil na dvorišču, ki je bilo založeno z gradbenim materialom. Brusil je ravno sekiro. Ob palcu desne roke je preskušal njeno ostrino. Pozdravil sem ga. Iz hleva je prišlo mlado, postavno plavolaso dekle. »Pozdravljeno dekle iz Saldenburga!« sem jo nagovoril. »Kako pa veste, da sem bila tam?« se je začudila.



Naši otroci pred taboriščem Coburg-Reichsgraf leta 1942

Kar na dvorišču smo se zapletli v živahen pogovor o letini, delu in težkih časih, ki sta jih preživela. Stopili smo v hišo in posedli za belo javorovo mizo. Marica je začela pripovedovati:

»Mojega očeta Rudolfa Arliča so zaradi zveze s prvimi partizani ustrelili 8. junija 1942 v Mariboru. Pri nas so se zadrževali prvi šaleški aktivisti. Ko je I. štajerski bataljon taboril na Grmadi pred napadom na Šoštanj, je oče oskrboval borce s hrano, ki jo je kuhal kar doma v svinjskem kotlu in jim jo sam nosil. Nekdo je vse to okupatorju izdal in nekaj dni nato so ga zaprli. Pred ustrelitvijo nam je napisal poslovilno pismo. Mati je ob naši aretaciji vzela pismo s seboj v Celje.

Tam pa ga je morala pustiti v šoli z vso našo prtljago, ko so jo odpremili v Auschwitz.

Po mater in nas otroke so prišli v četrtek, 4. avgusta 1942, okoli 8. ure zjutraj. Ker je ta dan na pogorju divjalo strašno neurje, smo zapustili Plešivec šele opoldne. Tedaj so iz Plešivca odpeljali štiri družine s skupno desetimi otroki.

Vso našo prtljago je naložil na voz naš sosed Blaž Šubelj in jo odpeljal s konjem do Velenja. Tam so nas naložili na tovorni avto in nas odpravili v Celje. Iz avtomobilov smo stopili na dvorišče okoliške šole, od tam so nas nagnali v šolsko telovadnico. V petek so se začeli pregledi. Prvi dan so pregledovali nad 18 let stare. Na apelu so nam povedali, da gredo s transportom najprej moški in mladi, ker je preveč ljudi in ne morejo vseh odpeljati z enim samim transportom.

V soboto so ločili od družin najprej starčke in druge za delo nezmožne ljudi. Premestili so jih v telovadnico, nas pa v šolsko poslopje. Starejše in za delo nezmožne ljudi so odpeljali v taborišče Baumgarten in Tann.

V soboto ponoči so naše matere zadnjič spale skupaj z nami v razredih. Vse dojenčke so že drugi ali tretji dan našega bivanja v Celju ločili od mater. Zadnjo noč so prebili v dveh sobah na levem krilu stavbe v drugem nadstropju.

V noči od sobote na nedeljo, bilo je nekako ob treh zjutraj, so materam vzeli otroke. Bil je alarm. Matere so morale iti vse na stranišče, vse stvari pa pustiti v sobah in nato oditi na dvorišče. Moja mati se je poslovila od mene na hodniku. Ko je hotela vzeti slovo še od brata Lojza, jo je gestapovec Vlado Šmon, doma iz Škal pri Velenju, udaril s puškinim kopitom in nagnal. Mater sem v tej noči zadnjič videla. Po treh mesecih sem izvedela, da je umrla v Auschwitzu.

V ponedeljek zjutraj so nas otroke zbudili in nam dejali: 'Zdaj pa hitro poberite vse stvari, greste k mamam!' Hitro smo vstali in se kar z veseljem oblekli. Pred odhodom smo dobili prežgano juho. Na postajo smo šli kot ovce. Naložili so nas v osebne vagone. Vlaku se je ustavil šele v Gradcu. Popoldne smo dospeli v Frohnleiten. Takoj po prihodu v taborišče so nas razdelili po skupinah, dečke skupaj in deklice skupaj. Dekleta smo bile nastanjene v barakah desno od vhoda. Otroci do 10 let starosti so lahko hodili na sprehod, ostali pa so morali vežbati razne vaje. Dojenčki so bili tudi v tem taborišču, vendar ločeni od nas in jih nismo videli. Isti ali naslednji dan, točno se ne spominjam, je komendant taborišča nosil po sobah 3 mesece

starega fantička in vpraševal, če ga kdo izmed nas pozna. Slednjič so ga spoznali Zagoženovi fantje Ivo, Jakec in Alojz. Bil je njihov bratec. To je Zagoženov Franček, ki je prišel šele sedaj domov.⁴ Po nekaj tednih so nas poslali v taborišče Saldenburg.«

Pripovedovanje je nadaljeval brat Alojz:

»Frohnleiten je mestece pri Gradcu. V njegovem zahodnem delu je bilo naše taborišče. Obsegalo je kakih 8 do 10 velikih lesenih barak, ograjenih z visokim lesenim plotom. Dobro se spominjam dogodka, ki nas je vse opogumil. Šarhov Pepček, sin narodnega heroja Alfonza Šarha iz Ruš, droban, rjavolas fant, star kakih 14 let, je pobegnil s transporta že na postaji v Gradcu. Skočil je z vlaka na zadnji strani. Ko so nas v taborišču preštevali, je manjkal en deček, ena deklica pa je bila preveč. Ta deklica je bila Marija Cukala iz Ojstriške vasi v Savinjski dolini, ki bi bila morala iti v taborišče Auschwitz. Skrivaj se je vtihotapila v naš transport.

Mislim, da se je pobegli Šarhov Pepček drugi dan pritihotapil po nekem odtočnem kanalu v taborišče. Tukaj je kmalu dobil stik s svojimi brati in sestrami. Šarhove otroke so kot najnevarnejše izmed vseh nastanili v posebni sobi. Bili so v baraki št. 2. Naslednji dan sta Pepček in njegov mlajši brat Vanček pobegnili iz taborišča. Prišla sta srečno domov na Pohorje in po zvezah poiskala svojega očeta partizana.

Taboriščni vodja v Frohnleitenu se je imenoval Basta. Takoj je vpeljal vojaško disciplino. Sami smo pospravljali sobe in postelje. Naslednji dan so nas razdelili po skupinah. Dojenčke so dali v posebno barako. Otroci izpod 10 let starosti so bili skupaj, fantje od 10 let do 14 let skupaj in oni od 14 do 18 let zopet skupaj. Otroke so ločili po spolu.

S sestro Marico sva prišla dne 19. decembra v otroško taborišče Saldenburg. Tam sva ostala skupaj do 25. maja 1943, ko so naju ločili. Marica je ostala v Saldenburgu. Nas fante v starosti 10—15 let so premestili v Kastel. Tukaj smo imeli tudi pouk. Nekaj časa nas je učil učitelj Cukala, doma iz Ojstriške vasi. Tudi vsi člani njegove družine, kakor tudi on sam, so bili taboriščniki. Z nami je lepo ravnal. Prišel je iz Tanna in je pri nas ostal le kratek čas. S funkcionarji uprave se ni hotel hraniti. Za njim nas je učila Liselotte Stolle, pozneje pa neki poljski emigrant Roman Piotrowski. Učili smo se predmetov: računstva, zgodovine in nemščine. Pouk je trajal vsa leta.

Nad 15 let stare fante so premestili v Selingenporten. Delali so v raznih tovarnah in pri kmetih. V Neumarktu so naši fantje delali v tovarni streliva.

Vodje otroških taborišč, kjer sem bil jaz, so bili:

Saldenburg: Hans Schafner, kasneje Sepp Seeberger.

Kastel: Sepp Seeberger, nato Helmut Götz in Frida Lauer.

Selingenporten: Simmel.

Dne 22. marca 1945 so Američani prišli v Kastel. Od tu so nas porazdelili nekaj v Degensdorf, nekaj pa jih je ostalo v Kastlu. Nato so nas premestili v Neumarkt.«

Tovarišica Anka Cukala iz Ojstriške vasi pri Taboru v Savinjski dolini pripoveduje:

»Moj brat Milko je bil sodelavec prve skupine aktivistov v Spodnji Savinjski dolini. Prvi partizani so imeli svoje zavetišče na kozolcu pri naši žagi. Vsa naša družina jim je pomagala. Na kozolcu je bila tudi ena prvih partizanskih tehnik. Naše sodelovanje je bilo izdano. Že novembra 1941 so Nemci aretirali očeta in brata Lojzeta, dva dni nato pa še brata Milka. Moja mama je šla na prigovarjanje županove žene v Celje na gestapo. Zaprli so tudi njo. V Starem piskru je ostala 6 tednov. Očeta in brata Lojzeta so decembra izpustili, brata Milka pa 6. januarja 1942 ustrelili.

Že od pomladi 1942 so se širile govorice, da bodo vse družine ustreljenih talcev izselili. Poleti so te govorice pričele dobivati stvarno obliko. Po Gorenjskem so v tem času že selili. Pa tudi nam je napočila usodna ura. V noči od 2. na 3. avgust ob 3. uri zjutraj so nas zbudili avtomobili, zatem pa butanje na okna in vrata. Oče je šel odpirat, mama pa je vsa prestrašena planila: 'Otroci, po nas so prišli!' Nismo se še prav zavedeli in že smo zapustili rodni dom. Na cesti smo potem morali stati kako uro, da so zbrali še ostale družine.

Pripeljali so nas v mestno osnovno šolo, kjer smo bili en dan, nato pa so nas preselili v deško okoliško šolo. Vsa naša družina: oče, mati in nas 5 otrok ter ostali iz Tabora in Šalabaličevi iz Laškega smo bili prvotno sami v enem razredu. Kmalu se nas je nabralo nad 50, tako da je razred bil natrpan. Ljerka Šalabalič in jaz sva večkrat lupili v kuhinji krompir in se tako spoprijateljili. Tudi v taborišču sva bili vedno skupaj.

Ne vem več katerega dne je bil apel na dvorišču, ko so nas vse popisali in razdelili po skupinah. Starejši ljudje so morali v telovadnico. Mlajše, zdrave moške so oddelili posebej. Zdi se mi, da so jih

odpeljali v telovadnico mestne osnovne šole. Moja mama je neke izvedela, da bodo ločili otroke od mater. Našo najmlajšo sestro Metko je nenehno nosila na rokah, jo objemala in poljubljala. Dejala je: 'Če te bodo peljali tudi na konec sveta, te bom spoznala po znamenju na vratu.' Solze so ji lile iz oči. Še in še nas je objemala in se poslavljala od nas.

Zvečer se je vtihotapila v telovadnico k očetu. Naročila mi je, naj skrbim za mlajše sestre, če odidemo skupaj. Če pojdem pa z atekom, naj pazim nanj. Pod oknom me je še pokrižala in poljubila. Takrat sem jo videla zadnjič v življenju. Straža naju je pregnala. Ostala sem zaprta skupaj z atekom.

Ponoči, menda je bilo že proti jutru, smo zaslišali kričanje in jokanje. Žene in dekleta so nalagali na avtomobile. Ne vem, kako se mi je posrečilo priti iz telovadnice h kuhinjski lopi, od koder sem nekaj časa opazovala grozno početje. Vzdržala sem, dokler ni neki policist iztrgal dojenčka iz rok neki ženi. Pretresljivi krik te uboge matere je bil zame nekaj strašnega. Mame in starejše sestre v tem vrvežu nisem spoznala.

Nekoliko sem se potolažila, ko sem videla, da je sestra Marija, ki je bila že stara 18 let, ostala pri mlajših sestrah. Preden so nas odpeljali na postajo, smo se oblekle, kolikor je bilo največ mogoče, v bojazni, da nam bodo obleke pobrali. Osebni vlak s tesnimi oddelki je bil natrpano poln, ko smo krenili s celjske postaje. Vročina in žeja nas je strašno mučila, najhujša pa je bila žalost. V Gradcu smo stali približno štiri ure. Člani Rdečega križa so nam povedali, da so vsi drugi transporti odšli v Nemčijo, mi pa da pojdemo v neko taborišče blizu Gradca.

V taborišču Frohnleiten nas je bilo blizu 600. Hrana je bila boljša kakor v celjski šoli. Spali smo v vojaških posteljah. V vsaki sobi nas je bilo kakih 15. Iz Frohnleiten sta pobegnili Šarhova sinova. Nekaj dni pozneje sta jima poskušala slediti dva druga fanta, a se jima ni posrečilo.

Sredi septembra so nas poslali v taborišče Kastel. Ta kraj je srednje velika vas z graščino. Polovica gradu je postala naše taborišče, druga polovica pa je bila odmerjena ženski delovni službi. Taboriški vodja je bil zelo strog, njegova žena pa je bila dobra z nami. Povedala nam je, da se druge države zelo zanimajo za naša taborišča.

Moja sestra Marija je učila otroke pisati in brati. To jo je tudi rešilo, da je ostala pri nas. Njo je taborišče Auschwitz trikrat zahtevalo,

ker je bila nad 18 let stara. Ljerka Šalabalič in jaz sva čistili jedilnico. Vse svoje življenje ne bom toliko ribala, kakor sem v tem taborišču. Štiri dekleta so bile določena za perice, druge za šivilje in nadzorstvo mlajših otrok. Fantje so sekali in pripravljali drva ter čistili park. Nihče ni smel biti brez dela. Najhujše je bilo domotožje, ki se je stalno stopnjevalo, posebno še, ko so pričela prihajati obvestila o smrti naših dragih v Auschwitzu. Nismo si mogle predstavljati, kako je to mogoče, da ljudje tam tako hitro umirajo. O veliki noči 1943 smo tudi me izvedele, da nam je že 13. februarja umrla naša mama.

Pojavljale so se tudi razne epidemije: srbečica, škrlatinka, angina in druge. Kdor je bil bolan, so ga poslali v bolnišnico, ki je bila v istem kraju.

Z očetom, ki je bil v taborišču Baumgarten, smo si dopisovali v nemščini. Ko so nas prestavili v Saldenburg, so očeta, ki je bil nekaj časa tam, poslali v Kastel. Tu je mlajše otroke učil čitati in pisati.

V Saldenburgu je bilo precej slabše kakor v Kastlu. Stavba je bila stara, sobe temne in prepolne.

Za našo družino so sorodniki in znanci storili vse, da bi se vrnil domov. To se jim je končno tudi posrečilo. 13. novembra 1943 smo končno le prišli domov. Naša ljuba mamica pa je ostala za vedno v Auschwitzu.«

Izredno dobro se doživljenih dogodkov spominja Mira Strožer, uslužbenka v Celju, doma iz Grajske vasi v Savinjski dolini, ki je bila ob aretaciji stara 13 let. Izselenja je bila v drugi akciji aretacij, ob času zadnjega streljanja talcev v Starem piskru v Celju. Takole pripoveduje:

»Bilo je 15. avgusta 1942. Tega dne ne bom nikoli v življenju pozabila. V ušesih mi še vedno zvene besede nemškega policista, ki nam je ob aretaciji dejal: ‚V pol ure naj bo vsa družina pripravljena! Hrane lahko vzamete s seboj za tri dni in tudi najnujnejšo obleko.‘

V zgodnjih jutranjih urah so nas odpeljali. Sredi vasi je stal kamion, nanj so naložili dve družini. Spotoma smo se ustavili še v Šentrupertu, kjer se nam je pridružila še neka družina. Okoliška šola v Celju je bila naše začasno taborišče za nekaj dni. Že tukaj so nas oddelili po skupinah, vendar smo se lahko še videli in govorili.

Pred šolo je bilo vedno polno ljudi, vendar se je le redkim posrečilo spregovoriti s svojci nekaj besed. Pakete, ki so jih prinašali za nas, je prevzela straža, ki jih je oddajala komandi v pregled. Mi jih nismo nikoli prejeli.

Na večer, preden so nas odpeljali iz Celja, je prišla mama k meni. Bilo je slovo, ki se ne da opisati. Otroci smo jokali na ves glas in se stiskali k materam, ki so nas objemale in poljubljale. Straža jih je odgnala z grobimi besedami. Takrat sem zadnjič v življenju videla svojo mamo.

Tista noč nikomur izmed nas ni dovolila spanja. Zgodaj zjutraj so nas naložili na avtomobile in odpeljali na železniško postajo. Mi otroci in naše mame smo se vozili v istem vlaku, vendar ločeno. Nekje pri Gradcu so otroške vagoni odklopili. Nas so poslali v Frohnleiten.

Tamkajšnje taborišče je bilo ograjeno z leseno ograjo. Stanovali smo v lesenih barakah. V eni sobi nas je spalo po 15 ali še več. Vsaka soba je imela sobnega starešino, ki je moral vsako jutro pri pregledu sob raportirati. Vsako jutro in vsak večer so nas postrojili na dvorišču, da smo pozdravili zastavo.

Iz Frohnleitena so nas nekaj odpremili v otroško taborišče Kastel pri Ambergu. To taborišče je bila ogromna stavba, v kateri je bil prej samostan. Naš taboriški vodja se je imenoval Seeberger. Pošto smo lahko dobivali, kadar ni bilo zapore. Pisma so nam vedno pregledali, slovenska so romala v koš. Kljub temu pa se je včasih le posrečilo dekletom, ki so pospravljala pisarno, da so pretihotapila k nam kako slovensko pismo.

Otroci, posebno manjši, so bili polni uši. Njihove glave so bile vse v krstah, nekaj so jih morali oddati v bolnišnico. Tudi v obleki smo imeli uši. Zaplinjavanje oblek je pomagalo le za kratek čas.

Skoraj vsak dan po zajtrku je prišel vodja in poklical koga v pisarno. Vsi smo vedeli, kaj ta poziv pomeni. Bilo je obvestilo o materini smrti v Auschwitzu. Bilo je kratko in grobo, brez vsake obzirnosti. Kaj vse se je dogajalo takrat v naših srcih! Pregnani smo bili od doma, odtrgani od domačih in vedno bolj smo se zavedali, da smo sirote brez ljubeče materine roke. Ostali smo brez opore in ljubezni prav v času, ko smo bili tega najbolj potrebni.

Iz Kastla smo bile nekatere odpeljane v Saldenburg, kjer sem bila le kratko časa. Moja naslednja postaja na tej trnovi poti je bilo taborišče Selingenporten. Tudi ta stavba je prej služila samostanu. Taboriški vodja se je pisal Simmel. Ko je odšel na fronto, ga je zamenjal neki starejši SA oficir. Mi otroci smo ga imenovali 'Boksi'.

Spali smo v meniških celicah. V vsaki po 6 do 9 otrok. Postelje so bile lesene in v tri nadstropja. Povsod je vladala stroga disciplina.

Postelje so morale biti postlane po vojaško, hodniki in stopnišča čista in brez prahu.

Vsak večer je bil v taborišču ‚apel‘. Tisti, ki smo hodili na delo v tovarno, smo ga na našo srečo večkrat zamudili. Kadar pa smo dospeli pravočasno, smo stali kakor drugi lepo v vrsti in poslušali govor taboriškega vodje. Njegovemu govorjenju je vedno sledila tudi kakšna kazen za prekrške. Najbolj mi je ostalo v spominu tekanje s polnim kozarcem vode od enega konca dvorišča do drugega. Kdor je vodo razlil, je moral s počepki preskakati vse dvorišče. Nekateri izmed nas so se znašli, nekaj vode so vzeli v usta in jo na koncu poti zopet spustili v kozarec.

Proti koncu našega taboriškega življenja so nas premestili v Neumarkt pri Nürnbergu, ker so naše taborišče zasedli folksdojčerji, ki so se umikali pred zavezniškimi vojskami.

Stanovali smo v lesenih barakah, ki so bile polne stenic. Taborišče je bilo ograjeno z leseno ograjo. Poslali so nas na delo v tovarno municije. Hranili smo se v tovarni. Za nočno delo so nam dajali še poseben obrok hrane. Iz tovarne smo pretihotapili nekaj ročnih bomb. To je bilo prvo naše orožje za vsak primer.

V nočeh, ko nismo mogli spati, smo večkrat opazovali zračne napade na Nürnberg. Vse nebo je žarelo, protiletalski topovi so grmeli, slišale so se težke eksplozije.

Neko popoldne je tudi Neumarkt doživel zračni napad. Sprva se niti nismo zatekli v zaklonišče, ker smo menili, da itak ne bodo bombardirali našega mesta. Vsi smo stali na dvorišču in gledali. Toda tokrat je šlo zares. Bombe so začele padati na mesto, ki je bilo oddaljeno od našega taborišča kake četrte ure. Pod zračnim pritiskom smo se vrgli vsi na tla. Po napadu smo morali vsi v mesto, da smo tam odkopavali ruševine in izpod njih reševali zasute ljudi.

Nekega dne, kmalu po tem napadu, smo zagledali kolone vojakov in civilnega prebivalstva na begu iz Nürnberga. Končno je prišel dan, ki smo ga vsi mi tako težko pričakovali. Tedaj se je pojavilo na nebu nekaj avionov, ki so se spustili nizko nad kolone in jih začeli obstreljevati. Na cesti in v našem taborišču je nastala popolna zmešnjava. Zmedeni smo vsi otroci pobegnili v gozd. Skoraj brez vsake hrane smo taval po gozdu osem dni. Slednjič smo zagledali ameriške vojake, ki so nam povedali, da je kraj osvobojen. Odšli smo v mesto, kjer so za našo prehrano skrbeli Američani. Vse so nas odpeljali v Deggendorf, od koder smo se vrnili v svobodno domovino.«

Blanka Dečman iz Škofje vasi pri Celju, ki je bila ob aretaciji 5 let stara, pripoveduje:

»Mojega strica so ustrelili 15. avgusta 1942 ob 2. uri popoldne v Starem piskru v Celju. Še isto noč so prišli Nemci in nas odpeljali. Ko so začeli trkati na vrata, smo bili vsi tiho, še dihati se nismo upali. Jaz in mlajši bratec sva začela na glas jokati. Ker butanje na vrata ni prenehalo, se je ojunačila moja stara mama in odprla vežna vrata. Na pragu so stali policisti. Mama je iz podstrešne sobice z bratcem v naročju prišla v kuhinjo, mene pa je pustila v podstrešni sobici. S staro materjo sta me hoteli pred policijo zatajiti. Čeprav sta mi dopovedovali, naj ostanem tiho, me je s podstrešja pregnal strah. Ko so me policisti zagledali, sem tudi jaz morala z njimi. Na cesti nas je čakal kamion, naložili so nas nanj in nas odpeljali naprej proti Vojniku po še druge izgnance. Okoliške šole v Celju se spominjam samo po tem, da je bilo v razredih polno slame, na kateri smo ležali. Tu smo ostali dva dni. Naju z bratcem so ločili od mame. Ponovno sem jo videla na postaji v Frohnleitenu, ko me je klicala iz vagona.

Septembra so mene in bratca in druge otroke odpeljali v taborišče Saldenburg. Grad tam je bil teman in poln hodnikov. Zdel se nam je kot začaran grad iz pravljice. Vodja taborišča je bil kakor birič, in nas je vse sovražil. Sčasoma smo se življenju v gradu privadili. Starejša dekleta, ki so bile izseljene z nami, so nam pomagale. Vsako noč je imela eno od njih pri mlajših dežurstvo.

Po 9 mesecih so nas premestili v Neustift. Bili smo v samostanu, ki so ga upravljale šolske sestre. V tem taborišču je bilo najbolj razgibano življenje. Zelo živo se spominjam sprehodov. Bili smo raztrgani, skoraj goli, toda na sprehod smo morali hoditi. Pri tem smo se tesno priželi drug k drugemu, da smo se tako vsaj malo zavarovali pred mrazom.

Marca 1944 so nas spet pričeli prebirati za novo taborišče. Odpeljali so nas v Ilsenburg, kjer sva z bratom našla našo mamo. Čeprav je bilo to taborišče zelo izpostavljeno bombardiranju, sva bila z bratom vendar v zavetju pri mami.

Tako nam je tu minila zima. Hodili smo na sprehode in na njih prepevali slovenske pesmi. Zopet je bilo vse bolj domače. Čas nama je z bratom hitro mineval ob mami.

Maja so nam povedali, da smo na prošnjo naših sorodnikov izpuščeni iz taborišča. Dne 11. maja 1944 smo se odpeljali iz Ilsenburga, dva dni nato pa smo bili končno zopet doma.«

V Lobnici nad Rušami čepi med njivami in košenicami s smrekovjem in bukovjem obdana Šarhova domačija. Oče Šarh je bil puntar že za časa prve svetovne vojne. Zeleno Pohorje ga je kot dezerterja skrivalo pred avstrijskimi žandarji. Ob okupaciji 1. 1941 je Alfonz Šarh, takoj ko so ga izpustili iz mariborskih zaporov, pograbil svojo lovsko puško in odšel v gore. Ženo Lizo s kopo drobiža —



*Šarhova ukradena
otroka Pepček in
Vanček, ki sta ušla iz
otroškega taborišča
Frohnleiten pri Gradcu
na Pohorje k očetu;
padla sta kot borca
Pohorskega bataljona
8. januarja 1943*

devetimi otroci — so mu Nemci aretirali in odpeljali v taborišče. Fonza, kakor so pravili Šarhu domačini, je postal strah in trepet nemčurjev in nemške soldateske na Pohorju in v Dravski dolini.

Ruška partizanska četa, ki so jo povečini sestavljali Rušani, se je združila z legendarnim Pohorskim bataljonom. Sinovi Alojz in kmalu za njim še Pepček in Vanči so ušli iz taborišča Frohnleiten in se pretolkli na Pohorje k očetu. Šarhovi sinovi so bili najmlajši partizani, ki so se borili za našo svobodo. Vsi so skupaj z očetom padli 8. januarja 1943 pri Treh žebljih na Pohorju.

Alfonz Šarh, kmet iz Lobnice, je bil za svoje junaštvo proglašen za narodnega heroja.

V borbi z našo svobodo je Šarhova hiša žrtvovala največ. Mati je umrla v Auschwitzu, oče Šarh in trije sinovi so padli.

Pohorje je zadihalo v svobodi. Najmlajši otroci — ptički brez gnezda — so se vrnili na Šarhovino. Šarhova kri, ki jo je bilo toliko prelite, je bila z našo osvoboditvijo maščevana.

Sin Drago, ki nadaljuje svetle tradicije svojega očeta in čuva Šarhovo domačijo tam gori na Lobnici, pripoveduje o težkih dneh:

»Dne 4. avgusta 1942 ob 3. uri zjutraj so se pojavili pri nas policisti. Aretirali so našo mater Lizo in nas otroke: Alojza, Pepčka, Vančija, Srečka, Draga, Branka ter sestre Jelko, Anico in Marijo. V Rušah so nas zaprli v kaplanijo. Očeta niso dobili, saj je bil že od leta 1941 v partizanih.

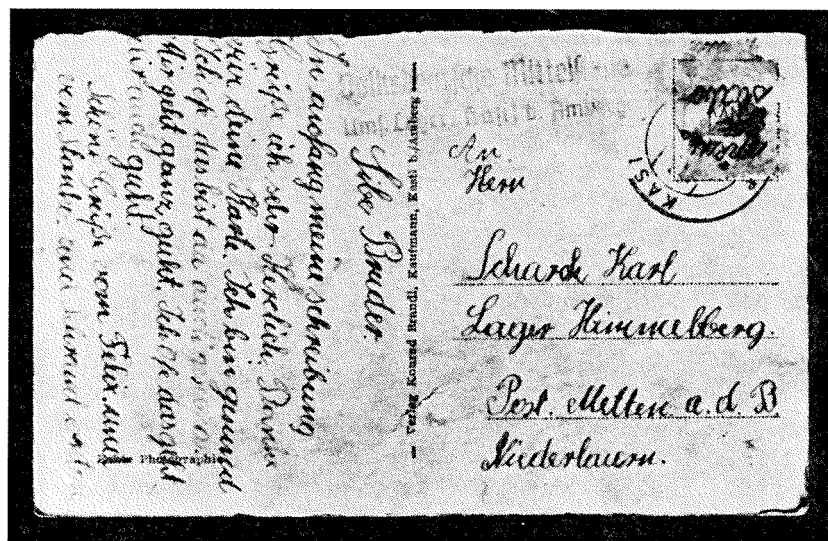
Še istega dne so nas odpeljali v Maribor, od tam pa takoj v okoliško šolo v Celje, kjer smo ostali približno teden dni.

Mater so z drugimi odpeljali v taborišče Auschwitz, nas otroke pa v Frohnleiten. Tam smo bili otroci nekaj časa skupaj. Iz Ruš sta bila v tem taborišču tudi Emil Vigec in Miladka Terpin. Moj brat Alojz je pobegnil skupaj z Miladko Terpin in bratoma Pepčkom in Vančijem.⁵ Vsi so prišli srečno domov. Nas, druge Šarhove otroke pa so iz Frohnleitena prepeljali v taborišče Kastel pri Ambergu. Tam smo ostali nekaj časa skupaj. Sestro Jelko so iz Kastla odpeljali nekam v Salzburg, Anico in Branka v taborišče Mainburg, mene pa v taborišče Metten pri Regensburgu. Brat Srečko je ostal še nadalje v Kastlu. Leta 1944 so nas vse brate in sestre zopet privedli v Kastel. Tukaj je bila hrana skrajno slaba. Večkrat na dan smo imeli vojaške vaje. Pozimi smo vozili premog, poleti pa pomagali kmetom pri poljskih delih in nabirali borovnice. Povečini smo bili bosí, ker ni bilo nikakršne obutve.

V Kastlu smo bili iz Dravske doline samo mi, precej pa je bilo otrok iz drugih krajev Spodnje Štajerske. Večkrat so nas napadli mladi nemški fantje in smo imeli z njimi tudi hude pretepe.

Taborišče Kastel je ležalo na nekem hribu. Grad je bil v zelo slabem stanju. Meseca aprila 1945 so se Kastlu bližale ameriške vojaške sile. Že pred tem so nemški vojaki zasedli grad. Ljudje so govorili, da nas bodo vse pobili. Voditeljica taborišča ni bila slaba ženska in je pregovorila vojake, da so odšli. Dne 22. aprila so Američani zasedli tudi naše taborišče. Še isti večer so nas vse izgnali iz taborišča, ker so menili, da smo člani nemške organizacije Hitlerjugend. Vsi otroci smo se razkropili po ravnini in si našli čez noč zavetje pri kmetih, pri katerih smo prej delali. Drugi dan so nas na

vasi zbrali in transportirali v Neumarkt, kjer je bilo ogromno taborišče vojnih ujetnikov. Spali smo na tleh. Tudi hrana je bila slaba. Nato smo mi otroci odšli v Passau, kjer je bilo bolje. Tudi tukaj so bili vojni ujetniki. V Passauu so nas natovorili na odprte vagone. Bilo nas je okoli 150 fantov. Američani so nam dali hrano. Do Jugoslavije smo potovali skoraj teden dni. Na Jesenicah so nas funkcionarji naše oblasti lepo sprejeli in pogostili. Od tam so nas prepeljali v Celje.



Otrok Srečko Šarh, sin narodnega heroja Alfonza Šarha, piše bratu Dragu.
Pod znamko sporočilo: meni gre slabo

Tukaj so že čakali svojci na nas in nas peljali domov. Po nas Rušane je prišel avto tovarne dušika.«

Iz nemških otroških taborišč so se vrnil Srečko, Drago, Jelka, Anica, Branko in Marija.

Čudno se je poigrala usoda s Pavličevima hčerkama iz Framu, Marijo, staro dve leti in pol ter Nušo, staro pet mesecev.

Oče Matija Pavlič je bil pred okupacijo trgovec v Framu. Bil je dober znanec s Fonzom Šarhom, kmetom na Lobnici nad Rušami — narodnim herojem — enim prvih partizanov na Pohorju. Pred vojno je oče Šarh vozil Pavliču les iz gozda nad Lobnico.

Nekaj mesecev po kapitulaciji je prišel k Pavliču Šarh in mu zaupal »pohorsko skrivnost«, da se namreč tam zbirajo partizani. Vprašal ga je, če bi jih podpiral. Natančno sta se dogovorila o vsem.

Partizan Vigec iz Ruške čete, ki so ga Nemci ujeli, je pričel izdajati. Izdal je tudi Pavliča. Dne 5. oktobra 1942 so prišli orožniki po Pavliča in ga odgnali na orožniško postajo v Framu. Ker je vedel, kaj ga čaka, je pobegnil z orožniške postaje. Odšel je na javko Ruške čete in po nekaj dneh je dobil zvezo z njo. V četi je Pavlič zbolel in komandir Joško Knific mu je dovolil, da je odšel na zdravljenje v dolino. Zdravil se je pri sorodnikih v Šmohorju nad Laškim in Sevnici. Leta 1943 pa je odšel v partizane.

Pavličevo ženo so takoj po pobegu moža aretirali in jo odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz.

Služkinja Marija Maroh se je v splošni zmedi materine aretacije znašla in odpeljala hčerki na svoj dom. Po nekaj dneh pa je odšla služkinja s starejšo hčerko Marijo na Pavličev vrt po zelenjavo. Nekdo je to povedal na orožniški postaji. Prišli so orožniki in ji kar na vrtu vzeli malo Marijo ter jo še isti dan odpeljali v taborišče v Celju. Čez nekaj dni je dobila služkinja pismen poziv, da mora takoj pripeljati še mlajšo Pavličevo hčerko Nušo v Celje. To je naslednji dan tudi storila. Za otrokoma je potem izginila za nekaj časa vsaka sled.

Precej čas je minilo, preden je dobil brat Franc Pavlič, posestnik v Preboldu v Savinjski dolini, sporočilo od tovarišice Lubejeve iz Prebolda, da sta v otroškem taborišču dve majhni punčki, ki se pišeta Pavlič. Brat, s katerim je imel oče Pavlič zvezo, mu je sporočil veselo novico. Otroka sta bila najprej v taborišču Frohnleiten, odkoder so ju premestili v Bamberg in nazadnje v taborišče Kastel pri Ambergu.

Mati Marija je bila v taboriščih Auschwitz in Rawensbrück. Po osvoboditvi se je srečno vrnila domov. V taborišču je prejela pošto, ki jo je neizmerno razveselila. Zvedela je za usodo svojih hčerk. Takole je zapisala:

»Nekega dne dobim v taborišču paket. Ko sem ga odprla, so padli iz njega orehi. Eden se je razklal in iz njega je padel listič. Paznica je to opazila in je brž planila k meni s krikom: ‚Was ist dass?‘ Medtem pa je neka židinja že pobrala listek in ga skrivaj stisnila v pest. Ko je paznica odšla, mi ga je izročila. Na lističu sem prebrala moževo sporočilo, da sta hčerki živi in v otroškem taborišču.«

Po kapitulaciji je očetu Pavliču sporočila sestra Terezija Jazbec iz Sevnice, da sta hčerki v otroškem taborišču Kastel. Oče se je takoj

odpravil na Dunaj k zavezniški komisiji, da bi dobil dovolilnico in odšel v taborišče po hčerki. Dovolilnice pa ni dobil.

Ko sta prišli jeseni hčerki z otroškim transportom v Celje, staršev sploh nista poznali. Nuša, stara skoraj tri leta, je komaj dobro shodila, obe sta v rasti zaostali in bili bolehní.

Marija in Nuša se ne spominjata ničesar. V taborišču se je prijel večje Marije priimek: »Pet let«. Vsi slovenski otroci so jo tako imenovali, ker je vsakemu povedala, da je stara pet let.

Danes je Marija višja medicinska sestra, Nuša pa je končala višjo gospodinjsko šolo v Domžalah.

Milada Terpin iz Ruš pripoveduje:⁶

»Stanovali smo v Lobnici nad Rušami. Železniška čuvajnica je bila naš dom. K hišici je bil prislónjen kozji hlevček, pod hišo je tekla železnica, nad njo pa se je razprostiral gozd — za nas otroke en sam velik, svoboden svet. Vsako drevo, vse grape in vse strmine so bile naše.

Tak je bil kraj moje srečne mladosti. Brata Zdravko in Rudi pa jaz smo tu odraščali. Bila sem najmlajša. Ko se je začela vojna, mi še ni bilo 13 let. Vojna vihra pa je razdrla srečo naše družine in mi zastrupila vso mladost.

Tedaj nisem vedela, da je naš Zdravko, ki je bil vajenec v delavnicah železniških vozil v Mariboru, že nekaj let v vrstah SKOJ in da je postal leta 1941 vodja ruške uporniške mladine. Tega še ne bi razumela, videla pa sem vse, kar so počenjali Nemci hudega, in razumela, da se mora Zdravko skrivati, ker bi ga sicer Nemci odvedli in ubili. Oče je naredil v našem kozjem hlevčku tik pod jaslími vhod v skrivališče. Tu je bilo od julija 1941 zatočišče našega Zdravka, maminega brata, strica Jezernika in pogosto tudi Joška Knifíca, Pepíja, Matauška, Ivana Vranjeka in drugih ruških borcev za svobodo. V drvarnici je bil pod skladanico drv skrit stroj, na katerem smo ponoči razmnoževali letake, ki so govorili o nemškem nasilju in pozivali ljudi k uporí.

Še istega leta se je moral Zdravko nekega zimskega večera posloviti od doma. Oče ga je pospremil na tovorni vlak, ki je odpeljal Zdravka na Dolenjsko. Nikoli več ga nisem videla. Leta 1943 je padel kot komisar čete Gubčeve brigade. Od tedaj se je vračal le v spominih — ta moj dobrosrčni brat, ki me je nosil na rokah, če sem zbolela, ki me je prvi učil borbenih pesmi in mi pripovedoval o partizanih.

Poslej so moji spomini čedalje težji.

Bilo je nekega zimskega jutra. Ležala sem zaradi velikih tvorov na glavi. Bila sem vsa obvezana, le oči so mi gledale iz obvez. Nenadoma so v hišo vdrli policisti in uklenili očeta. Eden izmed njih je uprl svoje izbuljene oči tudi vame. „Aha, tu je bandit!“ je kriknil in mi strgal obveze z glave. Nič ni bil osramočen, ko se je prepričal, da ni zgrabil bandita, ampak le bolnega otroka. Očeta so odpeljali.

Poslej je bilo zame in za mamu hudo. Nekega dne so me napodili iz šole, češ da sem hči bandita. Mene, Božo Jezernikovo in Silvo Breznikovo so na cesti otroci nemčurjev pogosto zmerjali. Prav zato smo tedaj postale neločljive prijateljice in zaveznice. Doživljale smo isto usodo. V naših družinah so bile neprestano preiskave, za nas ni bilo pravice. Dobro se spominjam, kako so nemški orožniki ob neki taki priložnosti vihteli brzostrelke nad mamu in ji grozili, da jo ustrele, če ne pove, kje je njen sin Zdravko. Mama pa jim je ponosno odgovorila: „Kar ustrelite me!“ Kako mi je bilo neskončno težko, ko sem morala gledati, kako so jo psovali, suvali in pretepali.

Tako so se na moja otroška leta zgrnile skrbi in težke dolžnosti so me zgodaj zresnile. Hodila sem k očetu v zapor. V cekarju sem nosila obleko neznanim ljudem, pogosto pa tudi hrano za partizane.

Prišel je 4. avgust 1942, dan, ki ga bom pomnila vse življenje. Z mamu sva še spali. Moralo je biti še zelo zgodaj. Zbudili so naju udarci po oknicah. Osem policistov je vdrlo v hišo in nama je ukazalo, naj se v petih minutah oblečeva. Mama je v naglici vtaknila v nedra nekaj denarja, povezala v culo nekaj obleke, vzela še dokumente in zapustili sva naš domek. V hlevu sta zameketali naši kozici in mama je bridko zajokala.

Pred orožniško postajo v Rušah, kamor so naju pripeljali, je bilo že zbranih veliko žena in otrok. Bila je tu Šarhova žena z devetimi otroki, Breznikova mama iz Ruš, Pinterjevi, Vigečovi, Klara Vranjek, same matere in žene ruških borcev za svobodo. Na kamionih so nas odpeljali v Maribor in nato v živinskih vagonih z vlakom v Celje. Stlačili so nas v okoliško šolo. Prostori so bili že polni iz vse štajerske pripeljanih družin živih ali že padlih oziroma ustreljenih štajerskih partizanov in aktivistov. Sami smo si nanosili slame v tretje nadstropje in si pripravili ležišča. Nekaj dni so nas tako pustili v stavbi. Le trikrat na dan smo smeli na dvorišče po hrano.

Nekega zgodnjega jutra so odpeljali vse moške. Veliko žena je zajokalo. Naslednji dan je bila sobota. Spali smo mirno. Nenadoma

je nekdo surovo butnil v vrata in zakričal v sobo: ‚Vse žene nad 18 let na dvorišče!‘ V hipu je bila vsa soba pokonci. Matere so kot levinje planile k svojim otrokom in ti so se jih na vso moč oklenili. Pridrveli so gestapovci in začeli priganjati: ‚Schnell, Schnell.‘ Otroci so jokali, matere so jih še tesneje stisnile k sebi ter jokajoč prosile in rotile: ‚Pustite nam otroke!‘ A nič ni pomagalo. Nemci so začeli trgati otroke materam iz naročij, jih suvali v kote, matere pa priganjati in riniti k vratom.

Bila sem med najstarejšimi otroki in sem se s silo zadržala, da se nisem spustila v jok kakor mali otroci, srce pa se mi je paralo in mi hotelo počiti od žalosti. Z mamo sem se prerila na hodnik, toda na stopnišču so me odtrgali od nje. Potem sem tekla k straniščnemu oknu, da bi od tam še videla mamo. Drugi otroci so silili za mano in klicali, že vsi hripavi od joka: ‚Mama, mama!‘ Matere so bile že na kamionih, stegovale so proti nam roke in nas klicale. A motorji so zabrneli in kamioni so nam izginili izpred oči. Spustili smo se z oken in se vrnili v sobo. Na slami so obležale cule, nahrbtniki in kovčki, ki so jih mnoge matere pozabile. Sedli smo med nje in neutolažljivo jokali. Med nami sta bila dva dojenčka. Prišle so neke ženske in so ju odnesle. Mi pa smo ostali sami. Le tisti, ki so bili premajhni, da bi razumeli, kaj se je zgodilo, so bili še nekoliko živahni, drugi pa smo bili brez življenja, kakor cvetovi, ki jih je ožgala slana.

Naslednjo noč sem skoraj celo prebedela, kajti neprestano sem prisluškovala otrokom, ki so v sanjah klicali svoje matere in namesto njih sem pobožala zdaj enega zdaj drugega.

Naslednje jutro smo bili na vrsti otroci. Nismo več jokali, celo nekam veseli smo odhajali. Morda pa kje spet najdemo svoje matere, smo upali.

Po dolgi vožnji so nas sprejele velike lesene barake. Okrog barak je bil visok plot in na vrhu bodeča žica. Znašli smo se v mladinskem taborišču Frohnleiten pri Gradcu. Vsi žalostni smo dognali, da tu ni naših mater.

Ruški otroci smo se držali skupaj. Vsak dan, vsako uro nas je huje in huje razjedalo domotožje. Venomer smo govorili o domu, o naših gozdovih, spominjali smo se potočkov, ptic v gozdu in še vsega drugega. Nekega dne nas je premagalo hrepenenje. Šarhova Lojzek in Vanček, Vigecov Slavko in jaz smo se domenili, da uideмо. Ko so bili drugi otroci pri večerji, smo se vzpeli na stranišče zidove in čez bodečo žico splezali čez plot. Onkraj žice smo si oddahnili. Vso noč

smo hodili in proti jutru smo bili v mestu. Jaz sem imela skrit denar, kupili smo si vozovnice in se odpeljali v Maribor. V Studencih smo izstopili. Poiskali smo postajnega vratarja, ki je bil znanec našega očeta. Najprej je osupnil, potem pa nam je pomežiknil in nam svetoval, kod naj gremo. Opozoril nas je še, naj se ne držimo preveč skupaj.

Ostala sem na Bezeni pri teti. Drugi so odšli na Pohorje k Žampovim. Hišna gospodinja je bila sestra Alfonza Šarha in tu sta Šarhova fanta kmalu našla očeta, ki je bil v I. Pohorskem bataljonu.

Jaz nisem imela sreče. Gestapo je kmalu zvedel zame. Prišli so pome in ni bilo dolgo, ko sem se spet znašla v Frohnleitenu. Za kazen, ker sem ušla, so me za nekaj časa vrgli v bunker.

Spet so tekli dnevi, polni domotožja. Nekega dne so pričeli otroke popisovati in jim vtikati v roke številke. Iz šepetanja med nadzornicami sem razbrala, da nas bodo poslali naprej. Klicali so nas po abecednem redu. Že so začeli klicati otroke s črko T. Strah me je prevzel. Spet se mi je porodila misel na beg. Zdaj nisem več imela tovarišev. Tvegala sem sama. Spet se mi je posrečilo, da sem preplezala plot, toda čez most si nisem več upala. Stala sem pred deročo Muro in se obotavljala. A nisem smela odlašati. Vrgla sem se vanjo in jo preplavala. Zlezla sem na breg. Voda je curjala od mene, pa tudi deževalo je. Tekla sem dolgo, dolgo. Potem sem v daljavi zagledala luč. Iz noči se mi je prikazala hišica — nekakšna čuvajnica. V njej je bil vojak, ki se je hudo prestrašil, ko me je zagledal. Prosila sem ga, če se smem pri njegovi peči posušiti. Pravila sem mu, da moram k sorodnikom tja čez, da pa sem po nesreči padla v vodo. Verjel mi je.

Zjutraj sem v Gradcu sedla na vlak in se odpeljala v Maribor. Zdaj sem se izognila tete in sem odšla naravnost na Pohorje. Tu sem našla svoje vrstnike. Postali smo pionirska četa ruških partizanov. Čeprav majhni, smo se vendar že učili, kako se moramo upirati sovražniku. Zelo so za nas skrbele borke in še prav posebno materinsko nas je vzgajala mlada borka z lepimi svetlimi kitami. To je bila Milka Kerin — Pohorska Milka.⁷

Bližala se je zima. Borci so bili v skrbeh, kako bo pozimi z nami otroki. Mene so poslali k bratu na Koroško. Tu pa sem spet prišla v roke gestapu. Spet se je začela bridka pot po taboriščih, ki je trajala vse do osvoboditve.

Naše matere se niso vrnile. Od žalosti in trpljenja so umrle v nemških taboriščih. Zdaj sem sama mati, štirje moji otroci me obkrožajo. Kadarkoli jih stisnem z ljubeznijo nase, me presune spomin na mojo mater, od katere so me kot otroka za vselej odtrgali.«

Sestra hrabrega dvajsetletnega partizana Alojza Zavca, Terezija Krajnc-Zavec iz Ptuja, ki je padel v bitki pri Mostju 8. avgusta 1942, je napisala:⁸

»Leta 1942 sem preživljala kot dvanajstletno dekletce šolske počitnice pri sestri v Zidanem mostu. V začetku avgusta sem prejela nekega dne od sestrlične obvestilo, da so mi izselili mater in dva brata. Za brata Alojza sem vedela, da je pri partizanih v ptujski okolici.

Brez pomisleka sem takoj odpotovala domov v Ptuj, čeprav si sploh nisem mogla predstavljati, da je obvestilo resnično. Vse do prihoda na domači prag sem upala, da ni res, kar mi je hudega napisala sestrlična. Kruto resnico pa sem spoznala, ko sem našla vrata zaprta in zapečateni ter nisem mogla vstopiti. Klicala sem izmenoma mater in brata, vendar sem dosegla le to, da so se pojavljali pri drugih vratih radovedni obrazi sosedov. Tako sem preživela vso noč, polno obupa in solz, na domačem pragu. Ko sem odtavala naslednje jutro v mesto, me je zanesla pot na sedež gestapa v Brenčičevo hišo v sedanji Lackovi ulici. Še danes ne vem, kaj me je gnalo k temu, čutila pa sem nezadržno željo, da bi se sestala z materjo in brati. Na gestapu so se nemalo začudili, ko sem povedala, kdo sem in kaj želim. Kasneje sem ugotovila, da me mati zaradi moje odsotnosti ni vpisala v družinski seznam. Gestapovcem seveda moje priznanje ni pomenilo nič posebnega in so me začeli spraševati po bratu partizanu, medtem ko sem jaz prosila, naj me pošljejo k materi. Kljub svoji želji, da bi čimprej našla mamo, sem čutila, da ne bo prav, če bom karkoli povedala o bratu. Niti prigovarjanje, še manj pa pretepanje me ni pripravilo do tega, da bi karkoli povedala, pač pa sem vedno uporneje klicala mamo. Ko so gestapovci ugotovili, da ne morejo izvleči iz mene ničesar, so me poslali na orožniško postajo, kjer se je postopek nadaljeval. Tudi tam so mi najprej prigovarjali, nato pa me pretepli. Ne vem, koliko časa je vse to trajalo, vem pa, da so me nazadnje pustili pri miru, sami pa so nekaj sklepali, nato pa mi povedali, da me bodo odpeljali k materi. V spremstvu orožnika so me poslali na naš dom, da bi vzela nekaj svojih stvari. Ko sem prestopila prag

našega stanovanja, sem bila popolnoma zmedena. Jokala sem in nisem vedela, kaj naj pravzaprav vzamem, vendar sem le nekako poiskala nekatere svoje stvari, med njimi celo svojo punčko, povezala vse skupaj ter se vrnila s spremljevalcem na postajo. Zvečer so nas naložili — ne vem, kje so prijeli druge — na tovorni avtomobil in nas odpeljali. Pot nam je bila neznana. Šele ko smo se ustavili in izstopili na nekem dvorišču, sem zvedela od ostalih, da sem v Celju. Pozneje sem zvedela, da je bilo to dvorišče Starega piskra.

Po prihodu so me takoj ločili od skupine, s katero sem se pripeljala, ter me pustili nekaj časa samo na dvorišču. Vtisi, ki so mi ostali, so grozni. Dvorišče, preko katerega so hodili zaporniki, je bilo obkoljeno, nešteto sražarjev je bilo tam. Neznano okolje in vse ostalo je napravilo name strašen vtis. Iz skupine zapornikov se mi je približal neki mlajši človek ter me vprašal od kod sem in kaj iščem. Odgovorila sem mu, da sem iz Ptuja, in nato mi je povedal, da je v njihovi skupini več Ptujčanov. Med pogovorom se nama je približal brat Drago. Ko sva se zagledala, sva dalj časa strmela drug v drugega ter nikakor nisva mogla spregovoriti. Pozneje sem mu povedala, kako sem prišla v to okolje, medtem pa sem ga stalno spraševala, kje je mama in kaj je z bratom Vladom. Povedal mi je, da sta oba v neki drugi zgradbi in da so njega ločili od njiju. Povedal mi je tudi, kdo je še zaprt tam in omenil pri tem družine Hrenič, Lacko, Reš, Rajšp, Anžel in še druge, katerih imen se ne spominjam več.

Istega dne proti večeru so naju z bratom odvedli štirje oboroženi moški peš iz tega zavora v drug zapor. Spominjam se še, da je bil v neki telovadnici. Tam sem srečala mamo in brata Vlada. Ker je bilo moje pričakovanje veliko in nestrpno, skoraj nisem mogla verjeti lastnim očem, ko sem ju zagledala. Mama ni bila več tista nasmejana in srečna žena, pač pa izmučena in pretepena. Spoznala je, da sem v zaporu tudi jaz, ki me je hotela rešiti s svojim molkom. Najprej me je objemala, nato pa me je pahnila od sebe in trdila, da nisem njena hčerka. Šele drugi priporniki so jo nekako pomirili ter ji dopovedali, da takšno vedenje ne koristi nikomur. To snidenje, ki je bilo tako težko za njo in zame, je bilo obenem presenečenje, ker je zagledala mama takrat poleg mene tudi brata Draga, za katerega je bila že prepričana, da je mrtev, saj je bil določen za skupino talcev, katere so Nemci postrelili. Nato naju je odpeljala k svojemu ležišču na slami. Še istega dne so nas iz tega prostora preselili v drugo nadstropje v isti zgradbi. Tam sem ostala skupaj z mamo dva dni in

dve noči. Spomini na ta dva dni so težki in medli. Vem samo to, da so nas označili Nemci s kartoni, katere smo nosili na vrvici okrog vratu. Manjše otroke so zaznamovali tako, da so podatke napisali na levkoplast ter ga nalepili na roke ali za vrat. Iz tistih dni se spominjam tudi Osojnikove Olgice, ki je bila stara takrat verjetno 4 ali 5 let ter je nosila okoli vratu tablico z napisom, da je hčerka največjega bandita. Otrok je moral hoditi po dvorišču ure in ure, odtegovali so mu hrano, niso mu dovolili stika z nikomer; tako so hoteli pokazati, kakšen ‚Herrenvolk‘ so.

Naslednji dan smo morali prestat večino dneva na dvorišču. Nemci so namreč zbirali o nas raznovrstne podatke. Še isto noč pa se je dogodilo najhujše. Okoli 2. ure ponoči so nas zbudili surovi klici stražarjev. Pobrali so vse zapornike, starejše od osemnajst let, jih sklicali in poslali na dvorišče. Ta dogodek nam bo ostal večno v spominu. Matere so hotele vzeti nas otroke s seboj, vendar so to SS stražarji preprečili na najbolj surov način. Suvali so nas s puškinimi kopiti in brcali ter nas tako ločevali. Klici mater in otrok so odmevali v gluho noč tako dolgo, dokler ni vlak, v katerem so bile naše matere, odpeljal iz Celja.

Tudi jaz sem vlekla mamo k sebi in jo hotela zadržati, a so me nasilno ločili od nje. Ko so odpeljali vse starejše, so poslali k nam otrokom nekaj sester Rdečega križa, ki so nas poskušale potolažiti, vendar jim to ni uspelo. Nato so nas začeli pripravljati za pot. Dojenčke so spravili v košare za perilo. Odpeljali so nas peš na postajo, nas spravili v vagone ter nas pustili brez vode in hrane in vsega drugega, kar je za potovanje potrebno. Kakšno je bilo v vagonih po večurnem potovanju v Frohnleiten, kjer je bilo prvo naše taborišče, si lahko vsakdo prestavlja.

V tem taborišču, ki ga je vodil neki gestapovec, kateremu smo takoj nadeli ime »Pasta«, so nas hoteli naučiti nemške discipline posebne vrste. Ker smo bili otroci, nam ta seveda ni šla takoj v glavo, saj nismo znali nemškega jezika. Zato si je gestapovec pomagal predvsem z gumijevko, da smo lažje in hitreje doumeli razne apele in nastope ter jutranjo telovadbo. Zanj je bil bič najboljši in najhitrejši pomočnik za vzdrževanje reda. Tudi vprašanje čistoče, ki jo je zahteval, je bilo vprašanje zase. Saj ni imel nihče od nas otrok ne mila ne brisače in ne glavnika.

Po enem ali dvomesečnem bivanju v tem taborišču so nas razposlali v naslednja taborišča. Tako smo se morali ločiti od prijateljev,

s katerimi smo že pretrpeli marsikaj skupaj. Po zdravniškem pregledu, pri katerem smo dobili neke injekcije, da smo čutili potem strašne bolečine, so nas odpeljali v Eisenstein.

Novo taborišče je bilo v nekem hotelu in je imelo precej prednosti pred prejšnjim. Bili smo namreč bolj svobodni in smo lahko sprejemali pisma in zavitke. Sicer pa je bil tudi tam režim strog in ena izmed glavnih kazni za razne prestopke je bila, da so nam prepovedali sprejemati pošto in zavitke. V tem taborišču sem spoznala med drugimi Veroniko Zorko, Angelo Medved in Marico Sinkovič. Izmed Ptujčanov sem bila v tem taborišču skupaj še z Reševimi in Rajšpovimi. Razen tega sta bila tam tudi oba moja brata. Ves čas sem oskrbovala 4-letnega Ambroža Franja. Ta je dobil od svoje matere, ki je bila v taborišču Rawensbrück kartico, na kateri mu je mama naročila, naj bo priden, obenem pa prosila, naj kdo odpiše in sporoči, kako je z otrokom. Ker sem ga oskrbovala jaz, sem materi odpisala in ji sporočila, kako je z njenim sinom. Po dveh mesecih sem prejela od nje odgovor. Prosila me je, naj skrbim še dalje za njenega otroka. Vse do konca moje poti skozi taborišča sem bila skupaj s tem otrokom ter sem se z njim vrnila tudi domov. Ločila sva se na Jesenicah leta 1945, ko smo prispeli v domovino, kjer ga je čakala njegova mati.

Po večmesečnem bivanju v Eisensteinu so nas predstavili lepega jutra v taborišče Seligenporten pri Nürnbergu. V tem taborišču je potekalo vse po drugačnem redu. Ne samo, da smo morali opravljati vsa hišna in druga dela, delati smo morali tudi razne stvari. Starejše so pošiljali Nemci v tovarne, medtem ko smo opravljali mlajši ‚Heimarbeit‘. Pletli smo žične gobice in delali v pralnicah ter šivalnicah. Iz tega taborišča se najbolj spominjam dogodka, ki je imel kaj klavrne posledice zame. Nemci so nam dajali zelo malo hrane, zato sem pisala sestri, naj bi mi poslala za rojstni dan kakšno darilo. Pismo sem napisala v slovenščini, kar je bilo prepovedano, razen tega pa sem še pisala, da je naš taboriščni vodja ‚debeluhar z velikim trebuhom, polnim vseh mogočih dobrot, medtem ko smo mi lačni‘. Ne vem, na kakšen način je on to pismo prestregel in ga dal prevesti. Takoj je prisopihal k meni v sobo, me pretepel in ozmerjal s ‚slovenskim psom‘ ter me zaprl v temnico, kjer sem ostala ves dan brez hrane.

Spomladi leta 1944 so nas ponovno ločili po starosti. Tako sem izgubila oba brata, ki so ju odpeljali v drugo taborišče; tudi mene so

odpeljali drugam v taborišče Saldenburg pri Tittlingu, kjer sem našla zopet svojo znanko Anico Hrenič. Ker so se pojavile v tem taborišču uši, so nas namazali Nemci z neko tekočino, po kateri smo dobili polno krast. Ker jih ni bilo mogoče zdraviti drugače, so nas ostrigli.

Tudi tam smo morali opravljati raznovrstne naloge. Delala sem dalj časa v kuhinji, pralnici in šivalnici. Hodili smo tudi nabirat



Otroško taborišče Selingenporten pri Neumarktu. Pred vrsto naših fantov stoji strah in trepet taborišča SS Hauptsturmführer Siemmel

borovnice in pomagat kmetom pri poljskih opravilih. K tem smo hodili najraje, ker smo se tam najedli do sitega.

Kadar smo prejeli obleko, smo morali večkrat ugotoviti, da je bila zelo nesnažna ali pa celo krvava. Nemci so nam rekli, da so podarili te obleke Nemci pri nabiralnih akcijah, kar smo mi otroci verjeli — seveda samo dotlej, dokler ni dobila neka sotrpinka plašča, ki si ga je hotela predelati. Plašč je razparala in našla v njem 1,5 m dolgo zlato verižico. Ker smo se bali, je povedala o najdbi taboriščnemu vodji, ki ji je verižico takoj odvzel, obenem pa naročil, da je treba pregledati tudi vso drugo obleko. Našli kljub iskanju nismo ničesar več, pričeli pa smo sumiti, da bi bile obleke res darila Nemcev. Kasneje smo zvedeli, da so te obleke v raznih drugih taboriščih

odvzeli zapornikom, ki so jih pobili. Na mnogih oblekah smo našli tudi etikete Židov.

Obuti smo bili v tistem času večinoma v lesene cikle. Posledice čutimo posamezniki še danes, ker nas je v tem obuvalu posebno pozimi strašno zeblo. Pozneje sem zvedela, da je zaprosil naš taboriščni vodja za nekaj močnejših fantov, da bi opravljali razna težja hišna dela. Tako se je vrnil med temi v naše taborišče tudi brat Drago, medtem ko je brat Vlado ostal še dalje v drugem taborišču.

V taborišče so prihajali tudi nekateri višji častniki SS. Včasih se je zgodilo, da so pobrali nekaj deklet, jih odpeljali s seboj ter prisilili, da so opravljale razna gospodinjska dela v njihovih družinah.

Proti koncu vojne so se skrivali ti častniki nekaj dni v tem taborišču. Govorili so, da je bil med njimi tudi Himmler, vendar tega ne morem trditi. Vem samo, da so častniki čez nekaj dni izginili, nas pa so osvobodili Amerikanci. Najstrašnejši je bil trenutek, ko smo zbrani čakali nanje v naši dnevni sobi, vsi od najmanjšega do največjega; vojaki v polni bojni opremi pa so vdrli k nam, med njimi tudi črnci. Prestrašili smo se tako, da smo kakor na povelje dvignili roke v zrak. Pozneje so nas Amerikanci nahranili in prevzeli v oskrbo, vendar smo morali čakati do meseca avgusta, da smo prišli na vrsto za transport v domovino.

Svoje domove smo ugledali po triletni odisejadi; večina pa nas je ostala brez staršev; tudi moje drage mame ni bilo več med živimi.«

Hči narodnega heroja Lacka, Lizika Lacko, višji kmetijski tehnik, iz Nove vasi pri Ptuj, je bila 14 let stara, ko jo je okupator deportiral v taborišče. Vseh dogodkov se podrobno spominja in o njih takole pripoveduje:

»Tudi po našo družino so prišli Nemci 4. avgusta 1942. Naložili so nas na kamion in odpeljali v Celje. V okoliški šoli so ločili nas otroke od matere, ki so jo odpeljali v Auschwitz, nas pa so naslednji dan poslali v Frohnleiten. Tukaj smo bili nekako 6 tednov. V tem taborišču je vladala popolna vojaška disciplina. Vstajali smo ob 5. uri zjutraj na znak zvonca. V treh minutah smo morali biti oblečeni in vsi na dvorišču. Tu smo opravili jutranjo telovadbo. Medtem so pregledali sobe. Gorje tistemu, ki so ga našli v postelji, če ni bil bolan! Jutranji telovadbi je sledilo pospravljanje in čiščenje barak, potem pa skromen zajtrk. Po zajtrku so nas razporedili za delo. Nato so ponovno pregledali barake in osebne predmete v njih. Gorje tistemu, ki ni imel vsega v najlepšem redu! Za kazen so ga tudi pretepli.

Po šestih tednih je odšla skupina, v kateri sva bila z bratom Milanom, v taborišče Neustift. Tu nas je bilo kakih 60 otrok v starosti do 18 let. To je bil star samostan, kjer smo imeli mi otroci določene prostore in poseben vhod. Vhod so zapirala železna vrata, nad katerimi je bil napis ‚Eingang zum Lager‘. Ves naš prostor je bil obdan z obzidjem, vendar smo pogosto uhajali. Bili smo povezani z različnimi ljudmi v kraju samem kakor tudi z ostalimi taborišči. Od doma smo dobivali tudi pakete in sporočila. Pisma, ki smo jih odpošiljali in sprejemali, so morala biti pisana samo v nemščini. Vsi otroci smo bili med seboj izredno tovariški, vse priboljške smo delili med seboj.

Po petih mesecih so nas ločili. Fante, med katerimi je bil tudi moj brat Milan, so poslali v Selingenporten. K nam pa so prišli manjši otroci. Večino teh malih smo poznale. Tukaj nas je ostalo 9 deklet. Me smo prevzele vso skrb za te otroke. Po nekaj mesecih pa so nas prestavili v Kastel. Kmalu nato so me poslali k neki nemški družini v Amberg. Ta družina je bila zelo premožna in hoteli so, da ostanem pri njih za vedno. Po nekaj tednih sem se vrnila v taborišče. Vsa starejša dekleta bi morala v Köln, v neki oddelek SS. Voditeljica taborišča nam je dejala, da bo tam morda hudo. Vedele smo, kaj to pomeni. Mnoge smo premišljale o tem, kako bi se uprle tej za nas najgrozovitejši nameri. V tem času je dospelo sporočilo, da morajo 4 dekleta iz našega taborišča v neki vzgojni zavod Neubern blizu Münchna. Tudi mene so določili poleg Marije in Terezije Kerš in Štefke Triglav. Tu je bila šola za mladince SS. Delale smo v kuhinji in na vrtu. Dela smo imele dovolj in nam je čas hitro minil. Vtem je prišla moja sestra Marija iz Auschwitza v taborišče Ilsenburg. Po njeni prošnji so mi odobrili premestitev. V tem času pa so tudi mojo sestro premestili v Hamburg in tako se sploh nisva srečali.

V taborišču Ilsenburg je bilo precej ljudi iz Auschwitza. Tu smo doživele osvoboditev. Po nekaj mesecih smo odpotovali z različnimi transporti domov. Potovali smo mesec dni. Med potjo smo preživeli še težke dni...«

Ljudmila Meglič iz Ptuja pripoveduje:

»Z babico in bratom so nas selili 2. avgusta 1942. Očeta in mamo so nam vzeli že mesec pred aretacijo. V času, ko so nas odgnali v okoliško šolo v Celju, je bila moja mama v Mariboru ustreljena kot talka, očeta pa so odpeljali v Auschwitz. Tam je kmalu umrl. Oba sta sodelovala v Lackovi četi.

Stanovali smo ob Dravi. Oče in mati sta v čolnu prepeljavala partizane čez reko. Na našem domu se je zdravil tudi ranjeni Osojnik. Starše so aretirali s takšno naglico, da se niti posloviti nisem mogla od njih. Ostala sem brez vsakega predmeta, ki bi me nanju spominjal.

V Celju so nas spravili v telovadnico okoliške šole. Tu smo bili skupaj s starčki, možmi in ženami. Spali smo pač tam, kjer je kdo dobil prostor. Hrana je bila pičla.

Od babice so naju z bratom ločili v Celju. Iz Frohnleiten a sva odšla v Bamberg, kjer so še naju ločili. Mene so poslali v Saldenburg, kjer sem pričakala osvoboditev.«

Svoje spomine je napisal tudi Vinko Haložan, doma iz Središča pri Ptuj u, sedaj predsednik občinske skupščine v Donjem Logatcu. Ker je bil Vinko Haložan ob aretaciji že starejši in se vsega dobro spopinja, so njegove izjave tem dragocenejše. O teh dogodkih izjavlja:

»Ob začetku okupacije 1. 1941 sem bil star 15 let. Obiskoval sem gimnazijo v Ptuj u. Tudi moj 3 leta starejši brat Milan je bil dijak. Razen naju so bili v družini še štirje mlajši otroci.

Kmalu po prihodu okupatorja so nekega zgodnjega jutra prišli k nam policisti in aretirali brata Milana. Bil je nekaj časa zaprt v kapucinskem samostanu v Ptuj u. Julija 1941 so ga izpustili. Zaposlil se je na železniški postaji v Središču.

Zaradi širjenja ilegalne literature in sodelovanja pri organiziranju OF v Središču so Milana 6. januarja 1942 ponovno aretirali in ga 24. marca v Mariboru ustrelili.

Ker mati ni mogla sama preživljati številne družine, sem ji moral pomagati jaz. Zaposlil sem se v Vargazonovem mlinu, pozimi pa kot pomožni delavec pri gradbenem podjetju Dengg v Ptuj u. Julija 1942 so me poslali v Brežice na sezonsko delo. Tam sem z drugimi moral spravljati pridelke na zaplenjenih posestvih Slovencev, katere so izselili iz obmejnega pasu. Dne 5. avgusta sta prišla po mene dva nemška policista. Dobila sta me pri večerji. Odpeljala sta me v zapore v Krško, kjer sem ostal dva dni.

Po prihodu v Celje so me v Starem piskru najprej zasliševali, nato pa so me odvedli v deško okoliško šolo. V pisarni so zapisali moje podatke. Med množico ljudi nisem opazil nobenega svojega znanca. Začel sem poizvedovati pri zapornikih, od kod so in zakaj so zaprti. Od njih sem izvedel, da so tu zbrane družine talcev in partizanov. Naslednji dan sem na dvorišču, kjer je bila primitivna kuhinja, opazil, da se tam zbirajo neki moški, ki odnašajo v kotlih hrano v neko

drugo poslopje. Od kuharjev sem slišal, da so v bližini v neki drugi šoli še neki zaporniki, za katere tukaj kuhajo. Pri naslednjem kosilu sem se vrnil med nosače hrane in z njimi odšel v sosednjo šolo. Ko smo dospeli na šolsko dvorišče, sem zagledal dolge vrste ljudi; med njimi sem spoznal mater, brate in sestre ter več znancev iz Središča. Hotel sem iti k njim, a mi je stražar to preprečil. Odslej sem vsak dan trikrat nosil težke kotle samo zato, da sem lahko videl svoje drage.

Naslednji dan sem med otroki opazil majhno dekletce s tablico okoli vratu. Na njej je bilo napisano: »Ich bin eine Banditentochter« (Jaz sem banditova hčerka, opomba pisca). To je bila hčerka partizana Osojnika iz Ptuja.

Dan nato so gestapovci premestili vse zapornike v okoliško šolo. Tukaj so grupirali Transporte. Že ponoči so transporti z odraslimi ljudmi odšli.

Drugo jutro smo prišli na vrsto otroci. Zjutraj so nas naložili na kamione in odpeljali na železniško postajo. Popoldne smo prispeli v taborišče Frohnleiten. Vzgoja je bila tu vojaška. Mi fantje smo se učili nemških pesmi in vojaških vaj. Po nekaj tednih so nas ločili po skupinah. Moja skupina kakih 100 otrok je šla v Saldenburg. Spomladi leta 1943 so nas premestili. V Saldenburgu so ostale samo deklice. Nas starejše fante so prepeljali v taborišče Selingenporten pri Nürnbergu, mlajše pa v Kastel pri Neumarktu. Nas starejše so v Selingenportnu nato poslali na delo v neko tovarno za vojaško opremo, ki je bila v Allersbergu. Tukaj sem ostal do konca oktobra 1943. Nekega dne sem pomagal v tovarno spravljati nov stroj. Ko smo okoli 500 kg težak stroj premikali, se je po nesreči odlomil neki del. Nekdo izmed nas ga je odvrigel. Vodstvo tovarne je ugotovilo, kaj se je s strojem zgodilo, in je smatralo to za sabotažo. Vseh šest fantov, ki smo stroj premikali, so takoj odpeljali v taborišče, kjer so nas ločili od drugih. Menda so mene smatrali za glavnega krivca in so me že naslednji dan odgnali v Neumarkt, kjer sem ostal 14 dni v zaporu. Po 14 dneh so me odpeljali v Regensburg, kjer sem bil zaprt še tri tedne. Tukaj v zaporu sem doživel prvi bombni napad. Nato so me iz Regensburga premestili v tako imenovani AE Lager (Arbeitserziehungslager) Mösach pri Münchnu. V tem taborišču sem se srečal s pripadniki skoraj vseh narodnosti Evrope. Delovni red je bil popolnoma drugačen kakor v ostalih naših mladinskih taboriščih. Vstajanje je bilo ob 4. uri zjutraj, večerni počitek pa ob 10. uri zvečer. Čez dan smo obnavljali železniško

progo. Zajtrk smo imeli ob 5. uri, nato smo v skupinah odšli na delo. V naši skupini nas je bilo 20, stražili so nas trije policisti. Za kosilo smo nosili s seboj nekakšno čorbo, ki je bila pripravljena že prejšnji dan. Za ves dan smo dobivali že zjutraj po 100 g posebno trdega kruha. V taborišče smo se vračali šele v mraku. Do večerje in po večerji so stražarji skrbeli, da nam ni bilo dolg čas. V lesenih coklah smo se vojaško vežbali. Tukaj sem bil točno 6 tednov, nato pa so me poslali najprej v München, potem pa za nekaj tednov v Regensburg in končno v Neumarkt. Po 6 mesecih sem se vrnil v Selingenporten. Tukaj sem spet delal v tovarni. Poleti 1944 so v Saldenburg poslali 6 fantov, med njimi sem bil tudi jaz.

Tudi moji bratje in sestre so imeli podobno pot. Mama, ki so jo odtrgali od nas otrok v okoliški šoli, je za vedno ostala v taborišču Auschwitz v Šleziji.«

Izredno tragična je usoda Mihaela Prodenčarja, tri leta starega fantka, doma iz Zabukovce pri Žalcu. Izgubil je očeta, ki so ga Nemci kot talca ustrelili, kmalu nato pa še mater.

Materina ljubezen in njena požrtvovalnost sta ga rešili iz taborišča. Z njim je pobegnila iz taborišča in se srečno vrnila v domače kraje. Toda po izdaji so jo Nemci izsledili in jo ponovno poslali v taborišče, tokrat v Rawensbrück, kjer je umrla. Toda sina Mihaela je rešila vseh taboriških grozot. Sinček je ostal sam, toda živ. Takole opisuje svojo usodo:

»Mojega očeta so Nemci aretirali 24. novembra 1941, ustrelili pa 18. februarja 1942 v Mariboru. Čez 10 dni so prijeli še mamó in mene in naju odpeljali v Rajhenburg (Brestanica). Dne 13. marca so naju poslali v taborišče Straubing.

Moj oče se je v mladosti izučil za peka. Pozneje je odšel v rudarsko šolo in postal jamski paznik v premogovniku Zabukovca. Ko se je formirala Savinjska četa, je pekel zanjo kruh. Na nesrečo pa so nekega njegovega tovariša Nemci ujeli in ga tako dolgo mučili, da je imenoval svoje sodelavce. Med temi je bil tudi moj oče, ki je nato padel kot talec.

Kako je bilo v taborišču, ne morem povedati, ker sem bil tedaj komaj tri leta star. Spominjam se le nekaterih nejasnih obrisov taborišča, a ga ne morem natančneje opisati. Z mamó sva bila v njem skupaj.

Za vrnitev v domovino se imam zahvaliti samo srečnemu naključju. Nemci so nekaj časa pustili otroke pri materah. Kmalu pa so jih pri-

čeli jemati in jih pošiljati v posebna otroška taborišča. Ko je moja mati v taborišču izvedela, da me hočejo odtrgati od nje, je sklenila, da pobegne z menoj nazaj domov. Neko noč, to je bilo 20. junija 1943, se ji je beg z menoj posrečil. Vse ovire je premagala. Srečno sva prišla v Savinjsko dolino. Doma nisem smel ostati, ker je v naši hiši prebival neki Nemec. Skrivali so me pri mojem stricu v Laškem in Grušovljah. Tukaj sem ostal do osvoboditve. Mamo pa so izsledili in jo ponovno aretirali. Najprej so jo odgnali v Hannover, nato pa v taborišče Ravensbrück. Tam je tudi umrla.«

Nedavno umrli Janko Reš, doma iz Deseternika pri Ptujju, je doživel posebno kruto usodo. Njegova družina je dala izmed partizanskih družin na Spodnjem Štajerskem največji krvni davek za našo svobodo. Skoraj vsa je padla v bojih z okupatorjem ali poginila v koncentracijskih taboriščih. Oče Mirko in Jankova brata Vinko in Kostja so bili borci Lackove čete, ki je delovala na Ptujskem polju. Ta četa se je imenovala po svojem ustanovitelju narodnem heroju Jožetu Lacku. V borbi v Mostju dne 8. avgusta 1942 je bila četa po izdajstvu obkoljena in je bila po težkem boju z žandarmerijo in policijo uničena. Oče Mirko je to borbo preživel, a so ga izsledili na domu, ko so hišo obkolili. Da bi ne prišel Nemcem živ v roke, se je sam ustrelil. Njegovo mater Matildo Reš so ustrelili kot talko. Dedka in babico so aretirali že prej in ju odpeljali v taborišče Mauthausen, kjer sta kmalu umrla.

Z Vinkom Rešem, ki je bil takrat star komaj 7 let, so delali nemški zdravniki zločinske poizkuse.

O svoji usodi pripoveduje:

»Dne 8. avgusta 1942, okoli 6. ure zjutraj, so policisti obkolili našo hišo v Desterniku in aretirali mojo 14-letno teto Dragico Reš, moji sestri Olgo in Tilčko ter mene. Naložili so nas na tovorni avto in odpeljali v okoliško šolo v Celje. Teto Dragico in mene so poslali v skupnem transportu v taborišče Frohnleiten, moji sestri, ki sta imeli oslovski kašelj, pa so zadržali v Celju še za kakih 14 dni.

V Frohnleitu so naju s teto ločili. Teto so septembra odvedli v taborišče Saldenburg, jaz pa sem ostal v Frohnleitu še približno 3 mesece. Nato so me poslali v taborišče Selingenporten. Okrog poldneva smo dospeli v novo taborišče. Dva ali tri dni so nas podrobno zdravniško preiskovali. Tam nas je bilo z našim transportom okoli 150 fantičev. Iz naše skupine so po pregledu izločili tri fantke. Nekega, mislim da rusko govorečega dečka, nekega drugega dečka, ki je govoril

meni popolnoma nerazumljiv, baje romunski jezik, in mene. Nam trem so kar v ambulantni dodelili posebno sobo. Pri ponovnem zdravniškem pregledu so nam vzeli kri iz roke in prsta, po nekaj dneh pa so dali vsakemu injekcijo v levo roko. Injekcijo so mi vbrizgali zjutraj in do večera se mi je na mestu injekcije napravila zelena bula v velikosti kokošjega jajca. Dobil sem močno vročino. Še isto noč so nas vse tri operirali.

Po tej operaciji smo ležali vsi trije približno 14 dni v bolniški sobi, nato pa smo bili kak teden med drugimi otroki v taborišču. Tedaj

*»Evici Černič (sedaj
por. Verstovšek v Kam-
niku) v trajen spomin
od Janka, Lojzka,
Tinčka, Mihca, Joška in
Vinka. Taborišče
Coburg, 7. marca
1943.«*



so nas spet odpeljali v ambulanto, in sicer v isto sobo kakor prvič. Po nekaj dneh priprav so dali vsakemu po dve injekciji v levo stegno. Še isti dan so se nam na mestu injekcij napravili dve zeleni buli, podobni onim pri prvem poizkusu. Isto noč so nas vse tri operirali.

Po operaciji smo ležali v bolniški sobi v ambulantni kake tri tedne. Po delni ozdravitvi so nas vse tri poslali v taborišče Eisenstein. Od takrat stalno boleham.

Iz taborišča Eisenstein so me poslali v taborišče Saldenburg, kjer sem dočakal osvoboditev.«⁹

Zanimiva je tudi izjava Eve Černič, poročene Verstovšek, sedaj živeče v Kamniku. Tudi njena družina je trpela in doživela isto usodo, kakor toliko drugih naših najzavednejših družin, ki so se že leta 1941 povezale z narodnoosvobodilnim gibanjem.

Njena izjava se glasi:

»Ilegalno delo očeta Franca Černiča in matere Ivanke se je pričelo takoj po prihodu okupatorja. Številni vojni begunci, ki so bežali pred

okupatorjem, so dobili prvo zavetje v naši hiši, kjer smo jih skrivali, nahranili in preoblekli v civilno obleko, da so se tako rešili vojnega ujetništva. Oče in mati sta se takoj povezala z Ivanom Marklom, materinim bratom iz Lenarta nad Laškim, ki je bil povezan s prvimi aktivisti na svojem območju. Kasneje sta bila povezana tudi s sevniškim aktivistom-učiteljem Marjanom Jerinom in kmetom Ivanom Doberškom iz Planine pri Sevnici. Pri nas je bila gostilna in trafika, zato sva z mamo večkrat nesli poln kovček cigaret in perila v Lenart nad Laškim za partizane. Tako sem se tudi jaz vključila v ilegalno delo. Večkrat sem se tudi peljala z očetom na Planino, kamor sva nesla sanitetni material, ki ga je oče dobil od dr. Jakoba Turka. Pri nas je bilo tudi več ilegalnih sestankov, ki jih je vodila sekretarka kozjanskega okrožja Tončka Čečeva. Pri nas je tudi nekajkrat prespala. Nas je izdal Franc Kovač, kurir s Planine, ki je hodil k nam in odnašal poročila, cigarete, živež in obleko. V poznih urah 1. septembra 1942 so Nemci prišli po nas. Z njimi je bil tudi izdajalec Kovač. Očeta so odpeljali na zasliševanje v posebno sobo. Kmalu se je iz sobe zaslišalo kričanje in razbijanje. Oče se je policistom uprl in dva z nekim predmetom potolkel. Mama in jaz sva bili v prvi sobi pod stražo. Ob pretepu so tudi najini stražarji vdrli v sobo na pomoč drugim. Očeta so pretepli do nezvesti. Medve z mamo sva v tej zmedi skočili skozi okno na cesto in zbežali. Policisti so bili do jutra v naši hiši in so odnesli vse, kar se jim je zdelo kaj vrednega. Zjutraj pa so očeta odpeljali v Stari pisker v Celje. Z materjo sva zbežali v gozd. Naslednji dan sva prišli v Henino pri Jurkloštru. Tam je kmetoval mamin stric. Ko mu je mama povedala, kaj se je z nama zgodilo, nama je odklonil vsako pomoč, četudi sem imela visoko vročino. Domačo hčerko je mama prosila, naj bi dobila zvezo z aktivisti, toda ni nama smela ustreči.

Stric naju je iz strahu javil žandarmerijski postaji v Jurkloštru. Prišli so žandarji in naju odpeljali v zapore Starega piskra, kjer so naju ločili. Očeta in mamo so po treh tednih mučenja v samici odpeljali v Maribor. Mene pa so po štirih tednih odvedli na grad Borl pri Ptuj. Očeta so ustrelili 2. oktobra 1942 v Mariboru.

Na Borlu sem bila zaprta tri mesece; ker sem bila stara komaj petnajst let, so me imenovali ‚die kleine Banditin‘ (mala banditka) in me hodili ogledovat. Proti koncu decembra 1942 so odrasle poslali v taborišča Auschwitz, Dachau in Mauthausen, otroke pa v Frohnleiten, od tam pa v Coburg na Bavarsko. V tem taborišču sem bila

nekaj mesecev. Delala sem v tovarni padal; delo je bilo težko, poleg tega pa sem bila vedno lačna, tako da sem se večkrat od slabosti onesvestila. V tem taborišču so bile tudi družine talcev in zapornikov. To ni bilo pravo otroško taborišče, le otroci so bili čez dan ločeni. Bili so v otroškem vrtcu. Šole ni bilo. Iz Coburga so me spomladi 1943 pripeljali v taborišče Speinhardt. Tu sem delala na polju, kasneje pa sem bila služkinja pri neki SS-družini v Bayreuthu. Decembra 1944 sem bila odpuščena. V tem času so odpustili tudi mojo mamo iz Auschwitza in jo poslali v taborišče Lantental pri Goslarju (Ober Harz). Nato je prišla v moje taborišče Speinhardt. Od tam so naju pustili domov.

Moja mama, sedaj poročena Kolman, mi je pripovedovala doma o svojem trpljenju v taborišču. Pri zasliševanju v Starem piskru so jo mučili in jo obsodili na smrt. Ker je bila noseča, so jo pomilostili in jo odpeljali najprej v mariborske zapore, nato na Borl. Iz Borla so jo poslali 3. decembra 1942 v Auschwitz. Tam so jo zaradi nosečnosti izbrali za biološko-medicinske poizkuse. Zaprli so jo z nekaterimi drugimi jetnicami v posebno barako, kjer so jim vbrizgavali razne injekcije. Mnoge so po nekaj tednih teh poizkusov umrle, mama in še nekatere jetnice so to mučenje zdržale. Marca leta 1943 je mama rodila brata. Novorojenček se je sicer rodil živ, a je bil skrajno šibak. Zanj ni bilo nikake hrane, tudi sojetnice je niso mogle priskrbeti. Ni ga mogla niti okopati niti zaviti v kake cunje. Mama je bila tako izčrpana, da ni mogla od dojenčka odganjati niti podgan, ki so ga napadale. Ko se je prvič po porodu za trenutek odstranila od brata, so ga odnesli, najbrž mrtvega. Posledice poroda in biološko-medicinskih poskusov bo čutila mama vse življenje.

Ob vrnitvi v domovino, se nisva mogli vseliti v našo hišo, ki so se je polastili Kočevarji. Zatočišče so nama nudili dobri sosedje. Takoj sva dobili povezavo s partizani in sva po svojih močeh pomagali pri ilegalnem delu. Svobodo sva pričakali v neki zidanici, kamor so naju skrili partizani. Ta zidanica je bila do osvoboditve najin dom.«

O izselitvah partizanskih družin poleti 1944 v Mislinjski dolini pripoveduje Marija Radšel iz Pameč pri Slovenjem Gradcu:

»Dne 10. junija 1944 so prišli v našo vas vermani in gestapovci. Utaborili so se v bližini naše hiše. Ker nismo vedeli, po kaj so prišli, smo zvečer mirno legli k počitku. Zgodaj zjutraj nas je predramilo glasno trkanje na vežna vrata. Odprli smo in v kuhinjo je stopil

komandant, ki nam je sporočil aretacijo. Pri tem je izjavil, da moramo biti pripravljeni v 10 minutah, ker bodo hišo zažgali. Naš ata so mu odgovorili: „Kar zažgite jo, če je ne smemo imeti mi, je tudi drugim ni treba!“

Vseh se nas je lotil preplah, tako da smo skoraj le na pol oblečeni zapustili dom. Družina je šla spredaj, za nami pa so stopali vermani in policisti. Vodili so nas kakor zločince. Odgnali so nas do posestnika Rotovnika ob glavni cesti, kjer nas je čakal tovorni avto. Napodili so nas v kamion in nas peljali proti Šentjanžu pri Dravogradu. Med vožnjo smo videli, da se je tam, kjer je bila naša hiša, sukal v zraku črn dim. Slišali smo tudi strele, pod katerimi je to jutro padlo 12 talcev. Izmed teh so jih 11 pripeljali z mariborskega sodišča, dvanajsti pa je bil domačin Vrhnjak iz Bukovske vasi. To nas je silno pretreslo. Mama je pričela jokati, sestra pa je dejala: „Mama, nikoli več ne bomo videli našega doma.“ Po teh besedah smo vsi glasno zajokali.

Nas so izselili, ker so starši podpirali partizane in so partizani ubili izdajalca nemškega tajnega policista Krevha.

Skupaj z nami je bilo izseljenih več družin: Hovnikova, Laznikova, Vrhnjakova in naša. Tako so nas odpeljali kot živino na tovornem avtomobilu. V Šentjanžu so od nas ločili vse moške, tako tudi mojega očeta. Vse so odpeljali v delovno taborišče Strnišče pri Ptuj. Žene in odrasla dekleta so poslali v Celje v »Kristinin dvor« (tudi Freienberg — bivše Kvaternikovo posestvo v Medlogu, sedaj vrtnarska šola, opomba pisca). Žene so ostale v tem taborišču, nas otroke pa so odpravili v Maribor, kjer smo prenočili. Naslednje jutro so nas odpeljali v taborišče Frohnleiten. Sredi dopoldneva smo dospeli v mračno taborišče, polno lesenih barak, ograjenih z žično ograjo. Ko nas je taboriški vodja zagledal vse majhne, drobne in neboljane, je dejal, da nas ne bo pestoval.

Nastanili so nas v veliki, docela zasteničeni baraki. Ležali smo v nadstropnih škripajočih posteljah, ki so se včasih tudi podrle. Hrana je bila slaba. Tu smo opravljali razna lažja dela. V Frohnleitenu smo ostali kakih 10 dni. Nato so nas otroke odpeljali v Burgenland (Gradiščansko). Proti večeru smo dospeli v vas Olbendorf. Tu smo prespali v raznih hišah. Naslednje jutro nas je krajevni vodja odvedel na občinski urad. Tja so prišli tudi kmetje in si izbrali vsak po enega otroka. Pri kmetih smo morali opravljati različna, včasih prav težka fizična dela, posebno še, ker je primanjkovalo moških, ki so bili vsi na fronti. Naša Pavla, stara 6 let, je pasla krave in gosi ter pospravljala

po hiši. Enajstletna Ivica je opravljala vsa poljska dela. Jaz, ki mi je bilo 13 let, pa sem krmila prašiče, delala na polju in pazila na otroke.

Nekako po dveh mesecih smo izvedele, da pride k nam tudi mama, ker najmlajša sestra še ni bila stara 10 let. Ves ta čas je bila mama v delovnem taborišču v Celju. Tam je morala pri nezadostni hrani težko delati na polju. Mi otroci smo morali v Olbendorfu obvezno obiskovati nemško osnovno šolo.

Kako veselo je bilo svidenje z mamo, si lahko predstavlja samo tisti, ki je kaj podobnega sam doživel. Vendar nismo ostale skupaj. Mamo so poslali k nekemu kmetu na drugi strani vasi. Videle smo se samo ob nedeljah.«

Ivan Doberšek iz Dobropolja pri Planini na Kozjanskem, je bil rojen v eni najnaprednejših naših družin, ki so se že l. 1941 povezale z osvobodilnim gibanjem. Doberškovi so dali za našo svobodo pet talcev, mater in dve teti je požrl krematorij v taborišču Auschwitz. Ivana in njegove štiri brate pa so odgnali v otroška taborišča.

O teh hudih časih pripoveduje takole:

»Dne 7. avgusta 1942 je bil lep sončen dan. Vsa naša družina je sušila otavo na travniku. Tja so prišli okupatorjevi hlapci in nas aretirali zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto. Najprej so nas odpeljali domov. Očetu so dovolili, da se preobleče. Praznično obleko je imel oče shranjeno v prvem nadstropju. Z njim so šli trije policisti. Ko so bili vsi v sobi, je skočil ven in jih v hipu zaklenil; pognal se je skozi okno v prvem nadstropju. Za njim so streljali in ga tudi ranili, toda vseeno jim je pobegnil v Bohor k partizanom. Mater, mene in brate so odpeljali na Planino, kjer nas je že čakala »marica«. Tu sem se nemo pozdravil z vklenjenim starim očetom, babico in s stricem, najmlajšim bratom mojega očeta, pri katerem je bil poleti 1942 nekaj časa sedež Pokrajinskega komiteja KP za Štajersko.

V Celju so nas odložili najprej na dvorišču zaporov v Starem piskru. Tam so ostali stari oče, babica in stric. Mamo in nas otroke so odpeljali v okoliško šolo.

Od matere so nas ločili 9. avgusta 1942, nekako ob štirih zjutraj. Starše so stlačili v prve, nas otroke pa v zadnje vagone transporta. V Frohnleitenu pri Gradcu se je železna kača prvič ustavila. Takoj se je oglasilo povelje, seveda nemško: »Otroci, dol!« Nato je lokomotiva odpeljala naše najdražje naprej v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Mater sem videl takrat zadnjič. Lačni in utrujeni, nekateri so bili tudi bos, smo šli peš v koloni v taborišče Frohnleiten. Tam smo bili

nekako šest tednov. Mi, starejši bratje, Jože je bil star 12 let, jaz 9 in Slavko 8 let, smo prevzeli vso skrb in skušali nadomestiti mater in očeta mlajšima bratcema Danilu in Dragu.

Tukaj nas je vzgajal z bikovko taboriščni vodja Schafer. Dobro se spominjam, kako je z bikovko pretepel Vinka Haložana (sedaj je predsednik obč. skupščine Logatec op. avt.), Ivana Hreniča iz Ptuja in Antona Hlačarja iz Griž v Savinjski dolini.

Iz taborišča Frohnleiten so nas odpeljali v taborišče Saldenburg. Razdelili so nas po starostnih skupinah. Iz naše srede so najprej iztrgali najmlajšega, Draga, ki je odšel v taborišče za majhne otroke. Slavko in Danilo sta odšla v taborišče Himmelberg. Naju z Jožetom so odpeljali z drugimi starejšimi v taborišče Kastl pri Nürnbergu.

Ko smo l. 1943 zvedeli, da so mama in dve naši teti umrle v Auschwitzu, dedka, babico in tri strice pa so gestapovce ustrelili kot talce, nas je vse to grozno pretreslo. V nas je sovraštvo do okupatorja zavestno naraščalo vsak dan bolj. Vsa strogost, stradanje, zmrzovanje jim pri prevzgoji ni prav nič pomagalo. Mržnja do okupatorja je nas otroke povezovala v eno samo veliko družino. Vsi smo bili kot bratje in sestre. Da bi se izognili delu za okupatorja, smo se sami namerno poškodovali. Z ostrimi predmeti, žebli, steklom, britvicami smo se ranili po stopalih. To je bila odkrita sabotaža. Taborišni vodja Seiberger je take invalide, ki so šepali, razvrstil in nas bose nagnal po ostri kamniti cesti, da smo vpili od bolečin.

Mnogo strahu smo prizadejali našim paznikom, ko smo ob bombardiranjih nalašč odpirali zatemnjena okna, prižigali luči in se veselili bombardiranju Nürnberga.

Spominjam se, kako je skupina večjih fantov pred kapitulacijo vdrla v orožarno taborišča Kastel in poskrila puške.¹⁰

Dne 22. aprila 1945 ob 14. uri nas je osvobodila ameriška armada. Vsi bratje smo se ponovno srečali v taborišču Kastel. Na izropano domačijo smo se vrnili 9. septembra 1945 iz zbirnega taborišča Passau.

O izselitvah partizanskih družin iz Gorenjske pripovedujejo otroci. Kot ena izmed »najnevarnejših« in zato prvih družin na Gorenjskem je bila izseljena Dacarjeva družina iz Črnavca pri Radovljici. Hčerka Marta Dacar takole pripoveduje o aretaciji in o dramatičnih dogodkih, ki so povzročili njihovo izselitev:

»Ko je okupator zasedel Gorenjsko, sem bila stara 5 let. Naš ata in stric sta šla že prve dni v ilegalo, bila pa sta kmalu izdana. Dobili so ju doma, ko sta prišla po hrano. Dne 4. septembra 1941 so v Lescah

med petimi talci ustrelili tudi našega ata. Z mamó sva jih šli gledat, da se še zadnjič posloviva od očeta. Kako je bilo to grozno, ne morem povedati. Vsi talci, tudi naš ata, so bili privezani vsak k svojemu kolu in so imeli zavezane oči.

Našo družino so preselili v zapore v Begunjah že 11. oktobra 1941. Po nas so prišli v zgodnjem jutru. Mi otroci smo še vsi spali. Le mama je že vstala in nam kuhala žgance in kavo. Takoj smo morali zapustiti dom. Bilo nas je osem: stara mama, stari ata, mama, trije bratje, sestra in jaz. Najstarejši brat je bil v partizanih nekje na Štajerskem. Z nekaj culami smo prišli na cesto, tam nas je čakal kamion, v katerem je bilo že precej aretirancev. Odpeljali so nas v Begunje. Ves prostor je bil tam ograjen z bodečo žico. Bila sem še tako majhna in se mi je zdelo, kakor da smo največji razbojniki.

V Begunjah nismo ostali dolgo. Ko so nas naložili na kamion, sem se stisnila k mami in jo boječe vprašala: „Mama, ali bodo tudi nas ustrelili?“ Tega sem se najbolj bala, saj sem videla ustreljenega očeta in tega prizora nisem mogla pozabiti. Odpeljali so nas v Goričane in nato še v Šentvid, toda povsod je bilo enako slabo.

Po kratkem času so nas odpeljali v Poxau na Bavarskem. Nas otrok niso ločili od mame. V Poxauu so nas domačini gledali zelo grdo, ker so v začetku mislili, da smo prišli tja prostovoljno. Tako so jim tudi zatrjevali. Ko smo jim pa povedali, da so nas nasilno izselili, so postali prijaznejši in so nam tudi pomagali. Kmalu je prišlo povelje, da mora po en član vsake družine oditi delat na kmete. Od naše družine je šla mama na delo v neko gostilno v Markelhofen. Tam je delala od jutra do večera. Včasih smo jo obiskali, le poredkoma pa je prišla tudi ona k nam.

L. 1944 je mama zbolela in se zatekla v bolnišnico v Dilgonfingu. Ker je bila bolnišnica prepolna, je morala nazaj v taborišče. Končno so jo vendarle sprejeli v bolnišnico.

Dne 6. maja 1944 sva bili s sestro v otroškem vrtcu, ko je po naju vsa objokana prišla stara mama. Nisva si mogli misliti, kaj bi naj bilo. Ko sva jo silili, da nama naj pove resnico, je slednjič priznala, da je umrla naša mama. Pokopali smo jo v Dilgonfingu. Takrat se še nisem prav zavedala, kaj pomeni mamina smrt otroku, saj sem bila stara komaj 8 let. Pozneje pa sem vsak dan bolj pogrešala njeno ljubezen.

Po materini smrti sta morala iti na delo moja starejša brata. Prvi je delal na polju, drugi pa je pasel krave. Jaz sem bila za delo še pre-

slabotna, zato sem se igrala z drugimi otroki. Za vsako malenkost so nas zatožili taboriškemu vodji. Tedaj smo se morali postaviti v vrsto in vsak jih je dobil s palico po prstih. Nekoč je eden naših ukradel jajca. Ko je taboriški vodja to izvedel, nas je vse zaprl v temen prostor pod stopnicami. Ves dan nismo dobili hrane.

Ko je brat Milan jeseni pasel krave, sem se mu na paši večkrat pridružila. Čez dan je bilo še toplo, zvečer pa je že pritiskal mraz. Čevljev nisem imela, bila sem bosa in me je zelo zeblo. Milan mi je pokazal, kako se lahko ubranim mraza. Stopila sem v še topel kravjak, roke pa sem položila k vimenu stare krave, ki je bila zelo pohlevna in je rada stala na mestu. Tako sem se dostikrat pogrela.

Vseh podrobnosti ob osvoboditvi se ne spominjam več dobro. Pred osvoboditvijo je nad našim taboriščem krožilo ves dan neko zavezniško letalo. Nato so se pripeljali Američani. Sprejeli smo jih zelo pristrčno. Dali so nam dovolj hrane. Naš taboriški vodja jo je pred prihodom Američanov popihal, a na begu je bil ustreljen. Vsi smo šli gledat mrtvega vodjo, ki je bil zelen kakor trava.

V našem taborišču se je pričelo novo življenje. V njem je odmevala naša slovenska govorica in naša pesem. Večkrat smo se na dvorišču zbrale same male deklice in smo zapele. Vsi odrasli v taborišču, posebno še stare ženice, so nas vedno z veseljem poslušali. Pri tem so jim solze zalivale oči.

Slednjič je napočil dan naše vrnitve v domovino. Železniška postaja je bila precej oddaljena od našega taborišča, zato so nas Američani odpeljali tja s kamioni. Prenočili smo kar na postaji. Naslednje jutro nas je tovorni vlak odpeljal proti domovini. Do nje smo se vozili tri dni in tri noči. Na meji smo morali presesti v jugoslovansko železniško kompozicijo. V Lesce smo dospeli 25. julija 1945. Vse so nas poslali za tri dni v Radovljico, kjer so nas skopali in očistili mrčesa.

Na domu v Črnavcu nismo našli nikogar. Oče je padel kot talec, mati nam je umrla v taborišču. Bili smo sami. Tako sta šla dva brata na Bled v šolo, ena sestra k stricu v Kovor, jaz pa k drugemu stricu v Brestanico. Brat Ciril je ostal v Nemčiji, ker ni hotel zapustiti maminega groba.«

Anton Dacar z Brezja pripoveduje:

»Spominjam se, kako me je tudi tistega dne kakor vsako jutro mati zbudila in sem vesel vstal. Hitro sem se oblekel in kakor ponavadi stekel pred hišo. Tam sem ostrmel od začudenja. Povsod okoli naše

hiše so bili Nemci in že so tudi vdrli vanjo. Mati je ravno kuhala za nas žgance. Pojesti jih nismo utegnili, ker smo se morali takoj odpraviti z njimi. Dejali so nam, da ne gremo daleč in se kmalu vrnemo.

Najprej so nas odpeljali v Begunje. Tu smo bili še vsi skupaj. Iz Begunj so nas odpravili v Šentvid in nato v Medvode, od tam pa s transportom v taborišče Werenfels, nekje pri Salzburgu. Nato so nas poslali v Poxau na Bavarskem, kjer smo ostali do konca vojne.

V taborišču Poxau se je začelo zelo težko življenje. Taboriški vodja je bil človek močne postave, mrkega pogleda in zelo surov. Dobro se spominjam, da je imel eno oko stekleno.

Z nami otroci je zelo grdo ravnal. Večkrat nas je sklical na dvorišče, nas postavil v vrsto in s palico pretepal po rokah. Za vsak najmanjši prekršek nas je zaprl v posebno sobo, včasih tudi za več dni.

Nekega dne sem se v jedilnici prezgodaj pokrtil. Taboriški vodja je to videl, vzel mi je kapo in jo odnesel v svojo pisarno. Po nekaj dnevih sem mu kapo izmaknil. Ko me je zagledal spet s kapo, me je potegnil iz vrste in zahteval, da jo nesem nazaj v pisarno. Njegovega povelja pa nisem hotel izpolniti. Zato me je tako pretepel, da sem večkrat omedlel.

V taborišču sem izgubil tudi mater. Po osvoboditvi smo se otroci z dedkom in babico vrnili v domovino.«

Cilka Homar iz Gradišča št. 1 pri Šmartnem v Tuhinjski dolini, sedaj poročena Cevc v Ihanu št. 22, ki je bila v usodnem času stara 12 let, pripoveduje o tegobnem dnevu, ko so ji Nemci selili domače in jim požgali domačijo:

»V naši vasi je bilo 10 kmetij. K nam so zahajali partizani že prav od začetka, ko se je pričelo razvijati narodnoosvobodilno gibanje. V tem času so bili iz naše vasi že štirje fantje v partizanih. Tudi moj stric, očetov brat, je bil v njihovih vrstah.

Dne 8. julija 1942 se je začel v naši vasi pravi pekel. To jutro so se navsezgodaj pojavili v naši vasi gestapovci in policija. Ko so nas prebudili, je bila že vsa vas obkoljena. Najprej so aretirali vse moške, stare nad 16 let. Zbirališče zanje je bil kozolec sredi vasi.

Ob šestih zjutraj so pričeli zbirati družine. Pri nas so aretirali osem otrok. Brat France je bil tisti dan na obisku pri teti, zato ga niso odpeljali. Najstarejša sestra Marija je bila stara 14 let, najmlajši brat Peterček pa 8 dni. Mama nam je pri Peterčkovem porodu dne

1. julija umrla. Tako so nas otroke odvedli same in smo bili sami sebi prepuščeni. Za mlajše bratce in sestre sva skrbeli medve s sestro Marijo, ki sva bili najstarejši.

Ob sedmih zjutraj so nas Nemci odpeljali iz Šmartnega v Goričane pri Medvodah. Medtem so požgali naše domove, može in fante pa postrelili. Od naših domov je ostalo le golo, požgano zidovje.

V Goričanah smo bili 10 dni. Nato je naš transport odšel v taborišče Windsheim pri Nürnbergu. Na poti smo bili tri dni. Vsi, tudi otroci, smo bili vse dni brez tople hrane. Naš bratec Peterček, ki je bil star 10 dni, ni ves čas okusil mleka. Pil je le neki čaj, ki sva ga s sestro Marijo s težavo dobili. V taborišču Windsheim je živel samo še nekaj dni. Tam smo ga tudi pokopali. Sedem bratov in sester nas je ostalo samih, samo mi v vsem taborišču smo bili brez očeta in matere. Drugi otroci so imeli vsaj matere, ki so skrbele zanje.

V tem taborišču smo ostali 6 mesecev. Nato so nas ločili od ostalih taboriščnikov in nas odpeljali v taborišče Kastel, kjer smo našli same otroke brez staršev. Ti otroci so bili vsi iz Štajerske. Z Gorenjskega smo bili mi in 6 Berlečevih otrok iz Loke pri Šmartnem v Tuhinju. Berlečeva, oče in mati sta bila v partizanih. Sorodniki in znanci so nekaj časa otroke skrivali, toda Nemci so jih našli in jih z nami vred selili.

V taborišču Kastel smo bili vsi skupaj do pomladi l. 1943. Nato so nas porazdelili po starosti in nas ločili. Mene so odpeljali v dekliško taborišče Saldenburg, kjer je bila večina deklic stara 6 do 14 let. Sestro Marijo in mlajša bratca Ivana in Stanka so poslali v Mainburg, 10-letnega Jožeta in 8-letnega Tomaža v Kastel, 6-letnega Jakoba pa v Himmelberg. Tako so nas razgnali na vse strani.

Za nas otroke, ki smo bili brez staršev zelo navezani drug na drugega, je bila to izredno bridka preizkušnja. Ob koncu leta 1944 sem napravila prošnjo, da bi prišel brat Jakob k meni v Saldenburg. Prošnji so ugodili.

Iz taborišč smo se vrnili domov sredi julija 1945. Ko smo po treh letih izgnanstva zagledali svoj domači kraj in požgani dom, smo se vsi od veselja razjokali. V nas je bila samo ena velika misel, ki nas je vsa prevzela: 'Zopet smo doma!' V tem našem veselju pa je bila tudi trpka žalost. Bili smo sami brez očeta in matere s požganim domom. Složno smo ga začeli obnavljati. Vsako leto se zberemo vsi otroci na obnovljenem domu in skupaj obujamo žalostne spomine na one težke dni, ki smo jih preživeli v nemških taboriščih.«

»Lagerpass« otroka
Jožeta Pajerja iz Hru-
šice na Gorenjskem

Mo. Nr. 161376 *		
Lagerpaß		
für <i>Pajer</i> <i>Josef</i>		
(Familienname) (Vorname)		
geb.:	(bei Ehefrauen)	
aus: <i>Hruscain</i>	(Bessarabien)	
(Ort)		
geb. am <i>1.12.32</i>	in <i>Gorisch</i>	
Beruf		
Familienstand <i>ledig</i>		
(ledig, verheiratet, geschieden) (Witwe, Ehefrau, Sohn, Tochter)		
gehört zur Herdstelle:		
Umsiedlungs-Nr.	Ansiedlungsort	Zeichen des Gepäcks
	<i>Buntstein</i>	
Ausgestellt vom Lager		
(Nr.) (Ort)		
Einsatzgebiet <i>Hruscain</i>		

Jože Pajer, strojni inženir na Jesenicah, doma iz Hrušice 7 pri Jesenicah, je bil sam izseljen v otroška taborišča. Očeta so mu kot talca ustrelili Nemci dne 27. julija 1942, njegovo mater pa odgnali v taborišče smrti Auschwitz. Pripoveduje nam:

»Dva dneva pred napadom Nemčije na Jugoslavijo je vdrla preko Karavank skupina petokolonašev v esesovskih uniformah. Njihova naloga je bila, preprečiti miniranje karavanškega predora. Graničarje so napadli ob 2. uri zjutraj, a so bili odbiti. Naši so jih tostran meje nekaj tudi ulovili. Pri tem se je posebno odlikoval Lojze Levstik, ki je s svojo skupino ujel 10 petokolonašev v popolni vojni opremi. Naši so naslednje jutro minirali predor. Dan za tem, bilo je 6. aprila 1941, pa sta se dopoldne ob 9. uri pripeljala na motorjih proti Hrušici dva nemška vojaka. Pri nas, kjer je bila gostilna, sta se ustavila. Eden izmed njiju je prislonil puško k motorju. Moj oče, ki je stal pred

hišo, je vzel prislonjeno puško in jo začel ogledovati. Ko je drugi Nemec to videl, je takoj potegnil revolver, ga naperil na očeta in štel: ‚Eins, zwei...‘ Tedaj je nekdo zavpil nekaj po nemško in Nemec je povsili revolver. Mama in jaz sva vsa odrevenela stala na vežnem pragu in gledala ta prizor.

To so bili prvi usodni trenutki, ki so se mi desetletnemu dečku vtisnili globoko v spomin. Čez kako uro po tem dogodku so prišle že nemške in nato še italijanske čete, ki so se valile v dolgih kolonah kar tri dni mimo naše hiše.

Prvi oddelki, ki so se ustavljali, so nas že skoraj pomirili. V naslednjih kolonah pa je bilo precej koroških Slovencev, in ti so nam povedali, da se nimamo nadejati ničesar dobrega, ker prihajajo za njimi gestapovci.

Res, nista minila dva meseca, že smo morali vsi na Jesenice, kjer so nas preimenovali — dobili smo nemška imena in priimke. V tem času so se začele pri nas že prve sabotažne akcije in kmalu nato so padli prvi talci na Gorenjskem.

V tem času so se pri nas večkrat zbirali aktivisti, ker je bila gostilna za to primeren kraj. Med njimi so bili tudi taki, ki so bili ‚prezgovorni‘ pri zasliševanjih v zaporih. Tako so policisti in gestapovci dne 10. julija 1942 zvečer pridrveli z avtomobili v Hrušico, obkolili nekatere hiše in še ta večer odpeljali glavne voditelje oziroma njihove družine. V tej noči so odpeljali Brančevo, Krivčevo, Gorjančevo in Ambrožičevo družino, a tudi mojega očeta in mamo. V hiši smo ostali le še bratranec Maks, natakarič Kati in jaz.

Čez tri dni sem nesel očetu perilo in nekaj hrane v zapore. Njegovo staro perilo so mi vrnili vse krvavo. Ljudje, ki so mu kasneje nosili hrano, so mi pravili, da so mu že na Jesenicah pri tepenju zlomili nekatere ude. Pozneje so očeta in mater prepeljali v Begunje, kjer se je mučenje še stopnjevalo.

Aretacije naših ljudi po Gorenjskem so se nadaljevale. Dne 17. julija 1942 ob 6. uri zjutraj so Nemci obkolili Hrušico in aretirali 29 družin, ki so štejele okoli 130 ljudi, med temi je bilo 39 otrok. Zbirališče vseh aretirancev je bilo v naši gostilni. Vse moške, stare nad 17 let, in nekaj žena so takoj odpeljali v Begunje, nas druge pa v Šentvid pri Ljubljani. Ta dan sem bil jaz zadnji aretiranec iz Hrušice. Dodelili so mi posebnega stražarja, da bi jim ne pobegnil. Kar doma v gostilni me je znani jeseniški gestapovec Druschke pričel zasliševati. Od mene je

zahteval, naj mu pokažem našo skrito zalogo hrane in pijače za partizane. Dejal mi je, da je mama naročila, naj mu skrivališče pokažem. Odgovoril sem mu, da za to skrivališče ne vem in naj pripelje mamo, da jim ta pokaže skrivališče. Za moj odgovor sem prejel dve krepki zaušnici. Nato je pričel zasliševati našo natararico Kati. Ker ni ničesar povedala, četudi je vedela za to skrivališče, ji je med pretepanjem izbil dva zoba.

Ob slovesu mi je vsa krvava naročila, naj bom priden. Hleb kruha in nekaj salame sva si razdelila kot zadnjo popotnico, preden so naju odpeljali iz domače hiše. To je bilo tudi vse, kar sva lahko vzela s seboj.

Ko sem tako s kosom kruha v roki stal ob točilni mizi v gostilni ob stražniku, je prišel mimo naju neki nemški oficir in vprašal stražnika, kaj stoji tam. Dejal mu je, da me straži. Poklical je gestapovca Druschkeja in ta mu je dejal: „Razume se, tudi mali bandit pojde z nami.“

Bil sem sam. Maksa in Kati so med tem časom že odpeljali v Begunje. Pojavil sem se na vratih salona, kjer so bile druge družine, namenjene v zapore v Šentvid. Več družin me je povabilo, naj se jim pridružim. Pristopil sem h Kavalarjevim, katere sem najbolj poznal. Po dolgem čakanju so nas odpeljali v Šentvid v bivše škofove zavode, kjer je sedaj vojašnica Borisa Kidriča. Tja smo dospeli okoli 14. ure popoldne. Ta dan so Nemci vozili aretirance iz vse Gorenjske, predvsem matere z otroki. Nekaj ljudi med njimi je bilo celo ranjenih. Neka mati iz Moravč je bila ranjena v vrat. Nemci ji niso priskrbeli niti bolniške nege. Ljudje iz Moravč so prinesli male otroke s seboj kar v koših.

Pretresljiv je bil za nas zapornike 27. julij 1942. Ta dan so na Hrušici ustrelili 46 talcev, med njimi tudi mojega očeta in bratranca Maksa. Kaj se je zgodilo z mamo, nisem vedel. Ta negotovost me je najbolj pekla. Kasneje so jo iz Begunj odpeljali v taborišče Auschwitz. Natararico Kati so izselili v Bamberg pri Nürnbergu, kjer je ob velikih bombnih napadih izginila za njo vsaka sled.

Dne 19. septembra 1942 je krenil naš transport na pot. Dve uri pred odhodom so prignali iz Begunj preostale žive moške, ki niso padli kot talci, da jih priključijo našemu transportu. Na železniški postaji v Šentvidu smo stali več ur, dokler niso vseh porazdelili. Ves ta čas so nam ljudje iz Šentvida nosili hrano v velikih jerbasih. Vsi smo se jim s solzami v očeh zahvaljevali.

Familienname: P a j e r j a		Vorname: Josef		Vollname: Josef Pajer	
Geboren am: 1.12.32		in Görsch Kr. Hermannsdorf			
Familienstand: led.		Anzahl der Kinder: 1		Konf.: kath.	
Beruf erlernt: ausgetübt					
Zur Heilpflege gegeben:					
1. Enkelin:	geborene:				
2. Kind:	geb.	3. Kind:			
4. "		5. "			
6. "		7. "			
8. "		8. "			
10. "		11. "			
Eingewiesen in Lager: Hermannsdorf		am: 20.8.42		Polit. Beurteilung:	
Überstellt nach Lager: Seligenporten		am: 4.12.42		Ausbildungsart:	
" " " Kassel		am: 24. 5.43		Bismarck	
" " " "				Hr. Selmer, Storr	
" " " "				Obermann	
Entlassen am:				Umfeldungs-Nr.:	
				Zeichen d. Grpächte:	
				mendel	

Kartotečni list otroka Jožeta Pajerja. Takšen list je spremljal vsakega otroka skozi taborišča

Naš transport je odšel iz Šentvida šele ob 21. uri zvečer preko Jesenic—Münchna v Starenberg. V tem taborišču je skrbela zame družina Dolžan. Bili so mi drugi starši. Med njimi sem se počutil dobro, tudi lačen nisem bil. Vse to pa ni trajalo dolgo. Po približno dveh mesecih je prišlo povelje, da je treba otroke brez staršev poslati v posebna otroška taborišča. V taborišču Starenbergu sva bila samo dva taka otroka — France Ambrožič in jaz. Mislim, da je bilo koncem novembra, ko so naju odpeljali iz taborišča Starenberg v neko taborišče, katerega ime sem pozabil. Tam sva bila kakih 20 dni. Spominjam se samo tega, da so bile tudi tam družine z otroki. Tudi te slovenske družine so za naju zelo lepo skrbele. Dne 8. decembra 1942 sva morala z Ambrožičem povezati svoje cule, da so naju poslali v deško taborišče Selingenporten pri Ambergu. Tu je živelo okoli

110 fantov, starih od 6 do 18 let, in okoli 20 majhnih otrok, starih do 6 let. V tem taborišču so bili samo Štajerci, razen naju dveh. Vsi so naju zelo prijazno sprejeli, vendar so se nama večkrat hudomušno smejali. Šele kasneje sva izvedela, kaj je bilo temu vzrok. Govorila sva čisto gorenjsko narečje in to jih je motilo. Postali smo dobri prijatelji, saj smo vsi doživeli enako usodo. Naši najdražji so bili ustreljeni kot talci, umirali so v kazenskih taboriščih ali pa so bili v partizanih. Skoraj ni bilo tedna, da bi kdo izmed nas ne zajokal ob sporočilu iz taborišča, da mu je umrla mati ali oče. V naših srcih so z vsakim dnem naraščale težke, moreče slutnje, z njimi pa tudi odpor. V nas je zagorelo tako močno sovraštvo, da so bili neredki spopadi med nami in tamkajšnjo Hitlerjugend. Imeli pa smo spore tudi z okoliškimi vasmi, katerih prebivalci so nas zmerjali z banditi.

Kadar smo se slučajno srečali s Hitlerjevo mladino na trgu ali kje drugje, smo mi, čeprav bosí in razcapani mnogo strumneje korakali in tudi lepše zapeli. Vedno smo jih spravili v neprijeten položaj, zato so pred srečanjem z nami radi zavili v kako drugo ulico.

Za majhne otroke so pod nadzorstvom skrbela naša dekleta v starosti 16 do 18 let. Nekatera so bila najbrž tudi starejša. Kakor hitro je kdo od teh otrok dopolnil šesto leto, so nam ga pridružili. Z nami je moral vežbati in hoditi na delo h kmetom po več kilometrov daleč. Tamkajšnjim kmetom smo morali opravljati vsa težaška dela na polju in doma. Ti so nas odbirali ob nedeljah po maši. Taboriški vodja Seeberger nas je postrojil pred cerkvijo ali na kakšnem primernem prostoru. Kmetje so prišli kakor na semenj. Izbirali so najmočnejše. Nekateri naši tovariši so naleteli na dobre kmete, pri takih je bilo dovolj dela in tudi dovolj hrane. Mnogo pa je bilo slabih, ki so nam hrano pritrgovali, kolikor so mogli. Najtežavnejšo delo je bilo jeseni, ko smo pobirali krompir na dolgih njivah. Vsakemu je bila točno določena dolžina njive. Traktor je hitel orati krompir iz zemlje, mi pa smo ga pobirali od zgodnjega jutra do poznega večera. Pomagali smo drug drugemu, da smo vsi hkrati končali delo. Tudi žito smo mlatili in opravljali vsa druga dela. Tako smo si zaslužili z delom ozimnico — krompir in kolerabo. To je bila glavna hrana po vseh naših taboriščih.

Poleti smo vstajali ob petih, pozimi ob šestih. Ko smo se oblekli, smo stekli na prostor zunaj taborišča, kjer smo vežbali jutranjo telovadbo vsak dan 15 minut. Po vrnitvi smo pospravljali postelje in sobo. Vsak dan so bili za sobo določeni izmed nas posebni dežurni.

Časa za pospravljanje v sobi smo imeli 20 minut. Sledil je zajtrk, temu pa zbor na dvorišču, kjer so nam odrejali delo. Če ni bilo drugega dela, smo čistili prostore po gradu in latrine na straniščih. Latrine smo čistili z rokami in mrzlo vodo, ki je sproti pritekala in nam v rokah zmrzovala. Neznansko smo trpeli v mrazu, saj smo bili skoraj vsi oblečeni v kratke hlače in dokolenke.

Kadar so nas hoteli kaznovati, smo morali odkorakati v park. Preprežen je bil s potmi, obloženimi s težkimi kamni, in zelo strm. Precej tega kamenja je bilo na dnu parka. Taboriški vodja Seeberger je prisostvoval kazni s svojim pomočnikom.

Naša naloga je bila, da vse kamenje na dnu parka izpod snega izkopljemo z golimi rokami in ga spravimo na gornjo pot. Pri tem smo se morali plaziti po tleh. Kdor se je priplazil na vrh z majhnim kamnom, ga je taboriški vodja s škornjem odrinil, da se je po snegu in ledu podrsal do dna parka. To naše delo je trajalo kaki dve uri. Ko smo pobrali vse zaledenelo kamenje, nas je peljal vse prezeble pred svojo pisarno. Šel je po ravnilo, ki je bilo na robah okovano. Vsak mu je moral nastaviti zmrzle prste, da nas je tepel po njih, tako da se nam je na njih odrla koža. Kosila nismo dobili, prepovedal pa nam je dati tudi večerjo. Vendar so si ostali tovariši odtrgali od svojih ust del večerje in nam jo ponudili.

Vsak teden smo imeli večkrat popoldanske vaje. Bilo je sredi zime. Odkorakali smo pomanjkljivo oblečeni kaka dva kilometra od taborišča. Razdelili so nas v dve skupini. Prva skupina je morala braniti, druga pa napadati gozd. Nekateri tovariši so se morali v gozdu zakopati v sneg. To so bili branilci. Drugi smo v visokem snegu napadali njihove položaje. Branilci so morali včasih v snegu ležati tudi po dve uri. Medtem ko smo se napadalci plazili v snegu proti gozdu, so nas nadrejeni opazovali in nam dajali potrebna povelja za napad. Kdor ni delal teh vaj po volji vodje, je bil pretepen ali kako drugače kaznovan.

Bilo je pozno v jeseni 1943, ko je prišlo iz Bayreutha povelje, s katerim so preselili Alojza Zagožena, Alojza Preložnika in mene v Litzmannstadt (Lodz) na Poljskem. Tu smo preživeli najtežje mesece v vseh treh letih. Življenje v tem taborišču je bilo popolnoma vojaško, vzgoja špartanska. Zjutraj smo vstajali ob petih, nato smo četrte ure telovadili. Sledilo je pospravljanje sob, umivanje in dviganje zastave. Zajtrku je sledil zbor in nato do kosila vojaške vežbe. Po obedu smo imeli uro odmora za lastno čiščenje. Popoldne so se vaje nadaljevale

do mraka. Ob večerih so se vrstila še razna predavanja. Po zboru so spustili zastavo, prebrali dnevno zapoved in odredjali straže. Hrana je bila slaba, največkrat enolončnica in malo kruha.

V tem času smo bili v taborišču v Lodzu samo trije Slovenci, drugi so bili Ukrajinci in Poljaki. Oblekli so nas v enotne uniforme, ki so bile podobne onim v delovni službi. Mi smo slekli svoje cunje, ki so nam jih dali pred odhodom. To so bili ostanki židovskih oblek, ki so imele na prsih židovske zvezde. Naslednji dan smo navezali pogovor s poljsko govorečimi mladeniči. Povpraševali so nas, od kod smo, kje imamo starše in podobno. Odkrito smo jim vse povedali. Mislili smo, da so ti poljsko govoreči fantje istega mnenja kakor mi. Izjavili smo, da nas ne bodo prevzgojili in se zaman trudijo. Po teh naših izjavah so se ti dozdevni 'Poljaki in Ukrajinci' umaknili, nas pa so takoj premestili vsakega v drugo sobo.

Ko sem nekega večera hotel zaspati in je bila soba v temi, sem dobil od nekod nenadoma nekaj krepkih udarcev z desko po glavi. Planil sem k stikalu, da bi prižgal luč. V tem trenutku so neki neznanci planili, me podrli na tla in pretepli. Zjutraj na zbornem mestu smo se srečali s pogledi vsi trije Slovenci: Zagožen, Preložnik in jaz. Takoj smo vedeli, da se je v tej noči vsem enako godilo. Po kosilu smo se šele lahko pogovorili. Bili smo presenečeni nad tem ravnanjem. Kasneje smo zvedeli, da so v tem taborišču sinovi folksdobjerjev iz Poljske in Ukrajine. Nismo se več čudili. Tudi nas so poskušali pojaničariti, vendar se jim to ni posrečilo. Odtlej smo morali opravljati najtežavnejša dela.

Vojaških veščin so nas učili ranjeni oficirji, ki so bili določeni za službo v zaledju: dva majorja, dva kapetana, en pomočnik in še trije podoficirji.

Vsak petek smo imeli športno popoldne. Pri boksu smo si mi trije Slovenci izbrali tri fante, ki so nas najbolj pretepali in dražili. Iz-zvali smo jih pred taboriškim vodjem, zato nam niso mogli odreči. Kot prvi si je Slavko Preložnik izbral dosti močnejšega nasprotnika, a se je odlično držal. Komandant je proglasil spopad za neodločen. Nato je šel v boj Lojze Zagožen, najmočnejši med nami. Premikastil je svojega nasprotnika. Tudi ta borba se je končala z neodločenim rezultatom. Jaz sem si izbral nekega dolgina, ki mi še podnevi ni dal miru v sobi. Oba sva s krvavim nosom zapustila ring. Prejel sem več udarcev kakor on, vendar me je od tega dne dalje pustil pri miru. Nihče se ni več spotikal ob nas, popolnoma so nas ignorirali.

Včasih so nas s tramvajem peljali na kopanje v Litzmannstadt (Lodz). Videli smo zamrežene židovske četrti, zastražene in obdane z bodečo žico.

Po nekaj mesecih takšne telesne vzgoje so nas docela izčrpane poslali nazaj v taborišče Kastel. Zopet so nas oblekli v ponošene židovske cunje. Bil sem tako izčrpan, da se mi je zdel plašč pretežak. Star 13 let sem tehtal samo 26 kilogramov.

Dokler bom živel, se bom spominjal naslednjega dogodka: Večkrat smo dobili za hrano staro kolerabo, vso leseno. Kose kolerabe smo izsesali, ostanek pa zmetali v prazno konzervno škatlo. Nekoč nas je pri tem zalotil taboriški vodja Seeberger. Ukazal nam je pojesti izsesane in na pol prežvečene ostanke kolerabe. Nekateri tovariši so od studa bruhali, ko so to storili. Za konec smo se po nalogu taboriškega vodje morali še zahvaliti z besedami: ‚Wir danken unserem Führer Adolf Hitler!‘

Med nami ni bilo tatvin. Kdor je prejel paket od doma, je razdelil njegovo vsebino med vse. Če je lastniku še kaj ostalo, se tega ni nihče pritaknil. Ugotovili smo med nami samo tri tatvine, a smo krivce sami kaznovali. Tatu je bilo sporočeno, kdaj naj se javi v parku. Vedno je prišel ob dogovorjenem času, da smo ga pretepli. Tako smo med seboj obdržali red in disciplino.

Osvobojeni smo bili 16. aprila 1945. Mimo našega taborišča so se umikale razbitine nemške vojske. Pri nas so hoteli zgraditi obrambne položaje, vendar so si v zadnjem trenutku premislili. Komaj so se umaknili, že so se prikazale prve ameriške patrulje. Pojasnili smo jim, kako je z nami. Prinesli so nam hrane in slaščic. Pripravili so nam celo zabavni program. Naslednji dan je neki ameriški poročnik privezel tamkajšnjega hitlerjevskega župana, da si je ogledal naše taborišče. Mi smo ga videli prvič. Poročnik je pozval župana, naj si tudi nas ogleda. Bilo je še hladno — sredi aprila, mi pa povečini bosí in komaj za silo oblečeni. Poročnik mu je citiral Hitlerjeve besede: ‚V Nemčiji ni nihče lačen niti slabo oblečen!‘ Nato mu je prisolil dve krepki zaušnici.

Kmalu so nas preselili v Neumarkt. Tu nam je bilo na izbiro, da se lahko vrnemo domov, lahko pa odidemo v Ameriko. Vsi smo si želeli samo domov. Po dveh mesecih so nas odpeljali v zbirno taborišče Deggendorf, nato pa v Passau. Tu smo ostali do septembra. Nekega dne so nam povedali: ‚Jutri odpotujete domov!‘ Vsi smo bili

presrečni. Kjerkoli smo se ustavili, povsod so nas ustaši in podobni ljudje odvrčali in prepričevali, naj ne gremo domov. Mi pa smo vse ponudbe zavrnil in se vozili s pesmijo na ustih domovini naproti. Čim bolj smo se bližali meji, tem bolj smo postajali zaskrbljeni. V nas vseh je glodala misel, kako je z našimi domačimi.

Končno smo se ustavili v Podrožčici. Tam sem zagledal prvega partizana. Bil je Šimončev iz naše vasi. Veselo sva se pozdravila. Bal sem se ga vprašati po materi, vendar mi je kar sam dejal: ‚Ne veš, kako veselo je že bilo sedaj po vojni pri vas. Vsako nedeljo plešemo. Tvoja mama ima dosti dela.‘ Kaj je še drugega povedal, ne vem več. Naslonil sem se na steno v vagonu in od sreče zajokal.

Vlak je potegnil skozi karavanški predor. Na drugem koncu predora sem zagledal svojo vas. Vsa je bila obsijana s soncem. Vojna ji je prizanesla, a Jesenice so bile vse v ruševinah. Na jeseniški postaji sem opazil svojega prijatelja Bernetičevega Lojza. Stopil je z menoj h komandantu in ta me je takoj odpustil. Poslovil sem se od svojih tovarišev in odšel s culo cap in v strganih čevljih proti domu. Na poti sem srečaval vaščane in svoje mladostne prijatelje. Vsi so bili močnejši od mene in skoraj za glavo večji. Nekatere sem komaj prepoznal.

Ko sem stopil doma v kuhinjo, ni bilo mame. Pri štedilniku je stala moja teta. Že sem si mislil, ali me niso morda nalagali, da je mama doma. Ko sem se vznemirjen oziral po kuhinji, sem zaslišal mamin glas. Kako sva se pozdravila, ne vem več. Po desetih minutah ljubkovanja mi je dejala: ‚Daj, Jože, da vidim, kakšen sploh si in če si res pravi!‘ Segal sem ji do nosa in je rekla: ‚Pa saj si vendar tak, kakršen si odšel.‘ Res je bilo, medtem skoraj nič nisem zrasel. Tedaj sem bil star 14 let...«

Usoda Brlecove družine iz Loke — Sv. Martin v Tuhinjski dolini — je izjema v zgodovini našega boja proti okupatorju. Vsa Brlecova družina je odšla v partizane: oče, mati in šest otrok.

Iz ohranjenega taboriščnega kartotečnega lista najstarejšega otroka, enajstletnega Milana, ki je obenem tudi družinski kartotečni list, so vpisane po starosti njegove sestre: Stanislava, stara 9 let, Marija, stara 8 let, Justina, stara 5 let, Ana, stara 2 leti in Ivana, stara 5 mesecev.

Same otroke so odpeljali dne 13. IX. 1942 v taborišče St. Gertraud na Koroškem.

V opombi kartotečnega lista piše, da so v taborišče pripeljali otroke same, ker sta oče in mati že od aprila v partizanih. V tem času so bili otroci pri starih starših in tetah. Tete so aretirali, staro mater pa izselili. Otroci so bili predani organizaciji NSV (nacional-socialistična socialnovarstvena organizacija), ki jih je poslala v to taborišče.

O očetu Ivanu Brlecu piše v kartotečnem listu, da je star 32 let, po poklicu lesni trgovec, ki je posedoval večje posestvo, sedaj pa je vodja band.

Hčerka Stanislava por. Završnik, uslužbenka v Kamniku, pravi:

»Ko so se leta 1941 začeli zbirati prvi partizani na Gorenjskem je bil med njimi tudi moj oče. V našo hišo so prihajali aktivisti in partizani. Kadar so se v hiši sestali, smo bili tudi mi otroci na straži. Kmalu je oče odšel v partizane. Bil je politkomisar Kamniško-zasavskega odreda. V prvih mesecih leta 1942 smo odšli v partizane tudi vsi otroci in mama. Ker pa gozdovi niso mogli utišati otroškega joka, smo morali mi otroci kmalu poiskati zavetje pri sorodnikih in dobrih sosedih. Dva meseca smo bili v ilegali. Jaz in najmlajša sestra, ki je bila stara komaj nekaj mesecev, sva bili skriti pri teti. Nemci so nas iskali, saj smo bili otroci ‚banditenfirerja‘, kakor so imenovali očeta. Našel se je izdajalec, ki je izdal najprej naju s sestro, kasneje pa še brata in ostale sestre.

Neke poletne noči smo zaslišali pritajene glasove in tihe korake okoli hiše. Še preden smo se popolnoma prebudili, so že odmevali udarci po vežnih vratih. Spominjam se samo, da je bilo v hiši več policistov, ki niso pustili prižgati luči. V naglici smo pobrali nekaj najpotrebnejših stvari. Najprej so nas peljali v Šmartno, naslednji dan pa s kamionom v Kamnik. Strica in teto so zaprli, nas otroke pa so dali neki nemčurki v varstvo. Še ves mesec je trajalo, preden so našli vse sestre in brata.

Avgusta so nas odpeljali v Nemčijo v neko zbirališče, imena se ne spominjam več. Kmalu pa so nas odpeljali v taborišče Seligenporten. Tu so nas tudi ločili. Brata Milana so odpeljali v Kastel, mene in sestro v Saldenburg, dve sestri v Mainburg, najmlajšo Ivanko pa v Leipzig. Spomladi 1945 so prišle vse sestre k meni v taborišče Saldenburg in tam smo pričakale svobodo. Brat Milan pa je ostal do konca v taborišču Kastel.

Po osvoboditvi je oče, ki je bil trikrat ranjen, zaradi posledic ran in trpljenja kmalu umrl. Mamo so po izdaji v zimi 1944 ujeli. Od-

peljali so jo v zapore v Begunje, nato v taborišče Rawensbrück. Septembra 1945 se je vrnila vsa srečna k nam domov.«

Iz vseh povedanih in napisanih izjav in zaslišanj otrok, ki so preživeli tu navedene strahote, lahko razberemo grozni strah, ki se jim je vtisnil v podzavest. Ta strah in boleči občutek je v njih živ še danes po tolikih letih, ko so že odrasli možje in žene.

Ali se ne zgrozi človek ob nečloveškem okupatorjevem početju, ko so trgali dojenčke z materinih prsi in jih, nebogljence, pošiljali v domove Lebensborna, da jih ukradejo našemu rodu?

Ali bi kdo na svetu ne sočustvoval z našimi otroki, ki so v veliki večini postali sirote brez očeta in matere, živeči brez ljubeče roke, odtrgani od rodne grude in domačih ognjišč tam v daljnjih taboriščih?

Ali se ne zblešči solza v očeh človeku, ko prebira izjavo Marte Dacarjeve, ki se je kot petletni otrok poslavljala z materjo od očeta talca, privezanega h kolu na morišču v Lescah?

Ali koga izmed nas ne navdahne s ponosom zavest, da je član skupnosti, iz katere so bili rojeni otroci, ki so izrazili čustva tako velike moralne in domovinske zavesti v spominski knjigi otroka Pepce Medvedove v taborišču Saldenburg?

Ali kdo izmed nas ne občuduje herojskega dejanja Šarhovih sinov, ki pobegnejo iz taborišča in se prebijejo lačni in na pol goli iz Frohnleitna domov na Pohorje, da se pridružijo kot najmlajši borci legendarnemu Pohorskemu bataljonu in da v borbi za svobodo in rast nas vseh žrtvujejo svoja mlada življenja?

Ali si lahko predstavljamo večjo materinsko ljubezen, kakor jo je pokazala Prodenčarjeva mama, ko je s svojim sinkom pobegnila iz taborišča domov, ga zavarovala in tako rešila vseh taboriških grozot, pri tem pa se sama žrtvovala zanj?

Ali si je mogoče zamisliti večje grozodejstvo od zločinskih zdravniških poskusov, storjenih z otrokom Jankom Rešem?

Vsaka pripoved teh otrok je povezana s solzami, krvjo, mukami in smrtjo!

Mnogim, ki nikoli niso slišali korakov težkih, okovanih gestapovskih škornjev in nikoli razbijanja njihovih grozečih pesti po domačih vežnih vratih, ki nikoli niso videli solz nedolžnih, trpečih otrok, se bo vse to zdelo neverjetno in morda celo neresnično.

In zakaj vse to gorje? Samo zato, ker so ti očetje in te matere nosili v očeh zverinskega nacizma samo eno krivdo. Ta je bila: ljubezen do lastnega rodu in domovine!

¹ Liječnici — zločinci. Povijest o zločinima nacističkih liječnika. Napisali: Dr med. A. Nitscherlich, šef liječniške komisije pri Vojnom sudu u Nürnbergu, Fred Mieltke, dr med. Andrew C. Ivy, podpredsednik sveučilišta u Illinoisu, naučni liječnički savjetnik kod Vojnog suda u Nürnbergu, Telford Taylor, brigadni general vojske SAD, predsednik savjeta za vojne zločine, dr med. Leo Aleksander, psihiater, savjetnik ministarstva rata SAD i predsednik savjeta za ratne zločine Albert Deutsch.

(Izdaja NIP, Zagreb, Perkovičeva 2.)

Str. 13... Na procesu so uporabljali dva jezika — angleščino in nemščino. Trajal je 139 dni, vključno 6 dni, določenih za zaključne dokaze in zadnje izjave obtoženih. Zapisnik o procesu je obsegal 11.000 strani. V 133 dneh razprave so na procesu obravnavali dokaze. Govorilo je 32 prič v korist obtožnice, a 53 prič z obtoženci v korist obrambe. Razen tega je obtožnica vsebovala skupaj 570 izjav pod prisego, sporočil in dokumentov. Obramba je predala sodišču 901 dokaz. Vse to je vsebovalo skupaj 1471 dokaznih dokumentov. Kopije vsega dokaznega gradiva, ki ga je predložila obtožba, so bile prevedene v nemški jezik in pravočasno izročene obtožencem, da so se lahko seznanili z gradivom...

Str. 135... Glavna razprava je znana pod imenom »Proces proti nacističnim zdravnikom« in se je končala 20. avgusta 1947. Petnajst od trindvajset obtožencev je bilo proglašanih za krive. Sedem jih je bilo oproščenih, eden pa je bil kaznovan kot pripadnik SS.

Sodba je bila objavljena naslednji dan. Karl Brandt, Gebhardt, Murgowsky, Rudolf Brandt, Sievers, Brack in Hoven so bili obsojeni na smrt z obešenjem. Na dosmrtno ječo so bili obsojeni Handloser, Schröderse in Fischer. Herti Oberheuser, edini ženski med obtoženimi zdravniki, je bilo dosojenih 20 let zapor (ostali so prejeli manjše kazni)...

Nekoliko dni pred to sodbo so sodili 31 uslužbencem taborišča Buchenwald. 22 obtožencev je bilo obsojenih na smrt z obešenjem...

² Zaslišanje na VIII. procesu pred ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu.

³ Original hrani tov. Podvinšek.

⁴ Ta otrok je bil Franc Zagožen. V knjigi glej poglavje: Vrnite mi otroka.

⁵ France Filipič: Pohorski bataljon, str. 101. »...Po nemških uradnih podatkih so najprej pobegnili 18. avgusta 1942 Šarhov Lojze, Šarhov Pepček in Vigčev Slavko, skoraj mesec dni kasneje 14. septembra 1942 pa še Milada Terpin in Vanček Šarh. Šarhovi otroci so bili tedaj stari: Lojzek 16, njegov brat Pepček 14, a mali Vanček 12 let. Milada Terpin-Mihovec pa pripoveduje, da so 18. avgusta 1942 vsi skupaj pobegnili, da so otroci razen nje odšli k Žampovim na Lobnico, ona pa je ostala pri svoji teti Tilki Sernčevi na Bezeni, kjer so jo orožniki iz Ruš čez nekaj dni prijeli in je bila potem odpeljana nazaj v Frohnleiten. Nadalje je iz njenega pripovedovanja razvidno, da se datum 14. september 1942 nanaša na njen drugi pobeg, saj je znova poskusila srečo in se tokrat napotila naravnost k Žampovim in res prispela preko njih v Ruško četo, enako kot nekaj prej drugi štirje begunci iz Frohnleitna.

...Terpinovo Milado in Slavka Vigca so Nemci sicer pozneje spet zajeli, a vsi trije mladi Šarhi so se z očetom vključili tudi v Pohorski bataljon in nato v njegovi poslednji borbi padli junaške smrti.«

Glej izjavo Milade Terpin v poglavju: Otroci obtožujejo.

Tone Ferenc: Nekaj pripomb h knjigi »Ukradeni otroci« (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja I. 1963, str. 183):

»Vodstvo Hitlerjeve mladine se je zelo zanimalo za naše otroke. Dne 14. januarja 1943 je poslalo organizaciji VOMI dopis: »Pred seboj imam zadevo: popis spodnještajerskih mladincev, katerih starši so bili ustreljeni. Gre za okoli 260 fantov in deklet, od katerih jih je že pet pobegnilo. Te fante in dekleta so s posebnim vlakom prepeljali čez prehodno taborišče Frohnleiten na Štajerskem na področje starega rajha. Zvezno mladinsko vodstvo Štajerske domovinske zveze v Mariboru jih je popisalo in izdelalo kartoteko.«

⁶ Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, knjiga I., str. 401.

⁷ Milka Kerin (Pohorska Milka), narodni heroj, padla dne 31. julija 1944 ob napadu na Ljubno v Gornji Savinjski dolini.

⁸ Ptujski zbornik L. II. 1962: Pregnanci Kranjc-Zavec-Kramberger.

⁹ Znan je še drugi primer otroka Otona Černeza iz Kozjega. Osnovna šola Kozje je poročala dne 11. januarja 1961, št. 2—28/1 naslednje:

»Na Vaš dopis Vam sporočamo, da so delali Nemci poskuse na učencu Otonu Černezu, ki je bil rojen 13. oktobra 1942 v Litmerku.

Deček je bil ob vstopu v šolo telesno in zlasti duševno nerazvit, kar je bila posledica njegovega življenja v taborišču od leta 1943 do osvoboditve. Imel je sicer dokajšnjo voljo do učenja, vendar bi moral obiskovati šolo za defektne otroke. Njegovo izrazoslovje je bilo v začetku na stopnji triletnega otroka. Šele v nekaj letih, saj je obiskoval prvi razred štiri leta, se je naučil deček govoriti. Posledice nemškega eksperimentiranja so se jasno razodevale v vseh psiholoških in ostalih vidikih. Prva leta šolanja je bil živčno precej razrvan. Ob pogledu na nož, škarje — torej na kirurške rekvizite — so se mu pojavljali prividi, ki so se vedno končali z živčnim zlomom.«

¹⁰ Odbor »Ukradenih otrok«, ki se je ustanovil ob 30. obletnici teh žalostnih dogodkov pri občinskem odboru ZZB NOV Celje, je zbral v posebni anketi tudi podatke o sabotažnih akcijah, ki so jih ti otroci vršili po otroški taboriščih, kjer so bili zaprti, in na raznih delovnih mestih po tovarnah.

Že v zbirnem taborišču Frohnleiten pri Gradcu, kamor so bili odpeljani vsi otroci iz začasnega taborišča v Celju, se je začel pri mladincih prvi organizirani odpor, namreč bojkot pesmi Hitlerjeve soldateske. Četudi so sledile razne kazni in ustrahovanje celo s pištolo, mladinci niso hoteli peti nemških pesmi.

Po približno dveh mesecih so mladince poslali v razna taborišča; mladince stare nad 14 let, so uporabili kot delovno silo na kmetijah, v tovarnah in pri ostalih težakih delih.

Prve sabotažne akcije so se pričele jeseni 1942 v tovarni vojaškega materiala v Deggendorfu. V tej tovarni je delalo 10 mladincev iz taborišča Himmelberg. Na delo v tovarno so odhajali ob petih zjutraj, z dela pa so se vračali ob sedmih zvečer. Bili so silno slabo hranjeni. V tovarniško menzo, kjer so se hranili nemški delavci, niso bili sprejeti. Tako so se po dveh mesecih dela, novembra 1942, domenili za stavko. Ostali so v taborišču in niso hoteli na delo. Nato so jih z grožnjami in pod stražo odpeljali nazaj v tovarno. Tam se jih strogo zasliševali. Vsi so izjavili, da niso šli na delo zaradi gladu. Po zaslišanju so se hranili v tovarniški menzi z ostalimi nemškimi delavci.

Kakor v Deggendorfu tako so tudi v Saldenbumbu pri delu kvarili vojaško opremo: torbice za municijo, pasove za naboje in vojaške nahrbtnike. To so delali tako, da so opremi, ki je bila že pregledana in vskladiščena, prerezali šive. Tej sabotaži so prišli na sled šele na fronti. Od tam so prihajale pritožbe o sabotažah, vršile so se stroge preiskave, toda dokazov ni bilo.

Januarja 1943 so prav ti mladinci, po zmagi sovjetskih armad pri Stalingradu, ponoči okrasili taborišče Himmelberg s peterokrakimi zvezdami.

Aprila 1943 so vse sposobne za delo preselili v taborišče Selingenporten pri Nürnbergu. Tukaj so s sabotažnimi akcijami nadaljevali. Kvarili so izdelke in stroje. V tej tovarni je delalo do aprila 1944 okoli 50 mladincev.

V tovarni municije v Neumarktu je v letu 1944 tudi delalo okoli 50 mladincev. Izdelovali o vžigalnike za mine, granate in bombe. Delo so opravljali v posebnih delovnih bunkerjih. Sabotažo so vršili tako, da so prerezali vžigalne niti in jih nato tako spajkali, da niti niso dosegle eksploziva.

V taborišču Neumarkt so januarja in februarja 1945 skrivali tri angleške vojne ujetnike, ki so pobegnili iz taborišča. Marca 1945 je osem mladincev organiziralo pobeg iz taborišča. Z njimi so pobegnili tudi angleški ujetniki. V hribih so dočakali kapitulacijo rajha.

Nekaj starejših mladincev iz taborišča Neustift je delalo v kamnolomu skupaj z vojnimi ujetniki. Delo je bilo izredno nevarno in naporno, ker so nastavljali eksploziv tako, da so eksplozije večkrat ogrožale življenje delavcev. V kamnolomu so mladinci večkrat pokvarili stroje za drobljenje kamenja in tako sabotirali delo.

Iz taborišča Selingenporten so preselili ob koncu marca 1944 in še kasneje nekatere mladince v taborišče Ilsenburg in Rotte Klippe, kjer so bili internirani tudi redki, ki so jih izpustili iz taborišča Auschwitz. V tem taborišču je vodil ilegalno taboriščno organizacijo eden od starejših mladincev. Organizirali so obrambo taborišča pred uničenjem in s taboriščniki iz Auschwitza ujeli nekaj esesovcev, ki so jih predali zaveznikom. Tudi tukaj so taboriščniki izvrševali stalne sabotaže.

DNEVNIK SLAVKA PRELOŽNIKA

Nedvomno so nadvse zanimivi zapiski, ki jih je pisal otrok Slavko Preložnik, doma iz Vojnika, sin Alojza Preložnika, poštnega uslužbenca, ki je bil ustreljen kot talec v Starem piskru dne 22. julija 1942.

Ko je pričel pisati dnevnik, je bil star dvanajst let. Pisati ga je začel z dnem aretacije svojega očeta in ga je nadaljeval do konca l. 1944. To je edini ohranjeni primer, da je otrok, ki so ga odtrgali od doma in njegovih domačih, imel toliko smisla, potrpežljivosti in zavesti, po drugi strani pa tudi toliko iznajdljivosti, da je svoj dnevnik ohranil in ga prinesel po vrnitvi iz taborišča domov.

Mater so Nemci aretirali okrog 15. julija 1942, in sicer, ko je oddala za svojega moža paket v Starem piskru. Od otrok se ni več mogla posloviti. Dne 9. avgusta so jo odpeljali v Auschwitz, kjer je umrla dne 23. novembra 1942.

Otroci: Slavko, rojen leta 1930, Marjan rojen leta 1932 in Marija, rojena leta 1936, so bili aretirani 3. avgusta 1942 in odpeljani v zbirno taborišče v okoliško šolo v Celju. Nato so jih poslali v otroška taborišča v Nemčiji.

Po vrnitvi domov so na popolnoma opustošenem domu ostali sami. Marija Golob, ki je bila v najtesnejših stikih s Preložnikovo družino, se je ves čas okupacije zanimala za otroke in prevzela tudi po njihovem prihodu skrbstvo nad njimi. Vse tri je vzela k sebi in je vzorno skrbela zanje — kot prava mati. Prav do njene smrti leta 1963 so otroci imeli njeno hišo za svoj dom.

Vsi otroci so doma spet obiskovali šole. Najstarejši Slavko je brezplačno živel pri družini Della Mea v Celju. Nato je do mature stanoval v dijaškem domu v Celju. Sedaj je inženir gozdarstva, šef gozdnega obrata v Velikih Laščah na Dolenjskem. Brat Marjan je inženir-montanist, zaposlen v Velenju. Sestro Marijo je vzela k sebi družina Videmšek v Ljubljani in ji omogočila študij. Sedaj je uslužbenka v Ljubljani.

Slavkov dnevnik je ohranjen v Muzeju revolucije v Celju. Glasi se:

»DOŽIVLJAJI OD TEDAJ, KO SO MI ATA ODPELJALI

7. VII. 1942

Zgodaj zjutraj vidijo ata, da so Nemci mimo naše hiše peljali nekega moškega. Ata vedo, kaj to pomeni. Vstanejo in pogledajo skozi okno. Kmalu nato zavije en orožnik v naš vrt, za njim pa še mnogo drugih. Po vežnih vratih in oknu prično razbijati, da se je vse stresalo. Mama in mi otroci smo bili takoj pokonci. Ata gredo takoj odpirat.



Skupinski posnetek »ukradenih otrok« pred vhodom v taborišče Kastel pri Ambergu, pomlad leta 1944

Gestapovci pridejo v sobo in aretirajo očeta. Ata se hitro oblečejo, mama jim dajo malo kruha in odejo. Od vseh nas se ganjivo poslovijo in odidejo. Mi vsi se jočemo. Zjutraj pridejo k nam sosedi in tolažijo obupano mamo. Toda vsa njihova tolažba ni nič pomagala. Jaz sem se takoj nato odpeljal z atovim kolesom k stricu Vinku na Planino. Ko so stric zvedeli, da so ata aretirali, so se razjokali. Tam sem ostal en dan.

9. VII. 1942

Zjutraj sem prišel domov. Nato so sledili žalostni dnevi. Mama samo jočejo. V soboto sem se moral javiti pri organizaciji Hitler-

jugend v taborišču. Tam sem bil teden dni. Tudi tam sem se vedno spominjal ata, ki so v zaporu. V nedeljo smo šli radi domov. Mama samo jočejo.

Popoldne smo šli k stricu Rihterju. Zvečer sta šla mama in brat Marjan domov. Sestra Marija in jaz pa sva ostala pri stricu. Tukaj nama ni bilo dolgčas. Mi otroci smo se igrali. Spali smo na senu. V torek popoldne sem šel pogledat domov, da vidim, če je kaj novega. Ko pridem domov, vidim pečat na vežnih vratih. Mamo so Nemci odpeljali. Zelo sem se prestrašil. Šel sem k teti, tam je bil brat Marijan.

22. VII. 1942

Danes so mi ata ustrelili. Smo pri teti. Vedno sem doma, nikamor se mi ne ljubi iti. Naju z bratom Marjanom so vzeli Klančnikovi, Marija pa je pri Rihterjevih. Na Klančnikovem vrtu je uta, tam se z Marjanom največ zadržujeva. Bereva knjige, da nama ni dolgčas. Nabirava tudi hrano za zajce.

3. VIII. 1942

Zjutraj nas je zbudilo močno trkanje na vežna vrata. Vsi smo se prestrašeno zbudili. Mi otroci smo mislili, da so Nemci prišli po teto. Ko smo odprli vežna vrata, so nas otroke aretirali. Hitro smo se morali obleči. Zdelo se mi je, kakor da bi mi kdo zabodel nož v srce. Med oblačenjem sem mislil samo na taborišča. No, sedaj bom pa še jaz tam zaprt. Na podstrešju sem v vsej naglici pobral svojo zimsko obleko in čevlje. V tem kratkem času sem zbuja spomine na prejšnje lepe čase. Sedaj bom pa moral vzeti slovo od lepega Vojnika. Imeli smo časa samo pol ure. Odpeljali so nas v sokolsko telovadnico v Vojniku. Tam je bilo zaprtih že okoli trideset ljudi. Domačini so nam prinesli zajtrk. Iz Vojnika so nas odpeljali ob pol dveh popoldne. Ko so nas naložili na avtobus, sem občutil strašno bolečino v srcu. Vedel pa sem, da bom še videl Vojnik.

V Celju so nas peljali najprej na gestapo, kjer so popisali naše podatke, potem smo šli peš v ljudsko šolo. Tam so nam dodelili sobo, v kateri so bili ljudje iz Brežic. Za ležišča smo imeli po tleh razprostrto slamo.

4. VIII. 1942

Zjutraj ob šestih smo vstali in se oblekli. Uredili smo slamnata ležišča. Ob osmih smo dobili skoraj grenko črno kavo. Ob desetih

so nas nagnali na izprehod na dvorišče. Po obedu so prignali v našo sobo še dve osebi. Za večerjo smo dobili enolončnico — fižol in kumare. Po večerji so zopet prignali nekaj novih zapornikov. V naši sobi nas je bilo sedaj že 50. Ko smo pogleli, so v našo sobo zopet pripeljali sedem ljudi. Sedaj smo ležali tako tesno kakor vžigalice v škatlici.

6. VIII. 1942

V naši sobi nas je ta dan 64. Zajtrkovali smo šele ob desetih. Sorodniki so nosili zaprtim pakete. Tudi jaz sem dobil štiri pakete.

7. VIII. 1942

Zjutraj smo se morali hitro obleči in v pol ure vse pospraviti. Slama se je drobila, da smo bili vsi prašni. Večkrat na dan je bila po sobah kontrola. Sobni starešina je moral vedno raportirati. Sestre Rdečega križa so nam prinesle tu in tam sadja ali kruha, kar so nam poprej pobrali v kuhinji.

8. VIII. 1942

Danes je precej hladno in smo se topleje oblekli. Po zajtrku so nas ločili od moških, ki so jih odpeljali drugam. Matere, sestre in sorodnice so ostale še v naši sobi. Obed smo dobili šele ob štirih, večerjo pa ob desetih zvečer.

9. VIII. 1942

Zjutraj smo ostali že ob pol treh. Starejši ljudje so morali vsi oditi na dvorišče, odkoder so jih odpeljali na železniško postajo in naprej v taborišča. Mi otroci do osemnajstega leta starosti pa smo ostali v šoli. Ob pol štirih smo morali zopet na ležišča. Sestre Rdečega križa so nas nadzorovale. Zajtrk smo dobili šele ob devetih dopoldne. Ves dan smo bili sami, žalostni smo hodili okoli po šoli. Zvečer smo šli spat sami, brez staršev.

10. VIII. 1942

Ta dan smo zjutraj že zelo zgodaj vstali. Hitro smo se morali obleči in pozajtrkovati. Potem so nas odvedli z vso našo prtljago na dvorišče. Z avtobusi so nas odpeljali na kolodvor, nas naložili na vlak in nas odpeljali. Oh, kolikokrat sem se prej vozil, a ne v takšnih razmerah. Ob pol desetih smo se pripeljali do Maribora. V Mariboru je vlak stal pol ure. V Gradec smo prišli ob dvanajstih. Ob štirih popoldne pa smo se odpeljali do Frohnleitna. Na tej postaji smo vsi

izstopili. Nekaj prtljage smo pustili na postaji. Odšli smo še pol ure peš do taborišča. Zagledali smo same lesene barake. To bo torej sedaj naše stanovanje! Kdo ve koliko mesecev?

11. VIII. 1942

Danes smo dobili posteljnino. Sami smo si morali preobleči postelje. Jestli smo dobili trikrat na dan. Ves teden smo bili brez dela. Po enem tednu so prišli v naše taborišče člani organizacije Hitlerjugend, morali smo telovaditi skoraj ves dan.

28. VIII. 1942

Večkrat sem že pisal domov, odgovora nisem dobil. Bil sem ves teden bolan, imel sem vročino. Vesel sem bil, ker mi ni bilo treba hoditi k telovadbi. Sestra Rdečega križa mi je nosila hrano v barako.

V taborišču smo imeli dve jedilnici, dve umivalnici s pralnicami, kuhinjo, stražarnico in kakih deset lesenih barak. Okrog taborišča je bila ograja.

30. VIII. 1942

Danes sem bil zelo srečen. Prišla je teta Mimi. Marjanu, Mariji in meni je prinesla dosti hrane.

Te dni so nas ostrigli. Marjan in jaz sva skupaj spala, Marija pa pri deklicah. Vsako jutro smo imeli pregled sob. Zelo lepo so morale biti pospravljene vse sobe, če ne, se je vodja taborišča zelo kregal. V vsaki sobi nas je bilo 18. Imeli smo dve mizici in nekaj lesenih stolčkov. Vsako sobo je nadzorovala sestra Rdečega križa. Mali otroci, ki so hodili v otroški vrtec, so se vsak dan lahko sprehajali, mi pa smo prišli ven samo takrat, ko smo telovadili.

Nekaj otrok je tudi pobegnilo. Ena deklica je pobegnila, a so jo ujeli in privedli nazaj. Po enem tednu je zopet pobegnila, z njo je pobegnil še en deček. Ne vem, če so ju dobili.

18. IX. 1942

Danes zjutraj smo morali pospraviti vse svoje stvari in oddati posteljnino. Selili so nas v druga taborišča. V Frohnleithnu smo bili približno poldrugi mesec.

Popoldne so nas razdelili na šest transportov. Jaz sem bil pri četrtem transportu. Ob dveh popoldne smo šli peš na postajo. Tudi bolni otroci so morali iti, imeli pa so poseben vagon. Na postaji nas je že čakal vlak. Na postaji smo čakali skoraj do sedme ure zvečer.

Peljali smo se proti Brucku na Muri. Okolica, po kateri smo se vozili, je bila posejana z lepimi gozdovi, skalnatimi prepadi in strmimi travniki. Polj smo videli malo. Kmalu smo se pripeljali do Brucka. Zvečer smo prišli do Leobna. Spal je vsak, kakor je vedel in znal. Ob desetih se prvič prebudim. Pogledam skozi okno, vidim skale in porušena poslopja, a nikjer nobenega mesta. Zopet sem se ulegel. Kmalu me zbudi brat Marjan in mi pokaže skozi okno žareče nebo.



Naši otroci v taborišču Kastel. Prvi od leve je pisec dnevnika Slavko Preložnik, zraven njega stoji Jože Pajer, prvi z leve čepi njegov brat Marjan. Vsi trije so danes inženirji

Ko se pripeljemo bliže, vidimo, da gorijo ogromne tovarne blizu mesta Linza. Na postaji v Linzu smo čakali kake pol ure. Nato smo se odpeljali proti Passauu.

19. IX. 1942

Za zajtrk smo dobili kruh in margarino. Blizu Passaua je izstopil prvi transport. Kmalu nato je izstopil še drugi transport. Mi smo se peljali kar naprej ob Donavi. Nikdar si nisem mislil, da bom že tako mlad videl Donavo. Na postaji Plattling smo prestopili na drug vlak. Tukaj smo dobili kavo in kruh. Na drugi postaji je izstopil tretji transport. Mi smo se vozili še približno dve uri. Na postaji Eisenstein smo izstopili še mi. Tu smo odložili svojo prtljago. Od postaje smo

hodili v hrib kake četrte ure, ko smo zagledali na hribu veliko hišo. To je bilo naše prebivališče. Naše taborišče se je imenovalo Belvedere. Pred vojno je bil to hotel. Z nami so pripeljali naše stvari in nas razdelili po sobah. V vsaki sobi nas je bilo devet. Sestra Marija je imela ošpice in je bila v bolniški sobi. Tukaj je bilo približno 80 otrok.

V tem taborišču imamo več prostosti. Hodimo v gozd in nabiramo borovnice, ki so tukaj šele sedaj zrele. Imamo jutranjo telovadbo, dobro da ne telovadimo brez srajc.

6. X. 1942

Danes sem dobil prvi paket od strica in tete iz Šentjurja. Dobro je bilo sadje, tukaj ne raste. Domov smemo pisati, toda samo v nemščini. Vsa pisma pa pregleda taboriščni vodja.

7. X. 1942

Začeli smo se pripravljati za zimo. Žagamo drva. Precej je že mrzlo. Zelo sem se razveselil paketa, ki ga je poslala teta Mimi.

9. X. 1942

Danes je že pričelo malo snežiti. Dobili smo vagon krompirja. Spravljali smo ga v klet. Pripeljali so nam tudi premog.

Sestra Marija je prišla iz bolniške sobe in sedaj spi v naši sobi, hodi pa v otroški vrtec.

11. X. 1942

Danes smo imeli prvič pouk. Zjutraj hodijo v šolo otroci do 11. leta, popoldne pa od 11. do 14. leta.

24. X. 1942

Zvedeli smo, da bomo iz dosedanjega taborišča, ki ga imenujejo Belvedere, zopet premeščeni. Pričeli smo pospravljati svoje stvari. Vsi premišljujemo naše težko življenje.

29. X. 1942

Ob šestih zjutraj smo vstali in pozajtrkovali. Nato je bil na dvorišču apel. Po apelu je prišel voznik, na voz smo naložili prtljago. Ob pol devetih smo odšli na postajo. Ob desetih so naše vagone priklopili k potniškemu vlaku. V Plattlingu, kamo smo prišli zgodaj popoldne, smo prvič prestopili in čakali na zvezo eno uro. Dobili smo vsak štiri kose kruha, namazane z margarino, košček salame, košček sira in tri jabolka. Potem smo se odpeljali proti Regensburgu. Bila je

že trda noč, ko smo izstopili. Šli smo peš do novega taborišča. Imenuje se Selingenporten. Vso pot smo opazovali žaromete, ki so iskali po temnem nebu sovražne aeroplane. Po večerji smo si poiskali sobe. To naše taborišče je bil prej samostan.

4. XI. 1942

Popoldne ob dveh smo morali vsi na dvorišče. Bil je apel. Čakali smo okrožnega vodjo. Povedal nam je, da moramo biti pridni in ubogljivi, pa bo vse dobro.

11. XI. 1942

Nastopila je zima. Mrzlo je in sneži. Dobili smo drva. Imamo dosti dela. Drva žagamo in sekamo. Zebe nas.

27. XI. 1942

Bliža se sv. Miklavž. Oh, kako lušno je bilo v tem času doma.

5. XII. 1942

Zvečer smo bili zbrani vsi otroci v veliki dvorani. Miklavžu smo morali zapeti nekaj pesmi in odgovoriti na nekaj vprašanj. Potem smo dobili nekaj za jesti. Tako smo mi otroci v taborišču obhajali Miklavža.

23. XII. 1942

Danes smo obhajali Božič. Prišel je okrožni vodja in mnogo drugih. Vsak otrok je dobil kako oblačilo in jesti.

1. I. 1943

V nedeljo popoldne smo se z Nemci stopili. Večkrat smo jih pognali v beg, daleč v njihovo vas. Za ta pretep je zvedel taboriščni vodja. Bil je zelo hud. Povedal nam je, da moramo biti z nemškimi fanti prijatelji.

Eden izmed naših fantov je šel služiti v Neumarkt. Pride skoraj vsako nedeljo k nam na obisk. Ostali fanje, stari nad 14 let, hodijo delat v tovarno. Mi mlajši pa delamo iz žice gobe, s katerimi umivamo posodo.

19. I. 1943

Pospravljamo gnilo zelje, nosimo ga iz zemljank v klet. Jaz sem se skrtil na podstrešje, da bi ga ne nosil. Našli so me, bil sem kaznovan.

1. II. 1943

Z današnjim dnem smo v taborišču pričeli pouk.

18. II. 1943

Dobili smo vagon posteljnine, orodja in obleke iz Celja in Šlezije. Naš taboriščni vodja in vodja iz taborišča Kastel sta se zaradi teh stvari zelo prepirala. Vsak je hotel imeti večji del.

20. II. 1943

Danes smo bili kaznovani. Po dvorišču smo morali tekati in delati težke telovadne vaje.

25. II. 1943

Ponoči je bil bombardiran Nürnberg.

10. III. 1943

Na dvorišču smo skopali jamo, v katero smo morali nanositi peska. V tej jami se bodo igrali otroci iz otroškega vrtca.

20. III. 1943

Določen sem za paznika v otroškem vrtcu.

11. IV. 1943

Včeraj je snežilo. Danes pa smo šli na sprehod. Spesnili smo tele pesmi:

Vojaki so vojaki, a mi smo korenjaki,
a vi ne veste, kaj je tam na ruski fronti,
kaj se tam godi, holari, holaro, Rosemarie!
Jaz sem en fant iz Štajerske, holari
danes se vidimo zadnjikrat, holari
danes pa proč iz Štajerske, holari
na spufano, oj, Bavarsko, holari!

9. V. 1943

Imeli smo apel na dvorišču. Taboriščni vodja nam je povedal, da smo prestavljeni v drugo taborišče. Pričeli smo pospravljati svoje stvari.

25. V. 1943

Danes je zame žalosten dan. Sestra Marija je odšla v taborišče Saldenburg. Tu sva ostala sama z Marjanom.

28. V. 1943

Prestavili so nas v taborišče Kastl. Ogledujemo si ga.

1. VI. 1943

Danes sem zelo vesel. Marija mi je pisala iz Saldenburga.

6. VI. 1943

Popoldne smo igrali z Nemci nogomet. Zmagali smo mi taboriščniki. Zabili smo jim sedem golov. Nemci nam niso zabili nobenega.

17. VI. 1943

Spet imamo pouk. K nam je prišel učitelj Cukala, on je tudi Slovenec, ki je bil odpeljan v taborišče kakor mi. Uči nas nemščino.

21. VI. 1943

Danes praznujem svoj god. Jedel sem enolončnico. Velika sreča, da sem dobil paket od doma.

29. VI. 1943

Odpeljali so nas na razvaline nekega starega gradu. Tam smo telovadili. Čeravno me je močno bolela noga, ker sem se poškodoval pri skakanju, sem vseeno moral telovaditi. Po telovadbi smo šli v gozd. Lovili smo veverice in nabirali jagode. Z njimi smo razveselili »starega«.

1.—2. VII. 1943

Oba dneva smo imeli pouk. Popoldne pa smo telovadili na športnem igrišču.

14.—21. VII. 1943

Danes smo ves dan nabirali borovnice. Nabrali smo jih 16 velikih posod. Ker smo jih toliko nabrali, smo lahko igrali nogomet.

Zopet smo morali nabirati borovnice. V gozdu nas je dobil dež. Da ne bi imeli mokrih srajc, smo jih slekli. V najhujšem dežju smo šli goli domov. Mislili smo si, da smo pod mrzlim tušem.

25. VII. 1943

Popoldne smo naskrivaj igrali žogo. Ko smo se vračali z igrišča, nas je zalotil hitlerjugendfirer. Za kazen smo imeli vojaške vaje.

1. VIII. 1943

Igrali smo žogo. Marija Cukala iz Saldenburga je prišla v naše taborišče. Zelo sem se je razveselil. Izročil sem ji pismo za sestro Marijo.

Na igrišču smo morali za kazen teči. Imeli smo vojaške vaje, napadali in zavzemali smo sovražno mesto.

11. VIII. 1943

Po noči je bil zračni alarm. Vsi smo morali v klet. Zjutraj smo šli iskat letake, ki so jih aeroplani metali.

19.—26. VIII. 1943

Pripeljali so premog, katerega smo znosili v klet. Popoldne pa smo se kopali v potoku.

Vodja hitlerjugenda je odšel k vojakom. Dobili smo novega vodjo, ki je veliko strožji od prejšnjega.

Ponoči je bil zračni alarm. Kakor vedno, smo iskali po terenu plakate, ki jih aeroplani mečejo. Nabrali smo jih veliko.

31. VIII. 1943

Ponoči je nastal ogenj v šivalni sobi. Požar smo srečno pogasili.

6.—17. IX. 1943

Ponoči je bil zopet zračni napad. Pouk imamo. Zopet smo spravili vagon premoga v klet. Z Nemci smo zopet igrali nogomet. Nabrisali smo jih. Stanje je bilo 9 : 2 za nas. Žagamo in cepimo drva. Drva smo pripravljali še vse naslednje dni. Imamo vojaške vaje. Pri kmetih pobiramo krompir.

18. IX. 1943

Danes smo šli v kino v Amberg. Po mestu smo prosto hodili, kakor je kdo hotel.

19. IX. 1943

Z Nemci smo zopet igrali nogomet. Zmagali smo 4 : 1.

20. IX. 1943

Danes je prišel pečar in popravljaj pečī po sobah. Imeli smo vaje v jedilnici.

21.—22. IX. 1943

Cepimo drva. Šolo imamo redno.

23. IX. 1943

Vodja hitlerjugenda je odšel k vojakom. Spremljali smo ga na postajo.

24. IX. 1943

Danes nimamo pouka. Ves dan cepimo drva.

25.—27. IX. 1943

Ves dan čistimo taborišče. Slabo vreme imamo. Iz Selingenportna je prišel novi vodja. Ime mu je Toni.

28.—30. IX. 1943

Imeli smo pouk. Drva smo pospravili v drvarnico. Imamo vojaške vaje.

1.—3. X. 1943

Cepimo drva, pospravljamo po dvorišču. Šli smo v gozd, kjer smo se igrali. »Stari« je bil slabe volje. Srečali smo slovenske vojne ujetnike.

4.—7. X. 1943

Imeli smo telovadbo. Nekaj nas je šlo h kmetom krompir pobirat, drugi smo v parku delali.

8.—10. X. 1943

Danes smo se selili v neko drugo sobo. Nosili smo omare in postelje. Čistili smo vrt. Imamo pouk.

13.—15. X. 1943

Eden naših fantov si je zlomil roko. Tudi jaz sem bolan, ostali so šli delat h kmetom.

16.—20. X. 1943

Vreme je lepo. Popoldne smo igrali žogo. Pri nekem kmetu pasem krave in si kurim. Cepimo treske in pospravljamo po drvarnici.

21.—23. X. 1943

Stopil sem na rjav žebelj. Meni ni treba delati, ker me boli noga.

24.—26. X. 1943

Danes smo vežbali na prostem, potem smo skakali in plezali po skalah.

27. X. 1943

Popoldne smo vežbali na prostem. Čistili smo dvorišče.

29. X. 1943

V taborišče vozimo pesek. V kamnolomu, kjer nalagamo pesek, se igramo.

30. X. 1943

Danes smo imeli kinopredstavo. Čistimo po taborišču.

31. X. 1943

Ves dan vežbamo.

1. XI. 1943

Dopoldne smo vozili pesek. Popoldne pa smo morali vsi počivati v postelji.

2.—4. XI. 1943

Dobili smo vagon zelja, spravili smo ga v klet. Cepili smo drva. Zvedeli smo, da gre g. učitelj domov.

5. XI. 1943

Danes smo se poslovili od g. učitelja. Gre domov.

7. XI. 1943

Prvič smo kurili v sobah. Sneg je zapadel. Zebe nas. Vsi fantje stari 14 let so šli v taborišče Selingenporten.

12. X. 1943

Dobili smo »šolne«, moji čevlji so bili čisto raztrgani.

17. XI. 1943

Zopet imamo vojaške vaje.

Tudi slikali smo se.

Zopet imamo pouk.

9. XII. 1943

Danes smo zvedeli, da bo odšel mladinski vodja.

18. XII. 1943

Od mladinskega vodje smo se morali posloviti. Ker ni bilo nikogar, sem jaz učil druge otroke.

Čistimo straniščno jamo. Vozimo premog iz postaje in ga spravljamo v klet. Ves dan smo bili v taborišču in smo obedovali kakor doma — ni bila enolončnica.

29. XII. 1943

Snažili smo zelje, ki je bilo gnilo. Podnevi smo imeli zračni alarm.

Od 1. do 15. I. 1944

Pouk imamo skoraj vsak dan. Popoldne kidamo sneg, spravljamo premog v klet, ribamo, čistimo in vežbamo. V tem času je prišel novi taboriščni vodja. Zvedeli smo tudi, da bomo nekateri premeščeni v drugo taborišče. Pričeli smo pospravljati svoje stvari. Odšli bomo v taborišče Litzmannstadt na Poljsko. Zjutraj, 13. januarja, smo šli na vlak. Ponoči ob tričetrt na eno smo se odpeljali iz Bayreutha. Nihče ni mogel na vlaku spati, ker ni bilo prostora. Naslednji dan ponoči smo prišli v novo taborišče. Tukaj bomo vojaško vežbali.

Od 15. do 31. I. 1944

Tukaj imamo vsak dan vojaške in pevske vaje ter pouk zgodovine. Dobili smo tudi boljše uniforme. Imamo popolnoma vojaško disciplino. Učimo se tudi streljati. Danes, 27. januarja, smo streljali v tarčo. Vsak je petkrat ustrelil. Jaz sem imel 39 točk. Bil sem tretji najboljši.

30. I. smo imeli apel. Oblekli smo boljše uniforme. Popoldne so nas peljali v mesto. Vsak dan imamo vojaške vaje.

Od 1. do 15. II. 1944

Vsak dan vežbamo. Pišemo vojaška poročila in rišemo vojaške karte. Neko popoldne smo morali tri kilometre daleč teči. Zopet smo bili na strelišču. Bil sem med boljšimi strelci. Imamo tudi karte specialke in kompas. Učimo se določevati strani neba.

Dne 8. t. m. smo zopet streljali. Pušk nismo smeli več nasloniti na naslonjalo. Popoldne smo zopet vadili tek.

Dne 11. t. m. smo imeli 14 kilometrov dolg pohod. Tekmovali smo, kdo izmed nas bo prvi. Na cilj smo prišli mokri kot miši. V tem času sem bil tudi dvakrat na straži. Imeli smo zdravniški pregled.

16. II. do 28. II. 1944

Danes smo zvedeli, da je naše vežbanje končano in da bomo šli zopet nazaj v taborišče Kastl. Zadnji dan so nas izpraševali o tem, kar smo se tukaj učili. Imeli smo poslovilni večer. Dobil sem knjigo.

Dne 18. t. m. smo šli ob dveh na vlak. Ves dan in vso noč se vozimo. V vlakcu je bilo zelo tesno. Ob sedmi uri zjutraj, dne 20. t. m. smo prišli zopet v naše staro taborišče.

Čistimo taborišče in sobe. Imeli smo obisk. Prišel je neki funkcionar. Z njim je prišel taboriščni vodja Seeberger. Dobili smo šolske potrebščine. Razdelili so nas po razredih.

1. III. do 15. III. 1944

Uči nas taboriščni vodja. Tudi jaz pomagam pri pouku. Dobili smo novega vodjo mladine. »Stari« se je drl nad menoj. Kopali smo se tudi. Popoldne pa so nas fotografirali.

Danes, 12. marca, je nedelja. Imamo ves dan prosto. Pisali smo lahko domov. Učimo se peti. Vozimo se s sanmi, tudi kepamo se. Hodimo po mleko v vas.

Od 16. III. do 31. III. 1944

Zjutraj smo imeli prosto. Popoldne pa smo se topli z Nemci. Enega smo na dvorišču pretepli do krvi. Jaz in še dva fanta smo šli zopet v vas po mleko. Bili smo pripravljeni, če bi nas Nemci napadli.

Pouk imamo vsak dan. Mladinski vodja je odšel k vojakom, dobili smo novega.

Bil sem pri čevljarju, da mi je popravil čevlje.

Od 1. do 15. IV. 1944

V nedeljo, 2. t. m., smo imeli prosto. Lahko smo šli iz taborišča. Taboriščni vodja nam je povedal, da bo nekaj starejših fantov premeščenih v Selingenporten. Popoldne sem risal in pisal v njihove spominske knjige.

Čistili in ribali smo tla v sobah v taborišču. Peljali so nas k spovedi in k obhajilu. Šolo imamo vsak dan. Ujeli smo tatu in ga za kazen pretepli.

16. do 30. IV. 1944

Zjutraj smo imeli pouk. Hodimo na delo h kmetom na vas. Obiskal nas je pokrajinski vodja. Malo se je jezil.

Danes, dne 28. aprila, sem jaz učil najmlajše. Čital sem jim neko povest. Popoldne smo pomagali delati kmetom na polju.

Od 1. do 15. V. 1944

Vsak dan imamo pouk. Nadzorujem najmlajše otroke. Z njimi hodim na izprehod. Jedli smo kruh.

Od 16. do 31. V. 1944

Popravljamo vodovod. Tudi jaz sem pomagal in sem bil popolnoma moker. Z Nemci smo igrali nogomet. Zopet so bili tepeni 1 : 0.

Pišem dnevnik in se učim slovenske pisave. Že nekaj dni me boli noga in sem v postelji. Zopet smo se fotografirali.

Od 1. do 15. VI. 1944

Pouk imamo redno. V prostem času delamo lesene strojnice. Zračimo in čistimo posteljnino. Zvedeli smo, da pride k nam 42 otrok v starosti od dveh do šestih let. Nas, večje, so že preselili v šolski prostor. Tu nas spi 18. V novi sobi smo prvo noč dobro prespali. Nekaj fantov je pobegnilo v mesto. Bili so kaznovani. Opoldne nam je kuharica povedala, da sta dva fanta kruh kradla. Odpeljali so ju na policijo, kjer so ju zaprli. Prvič smo danes v taborišču jedli žgance.

Od 16. do 31. VI. 1944

Danes so mi povedali, da se bom šel učiti.

Zvečer je gorela žaga. V taborišče je prišel neki orožnik in nas je zasliševal. Mislijo, da smo mi zažgali. (Zvečer sva s Pajerjem skrivaj govorila.)

Pazim na najmlajše. Pouk imamo vsak dan.

Od 1. do 15. VII. 1944

Zvečer so dekleta plesala, mi smo jih opazovali in jim nagajali. Pouk imamo vsak dan. Pazim in učim najmlajše. Z njimi hodim v gozd po borovnice. Ker ni bilo nikogar, sem jaz učil tudi večje.

Od 15. do 31. VII. 1944

Vsak dan nabiramo borovnice. Hodimo tudi na kopanje. Mladinski vodja Albert je dobil poziv. Odšel bo v vojsko.

Od 1. do 15. VIII. 1944

Dobili smo novega mladinskega vodjo. Imenuje se Ewald.

Povedali so nam, da pride v naše taborišče še okrog 50 ljudi. Zopet se moramo seliti v druge sobe. Pripravljamo stanovanja za ljudi, ki pridejo.

V ponedeljek, 7. t. m., je prišlo osem družin. Vseh skupaj, odraslih in otrok, je 30.

Dobili smo novega učitelja. Zopet smo igrali z Nemci nogomet. Zmagali smo 5 : 1.

Od 15. do 31. VIII. 1944

Vežbamo vojaške vaje. Pritožili smo se pri taboriščnem vodji proti mladinskemu vodji Ewaldu. Vozimo premog s postaje in ga spravljamo v klet. Igramo žogo.

Od 1. do 15. IX. 1944

Vojaške vaje. Nabiramo gobe. Dobili smo novo učiteljico. Hodimo h kmetom na delo.

Od 15. do 30. IX. 1944

Pričakujemo neki visoki obisk iz Bayreutha. Pouk imamo vsak dan. Nekateri hodijo h kmetom na delo.

Zvedel sem, da me bodo poslali v Neumarkt. Učit se bom šel za ključavničarja. Pospravljam svoje stvari.

Od 1. do 15. X. 1944

Danes sem zadnji dan v taborišču Kastl. Taboriščni vodja me je zjutraj ob sedmi uri odpeljal v Neumarkt. Tam sem dolgo čakal. Popoldne so me odpeljali v delavnico. Ta dan mi ni bilo treba delati. Gledal sem druge vajence.

Vsak dan vstanemo ob pol šesti uri. Delamo do petih popoldne. Pilim železo, roke me bole.

Danes je nedelja, lahko smo dalje ležali. Dopoldne smo telovadili. Vsak dan moram delati kaj drugega. Mojster je že ocenil moje delo. Slabo spim, ni mi dobro. Opoldne imamo eno uro prosto. Popoldne delamo štiri ure.

Od 15. do 31. X. 1944

V nedeljo smo šli na obisk v taborišče Kastl. V ponedeljek je deževalo. Šli smo na pohod. Popoldne smo delali. Po večerih čitam in pišem. Prišel je še en deček. Drugi so dobili popoldne dopust, jaz ne. Bila sva sama v delavnici. Ko sva končala svoje delo, sva se pri strojih igrala. Mojstra danes ni bilo v delavnici. Zvečer je bil letalski alarm.

V soboto smo prosili, če bi lahko šli v Kastl. Niso nam dovolili. Pilil sem ključ. Enega sem skvaril. Drugi je bil boljši. Mojster je moje delo redoval.

Od 1. do 15. XI. 1944

Že nekaj dni je slabo vreme. Mojster spi sedaj pri nas. Ko grem zjutraj v tovarno, je še tema. Začel sem obiskovati obrtno šolo. Do-

poldne rišemo in imamo strokovni pouk. Popoldne pa delam v delavnici. Zbolel sem in ležim v postelji. Sneži. Zvečer čitam in pišem. Izmed nas so izbrali nekaj fantov, kateri bomo obiskovali gasilsko šolo.

Od 15. do 30. XI. 1944

Že ves teden ni mojstra. Delamo kar sami, kar kdo hoče. Danes, dne 28. novembra sva se z nekim nemškim fantom stepla. Delam kladivo, vsi pa kovinske table za padle vojake. Te table bodo na spomenikih.

Od 1. do 15. XII. 1944

Vsak dan delamo, sedaj že na strojih. Imamo gasilske vaje in pouk. Večkrat so zračni alarmi.

Od 15. do 31. XII. 1944

Danes je bil v naši tovarni velik apel. Mojster me je dodelil k strojem, je lažje delo.

Pred božičnim večerom smo dopoldne delali, popoldne pa smo čistili dvorišče. Imeli smo božično proslavo in dobili boljšo hrano. Naš šef si je ogledal vse barake. Na božični dan smo šli v cerkev in smo dobili božična darila.

*

Z decembrom 1944 se dnevnik Slavka *Preložnika*, napisan v taborišču, konča. Kasneje, ko se je vrnil domov, je napisal še spomine na zadnje mesece taboriščnega življenja in na vrnitev v domovino.

»Ves pouk v taborišču smo imeli v nemškem jeziku. Učili smo se predvsem zgodovine s posebnim poudarkom na biografiji znanih nemških zgodovinskih osebnosti in razvoju NSDAP. Dobili smo tudi nekaj najosnovnejšega znanja o računstvu. Pouk se ni odvijal po nekem točnem načrtu, temveč po razpoloženju številnih neprofesionalnih učiteljev, ki so to postali pod silo razmer. Osnovni cilj je bil pač ta, da slovenski otroci čimbolj spoznajo in se vživijo v veličino nemštva.

O taborišču Kastl, kjer sem preživel največ časa, bi lahko zaradi zaokroženosti slike omenil, kako nam je mineval povprečni taboriščni dan. Vstajali smo iz postelj na žvižg piščalke že zelo zgodaj in nato na dvorišču opravili jutranjo telovadbo. Po njej so nas tuširali z mrzlo vodo. Pri tem nas je pregledovala sestra nemškega Rdečega križa. Največ dela je imela z mazanjem proti garjam, katerih si nismo mogli odpraviti. Ko smo na to vzorno pospravili sobe, smo šli k zajtrku.

Po njem je taboriščni ali mladinski vodja pregledal sobe. Postopek je bil enak vojaškemu. Za vsak nered ali umazanijo je bil posameznik ali pa vsi v sobi občutno kaznovani. Dogajalo se je, da smo včasih skoraj vse dopoldne pospravljali postelje in perilo v omarah, kar so nam pri pregledu namenoma razmetali. Čevlji so morali biti očiščeni tako, da se pri pregledu z iglo ni dala z njih izbrskati niti trohico blata. Običajno smo potem do kosila sedeli v jedilnici pri pouku. Po kosilu, ki je bilo sestavljeno običajno iz krompirja, zelja in graha, smo vadili korakanje, imeli telovadbo ali pa se plazili po kolenih in pobirali najmanjše smeti po dvorišču. Z roko očiščena so morala biti tudi tla na dvorišču in majhnem smrekovem parku. Le po večerji smo imeli nekaj prostega časa pred spanjem. Najstrožji mir in tišina je morala zavladati ob devetih, ko smo ugasnili luči in zaspali.

Čeprav je bilo prepovedano, da bi otroci med seboj govorili v slovenščini, taboriščnemu vodstvu nikdar ni uspelo uveljaviti to prepoved. Večkrat so nas zalotili in kaznovali s posebnim delom, nekajkrat pa z odvzemom normalnega obroka hrane.

Vse do prihoda ameriške vojske sem bil v taborišču Neumarkt. Tu smo izdelovali tudi ogrodje za tankovske izstrelke. Naše taborišče je bilo blizu tovarne v gozdičku in je mejilo na taborišče Ukrajincev, ki so imeli strožji taboriščni režim.

Spomladi smo skoraj sleherni dan prekinjali delo v tovarni zaradi letalskih napadov. Pravega nadzorstva nad nami ni bilo več. Zato smo se ob napadih lahko posamezno ali po skupinah razbežali. V delavnicah smo si naskrivaj izdelovali razne uporabne predmete. Napravil sem si ključavnico, kladivo in ročaje za lesen kovček, ki mi ga je priskrbel moj tovariš iz mizarske delavnice. Ker sem bil med 23 vajenci edini Slovenec, sem bil deležen posebne mojstrove »pozornosti«. Mojstrov zaupnik je bil starejši nemški vajenec. Ta me je nekoč zalotil, kako sem si z nožem za struganje rezal odgovarjajoči del železa za kladivo, in me je udaril. Nisem mu ostal dolžan. Čeprav se v taborišču nisem velikokrat pretepal, sem ob tej priliki tega »nadzornika« ob bučnem navijanju ostalih vajencev Nemcev dobro premlatil. Mojster mi je nato vse vrnil z bogatimi obrestmi.

V barakah, kjer smo stanovali, je mrgolelo stenic. Te so bile glavna nadloga našega taborišča. Lovili smo jih na ta način, da smo si zvečer pregrinjali vzglavnike s kolikor toliko svetlo brisačo. Sredi noči smo prižgali luči in jih hitro pobili. Skeleče ugrize pa smo umivali z mrzlo vodo.

Konec aprila 1945. leta se je pomikala mimo taborišča nemška vojaška kolona, ki jo je napadlo zavezniško letalstvo. Takrat so prvič v moji bližini padale bombe in izstrelki. Ležal sem za drevesom in se stiskal k tlom. Bilo me je strah.

Teden dni pred prihodom Američanov, smo se neko noč vsi Slovenci izmuznili iz taborišča skozi ograjo in izginili v gozdu. Hodili smo vso noč. Zjutraj smo se vtaborili v gostem smrekovem gozdu. Iz vej smo si napravili zavetišča in tam živeli v strahu pred Nemci in zavezniškimi avioni ter čakali na osvoboditev. Hranili smo se s krompirjem, nabranim na njivah, katerega so kmetje pred nekaj dnevi posadili.

Ameriška patrولا nas je našla vse izčrpane in nas odpeljala nazaj v tovarno, kjer smo se vselili v pisarne. Za hrano so prve dni dobro skrbeli ameriški vojaki. Konec maja sem v družbi nekaterih tovarišev odšel v taborišče Kastel k bratu Marjanu, za katerega sem bil v velikih skrbah. Z njim je bilo vse v redu. Junija so nas odpeljali v zbirno taborišče Neumarkt. To je bilo zbirno taborišče za vse narodnosti. Tam smo dobili tudi legitimacije. V tem taborišču smo bili vedno lačni, dnevno smo dobili samo dva obroka, zato smo pri okoliških kmetih prosili za hrano, včasih si jo pa kar sami vzeli. Delali smo krtače za obleko in čevlje in jih zamenjavali za hrano. Dokler smo imeli še ročne bombe, smo z njimi v potokih pobijali ribe in si jih pekli.

Z bratom Marjanom sva prišla domov 7. septembra 1945. leta preko zbirnega taborišča za Jugoslovane v Passauu. Sestra Marija, ki se je vrnila že avgusta, naju je v Vojniku sprejela z velikim veseljem. Dom nas je čakal, toda očeta in matere ni bilo več.«

MATERINA IZPOVED

Redke so matere, aretirane ob prvem in drugem valu aretacij partizanskih družin in družin ustreljenih talcev, ki so se žive vrnile iz taborišč smrti. Iz izpovedi otrok je razvidno, da so otroci, ki so bili poslani v otroška taborišča VOMI in Lebensborna, skoraj vsi ostali brez mater. Tako kruto uničevanje mater teh otrok je potrjeno tudi v izjavah, ki so jih dajali razni funkcionarji oziroma uradi, pristojni za ugrabljanje naše dece, onim rednikom, ki so lahko posvojili naše otroke, da jih prevzgoje v duhu ideologije nacizma. Tudi poizvedbe samih rednikov, ki bi bili radi dobili podrobne podatke o teh otrocih, od kod in katere narodnosti so, so ostale brezuspešne. Nihče razen VOMI, oziroma Lebensborna ni imel podatkov o teh slovenskih otrocih. Kartoteko s podrobnimi podatki o njih je hranil centralni urad Lebensborna v Münchnu v najstrožji tajnosti in je ni nikomur dajal na vpogled. Hotel je zabrisati vsako sled za narodnostjo naših otrok. Na očete partizane, ki so se borili v gozdovih, in očete talcev, ki so bili ustreljeni, VOMI oziroma Lebensborn ni več računal, ker je bilo mnogo njih mrtvih (ustreljeni talci) in po lažni nacistični propagandi o ubitih partizanih naj bi bili očetje teh otrok docela iztrebljeni. Ostale so žive le še matere, žive priče, ki bi lahko, če bi se vrnile iz taborišč, pričale o dejanjih genocida. Iz poročil otrok je razvidno, da so že po treh mesecih taboriškega zapora njihovih mater pričela prihajati poročila o smrti mnogih izmed njih, ki so morale zapustiti svoje otroke v okoliški šoli v Celju.

Ohranjenih pismenih dokazov o sistematičnem uničevanju teh mater nismo dobili, vendar so naše domneve pravilne, saj vemo, da je dobilo poveljstvo taborišč posebno nalogo, da te matere čimprej uniči. Tako bi ostalo povsem zabrisano slovensko poreklo te dece, določene za podmladek tujega naroda.

Najzanimivejši je slučaj otroka Jožeta Pajerja iz Hrušice pri Jesenicah. Njegovo mater so odpeljali v Auschwitz. Deček je imel v svoji kartotečni karti vpisano: Elternlos (brez staršev), četudi je njegova mati še živela in se je ob osvoboditvi tudi srečno vrnila. Zato je le

prav redkim materam uspelo ohraniti življenje, ne pa tudi zdravje. Večina njih je bila in je še živčno tako uničena, da ni lahko od njih dobiti izpovedi.

Ena izmed redkih preživelih mater je Pavla Kovačič, sedaj upokojena trafikantka v Celju. Njena izpoved se glasi:

»Druga svetovna vojna je zadela našo družino z vso strahoto. Takoj po prihodu Nemcev v Celje se je za naju z možem pričela trnova pot. Že prve dni okupacije sva morala večkrat na zaslišanje. Ker sva bila napredno usmerjena in sva v Gaberju pri Celju bila splošno znana, so hoteli iz naju napraviti ovađuha — izdajalca. Ker v to nisva privolila, je bila naša družina v stalni nevarnosti. V tem času so zavedne družine, med temi je bila tudi naša, podpirale družine zapornikov in talcev. Tako je bil tudi moj mož, ki je nudil tem žrtvam stalno pomoč, z drugimi triindvajsetimi tovariši vred izdan. Dne 11. julija 1942 so jih aretirali in odpeljali v zapore Starega piskra. Dokazali so jim samo to, da so podpirali devetčlansko družino, katere hranitelj je bil že več mesecev v nemških zaporih. Že to je zadostovalo. Dne 23. julija 1942 so vse kot talce ustrelili na dvorišču Starega piskra.

Takoj po moževi aretaciji so pridrli gestapovci v naše stanovanje. Vse so premetali, iskali so orožje in ilegalno literaturo. Med preiskavo so nas tudi pretepali. Ker niso našli ničesar, so me gonili na zaslišanja, ki so trajala po več ur. Nato so me izpustili. Doma sta me otroka v velikem strahu nestrpno pričakovala. Hčerka je bila stara takrat sedem let, sinček pa tri leta. Največkrat sta me zasliševala celjska kulturbundovca Sepp Jellenz in Junger. Svojima otrokoma takrat nisem mogla povedati, da sta izgubila očeta. Hčerki, ki je že obiskovala 1. razred osnovne šole, so o smrti očeta povedali njeni sošolci. Učiteljica Nemka pa je v razredu izjavila, da banditovemu otroku ni mesta v nemški šoli.

Bila sem popolnoma osamljena. Odšla sem z otrokoma na možev dom v Radomerščak št. 2 pri Ljutomeru. Pri moževih starših sem pustila otroka in odšla v Maribor v službo. V službi sem bila le 20 dni. Nato so me z izgovorom, da se mi prekine delo zaradi ureditve mojih osebnih dokumentov, poslali domov. Doma sem bila samo eno noč.

Dne 4. avgusta 1942 ob štirih zjutraj je začela policija razbijati po hišnih vratih. Kričali so: »Kje je banditova vdova s svojo ničvredno zalego?« Otroka sta se policistov tako prestrašila, da nista mogla

nit hoditi. Hčerko sem si naložila na hrbet, sinčka pa sem nosila na rokah. Na orožniški postaji v Ljutomeru nas je že pričakoval policijski avtomobil.

Na smrt upehana sem prinesla svoja otroka do avtomobila. V Ljutomeru so ta dan naložili samo nas. Avtomobil je zastirala platnena streha, le zadnja stran mu je bila nezakrita. Tam sta bila stražarja. Od utrujenosti sem se v avtomobilu kar sesedla na klop. Prestrašena otroka sta se me krčevito oklepala. V Veliki nedelji so se nam pridružili prvi aretiranci. V Ormožu so naložili nekaj kmečkih družin iz Središča, v Ptujju pa v nove kamione še več družin. V Mariboru so nas odložili v nekem velikem poslopju. Mislim, da je morala biti šola. Tukaj nas je še isti dan pregledala zdravniška komisija. Bolne starce je komisija izpustila in so se lahko vrnil domov.

Pozno popoldne so nas spet naložili na kamione in odpeljali na mariborsko železniško postajo. Ponoči smo se z vlakom pripeljali v Celje. S postaje smo šli peš v telovadnico mestne osnovne šole (sedaj II. osnovna šola). Žensk nas je bilo pri tem transportu okoli 100, moških okoli 50, otrok pa 120 do 130.¹ Ležali smo na slami. Izmed odraslih nihče ni mogel zaspati. Neka žena je bila tik pred sedmim porodom. Vso noč je jokala, moža so ji kot talca ustrelili. Vseh šest otrok je imela pri sebi. Najstarejši je bil star 12 let, najmlajši pa 2 leti. Naslednji dan so jo odpeljali v bolnišnico, kjer je na porodu umrla. Doma je bila nekje blizu Šentjurja pri Celju.

Naši otroci so bili navadno tihi in mirni. Stalno so se oklepali mater, starejših bratov in sester. Toliko izkazovanja ljubezni gotovo ne bom nikdar več doživela. Četrty dan, dne 8. avgusta 1942, so nas vse nagnali na dvorišče. Moške so oddvojili od družin. Klicali so nas po imenih. Tiste, ki so se javili, da obvladajo nemški jezik, so ločili od drugih. Nagovarjali so jih, naj se vključijo v njihovo vohunsko službo.

Pred našim odhodom iz telovadnice mestne šole v okoliško šolo, kjer je bilo zbirališče vseh aretiranih družin, so pripeljali iz zaporov še ženo narodnega heroja Lacka in hčerko Marijo. Mlajše otroke so privedli že prej. Vpričo nas so ženo in hčerko zasliševali in jima grozili z najhujšimi kaznimi, ako ne izdasta moževih sodelavcev. Obe pa sta odločno vztrajali na svojih prejšnjih izjavah v zaporu, da ne vesta ničesar.

Po prihodu v okoliško šolo so nas razvrstili na dvorišču, kjer so vsakega poklicali po priimku in imenu. Nato so razmestili družine po

sobah. Skozi okna nismo smeli gledati. Med nami se je raznesla vest, da žene — matere, katerih možje so v partizanih, nimajo več pravice do svojih otrok, ker so ti otroci postali otroci rajha. Dojenčke so takoj oddvojili od ostalih otrok. Naslednji večer našega bivanja v okoliški šoli so vsem otrokom, ki še niso znali govoriti, vzeli prstne odtise. Okoli vratu pa so vsakemu obesili tablico, na kateri so bili napisani njegovi osebni podatki in številka.

V času med 5. in 6. avgustom so stalno prihajali transporti mater in otrok v okoliško šolo. Aretirali so jih doma, vlečili so jih iz zaporov in celo iz bolnišnic.

Dne 9. avgusta okoli tretje ure zjutraj se je nenadoma zaslišal po vseh sobah krik: »Črni hudiči so prišli!« Med njimi sem spoznala Celjana Jellenza in Jungerja. Vsi so bili oblečeni v črne gestapovske uniforme. Ukazali so nam, da se hitro oblečemo. Vso prtljago smo morale pustiti v sobah. Matere so pričele glasno vpiti in jokati. Prosile so, naj jim puste otroke. Jaz nisem mogla več jokati niti prositi, preveč sovražstva je bilo v mojem srcu. Vse smo hitele oblačiti otroke. Pričakovale smo, da bodo našo deco končno le pustili z nami.

Ko smo bile oblečene, so nam ukazali, naj se poberemo iz sob. Začeli so nas suvati in pehati na hodnik. V naglici sem objela in poljubila oba otroka. Naročila sem jima, naj ne pozabita svojih starih staršev, ki živijo v Ljutomeru, in da sta doma iz Celja. Povedala sem jima tudi, da so Nemci ustrelili očeta, ker je bil zaveden Slovenec.

Na hodniku me je gestapovec Junger takoj začel pretepati, da sem se zaletavala od stene v steno. Otroci v sobah so strahovito vpili. Matere se niso hotele ločiti od otrok in so jim malčke trgali iz naročja. Groza nas vseh je bila nepopisna. Nekatere matere so se v obupu metale po tleh. Jokajočim otrokom so policisti obljubljali, da se odpeljejo naslednji dan za mamami, če bodo mirni in ubogljivi.

Nas so v zgodnjem jutru 9. avgusta 1942 strpali v vagone na celjski železniški postaji. Vsa okna v vagonih in na hodnikih so zaprli in zastražili. Ob sedmih zjutraj nas je vlak odpeljal s postaje.

V Gradcu smo dobile zajtrk in prvič po petih dneh smo se najedle. Dobile smo krompirjev golaž v lončkih iz lepenke. To je bila poslednja dobro pripravljena hrana, ki sem jo zaužila, dokler se po treh letih nisem vrnila domov. Tukaj smo dobili tudi vodo. Neki stražar, Avstrijec, ki smo se mu smilile, nam je vtihotapil nekaj dopisnic, da smo v naglici sporočile svojcem naš odhod v neznano. V Gradcu so tudi izmenjali stražo, ki nas potem ni zapustila do konca naše poti.

Naša vožnja se je nadaljevala brez prestanka. Sedele smo kot prilepljene vsaka na svojem sedežu. Še na stranišče nismo smele brez stražarjev.

Žene porodnice so se nam silno smilile. Meni nasproti je sedela mlada mati Roza Pančič, žena pekovskega mojstra iz Celja. Moža so ji Nemci ustrelili. Tri otroke so ji odvzeli, najstarejši je bil star šest let, najmlajši pa nekaj mesecev. Druga je bila Franja Snoj, ki je morala zapustiti komaj mesec dni starega dojenčka. Od poroda sta bili še zelo slabi, zelo so ju bolele prsi, v katerih se je nabiralo mleko. Druga drugi sta pomagali stiskati iz dojk mleko, ki bi ga njuna otroka tako željno sesala. Obe sta umrli v taborišču.

Jokati nismo mogle več, oči so nam bile vroče in suhe. Bolelo nas je v prsih in peklo v očeh, solz ni bilo.

V vlaku je bila tako neznosna vročina, da je kar puhtelo iz nas. Vsa okna so morala biti zaprta. Če se je katera izmed nas onesvestila, je nismo mogle niti zmočiti, ker nismo imele vode. Na našo prošnjo za vodo smo dobile v odgovor le mrk pogled stražarja. Tako je minil dan, začela se je dolga, strašna noč. Vso noč smo se vozili, ne da bi se kje ustavili. Proti jutru smo se pripeljali na neko manjšo, zapuščeno železniško postajo, kjer so priklopili nov stroj. Piščalka stroja je imela tako turoben zvok, da smo se pri vsakem njenem pisku zgrozile. Vse okrog nas je bila pusta, z grmičevjem porasla pokrajina. Okrog desete ure smo se peljale mimo neke večje vasi. Skozi okna smo videle ljudi pri mlačvi žita. Kmetice so s hrepenečimi očmi gledale snope pšenice. Slišati je bilo njihove vzklike: »Kdo bo letos pri nas pospravil žito?«

Kmalu nato se je vlak ustavil. Bilo je okoli pol enajstih. Vrata vagonov so se sunkoma odpirala. Rezki vzkliki so odmevali: »Los, los, heraus!« Ob vagonih je bilo polno policistov in gestapovcev. Nekatere so spremljali veliki volčjaki. Šele sedaj smo opazile, da so bili v zadnjih vagonih naši možje in fantje.

Po pet in pet so nas z brcanjem uvrstili v kolono. V zadnji koloni je neki mož odganjal z roko psa, ki ga je hotel ugrizniti. Za njegovo predrznost ga je policist pobil na tla. Ostali v koloni so ga nezvestnega odnesli proti taborišču. Vsi smo bili do smrti preplašeni.

Od postaje smo hodili kakšne pol ure po cesti, pokriti z debelo plastjo črnega prahu, v katerega so se nam do gležnjev vdirale noge. Pokrajina je bila pusta, porasla z redko travo in grmičevjem. V daljavi smo zagledali ogromen prostor, ki so ga obkrožali v pravilen

četrkotnik postavljeni betonski stebri. Na stebrih je bila pritrjena žica. Ko smo prišli v bližino, smo brali na njih napise, da je žica pod visoko električno napetostjo. Ob zunanji strani žične ograje so bile v razdalji 40 do 50 metrov postavljene na lesenih stebrih stražarske utice, kjer je stal stražnik z mitraljezom. Na notranji strani žične ograje smo videle ženske, oblečene v sivočrtaste obleke, ki so nosile krampe, lopate in drugo orodje. Skozi izhodna vrata so odhajale z vojaškimi koraki po pet in pet v koloni. Spremljali so jih stražarji z volčjaki.



Pogled na žensko taborišče Birkenau, podružnice taborišča Auschwitz

V ogromnem četrkotniku so bile na vsaki strani ravnih ulic postavljene zidane in lesene barake. Vse so bile brez oken. Pri vходу v ta ograjeni prostor je stala obsežna zeleno prepleskana baraka z velikimi okni. Na pročelju barake je bil napis:

TR. K. L. A u s c h w i t z — B i r k e n a u

Pred barako se je naša kolona ustavila. Tukaj se je kolona mož in fantov, ki jo je spremljalo glasno, pretresljivo ihtenje žena in deklet, ločila od nas. Me smo stale v koloni pred barako do večera. Sonce je neusmiljeno pripekalo, mučila nas je lakota, še bolj pa neznosna žeja. Ko smo prosile za vodo, so nam stražarji odgovorili: »Za bandite ni vode.«

Okoli sedme ure zvečer smo videle prihajati v taborišče dolgo kolono ljudi, ki so bili oblečeni v rjave delovne obleke. V koloni so omahovali in padali. S seboj so nosili tudi nezavestne. Vsi so bili do

golega ostriženi. Na hrbtu je vsak imel velik križ v rdeči barvi, na prsih pa zvezdo in številko. Ko se je kolona teh ljudi ustavila pred vhodnimi vrati, smo šele spoznale, da so bile ženske. Vse so bile bose, na njihove ranjene noge se je lepil črn cestni prah. Med tepenjem in suvanjem so jih spuščali skozi vhodna vrata. Bile so Židinke.

V mraku je tudi naša kolona krenila v velikanski prostor s cementnim podom. Ta prostor so imenovali »savna«. Tu smo prenočevale. Med nas so prišle Nemke-kriminalke. Zahtevale so od nas hrane. Niso je dobile, ker je nismo imele. V prvi noči so nas z jezo gotovo petdesetkrat dvignile z ležišč, postavljale nas k steni, merile in tehtale. Morale smo se sleči do golega, da so nas pregledovale in očitno uživale ob naši sramežljivosti. Tako smo na smrt zbite pričakale novega dne.

V zgodnjem svitu so nas pognali neprespane na zborna mesto. Tam smo stale v vrstah do 11. ure dopoldne. Mnoge od nas so se onesveščale, ker že tri dni nismo ničesar zaužile. Tretji dan je na zbornem mestu skoraj vse popadalo od slabosti. Tedaj so nam okoli enih popoldne prinesli hrano. Ker nismo imele posode, so nam jo morale posoditi Židinke. Vsaka je posodo nosila privezano na vrvički okoli pasu. Te posode so imele obliko čelade in so se imenovale »miska«. S studom smo se branile teh umazanih posod. Tudi žlic niso imele. Upiranje pa so nam hitro pregnali z brcami.

Uvrstile smo se pred kotle druga za drugo. V njih je bila čorba iz neopranega krompirja, kuhanega na vodi. Med krompirjem so plaval v juhi črvi, muhe in druga golazen. Nisem mogla jesti te nesnage in sem vsebino porcije zlila po tleh. Vsa prepadena sem zagledala več Židinj, ki so se vrgle na zemljo in z rokami in usti lovile te odpadke.

Umile se nismo že štirinajst dni. Stranišče je bilo samo eno za več blokov. Hkrati ga je lahko uporabljalo kakih 50 žensk. Me ga nismo smele uporabljati, ker nam je bil prepovedan vsak stik z drugimi internirankami. Potrebo smo opravljale tam, kjer smo bile. Za nas je bilo to strašno ponižanje. Druga pred drugo smo se sramovale, toda pomagati si nismo mogle.

Ta dan popoldne so nam odvzeli vso obleko, perilo, obutev, vse dragocenosti in denar. Vsaki so pregledali tudi zobovje, zlate zobe so popisali. Vsaka izmed nas je prejela srajco in belosivo črtasto obleko s kratkimi rokavi. Dali so nam še košček belega blaga, na njem je bila kaznjenska številka, v sredini pa rdeč trikotnik s črko J. Ta znak je pomenil, da smo politične interniranke — Jugoslovanke. Dobila sem

številko 16.265. Od tega trenutka dalje smo bile brezpravne, brez imena, samo še številke.

Sredi noči so nas pognali v zidan blok, v katerem je strahovito smrdelo. Luči ni bilo. Polegle smo kar v temi. Jaz sem se dotipala do nekega pograda. Oglasila se mi je moja sotrpinka Dobrotniškova iz Bezovice pri Vojniku. Bila je kmetica. Tri sinove so ji ustrelili, četrti je padel v partizanih. S seboj je imela dve hčerki. Najmlajša je bila z mojo hčerko v otroškem taborišču.

Noč je bila nemirna. Mnoge smo bile preutrujene, da bi mogle zaspati. Nekatere so v spanju kričale. Najhuje pa je bilo za nas to, da so se podile po podu in tudi po nas velike podgane.

Zgodaj zjutraj, komaj se je pričelo daniti, so prišle po nas Nemke-kriminalke. Njihov znak je bil poleg številke črn ali pa zelen trikot. V svobodi so bile vlačuge ali tatice. Po nas so planile s palicami v rokah in kričale: »Los, los, heraus, alte Ziegen!« Izgnale so nas v mrzlo, megleno jutro. Na zbornem mestu smo stale vse premražene več ur. Bile smo bose. Treslo nas je po vsem telesu, dokler nas ni sonce obsijalo. Po »apelu« so nas odpeljali na slikanje, od tam pa na delo. Vsaka skupina je štela po 60 žensk in jo je stražilo po 6 stražarjev, podoficir in 6 psov. Vsakih 10 žensk je nadzorovala pri delu še ena kriminalka.

Peljali so nas na več kilometrov oddaljeno farmo, kjer so gojili perutnino: gosi, race in kokoši. Pobirale smo perje po travi, hlevih in bližnjem močvirju. Ponekod je bila voda v močvirju tudi nad meter globoka. Tudi tukaj je bilo treba pobrati vsako pero. Slačiti se nismo smele. V močvirju je nekaj žena utonilo, ker so bile preveč izčrpane, da bi se rešile. Po delu smo utopljenko potegnile na suho in odnesle v taborišče, da so jo sežgali z ostalimi mrtveci vred. Mokra obleka se je lahko posušila samo na telesu.

Okrog poldneva smo pol ure počivale. V tem času so včasih pripeljali za nami opoldanski obrok hrane. To je bil tudi čas za kazni. Kdor je pil vodo brez dovoljenja, je bil kaznovan s 25 udarci. Na povratku z dela smo morale strumno korakati in prepevati. Bile smo bose, noge smo imele ranjene in je bilo to korakanje prava muka.

Ko je bilo konec pobiranja perja, smo pospravljale ruševine zbombardiranih naselij, delale na cesti, nosile kamenje in mlatile žito. Zvečer po zboru smo dobile redko juho. Kilogram kruha je bil določen za osem oseb na dan, kilogram margarine pa za 24 oseb. Ob takem težkem delu in hudem stradanju smo naglo slabele.

Prva izmed nas Slovenk je umrla v taborišču že po sedmih dneh. To je bila Marija Kranjc iz Zagorja. Izgubila je moža in sina, tri majhne otroke pa so ji odvedli v taborišče. Bila je popolnoma otopenela za vse, tudi hrane ni več uživala. Na zbornem mestu se je mrtva zgrudila.

V drugi polovici septembra in oktobra se je začelo v taborišču množično umiranje. Tretjina zapornic je dobila pegasti legar. Dokler so še lahko hodile, so se silile, da so odšle na delo. Vsaka se je bolje počutila med svojimi tovarišicami, ki so ji pomagale, kolikor je bilo mogoče. Življenje med tovarišicami iste narodnosti je pomenilo tudi košček domovine. Ako bolnica ni mogla več hoditi, so stražarji naščuvali nanjo pse, ki so živo raztrgali. To se je v našem bloku zgodilo tovarišici Bankovi iz Gornje Savinjske doline. Pes ji je razgrizel vrat. Pomagati ji nismo mogle. Ležala je od jutra do večera na cesti. Zvečer, nazaj grede v taborišče, jo je stražar pobil. Me smo jo morale nato nesti v taborišče. Položile smo jo pri glavnih vratih k drugim mrtvecem.

Večkrat se je zgodilo, da je katera izmed nas glasno zajokala. To je bila zanjo prava sreča. V solzah si je olajšala srce, se pomirila in zopet vrnila v življenje. Vsaka izmed nas, ki je jokala, je bila tudi bolj dovzetna za tolažbo. Vse pa smo bile tako zelo potrebne tolažbe. Nekatere med nami, ki niso mogle jokati, so popolnoma otopele. Te so tudi prve propadle.

Po šestih tednih življenja v taborišču smo se prvič okopale pod prho. Po več ur smo čakale popolnoma gole, ker so nam zaradi nevarnosti tifusa obleko pripravili. Ta bolezen se je med nami strašno razširila. Dnevno je umrlo v našem bloku tudi do 40 tovarišic.

V našem slovenskem bloku številka 12 nas je bilo okoli 500, včasih pa je število naraslo tudi na 1200 oseb. Pogradi so bili trinadstropni. Na vsakem pogradu smo ležale po dve na goli slamnjači, v kateri je bila žagovina, le redko slama. Pograd je bil dolg 1,90 m, širok pa 0,70 m. Na vsakem pogradu je bila samo ena tanka odeja.

Vse ženske razen dveh smo hodile na delo. Ti dve, ki sta ostali v bloku, sta bili v pomoč vodji bloka, kriminalki Lidiji. Ko so se razmere v bloku nekoliko izboljšale, sta ti dve pomočnici pospravljali postelje in hodili po hrano. Večkrat smo morale ugotoviti, da nista bili pri tem najbolj poštene. Končno smo našle nesebično in izredno požrtvovalno tovarišico Marico Rižnerjevo, doma iz Ponikve. Ta pa je nekaj mesecev do svojega odpusta iz taborišča pravilno delila hrano. V tem času ni nobena tovarišica ostala brez kruha in juhe. Zbolela je

na pljučih. Na svojo veliko srečo je bila po osmih mesecih odpuščena. Odšla je k sorodnikom v Celovec. Domov ni smela. Tako je vendarle ostala živa.

Po nekaj mesecih smo dobile dovoljenje, da so nam domači lahko enkrat mesečno pošiljali pakete. Tako se nam je položaj izboljšal. Enkrat mesečno nam je bilo dovoljeno pisati domov. Pismo je lahko vsebovalo 14 vrstic. Vsaka je morala napisati, da ji je dobro in je v taborišču lepo. Mene sta najbolj skrbela moja otroka. Po osmih mesecih sem dobila sporočilo, da sta zdrava in se jima dobro godi v taborišču. Seveda sporočilu nisem verjela, ker sem nacistično dobroto dovolj čutila na sebi. Kako bi le moglo biti dobro otrokom, ki so jim ubili očeta, mater pa poslali v taborišče smrti!

Ob prihodu v taborišče so nam pobrali tudi ves denar. Zanj so nam dali bone. Z njimi smo si lahko kupile pisma in svinčnike. Včasih se je za bone dobila tudi zeljna juha in morski polži, ki pa so bili stari in pokvarjeni. Z njimi sta se zastrupili Celjanki Fani Marovšek in Rozika Trankovič. Obe sta umrli.

Konec oktobra sem tudi jaz zbolela za legarjem. Mučila sem se že več dni, pot je curkoma lil po meni. Tovarišica Nemceva, žena načelnika postaje iz Radeč, ki je bila moja najboljša prijateljica v bloku, mi je svetovala, naj se skrijem v bloku, jaz pa nisem to hotela. Bolje sem se počutila na polju in prej mi je minil dan. Med potjo na delo mi je postalo strašno slabo. Omahnila sem. Stražar je menil, da se pretvarjam. Name je naščuval psa, ki me je ugriznil v obe nogi. Tovarišice, ki so bile z menoj v koloni, so me hitro pograbile in odvezle naprej, da so me rešile. Dan je bil meglen in deževen. Vsa premražena sem se vrnila v blok. Vso noč sem se premetavala na pogradu. Temperatura mi je stalno naraščala. Tovarišic nisem več prepoznala. Na zbornem mestu sem se zgrudila. Odvezle so me v blok. Naslednji dan so me odpeljali v ambulanto. Nič nas niso pregledovali. Poslali so me v židovski blok številka 25. Tu sem so zapirali najtežje bolnike. Z menoj so ležale v bloku še tri Slovenke: Pepca Planinc, Marija Šušter in Pepca Burkeljc. Kasneje so mi povedale, da sem bila več dni v nezavesti. Imele smo veliko sreče. V teh dneh je prišlo mnogo novih transportov in so nas v bolniškem bloku pustili pri miru.

Tu in tam nas je prišel pogledat politični kaznjenec — zdravnik, po rodu Poljak. Bil je starejši mož in dobričina. Vedel je, kako smo slabe, a pomagati nam ni mogel. Vedno nam je prijazno pokimal z

glavo in dejal: »Kar lepo leži na pograda, revica!« Le njemu se imamo zahvaliti za nekaj dni mirnega življenja, najbrž pa mu dolgujemo tudi življenje.

Ta zdravnik je organiziral v taborišču ilegalno poljsko organizacijo, ki je imela mnogo pristašev. Neki član organizacije je nevarno zbolel in je v nezavesti nekaj izpovedal. Tako so njega in še okoli 800 njegovih tovarišev nekega zimskega decembrskega jutra ustrelili.

Na tem bloku so ležale tudi mlade, lepe Židinke. Te so umetno osemnjevali. Po 7 mesecih nosečnosti so jim napravili carski rez. Mrtve novorojenčke so pošiljali v laboratorij. To je bil najstrašnejši blok. V njem so bile ženske vseh narodnosti. Vsaka je v svojem jeziku klicala na pomoč. Nekatere so molile, druge preklinjale. Najhuje je bilo ponoči. Od vsepovsod se je slišalo hropenje in ječanje. V tem bloku je umrlo največ Slovenk. Na njih so delali poizkuse. Tudi meni s tem niso prizanesli. Noge, ki mi jih je obgrizel pes, so se mi strašno gnojile. Nekega dne je prišla taboriška zdravniška ekipa pod vodstvom zdravnika dr. Mengelesa. Ogledali so si moje noge. Eden od zdravnikov me je potegnil za noge in dejal: »Ta ima komaj 30 do 35 kilogramov.« Nato sta me dva prijela, tretji pa mi je rezal razbolelo rano. Zraven mene je ležala neka Rusinja, ki je zbolela za legarjem. Njej je na stegnu odrezal košček kože in jo prišil na moje rane. Nato so mi noge ovili s papirnatim ovojem. Porinili so me nazaj na ležišče k Rusinji. Zvečer je umrla. Na mesto umrlih so prišle na moj pograd dve Ukrajinki in dve Čehinji. Ukrajinki sta imeli strašne rane na nogah in legar. Obe sta po nekaj dneh umrli. Čehinji sta bili bolj žilavi. Mene so zdravniki obdržali pod kontrolo. Tifus sem prebolela, le noge so se mi hudo gnojile.

Ker mi je šla bolezen na bolje, sem občutila strašno lakoto. Hrana je bila v bolniškem bloku še slabša kot drugod. Moja sotrpinka Pepca me je stalno prosila za kruh. Večkrat mi je dejala: »Moram dobiti kruha, če ne, bom umrla.« Vedele smo, da bi v slovenskem bloku od tov. Rižnerjeve, ki je nosila hrano, dobile kaj za pod zob. Skozi majhno linico smo iz naših pogradov videle slovenske bloke, ki so imeli številke 10, 11 in 12. Toda telesno smo tako oslabele, da nismo mogle tja.

Po nekaj dnevih sem z naporom zadnjih sil vstala, zlezla s pograda in tavalala kakor omamljena proti slovenskim blokom. Šumelo mi je v ušesih in bučalo v glavi. Na cesti me je skoraj povozil avto, ker ga nisem slišala. Po tifusu sem močno oglušela. Končno sem srečno

prispela k svojim tovarišicam v slovenskem bloku. S sklenjenimi rokami sem jih prosila za kruh. Napolnile so mi vrečko s kruhom, zelenimi storži, surovo kolerabo in drugimi odpadki. Vedenikova Marica, doma iz Ostrožnega pri Celju, mi je dala glavico česna, ki je pomenil v taborišču največ. Z njim smo se branile bolezni. Ko sem se vsa srečna s tolikim bogastvom vračala v svoj blok, mi je Peregrina Rankel nosila vrečko, da bi mi je kdo ne vzel.

Ko sem vrečko srečno prinesla v blok, sem jo izročila Pepci. Takoj smo začele pohlepno jesti. Pot do slovenskega bloka mi je bila prenaporna in nisem imela več moči, da bi bila zlezla nazaj na pograd. Vso noč sem prečepela na tleh. Naslednji dan sem hodila od predela do predela in iskala Slovenke. Zofki Šavričevi sem dala košček kruha in zelen storž. Vajnbergerjevi mati in hči iz Rogaške Slatine sta bili na koncu svojih življenjskih moči. Mati se mi je sicer še oglasila, a dvomim, da me je bila prepoznala. Hčerka ji je bila že v nezavesti. Od vsepovsod so se oglašale bolnice s prošnjo v vseh jezikih: »Daj mi hleba, bitte Brot!« Moja vrečka je bila prazna. Vrnila sem se in s pomočjo tovarišic zlezla na svoj pograd. Odtlej sem večkrat na skrivaj odšla k bloku Marice Rižnerjeve, ki je nesebično skrbela za nas.

Neko decembrsko popoldne sem slišala klicati svojo številko. Nadzornica bloka je hodila od pograda do pograda in me iskala. Oglasila sem se in pozvala me je s seboj. Pri vratih našega bloka sta me čakali dve kriminalki, da me odpeljeta v upravo taborišča. V pisarni so preverili moje osebne podatke. Nato so me obe kriminalki in paznica odvedle v pol ure oddaljeno taborišče Auschwitz. Peljale so me v sobo za zasliševanje. Kriminalki sta ostali zunaj, paznica pa me je spremila v sobo, pozdravila in raportirala: »Gospod politični komisar, zapornica številka 16.265 je tukaj!« Komisar me je premeril z očmi od nog do glave in me vprašal, če razumem nemški. Odgovorila sem pritrdilno. Potem me je začel zasliševati z vprašanji, ki sem jih že v Celju slišala. Hotel je vedeti predvsem, katere žene so skupaj z možmi zbirale hrano in ostale potrebščine za bandite. Kdo vse iz celjske Cinkarne je še bil povezan z nami. Izjavila sem, da tega ne vem. Na moj odgovor me je paznica oklofutala. Komisar je zabranil nadaljnje klofutanje, češ da imajo zame učinkovitejše sredstvo. Namignil je paznici, da me je takoj odpeljala po dolgem hodniku, odprla neka vrata in me sunila v majhno celico. Vrata je takoj zaprla za menoj. Znašla sem se v izredno ozki celici, ki je bila tri do štiri metre visoka. Stene celice so bile popolnoma gladke. V zidu celice je bilo

v višini mojih ramen kakih deset, kot moja pest velikih lukenj. Skozi nje je začela pritekati voda in je naraščala v celici vse više in više. Ti trenutki so bili strašni. V mislih sem se poslovila od svojih najdražjih in od življenja. Voda je dosegla že višino mojega vratu, ko je nehala dotekati. Oddahnila sem se, a vsa sem se tresla od mraza in strahu. Šumelo mi je v ušesih in glavi. V vodi sem se začela premikati, da bi se malo ogrela. Ob tem pa se je voda pričela vzdigovati in mi je silila v usta in ušesa. Kako dolgo sem bila v vodi, ne vem. Zdelo se mi je cela večnost. Poskušala sem šteti do sto in tisoč. Nenadoma pa je voda začela počasi upadati. Ko je odtekla, sem opazila, da stojim na neki mreži. Docela izčrpana sem se naslonila na zid in olajšujoče zavzdihnila: »Zopet je šla smrt mimo mene!«

Odprla so se vrata, paznica me je skoraj nezavestno pograbila in odvlekla v neko večjo celico, kjer nas je bilo štirinajst. Vse smo se takoj slekle in si ožemale obleko. Nato smo jo razobesile na drogove pod stropom. Bile smo tako izmučene in prezeble, da smo popadale po tleh. Govorile nismo, tako da še danes ne vem, katere narodnosti so bile tovarišice. Ko so se obleke posušile, so nas odvedli nazaj v bloke. Kako sem prišla na pograd, ne vem. Samo to vem, da sem si želela le še smrt. Tovarišici Pepca in Ljubiša sta me tolažili, kakor sta vedeli in znali. A to je bil šele pričetek mojih muk. Po tem prvem mučenju sem šla še štirikrat na zaslišanje, v vodi pa sem stala še osemnajstkrat.

Ko smo prestale to kazen, smo bile vse telesno in duševno popolnoma izčrpane. Srce mi je skoraj povsem opešalo. Pri vsakem naporu sem se onesveščala. Rane na nogah se mi niso zacelile.

Dne 24. decembra 1942 so nam ukazali, da moramo v »savno«, da se okopljemo. Smrtno smo se prestrašile tega ukaza, kajti menile smo, da nas bodo poslali v plinsko celico. Ne morem se več spomniti, kako so nas pripeljali do »savne«. Tam smo se slekle do gola in posedle po nekakih policah. V ospredju je bila velikanska žareča peč, ki so jo nenehno polivali z mrzlo vodo. Me smo se onesveščale. V vroči pari smo se očistile tudi uši.

Po parni kopeli smo šle pod mrzel tuš. Vsaka je dobila majhen košček mila. Prvič po štirih mesecih smo se dodobra očistile. Nato so nas po vsem telesu prav do živega ostrigli in odpeljali v blok številka 17. Ta blok so imenovali »Schonunsblock«. Tukaj so bili trinadstropni pogradi. Na vsakem pogradu sta ležali po dve tovarišici, vsaka s svojo odejo. V sredini bloka je bila dolga peč v obliki dimnika.

Po namestitvi v novem bloku je prišel k nam neki gestapovec s sporočilom, da so nas premestili iz bloka smrti, ker smo amnestirane. Za to dobroto se moramo zahvaliti velikemu vodji nemškega rajha. Ker je bil ravno božični večer, nam je orkester samih kaznjencev zaigral božično pesem. Tedaj sem prvič po moževi smrti zajokala.

Ponoči nas je prebudil otroški jok. Vse smo dvignile glave in prisluhnile. Na nasprotnem koncu barake je neka Poljakinja rodila zdravega sinčka. Prosile smo vodjo bloka Klaro, naj nam ga pokaže, in nam je ustregla. Bil je lep novorojenček s črnimi kodrastimi lasmi. Ob pogledu nanj smo vse jokale. Nismo se mogle potolažiti ob misli na svoje otroke, o katerih nismo imele nikakih vesti.

V januarju 1943 je dospel nov transport Slovenk. Med njimi je bila tudi tovarišica Neratova iz Celja, gostilničarka in žena stavbenika. Ležala je z menoj na istem pogradu. Pripeljali so jo iz mariborskih sodnih zaporov. Bila je tako pretepena, da je bil ves njen hrbet ena sama velika rana. Ležati je mogla le na trebuhu. Imela je krasne, dolge lase, katerih ji niso odrezali. Česala in bodrila sem jo, a brez uspeha. Ni imela več volje do življenja. Po treh tednih je umrla. V tem času se je poslabšalo stanje tudi v našem bloku, ki je postal bolniški blok. Uši je bilo vsak dan več. Nismo se več umivale in preoblačile. Naval bolnikov je bil tako velik, da smo ležale že po štiri na eno postelji. Nove bolnice so prihajale z zmrzlimi prsti na nogah. Operacije so opravljali brez vsake narkoze. Tako so Zofki Lapornik iz Laškega porazili osem zmrzlih prstov na nogah. Ostala je živa, hodi pa zelo težko.

Januarja so pričeli prihajati prvi paketi iz domovine. Tudi jaz sem prejela in vsa srečna objela veliko škatlo. Nad njeno vsebino pa sem bila strašno razočarana, ker sem našla v njej le nekaj suhega sadja in kruha. Vse boljše stvari so izginile v pisarni.

Otrok, ki se je rodil na božični večer, je dobro uspeval. Vse v bloku smo s hrano podpirale mater. Dajale smo ji sladkor, mleko v prahu, prepečenec in še kaj. Vse smo ljubile tega otroka, saj smo gledale v njem svoje otroke. Ko je bil otrok star približno mesec dni, je prišel v blok taboriški zdravnik Mengeles in ukazal, naj otroka odneso v ambulanto. Nesrečna mati je vpila in prosila in se branila izročiti otroka. Zdravnik se je razjezil, pograbil dete in ga treščil ob tla. Nesrečna mati je planila v zdravnika in mu zasadila nohte v obraz. Zdravnik je vrgel nesrečno ženo ob tla, jo udaril s pištolo po glavi in jo zadavil. Trupli matere in otroka sta ležali ves dan v bloku. Vse žene v bloku smo nad to grozovitostjo onemele. Nismo se mogle potolažiti.

Kmalu nato je rodila neka Slovenka hčerkico. Dojenčka so ji nekaj tednov pustili, nato so ga odnesli v ambulantno in usmrtili.

Dobro se spominjam nekega februarskega jutra 1. 1943. Žene so umirale na veliko. V naš blok je prišel vodja taborišča s svojim spremstvom. Vse smo morale poleči tako, da so se videle samo naše glave izpod odej. Vodja bloka Klara je raportirala število živih in število mrtvih. Vodja taborišča ji je odgovoril: »Zakaj samo 48 mrtvih in ne več?« Vse smo se zgrozile. Pri 450 bolnikih mu je bilo 48 mrtvih premalo.

Aprilski dnevi so postajali toplejši. Tu in tam nas je tudi na pogradih obsijalo sonce, če so bila vrata bloka odprta. Moja najboljša tovarišica sotrpinka Pepca, ki je ležala hudo bolna, je žalostno pogledovala skozi vrata, kadar je bila pri zavesti, in govorila: »Kmalu bom pri mami, bratih in sestri.« Ostala je sama, ožjega sorodstva ni več imela. Božala sem jo in ljubkovala. Tu in tam se ji je utrnila velika solza. Vedela sem, da se poslavlja od mene. Proti večeru je izdihnila. Nikomur nisem povedala, da je mrtva. Hotela sem jo imeti čim dlje pri sebi. Drugo jutro, ko se pri štetju ni več oglasila, jo je voditeljica bloka prištela k mrtvim.

Bilo je lepo pomladansko jutro, ko so odnašalke mrtvih položile Pepco na nosila, ji razgalile roko z vtetovirano številko in jo odnesle.

Ker je bilo v našem bolniškem bloku vsak dan strašneje, sem prosila voditeljico bloka Klaro, naj mi izposluje premestitev nazaj v naš blok številka 12. Kmalu se mi je želja izpolnila, a samo delno. Dve Slovenki sta me prenesli v blok številka 24. Tudi tukaj so bile Slovenke in bolj čisto je bilo. Prejemale so tudi pošto od doma. V tem bloku sem bila skupaj s tovarišico Ženerjevo iz Brestanice, Debeljakovo iz Celja, Kavzarjevo iz Hrastnika in še mnogimi drugimi. Tu se mi je stanje izboljšalo. V začetku maja sem se lahko po šestmesečni odsotnosti vrnila v svoj blok številka 12. Sprejela me je nova voditeljica bloka, Poljakinja Marija, njena pomočnica pa je bila Tončka Čečeva. Nista se mogli načuditi, da tak okostnjak, kakršen sem bila, sploh še lahko živi. Obe sta se zame posebno zavzeli in mi pomagali. Občudovali sta me, da sem prestala vsa mučenja v celici z vodo in pol leta bolniškega bloka. Tončka Čečeva je vedno zame sama prejemala hrano, ker bi drugače ostala brez nje. Mnogokrat sta mi odstopili svoj kruh in čaj, da bi prej ozdravela.

Dne 1. junija 1943 sem prejela drugi paket od sestre. Vseboval je posušen kruh, v mast zalita jetra in suho sadje. Na pojedino sem

povabila sedem sirotic, ki niso nikoli ničesar dobile od doma. Razdelila sem vse na enake dele. Grižljaje smo zalivale s solzami v hrepenenju po domu.

V juliju so si v presledkih sledili štirje dnevi blokovskih zaporov, ko ni nihče smel zapustiti bloka. Bloke so močno zastražili. Vsaka izmed nas, ki bi se bila drznila pogledati skozi vrata, bi bila ustreljena. V teh dneh so izpraznili cigansko, češko in poljsko taborišče, ki jih je od naših blokov ločila le žična ograja z električnim tokom visoke napetosti. V teh taboriščih so živele družine z otroki. Mnogo teh družin so nacisti pridobili z razglasi, v katerih so javljali, da potrebujejo ljudi za delo. Prijavljene ljudi so zbrali in odpeljali naravnost v Auschwitz. Vsi so se v taborišču gibali prosto, le ven niso smeli.

Na dan blokovskih zaporov so vse te bloke močno zastražili, ljudi pa na kamionih odpeljali v plinske celice. Nad velikanskim taboriščem, ki je štelo nad 260 barak, se je valil črn dim. Smrdelo je po sežganem mesu in laseh. Iz sedmih peči v krematoriju se je dvigal več metrov visok plamen.

V tem času se je začelo po blokih šušljati, da bodo nekaj Slovenk izpustili. Nekatere trpinke so to verjele, druge pa smo se tega strašno bale. Bili so primeri, ko so nekaterim sporočili odpust in jim za popotnico dali kose kruha, potem pa so vse odpeljali v plinske celice, včasih pa tudi v taborišče Lublin, ki je bilo drugi Auschwitz.

Nekega vročega avgustovskega dne se je res zgodil čudež. Stale smo na »apelu«. Ob koncu »apela« je pritekla iz glavne pisarne neka ženska in pričela klicati naše številke. Tudi moja je bila med njimi. Nato je povedala, da smo vse z izklicanimi številkami odpuščene in gremo domov. Jaz sem se od prevelikega veselja onesvestila. Voditeljica je priskočila k meni in me začela pretepati. Uslužbenka iz pisarne ji je strogo velela: »Odpuščenih nimaš več pravice pretepati!«

Čez nekaj dni smo šle vse, bilo nas je 91, v karantenski blok. Tam nismo več delale. Na apel smo hodile samo zato, da nas je voditeljica bloka preštela. Hrana v karanteni je bila boljša. Prve dni smo se dobro počutile. Nekaj dni kasneje pa so se pričele širiti vesti, da nas ne bodo izpustili, ampak nas bodo premestili v neko drugo taborišče. Dnevi so nam zdaj potekali v veliki tesnobi in negotovosti.

Zraven naše barake je bila tudi baraka, kamor so prinašali mrtve iz bližnjih blokov, in židovski blok. Tu sem so zapirali izčrpane Židinke, da so čakale na smrt. Nekega dne smo videle prihajati esesovskega oficirja Tauberja, ki je spremljal elegantno oblečeno gospo

z majhno hčerko. Tauber se je z obema ljubeznivo pogovarjal in ju vodil v židovski blok.

Čez nekaj dni, bila je ravno nedelja, smo zaslišali v zgodnjih jutranjih urah brnenje motorjev in strašno kričanje. Pri židovskem bloku so se kamioni ustavili. Ob kamionu je stal Tauber v lepo zlikani uniformi in v svetlo položenih škornjih. Njegovi pomagači so metali od strahu na pol mrtve Židine na kamion. Nekatere so se obupno upirale.

Nenadoma nam zakliče Marica Jeraj, ki je gledala skozi špranjo, da nakladajo tudi ono lepo gospo. Vse smo se zgrozile. Jerajeva je opazovala obupni prizor, kako je mati prosila Tauberja, naj vsaj hčerko pusti živeti. Otrok se je ves preplašen oklepal matere, ki ga je odrivala od sebe. Naposled se je odtrgala od otroka in sama skočila na kamion. Še nedavno ljubeznivi Tauber pa je zdaj sam svojeročno vrgel za njo še hčerko. Me smo si mašile ušesa, da ne bi slišale vpitja nesrečnic. Po nekaj minutah so kamioni oddrdrali.

Še isti dan je prišel Tauber v naš blok in nas pričel izpraševati, če smo kaj slišale ali videle. Molčale smo kot grob. Le voditeljica bloka se je znašla pravočasno. Odgovorila je, da smo vse spale.

Po tem strahovitem prizoru nam je bilo še tesneje pri srcu. Dnevi so tekli še počasneje. Trije tedni karantene so bili neskončno dolgi.

Na dan našega odhoda iz karantene so nas peljali v ambulanto, kjer nas je popolnoma gole pregledal zdravnik. Po pregledu smo šle vse v barako — oblačilnico. Preoblekle smo se v civilne obleke, vendar nobena izmed nas ni dobila svoje lastne. Pri odpustu nam je neki esesovec zabičal, da ne smemo nikomur govoriti o tem, kar smo videle in doživele v taborišču.

Neizmerno smo bile srečne, ker smo bile zdaj trdno prepričane, da bomo po nekaj dneh lahko objele svoje drage. In napočil je dan, ko smo v vrstah z veseljem odkorakale proti postaji. Tam smo vstopile v že pripravljen vlak, ki naj bi nas odpeljal domov. Z nami je vstopilo v vagone tudi nekaj mož in fantov. Med nami pa se je raznesla govorica, da ne pojdemo domov, ampak le v drugo taborišče. Vsi smo bili zelo nestrpni, zanesljivo pa ni vedel nihče, kaj bo, vprašati pa tudi nismo mogle nikogar. Sprevodnikov pa ni bilo. V vlaku smo sedeli udobno. Nikjer se nismo ustavili, le v Breslauu (Wrocławu) smo presedli na novo kompozicijo.

Proti večeru drugega dne smo izstopili v Gleiwitzu. Sprejela sta nas dva uslužbenca Rdečega križa in nas odpeljala v taborišče s šte-

vilko 165 v Hüttenstrasse. Ni se nam bilo treba več postaviti v vrste kakor v taborišču. Hodili smo prosto v skupinah, a zelo nerodno, ker smo še vedno imeli občutek, da nas spremlja stražar s psom. Preplašeno smo se ozirali naokoli. Naše taborišče je bil samostan sv. Frančiška. Tu so nas odvedli najprej v veliko jedilnico, kjer smo dobili juho z mesom in korenčkom. Vodja taborišča, ki ni bil esesovec, ni mogel razumeti, kako da smo tako onemogli in sestradani. Trdil je, da mu kazenska taborišča niso znana. Prosili smo ga, da nam je priskrbel nekaj dopisnic in sporočali smo svojcem svoje naslove.

Spali smo v samostanskih celicah in pravih posteljah, pogrnjenih z rjuhami in odejami. Umivali in kopali smo se lahko vsak dan. Hrana je bila čista in okusna. Po tolikem času smo zdaj spet živeli človeku primerno življenje.

Kmalu je pričela prihajati prva pošta od svojcev v domovini. Nekateri so nam prišli celo v obiske, čeprav tako zelo daleč. Srečanje s svojci je bilo zelo ganljivo. Dovolili so nam tudi prost izhod iz taborišča. Bili smo presrečni, le negotova prihodnost nam je to srečo kalila.

V tem taborišču smo ostali tri tedne in smo se v njem precej popravili. Posebna komisija iz Berlina nas je nato vse podrobno pregledala. Postaviti smo se morali v vrsto in komisija je odbrala zdrave in za delo sposobne v posebno skupino, stare in slabotne pa v drugo. Zopet smo bili vsi preplašeni, ker nismo vedeli, kakšna usoda nas čaka.

Bila sem v skupini starih in slabotnih. Zdrave in za delo sposobne so takoj odpeljali v Ilsenburg—Harz, nas pa dan kasneje v Lautenthal—Oberharz. To je bila dolga in naporna vožnja med samimi gorami in nepreglednimi gozdovi. Pokrajina se nam je zdela neprijazna, najbrž zato, ker smo bili vsi potrti. Na postaji v Venigerode so naš vlak odpravili na stransko progo in po nekaj kratkih postajah smo dospeli do majhnega postajališča brez imena, kjer smo izstopili. Pričakovala sta nas dva civilista. Eden od teh je bil Poljak, drugi pa Slovenec, kar smo izvedeli šele kasneje. Bil je večer. Ko smo hodili že kake dobre pol ure po gozdu, smo v blede mesečini zagledali nekaj lesenih barak. Spremljevalca sta nam jih pokazala in dejala: »Prispeli smo.« Odpeljala sta nas v dve baraki. Vsi smo se oddahnili, ko smo videli, da naše novo taborišče ni podobno kazenskim taboriščem, kakršnih smo bili doslej vajeni.

Komaj smo se nastanili v barakah, je že prihitel vodja taborišča. Vsakega izmed nas je poklical po priimku, imenu in številki. Neki star mož, Šošter po imenu, se ni postavil pred njega v stoj mirno, ko ga je poklical. Za kazen ga je oklofotal.

Prve dni smo postopali po taborišču brez vsakega dela. Seznanili smo se z drugimi prebivalci taborišča. Bili so priseljenci iz brežiškega pasu, ki so jih naselili v Nemčiji že jeseni l. 1941. Starci, žene in otroci so prebivali v taborišču, možje, odrasla dekleta in fantje pa so delali v tovarnah in rudnikih v Essenu.

Naše taborišče je ležalo v globoki kotlini. Kotlino so obdajale visoke pečine rdečkasto rjave barve. Po teh pečinah je dobilo taborišče ime »Rotte Klippe«. Obsegalo je 15 barak, od katerih je bilo 9 stanovanjskih. V drugih barakah so bile nameščene kuhinja, kopalnica, ambulanta, otroški vrtec in upravno poslopje.

Pol ure oddaljeno mesto, ki stoji na hribu, se je imenovalo Lautenthal. Hiše v mestu so bile povečini lesene, strehe pokrite s skrilom. V mestu je bila tovarna cinka, v neposredni bližini pa rudnik cinka in srebra. Zemlja je bila povsod nerodovitna. Vse življenjske potrebščine so dovažali iz sosednjih krajev.

Prejeli smo tudi osebne izkaznice, ki so veljale za gibanje v tridesetkilometrskem pasu. Me žene smo se vozile na delo v tovarno »Vatrol« v mestu Goslar, oddaljeno 28 km od našega taborišča. Možje iz našega taborišča so delali v gozdovih in kamnolomih. V tovarni »Vatrol« smo svaljkale vato v meter dolge paličice, ki so jih uporabljali v vojni industriji. V tej tovarni sem delala le nekaj tednov. Odpustili so me zaradi pogostih napadov omedlevice. V taboriški ambulanti sem nato ležala več tednov, dokler se mi stanje ni izboljšalo in se mi niso rane na nogah zacelile.

Ko sem za silo ozdravela, so me poslali v tovarno nogavic v Lautenthalu. Tukaj smo strojno popravljale nogavice. Pri delu sem lahko sedela in sem bila zadovoljna. Naš zaslužek je prejemale taboriška uprava. Nemške delavke v tovarni so nas spočetka grdo gledale. Kmalu pa smo se z njimi spoprijaznile. V našem težkem položaju so nam pomagale in resnično obžalovale našo usodo.

Poredko so prihajali od domačih tudi paketi s priboljški. Sestra Fani je bila posebno skrbna. Ves čas je podpirala moja otroka in ju hodila tudi obiskovat v taborišča. Oblasti so nam obljubile, da pridejo otroci k nam, ker nismo več kaznjene. Tega sporočila smo se silno

razveselile. Želele smo se sniti po dolgem času z njimi, zelo pa smo se bale, da jim ne bomo mogle ponuditi skoraj ničesar. V taborišču smo imele enolično in nezabeljeno hrano, predvsem zelje, korenje in kolerabo.

Ob nedeljah smo bile proste. Hodile smo v gozd, ki je obkrožal naše taborišče. Tam smo nabirale suhljad za kurjavo. Ob sončnih nedeljah je bilo taborišče kakor izumrlo. Gozdna tišina je zelo blago-dejno vplivala na nas.

Konec zime so res začele prihajati k nam skupine otrok. Kadar smo izvedele za otroški transport, smo bile pri delu silno raztresene, vendar nam tega niso zamerili. V času dveh mesecev so prišle v taborišče štiri skupine naših otrok. Moja hčerka je prišla ravno na svoj deveti rojstni dan. Komaj sem jo spoznala, tako je bila suha in slabo oblečena. Vedela je, da se vrača k meni. Na potovanju si je pritrgovala od ust in prihranila nekaj žemljic zame. Jaz pa sem zanjo hranila posušen kruh, da bi vsaj prve dni po prihodu ne trpela gladu. Objeli sva se krčevito in otrok me je prosil, naj ga ne pustim več od sebe.

Sinko je prispel s četrto skupino. Ob prihodu ga nisem prepoznala. Sedel je v stražarnici ves prezebel. Od vročine je imel ustnice razpokane. Na vožnji, ki je trajala več dni, se je prehladil. Jokal je, se oklepaj zaščitne sestre, ki jih je spremljala, in jo prosil, naj ga pelje nazaj v taborišče Neustift. Poznal me sploh ni. Suval me je od sebe in kričal: »Ti nisi moja mama! Moja mama ima lepe dolge lase in lepe obleke. Moja mama je mlada in lepa, ti si pa grda in stara.« Branil se me je z rokami in nogami. Bilo mi je neizrekljivo hudo. Govoril je samo nemško, slovensko ni znal več. Sestrico Anico je prepoznal, ko mu je prinesla lesenega zajčka. Medtem ko ga je ogle-doval, je zaščitna sestra odšla. Še dolgo potem je jokal. Z Anico sva začeli obujati spomine na dom, ateka in Celje. Pričel naju je poslušati, včasih so se mu zasvetile očke, ker se je gotovo tudi sam česa spomnil. Le to mu ni šlo v glavo, da sem tako suha in skoraj brez las. Večkrat sem ga opazila, kako me gleda od strani. Bil je v dvomih, če sem res njegova mama. Ščasoma sta se me otroka privadila in se me tesno oklenila. Ob nedeljah sem ju učila pisati in računati. Odšli smo v gozd, se nemoteno igrali, učili in obujali spomine na dom. Včasih, kadar sem dobila od sorodnikov paket ali živilske nakaznice, sem kupila mesa in si izposodila lonec. Šli smo daleč v gozd, si zakurili in kuhali meso. Kuhano meso sem zrezala na prav majhne koščke, prav tako tudi kruh, in dala vse skupaj v juho. Otroka sta pohlepno jedla.

Vesela sem bila, da sem jima lahko ustregla. Ko smo se najedli, smo navadno splezali na več metrov visoke lovske opazovalnice in prav tiho obsedeli. Mnogokrat smo zagledali trope jelenov. Videli pa smo tudi srne, zajce in veverice. Vse je otroka zelo zanimalo. V času, ko so zorele jagode in borovnice, se otroka nista mogla odtrgati od gozda. Učila sem ju tudi ločiti užitne gobe od neužitnih. Užitne gobe smo pekli na žerjavici in so bile prav okusne. Otrokoma so v gozdu oči in lička kar žarela od veselja. Posedali smo ob ognju, jaz pa sem jima pripovedovala o trpljenju v Auschwitzu. Zaupala sem jima tudi svojo zaobljubo, da bom skrbela za otroka siroto, če se vrnem iz taborišča. Obljubo sem zvesto izpolnila. Moj varovanček Ivan je sedaj že odrasel.

Na naših izletih v gozd smo vedno peli slovenske pesmi. Anica se je še dobro spominjala pesmic, ki smo jih z atekom prepevali: »En hribček bom kupil«, »Gozdič je že zelen« in druge. Za konec pa smo vedno zapeli mojo najljubšo pesem iz šolskih let: »Bodi zdrava, domovina.« Taka nedelja je bila za nas pravi praznik.

Baraka, v kateri smo stanovali, je bila predeljena v dve sobi. V naši sobi nas je prebivalo šestintrideset. Ker smo matere hodile na delo, so bili otroci vsak dan po nekaj ur v otroškem vrtcu. Ostali del dneva je pazila nanje tovarišica Šošterjeva iz Slovenske Bistrice. Bila je prava druga mama naših otrok, še danes jo hvaležno obiskujemo.

V poletnih mesecih smo zelo trpeli v barakah zaradi vročine, še bolj pa zaradi sten. Bilo jih je polno v posteljah, stenah, podu in stropu. Mnogokdaj smo pred njimi pobegnili v gozd in tam tudi prenočili. Otroci so bili dostikrat vsi zabuhli od pikov. V poletnem času so dvakrat razkužili barake. Ko smo po treh dneh barake odprli, smo iz naše sobe odnesli polno vedro mrtvih sten.

Jauarja 1945 je prispel transport 3000 belgijskih in holandskih Nemcev, ki so pribežali v Nemčijo. Mi smo jim morali napraviti prostor. Dne 24. januarja so nas odpeljali v Ilsenburg k drugim internirancem iz Auschwitza. Ilsenburg je lepo mesto, obdano z velikimi gozdovi. V teh gozdovih je bilo mnogo tovarn. Nas so naselili v gozdarskem poslopju, imenovanem »Lager Forsthaus«. Na delo smo hodili v tovarno sladkorne pese in po privatnih hišah. Nekateri so se vozili na delo v mesto Braunschweig in Vernigerode. Vsi iz Auschwitza odpuščeni smo spadali v taborišče »Umsiedlungslager Forsthaus«. Na ta naslov smo imeli tudi osebne izkaznice, ki se brez nje nihče ni mogel nikamor ganiti. Bilo je mnogo strožje kakor v taborišču »Rote Klippe«.

V februarju ali marcu 1945 so se zračni napadi ponavljali skoraj vsak dan. Bili smo več v zakloniščih kakor na delu. Od doma niso več prihajali paketi. Taborišče ni imelo nikakih živilskih zalog. Vsega je primanjkovalo. Vsi smo zelo oslabili in se mi je zdravje zelo poslabšalo.

Marca je nemško vojaštvo začelo zapuščati mesto. Največ ga je odšlo na bližnjo goro Brocken. V njenih predorih je delala tovarna municije.

Poslednje dni meseca marca smo živeli v moreči negotovosti. V taborišču »Forsthaus« nas je bilo 149. Na delo nismo več hodili. Mestne ulice so bile tihe in prazne. Zavezniška letala so zelo pogosto krožila nad mestom in ga bombardirala. Otroci so se tedaj vsi preplašeni stiskali k materam. Prepovedano nam je bilo tudi kuhati, da bi nas dim ne izdal. Čepeli smo v kleti nepretrgoma tudi po dva dneva. Ob vsaki eksploziji se je krušil omet v kleti. V noči od 7. na 8. april je izginil tudi naš vodja taborišča.

Nastopil je 9. april 1945. Že tretji dan smo preživel v kleti. Bombardiranja nismo več slišali. Nenadoma so se odprla kletna vrata. Pred nam je stal profesor Slavko Marolt in nas klical. Ko smo stopili iz kleti, nam je povedal, da je Nemčija kapitulirala in da smo svobodni. Vsi smo ga neverno gledali. Nihče se ni premaknil. Končno smo se zganili. Naše taborišče je postalo vse živo. Od veselja smo se pričeli objemati in vsi srečni vzdikali. Po licih so nam tekale solze od radosti. Vse je prepevalo in vriskalo. Zdaj smo vedeli, da pojdemo kmalu domov. Kdor res ljubi domovino, komur je domovina več kakor kruh in več kot življenje, ve, kaj se pravi biti svoboden.

V zgodnjih popoldanskih urah je prišla v naše taborišče štiričlanska komisija ameriških oficirjev. Izpraševali so nas, od kod smo in zakaj smo v taborišču. Na naše odgovore so oficirji zmajevali z glavami in sočutno božali naše otroke. Obljubili so nam vso pomoč v prehrani in zdravniški oskrbi. Obljubo so izpolnili.

V tem velikem trenutku sreče, ko se nam je po dolгих letih končno nasmejala svoboda, sem hotela biti s svojima otrokoma sama. Odšla sem z njima na vrt. Sedeli smo tesno objeti v zapuščenem kotu vrta. Naše misli so hitele domov. Iznenada sta otroka zaklicala: »Mama, glej, zastave!« Pogledala sem. Na strehi našega taborišča sta v vetru plapolali jugoslovanska in ameriška zastava. Vsi presrečni smo zapeli mojo najljubšo pesem »Bodi zdrava, domovina . . .«

¹ Po ohranjenem seznamu aretirancev, zaprtih v telovadnici mestne osnovne šole, sedaj druge osnovne šole v Celju, je bilo tam zaprtih 265 oseb. Štiri otroke, ki so zboleli, in to: Erno in Viktorja Rajšpa in Matildo in Olgo Reš, so odpeljali v celjsko bolnišnico.

Večina teh aretirancev je bila iz Maribora, Ptuja, Ljutomeru in okolice. Pavla Kovačič, ki so jo aretirali v Radomerščaku pri Ljutomeru, je vpisana v seznamu pod številko 86, hčerka Ana pod številko 87 in sin Avgust pa pod številko 88. V seznamu deportirancev v taborišče pa imajo številke: 373, 374, 375.

Med aretiranci v telovadnici mestne osnovne šole so bili povečini stari ljudje. Po spisku je bilo stanje zaprtih sledeče: moških 56, žena 99, mladincev in otrok 110. Kovačičeva je zelo dobro precenila število aretiranih. Verjetno pa je, da je njeno število aretiranih točnejše od števila oseb na spisku, ker niso na spisku Spindler Pepca in otroci Božena, Metka in Majda, ki pa so bile v telovadnici in so bile z nekaterimi drugimi izpuščene.

TABORIŠČA NAŠIH LJUDI

Taborišča slovenskih ljudi, deportiranih v Tretji rajh, lahko delimo na:

1. Kazenska taborišča;
2. taborišča za prevzgojo otrok, ki so jih ločili od staršev;
3. taborišča, v katerih so živele družine skupaj z otroki (deportiranci s Spodnjega Štajerskega in deportiranci z Gorenjskega);
4. taborišča za bolne in onemogle ljudi in
5. taborišča za deportirance iz državnih razlogov (obsoteljski in posavsko-brežiški izseljeniški pas).

Najhujša usoda je zadela člane partizanskih družin, družin ustreljenih talcev in sorodnikov, živečih v skupnem gospodinjstvu prve in druge akcije aretacij v avgustu 1942 na Štajerskem in deloma na Gorenjskem. Deportirance teh dveh akcij na Štajerskem v starosti od 18 do 55 oziroma 60 let starosti so odpeljali v kazensko taborišče Auschwitz (Oswiencim) in podružnico taborišča Birkenau na Poljskem, dočim na Gorenjskem niso ravnali tako strogo. Kasneje so manjše število ljudi poslali tudi v druga koncentracijska taborišča.

Osebe, aretirane v času od marca do junija 1942, so šteli še k osebam, ki jih je treba preseliti v stari rajh, vendar so otroke ločili od staršev.

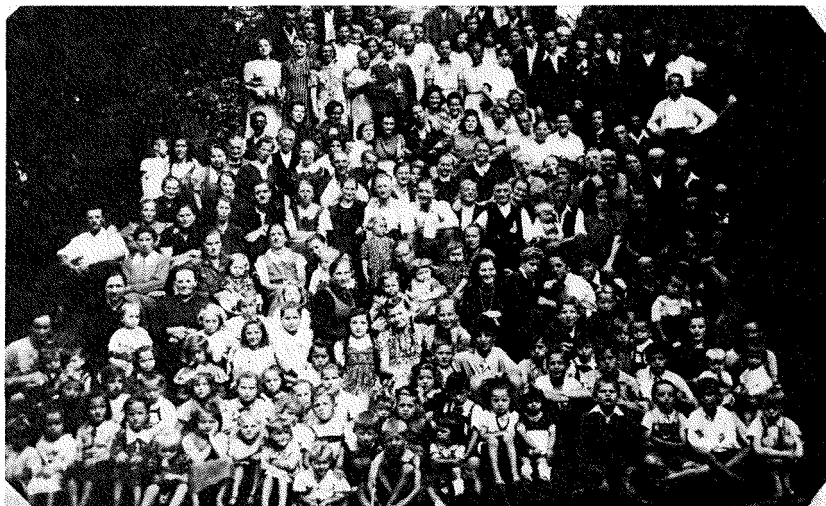
Na Spodnjem Štajerskem je bilo od avgusta 1942 pa do spomladi 1945 zbirno taborišče, ki so ga Nemci imenovali »Auffangslager« (vlovitveno taborišče), deška okoliška osnovna šola v Vrunčevi ulici v Celju. Na Gorenjskem so bila takšna osrednja taborišča v Šentvidu in Goričanah pri Medvodah, ljudi pa so zapirali tudi v Begunjah.

Otroška taborišča slovenskih otrok, ki so jih ločili od staršev, so bila:

1. Ob prvih deportacijah do junija 1942 so odpeljali prizadete otroke v celjsko hiralnico Kristinin dvor, ki so ga Nemci imenovali Freienberg — sedaj Vrtnarska šola v Medlogu pri Celju. Teh otrok tudi niso selili v Frohnleiten skupaj z drugimi otroki prve in druge

akcije aretacij v avgustu 1942. Iz tega lahko sklepamo, da vodilni funkcionarji niso še dokončno odločili usodo teh otrok.

2. Ob obeh akcijah deportacij v avgustu 1942 je bilo osrednje taborišče v deški okoliški šoli v Celju. Iz Celja so vse te otroke odpeljali v centralno zbirno taborišče organizacije VOMI v Frohnleiten



Naši izseljenci v taborišču Poxau na Spodnjem Bavarskem konec leta 1944. Fotografijo, ki je nastala med odsotnostjo stražarjev, je poklonila muzeju Ljudske revolucije v Slovenj Gradcu tov. Marija Emeršič iz Svete Jedrte pri Dravogradu

pri Gradcu. Tukaj so otroke razvrstili v posebne skupine. Otroke so selili v naslednja taborišča:

- a) taborišče Saldenburg pri Regensburgu,
- b) taborišče Neustift pri Freisingu na Bavarskem,
- c) taborišči Himmelberg in Selingenporten pri Neumarktu,
- d) taborišče Eisenstein (Železna ruda) v takratnem češkem protektoratu,
- e) taborišče Kastel-Amberg pri Regensburgu,
- f) dojenčke in otroke do 3 let starosti so odpeljali prvotno v Mainburg in nato v razne domove organizacije Lebensborna. Večino naših dojenčkov so odpeljali v Koren-Sahlis v dom Lebensborna, ki se je imenoval »Sonnenwiese« (sončna trata), v Leipzig in drugam.

Manjša taborišča oziroma delovna mesta naših otrok so bila še v Mettenu, Neubernu pri Münchenu, Speishardu — Oberpfalz, Reichgrafu pri Coburgu na Bavarskem, Kölnu, Salzburgu in drugod.

V taborišču Saldenburg pri Regensburgu so konec septembra 1942 naselili dečke, deklice in tudi nekaj manjših otrok obeh spolov. Kasneje je to taborišče postalo povsem dekliško taborišče. Tudi v



Taborišče za starejše in onemogle člane partizanskih družin in družin ustreljenih talcev, Tann, Srednja Bavarska

drugih taboriščih so v začetku deportacij bili skupaj otroci obeh spolov. Taborišče Selingenporten pri Neumarktu je bilo kasneje samo deško taborišče.

Vodstvo VOMI za vsa ta otroška taborišča je bilo v Bayreuthu v pokrajini Oberfranken. Vodilni osebi sta bila Hauptsturmführer Arnulf Panzer in njegov namestnik Braun, ki sta opravljala tudi inspekcijo zgoraj navedenih taborišč.

V tretji akciji deportacij oktobra 1942 so odpeljali družine in otroke iz Celja v Frohnleiten in nato v Waissmain pri Bayreuthu.

Deportiranci četrte akcije novembra 1942 so odšli v Torheim in Bamberg. Tiste, ki jih je zajela peta akcija marca 1943, so odpeljali v Reisbach pri Fielsnu na Spodnjem Bavarskem in v Poxau v Srednji Bavarski.

Deportirance pete akcije marca 1943 so iz Celja odpeljali včasno zbirno taborišče Frohnleiten, od tod pa v Reisbach pri Fielsnu

na Spodnjem Bavarskem in v Poxau v Srednji Bavarski. Šesta akcija deportacij je bila 9. junija 1943 po ukazu komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnje Štajersko z dne 3. junija 1943. O tej akciji ni podrobnejših podatkov. Velika verjetnost pa je, da se je ta akcija zavlekla še v mesec julij, ker imamo pismene vire o množičnem izseljevanju v prvi polovici tega meseca v Pamečah pri Slovenjem Gradcu in v Bukovski vasi pri Slovenjem Gradcu. Te deportacije so bile v času streljanja talcev v Pamečah pri Slovenjem Gradcu. Iz taborišča Frohnleiten so otroke odpeljali v vas Olbendorf na Gradiščansko (Burgenland). Otroci so delali na kmetijah. Žene in dekleta so odvedli v delovno taborišče Strnišče pri Ptuj, nekatere pa so ostale v taborišču za žene v Kristininem dvoru v Medlogu pri Celju. Posamezne matere, ki so imele otroke na Gradiščanskem, so preselili v taborišče Stogasbach na Gradiščanskem.

Deportirance, ki so jih aretirali dne 14. julija l. 1944 v Zagorju, so poslali v taborišče St. Mihael pri Leobnu.

Osebe, ki so jih aretirali decembra 1944 in januarja 1945 na Kozjanskem, v Gornji Savinjski dolini in na Ptujskem polju, so poslali v taborišče Kobenz pri Knittenfeldu na Gornjem Štajerskem.

Na Gorenjskem ne zasledimo v nobeni akciji deportacij izrazite ločitve otrok od drugih družinskih članov. Zato je tudi število gorenjskih otrok v otroških taboriščih majhno, zato tudi ni znano nobeno taborišče samo za te otroke.

V času od 26. III. 1942 do 22. VIII. 1944 je bilo 31 taborišč, v katerih so bili Gorenjci¹. V nekatera teh taborišč so bili proti koncu okupacije premeščeni tudi nekateri redki deportiranci iz Spodnje Štajerske, ki so bili prej v koncentracijskih taboriščih.

Večina Primorcev, deportiranih iz tržaških zaporov po kapitulaciji Italije, je bila v taborišču Rosenau pri Bayreuthu.

Za stare in dela nezmožne deportirance, ki so jih ločili od družin že v zbirnih taboriščih, so bila taborišča v Buchu, Tannu in Baumgartnu na Bavarskem, Felskirchnu in deloma v Kobenzu pri Knittenfeldu.

Iz obsoteljskega in brežiško-posavskega izseljeniškega pasu je odšlo v Nemčijo 62 transportov z nad 36.000 deportiranci. Najbolj znana taborišča teh deportirancev so bila: Schelklingen, Althausen, Biberach a. d. Riss., Eningen, Erbach, Heilbronn, Salgau, Siessen pri Salgau, Sigmaringen v bližini Stuttgarta, Sulz ob Neckaru, Schwabisch Gmud, Untermachtal, Waldsee in še mnoga, mnoga druga.

V današnji Demokratični republiki Nemčiji so bila najbolj znana taborišča Liebenau pri Landsbegu (Warte), Münchenberg, Sternberg in Templin.

Glavne zbirne baze deportirancev za vrnitev v domovino so bile: Deggendorf, Ilseburg, Osnabrück, Passau, Waldsee, Mittenwald, Blöndriede, Reute, Geising, Freiberg, Rodewische, Rechenau in še nekatera druga stalna taborišča.

Omenjena so le nekatera taborišča, v katerih so bili naši ljudje. Že ta taborišča nam pokažejo vso težo množičnega trpljenja ob tako velikem številu taborišč in taborišč smrti se mora zamisliti naš človek. Kaj bi se zgodilo z deportiranci tam gori in še z drugimi rojaki, ki so bili še doma, pa bi jim ob morebitni zmagi nemškega fašizma še sledili? Lahko trdimo, da bi v nekaj desetletjih Slovencev ne bilo več. Pogoltnila bi jih tujina ...

¹ Glej tretje poglavje: Od domačih ognjišč v taborišča (transporti z Gorenjske).

VRNITEV V DOMOVINO

Velika bitka za Stalingrad se je januarja 1943 porazno končala za Nemce in je pokazala upadanje njihove moči. Zaradi vsega tega se je marsikateri funkcionar nacionalsocialističnega režima nad tem globoko zamislil. Nemške fronte so žrle nove divizije in se vendar še dalje lomile. V naših ljudeh, raztepenih po Nemčiji in umirajočih po taboriščih smrti, je z vsakim dnem naraščalo upanje, ki je marsikoga držalo pri življenju in zavesti v pričakovanju, da se bo kdaj vrnil prost in svoboden v domovino.

V poletju 1944 se je Rdeča armada že bližala nemški meji in zavezniki so prodirali v Italijo in Francijo. Otroci partizanskih družin in družin ustreljenih talcev so še živeli po otroških taboriščih po vsej Nemčiji. Večina njihovih mater je bila že pomrla v koncentracijskem taborišču Auschwitz.¹ Tedaj pa se je usoda redkih še živih mater kakor otrok in drugih sorodnikov bistveno spremenila. Naše ljudi so pričeli izpuščati iz taborišča smrti. Niso jih sicer poslali nazaj v domovino, ampak v druga milejša taborišča, ki so bili v njih že izseljenci iz posavsko-brežiškega in obsoteljskega pasu.

Iz Auschwitzta so preživele mučenice in mučenike poslali v zbirno bazo Gleiwitz. Od tam so jih preselili največ v taborišče Ilseburg in Rote Klippe v Ober Hartzu. Tu so nekatere, ki pa jih je bilo malo, prišle spet do svojih otrok. Otroci, ki so jim starši bili pomrli v taboriščih ali bili ustreljeni kot talci, so ostali še nadalje v otroških taboriščih. Bili pa so tudi sicer zelo redki primeri, da so koncem l. 1943 in še kasneje zapornike izpustili na utemeljeno prošnjo, zlasti če je prošnik bil nemški vojak ali sorodnik, ki je stalno živel v rajhu. Vendar se izpuščeni ni smel naseliti na Spodnjem Štajerskem, ampak le v rajhu pri svojih sorodnikih. V l. 1944 pa so se v redkih, zelo redkih primerih nekateri celo vrnili domov.

Ker dokumenti o navedenih preselitvah niso znani, tudi niso pojasnjeni točni vzroki, ki so privedli režim do takšnega ukrepa. Skoraj gotovo točna pa bo domneva, da so te preživele ljudi iz okupirane Spodnje Štajerske in Gorenjske, ki so bili v taboriščih smrti, okupa-

torji hoteli kot etnične Nemce vključiti v svojo nacionalsocialistično skupnost, v katero so jih tudi sicer prištevali. To je razvidno tudi iz dejstva, da so nekatere preselili v taborišča, kjer so živeli preseljenci iz državnih razlogov — iz posavsko-brežiškega in obsoteljskega pasu.

Drugi, mogoče še tehtnejši razlog pa bi bil ta, da je razvpiti krvnik Eichmann določil taborišče Auschwitz kot osrednje taborišče za uničenje Židov. Tako so zaradi prenatrpanosti pričeli med ostalimi



Skupina izseljencev z otroki v Ilsenburgu na poti v domovino

premeščati tudi naše zapornike v druga taborišča. Na ta način so pripravili prostor Židom, ki so jih v Auschwitzu množično uničevali.

Za vse te matere, otroke in druge sorodnike se je pričelo poleti in jeseni l. 1944 drugačno življenje. Po dveh letih so nekatere preživele matere zopet lahko stisnile na svoje prsi otroke, ki so jim bili tako nečloveško iztrgani v deški okoliški šoli v Celju, v Šentvidu in drugod. Družine oziroma nekateri družinski člani so pričeli novo družinsko življenje v prav neugodnih razmerah. Njihovo življenje v novih taboriščih je bilo težko, vendar je bil v njih občutek neprecenljive vrednosti, da so po tolikih mukah in žrtvah skupaj s svojimi še živimi dragimi. Pri vsem tem pa se je v njih krepila zavest, da bodo kmalu vrnjeni domovini.

V tem času so se vkljub najstrožji kontroli pričeli mnogi naši ljudje organizirati v skupine, ki so imele ob osvoboditvi med našimi repatriiranci v zbirnih taboriščih izredno važno vlogo v propagandi za novo Titovo Jugoslavijo, za vrnitev v domovino in organizacijo prehrane. Skoraj v vseh zbirnih taboriščih so ti odbori ali komiteji opravljali posebno važno nalogo med interniranci kakor tudi med tistimi vojnimi ujetniki, ki so ob osvoboditvi še videli rešitev v stari kraljevski Jugoslaviji. V nekaterih taboriščih so pri agitaciji proti vrnitvi v domovino sodelovale tudi zavezniške oblasti.

V propagandnem smislu izredno uspešno je bilo delo naših ljudi v zbirnem taborišču v Degendorfu, kjer so posebno aktivnost pokazali Primorci, v Wiesbadenu, kjer je bilo taborišče trdno v rokah Slovencev s Krasa, podobno je bilo tudi v taborišču Ilz pri Passauu. Povsod, kjer je bilo to mogoče, so ti ljudje ustanovili med našimi ljudmi komiteje iz svojih vrst, da so zbirali ljudi za povratek v domovino.

V tem času zasledimo med našimi izseljenci tudi prve partijske celice. Tovariš Berto Skok nam je po zvezah ohranil dva drobna zvezka, v katerih so ohranjeni zapiski partijskih celičnih sestankov. Prvi tak znani partijski sestanek celice taboriščnikov je bil v Bayreuthu dne 3. maja 1945. Nadaljni sestanki te celice so bili v zbirnem taborišču Degendorf dne 30. maja, 4. junija, 16. junija in 22. junija 1945. Nekaj dni kasneje so se pričele priprave za vrnitev v domovino. Večina članov te celice je odšla s prvim transportom, ki je prispel v domovino prve dni julija 1945.²

Skrb za repatriacijo vojnih ujetnikov — pripadnikov bivše jugoslovanske armade, naših taboriščnikov ter otrok in ljudi, ki so bili poslani na delo v Nemčijo, je vodila posebna Vojna komisija DFJ. Ta je pričela organizirati svoje delo januarja 1945 v Franciji. V začetku so to komisijo sestavljali borci NOVJ v Franciji, kjer so naše enote obstojale in se tam tudi organizirale.

V aprilu 1945 so nekateri tovariši, med njimi tudi Drago Podreka, podporočnik-vodnik 2. bataljona JA, ki je bil nastanjen v Montelimaru v južni Franciji, dobili nalog, da se javijo Vojni misiji DFJ v Parizu. Ti naši oficirji so bili postavljeni za jugoslovanske zvezne oficirje za repatriacijo naših ljudi pri zavezniških štabih. Naloga teh zveznih oficirjev je bila, da organizirajo bivše vojne ujetnike, preseljence in zapornike koncentracijskih taborišč. Vsi ti zvezni oficirji so bili disciplinsko podrejeni zavezniškim komandam, pri katerih so bili

akreditirani. Te zavezniške komande so v glavnem tudi urejevale življenje v taboriščih, posebno glede prehrane. V vseh drugih zadevah pa so bili naši zvezni oficirji za repatriacijo podrejeni Vojni misiji v Parizu, ki jo je vodil general Ivo Rukavina. Neposredno pa sta bila za repatriacijo naših ljudi zadolžena general Ljubo Ilić, ki je imel tudi čin francoskega generala, in major Branko Čelebonović. Ena naj-



Jugoslovanski repatriacijski oficirji v Münchnu leta 1946. Od leve proti desni: Radisavljević, Zloković, Podreka; klečita šoferja Benzon in Zlogar

važnejših zbirnih baz je bil v tem času Pirmasens. Sedež senior-oficirja majorja Čelebanovića pa je bil Wiesbaden.

Tov. Drago Podreka pravi o svojem delu kot repatriacijski oficir v Nemčiji naslednje:

»Situacija v Trstu, kakršna je bila v tem času, nas je pri delu ovirala. Ameriške vojne oblasti so nam delale težave, oziroma nam tedaj niso šle povsem na roko.³ Pričele so tolerirati dejavnost reakcionarnih agentov, četudi je bila Vojna misija DFJ uradni organ nove Jugoslavije in je imela pri zavezniških armadah svoje oficirje. Reakcija je hotela vojne ujetnike oddvojiti od naših razseljenih civilnih oseb. Ti agitatorji so jim obljubljali izboljšanje hrane, obleko in podobno. Posebno težko pa je bilo stanje Slovencev iz Primorske, interniranih v Nemčiji. Naše stališče je bilo, da posvečamo vso skrb tudi Slovincem Primorcem, ki so bili v taboriščih za italijanske vojne ujetnike in druge internirance.

Kmalu po intervencijah z našim oficirjem za repatriacijo Rakićem za naše Primorce, sem bil premeščen k 12. armijski grupi v Wiesbaden. Dne 1. julija 1945 sem bil dodeljen XX. korpusu, ki je bil sestavni

del III. armade v Regensburgu. Vključen sem bil v grupo DP-5 v Straubingu, ki je na tamkajšnjih terenih reševala repatriacijska vprašanja. Tako sem takrat odšel v gornjebavarske kraje Passau, Vils-hofen, Traubing, Fürst. W. Landshut, Kölheim, Regensburg, Weiden, Amberg in okolico. V teh krajih je bilo naše delo zelo uspešno. Povsod so bili naši ljudje zelo zavedni, dobri in navdušeni za novo Jugoslavijo. Vsi so silili domov. Z največjo naglico smo pričeli organizirati naše državljane v zbirnih središčih, da jim čimbolj olajšamo težko življenje. Organizirali smo njihove prevoze, onemogočali razdiralno delo naših nasprotnikov in širili propagando za našo novo domovino z brošurami in časopisjem. Tako je do oktobra 1945 v glavnem večina naših civilnih oseb in mnogo otrok že odšlo v domovino.

Ko sem začel opravljati posel zveznega oficirja za repatriacijo, nam je general Ivo Rukavina v Parizu povedal, da bomo našli v Nemčiji naše otroke, ki so jih nacisti ugrabili na našem ozemlju, in da moramo temu vprašanju posvetiti prav posebno pozornost.

Za te ugrabljene otroke sem prvič zvedel v Passau med delom za repatriacijo internirancev taborišča Ilz. Repatriiranci so nas obvestili, da je v bližini Passaua neki grad, v katerem so imeli Nemci taborišče za okoli 120 naših otrok.⁴

Ko sem se zanimal za to skupino naših otrok, sem zvedel, da je ta že pod pokroviteljstvom UNRRA. Vse njihove dokumente je UNRRA našla in ti otroci so se s prvim otroškim transportom vrnili v domovino.

V Münchnu je bil naš senior-oficir kapetan Radosavljević,⁵ z njim sva poizvedovala na bližnjih terenih za našimi otroki. Zvedela sva, da je UNRRA v neki vasi, kakih 15 km od Dachaua, organizirala otroški dom za tiste, ki so bili brez staršev. Med temi otroki raznih narodnosti je bilo tudi 10 naših otrok. Večinoma pa so bili to otroci iz Hrvatske in Bosne. Spisek teh naših otrok smo poslali naši vojni misiji v Berlin. To skupino otrok smo poslali v domovino v pozni pomladi l. 1946 preko zbirnega taborišča Mittelwald.

V istem taborišču so nam kasneje pokazali še neko mlado deklico, ostriženo kot deček, vendar zelo pogumno in odločno. Bila je, kolikor se spominjam, doma iz Slavonije. Repatriirana je bila jeseni l. 1946.⁶

V zvezi z repatriiranci iz Jugoslavije je posebno važna ugotovitev tov. Draga Podreke, da so zasledili v posebnem taborišču največ otrok iz Hrvatske in Bosne. S temi otroki, ki so bili deportirani iz drugih

pokrajin na jugu naše države, niso imeli naši otroci nikakih stikov, tudi zaslšanci o njih ne vedo ničesar.

Otroci, ki jih omenja tov. Drago Podreka, so bili gotovo izgnanci v tistih deportacijah, o katerih poroča vodja organizacije VOMI Werner Lorenz dne 27. januarja 1945 Himmlerju, da je akcija na jugovzhodu končana.⁷

O iskanju naših otrok po vsej Nemčiji poroča Drago Podreka še tole:

»UNRRA nas je informirala o zločinskem ravnanju nacionalsocialističnega režima z našimi otroki, vendar kakih posebnih uspehov nismo imeli. Spominjam se, da sem nekoč l. 1946 dobil ukaz, naj grem v Steinach pri Münchnu, kjer je bil urad organizacije Lebensborn. Tja sem se odpeljal s šoferjem Stankom Zlogarjem, vendar nisem našel ničesar. Meščani so mi pripovedovali, da so uslužbenci organizacije Lebensborn pred polomom sežgali skoraj vse dokumente, le nekaj malega so po njihovem odhodu našli Američani.

Vse te dokumente je prevzel oddelek UNRRA, ki je iskal razseljene otroke. Samo spomladi l. 1947 smo od zveznega senior-oficirja sprejeli spisek nekaterih naših otrok in tako odkrili nekaj sledov za njimi. Spominjam se Jožice in Franciške Zagožen ter Ivana Acmana. Sled za Jožico Zagožen je vodila iz Bavarske v provinco Baden, ki je bila pod francosko okupacijo. To zadevo smo odstopili kapetanu Jerebu, ki je bil v Baden-Badenu naš zvezni oficir.«

Kako je potekala repatriacija naših izseljenih ljudi, lahko izvemo iz nekaterih ohranjenih arhivov repatriacijskih baz Štaba za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev za Slovenijo.⁸

Nepopolno ohranjeni arhiv kaže veliko skrb in pomoč naših oblasti, ki so storile vse, kar je bilo v njihovi moči, da se olajša povratnikom njihovo težko stanje.

Za repatriacijo in vsestransko pomoč tem razseljenim osebam je bil med vladami Belgije, Francije, Luksemburga, Holandske, Norveške in Jugoslavije sprejet večstranski dogovor, ki ga je Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev za Slovenijo sporočil pod števil. 107 z dne 21. V. 1945 vsem oblastem, ki so reševale to vprašanje, in vsem repatriacijskim bazam. V njem je ob naštevanju 10 členov, kolikor jih ta večstranski dogovor vsebuje, popolnoma točno odrejen podrobni postopek z osebami, ki jih obsega pojem »izseljene osebe« (displaced person).

Vse zgoraj navedene države so se zedinile v soglasju s cilji dogovora z dne 9. XI. 1943, s katerim je bila ustanovljena UNRRA, in z resolucijo št. 10, ki jo je sprejel Svet administracije na svojem zasedanju v Atlantic City. Sklenile so, da bodo organizirale vrnitev izseljenih oseb, ki pripadajo Združenim narodom čim bolj hitro in učinkovito po dobro usklajenem načrtu.

S čl. 3. tega dogovora se vsaka dogovorjena stranka obvezuje, da čim prej prevzame odgovornost za administracijo na svojem teritoriju in tudi na katerem koli delu istega teritorija . . . , da vpliva po radiu in z vsemi drugimi sredstvi, da se izseljene osebe vzdrže poskusov, da bi se vrnile v svoje rodne kraje brez posredovanja oblasti . . . , da bo s temi osebami ravnala po načelu enakega postopka kakor z lastnimi državljani in da bo zagotovljena njihova pravilna in hitra repatriacija.

Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev za Slovenijo, ki je bil ob dneh nemške kapitulacije pri Glavnem štabu NOV in POS v Trstu, je dne 12. maja 1945 izdal vsem prizadetim odlok, ki sporoča med drugim: » . . . V bodočih dneh bo prispelo večje število izseljencev, vojnih ujetnikov, internirancev in drugih vojnih žrtev, ki so bile odpeljane na prisilno delo v Nemčijo. Tem žrtvam fašističnega nasilja so naše civilne oblasti ne glede na narodnost dolžne brez izjeme, v vsakem pogledu pomagati.«

Isti štab je izdal pod št. 81 z dne 21. V. 1945 odredbo, naj se pri vsaki komandi mesta organizira karantenska postaja. Isti dan je še v posebni okrožnici pod št. 101 objavil med drugim: » . . . V vseh mogočih krajih Evrope so raztreseni naši ljudje, ki se doslej še niso vrnili. Vrnitev teh ljudi je treba organizirati. Posledice neorganizirane vračanja so lahko za marsikoga usodne . . . Vsako takšno dejanje je lahko nevarno za posameznika in za skupnost. Pripetilo se je, da je človek, ki se je kar sam prebijal proti domu, izdihnil zaradi izčrpanosti na domačem pragu . . .«

V zvezi s temi okrožnicami Štaba za repatriacijo so se ustanovile posebne repatriacijske baze in karantenske postaje na Jesenicah, ki je bila najvažnejša obmejna postaja, v Kranju, Radovljici, Gozdu-Maruljku, na Bledu, v Kamniku, Škofji Loki, Domžalah, Kranjski gori, Tržiču, Preddevoru, Ljubljani, Mariboru, Slovenski Bistrici, Studencih pri Mariboru, Celju, Brežicah, Zagorju, Bukovju pri Dravogradu, Divači, Šempetru na Krasu in Kozini. Večino teh repatriacijskih baz so ustanovili že v drugi polovici maja in v začetku junija, pač po

dejanski potrebi. Baza Brežice je bila ustanovljena dne 10. 7. 1945 in je bilo v njej prostora za 2000 ljudi. Semkaj so prihajali ljudje, odpeljani iz brežiškega obsoteljskega izselitvenega pasu.

Gotovo je, da so obstajale manjše karantenske postaje vsaj začasno še v drugih krajih, posebno med junijem in avgustom 1945, ko je bil naval vračajočih se največji.

Sredi avgusta 1945 je Štab za repatriacijo že pričel ukinjati posamezne baze, ki niso več služile svojemu namenu. Tako so postale nepotrebne baze Bled, Škofja Loka, Studenci pri Mariboru in Slovenska Bistrica, na Primorskem pa Šempeter na Krasu in Kozina. Te baze so imele v prvih mesecih repatriacije prav važno vlogo. Med navodili bazam beremo: 1. Pred razmestitvijo v zbirne baze je treba opraviti depedikulacijo vseh repatriirancev, 2. po depedikulaciji izvesti zdravniški pregled, 3. hkrati z zdravniškim pregledom izvršiti registracijo repatriirancev.

V prvih mesecih po osvoboditvi pa so bile še težave s prehrano in primerno opremo baz, kar je bilo takrat življenjsko važno vprašanje.

Na razpolago so podatki o poteku najmnogičnejše repatriacije, ki je bila v času od maja do avgusta 1945. Prek Jesenic je med 5. junijem in 26. avgustom prišlo v domovino 43 transportov s skupnim številom 81.061 oseb. To so bili izseljenci, taboriščniki s svojimi otroki, vojni ujetniki in delavci, poslani na delo v Nemčijo. Pripadnike ostalih jugoslovanskih narodov so na Jesenicah ločili od Slovencev in jih poslali Štabu za repatriacijo v Zagreb, Slovence pa v zbirna središča oziroma v karanteno v enem izmed zgoraj naštetih krajev.

Četudi je bil glede repatriirancev med posameznimi zainteresiranimi državami sklenjen dogovor, je vendar precej internirancev potovalo iz taborišč v domovino kar na lastno odgovornost, posebno tisti, ki so bili internirani na Gradiščanskem, Gornjem Štajerskem in Koroškem. Niso bili redki primeri, ko so potovale domov manjše skupine internirancev in otrok celo iz Nemčije. Zato je nemogoče ugotoviti točno število povratnikov, razen tega pa je repatriacija trajala v glavnem do 1. 1947. Posamezniki pa so bili repatriirani celo še kasneje.

Večina naših otrok se je vrnila v času od junija do prve polovice septembra 1945, manjše skupine pa še v naslednjih letih.

Repatriacijska baza Kranj je sprejela v času od

14. VI. do 20. IX. 1945 2304 otroke

Repatriacijska baza Radovljica je sprejela v času

od 1. VII. do 10. IX. 1945 1566 otrok

Repatriacijska baza Kamnik je sprejela v času od 10. VII. do 20. VII. 1945	144 otrok
Repatriacijska baza Gozd-Martuljek je sprejela v času od 1. VI. do 20. VII. 1945	136 otrok

Skupno je bilo v navedenih mesecih repatriiranih 4150 otrok, ki so prišli v domovino preko Jesenic. Po seznamu repatriacijskih baz so bili to otroci do 16 let starosti. Starejše so komisije prištevale k odraslim. Tudi števila teh otrok ni bilo mogoče ugotoviti, kakor tudi ne števila otrok, ki so se vrnili v domovino sami ali s svojimi starši mimo repatriacijskih baz. Mislim, da lahko računamo s približnim številom nad 10.000 otrok, ki so preživljali svojo mladost po raznih nemških taboriščih sami brez staršev ali pa skupaj z njimi, če prištejemo tudi otroke, ob vrnitvi nad 16 let stare.

H gornjemu številu otrok moramo šteti tudi otroke družin, ki so jih selili iz obsoteljskega pasu in Posavja. Te otroke moramo šteti k ostalim deportiranim otrokom tudi zaradi tega, ker je organizacija VOMI (organizacija etničnih Nemcev) imela pod upravo in nadzorstvom tudi ta taborišča.

Število otrok, ki ga je ugotovila Komisija za ugotavljanje vojnih zločinov v Sloveniji, je odločno premajhno.⁹ Ta razlika je morala nastati le tako, da ljudje niso prijavljali dejanskega stanja. Le število otrok, ki so umrli v taboriščih, bi ustrezalo dejanskemu stanju.

Po seznamih Komisije bi naj bilo odpeljanih v internacijo samo 1270 otrok in to iz Spodnje Štajerske 747, iz Gorenjske 288, Dolenjske s Krškimi in Notranjske 235 otrok.

Po podatkih komisije je umrlo v taboriščih 512 otrok in to iz Spodnje Štajerske s Prekmurjem 267, iz Gorenjske 43 in iz Dolenjske s Krškimi 203 otroci. Po teh seznamih bi umrlo v taborišču skoraj polovico otrok.

Nemci so izselili iz državno-političnih razlogov iz obsoteljskega pasu in Posavja nad 36.000 ljudi. V tem številu so zapopadeni tudi otroci. Če vzamemo najnižje možno število teh izseljenih otrok, je njihovo število vsaj 7.000. Iz teh predelov je bilo izseljenih največ kmečkih družin, ki so bile bogate po številu otrok.

Gotovo je tudi, da se je v taboriščih, kjer so živeli ti družinski člani skupaj, rodilo še nekaj otrok in je to število še naraslo.

Število 1270 otrok, ki jih navaja Komisija za ugotavljanje vojnih zločinov, bi se nekako ujemalo s številom otrok partizanskih družin in družin ustreljenih talcev.

Ugotoviti točno število vseh teh otrok je danes nemogoče. Saj niti približno ne poznamo števila repatriiranih otrok, ki so se vrnili s svojimi družinami iz vzhodne cone preko Bele cerkve l. 1945 in 1946. To pa so bili naši ljudje iz obsoteljskega pasu in Posavja.

Ohranil se je arhiv repatriacijske baze v Celju, ki so jo ustanovili 25. V. 1945. Prvotno je bila za repatriirance določena vojašnica poleg celjskega Narodnega doma. Dne 8. VI. 1945 je bil za bazo odrejen bivši Slomškov dom v Vodnikovi ulici, ki je imel kapaciteto 600 do 700 ljudi. Za sprejem onemoglih in starejših oseb je bil pripravljen grad Žovnek pri Vranskem in Novi kloster pri Žalcu.

Za repatriirane otroke je socialni odsek okrožnega ljudskega odbora OF v Celju priskrbel domova v bivši Deutschei vili na Jožefovem hribu in v bivšem kapucinskem samostanu, kasneje pa je bil urejen dom za to deco v Gaberju in deloma v gostilni Petriček na Liscah.

Celjska baza je imela okrepčevalnici v Zidanem mostu in na celjski železniški postaji.

Baza v Celju je sprejela nekaj repatriirancev še v maju 1945. V času od 20. VI. do 12. X. 1945 pa je sprejela 2783 oseb, med njimi je bilo 668 otrok. Največji transport otrok je dospel v Celje 21. julija 1945 iz taborišča Saldenburg. V tem transportu je bilo 90 otrok, povečini brez staršev, ki so bili ustreljeni kot talci ali pa so umrli v taboriščih, največ v Auschwitzu.

Nekateri teh repatriirancev — posebno otroci — so prišli že iz karantene v Gozd-Martuljku ali iz drugih baz na Gorenjskem.

Nekaj otrok iz Savinjske doline in drugih delov celjskega okraja pa v Celju sploh ni bilo registriranih, ker so jih že iz baze na Gorenjskem odpustili domov.

V celjsko bazo so se stekali transporti iz Waldseeja, Blöndrieda, Reute, Geisinga, Freiberga, Rodewischa in Reichenaua.

Otroški transporti, ki so prihajali na Jesenice in bili nato poslani v druge zbirne baze, pa so prihajali iz že znanih otroških taborišč in tistih taborišč, v katerih so bili skupaj z drugimi člani svojih družin.

Gornji številčni podatki veljajo v glavnem za izseljence, ki so se vračali domov iz Nemčije. Velike večine drugih, ki so se vračali iz južnih pokrajin, pa v teh bazah niso registrirali. Registracija teh je deloma razvidna iz arhiva baze v Celju.

Po previdnih, toda ne preverjenih cenitvah je bilo naših ljudi v Nemčiji okoli 100.000. Na Jesenicah je do 26. avgusta 1945 bilo

registriranih 81.061 repatriirancev, manjkajo pa sezname baz za vzhodno Štajersko in pa podatki o vrnitvi naših ljudi iz vzhodne cone, ki so potovali v domovino preko drugih vzhodnih postaj. Mnogi pa so prekoračili mejo kar sami v manjših skupinah.

Repatriacija naših ljudi iz Nemčije in drugih evropskih držav se je nadaljevala prav do l. 1948. Junija 1948 so naši repatriacijski oficirji, ki so sodelovali z zavezniki na ozemlju okupirane Nemčije, dobili odpustnice. Tako je v glavnem prenehala tovrstna dejavnost na ozemlju okupirane Nemčije. Vse te posle so nato prevzeli konzulati.

Po podatkih, ki jih je dal na razpolago oficir za repatriacijo Drago Podreka, je bilo preseljenih iz Bavarske v l. 1946 še okoli 1000 ljudi, v l. 1947 pa okoli 880. Ti so šli v glavnem preko taborišča v Deggen-dorfu. Vse to so le približni podatki za njegov sektor, drugi podatki pa niso znani.

V sovjetski coni se je repatriacija naših ljudi nadaljevala vse do poletja 1949, ko je naša Vojna misija v Pankowu v Demokratični republiki Nemčiji nehala delati.

Vojno misijo v Berlinu je kasneje vodil general Jaka Avšič, za njim pa Vjekoslav Holjevac. Zadnji komandant Vojne misije je bil general Rado Pehaček.

*

Zanimive so izjave repatriiranih otrok o zadnjih mesecih, ki so jih preživel v Nemčiji.

Tov. Berto Skok, dipl. ekonomist, pripoveduje:

»Bayreuth, kamor sva bila s tov. Hlačarjem poslana iz našega taborišča Selingenporten na delo v dva hotela, je bil po Novem letu 1945 izpostavljen stalnim letalskim napadom. V tem času sva vzpostavila zvezo s skupino Primorcev, ki so jih pripeljali iz tržaških zaporov v Nemčijo. Njihovo taborišče se je imenovalo Rosenau.

Ko so zavezniki prodrli do mesta, so zahtevali njihovo predajo. Vodilni esesovski funkcionarji so se temu uprli; sledilo je strašno bombardiranje mesta. Vsi smo se pri bombardiranju poskrili v zaklonišča. Naše zaklonišče je zadela bomba in nas je zasulo. S Hlačarjem sva se kmalu rešila in sva z drugimi taboriščniki vred pobegnila v gozd. Tam so se nam priključila tudi primorska dekleta iz taborišča Rosenau, bilo jih je 18. Od 5. do 14. aprila smo se skoraj brez vsake hrane potikali po gozdu. Zvečer 14. aprila smo se vrnili v mesto, ki so ga medtem že zasedli Amerikanci.

vojni ujetniki in ob koncu tudi vojni ujetniki-partizani. Tukaj smo našo organizacijo še izpopolnili. Odbor OF se je redno sestajal. Vzpostavili smo takoj zvezo s taborišči Baumgarten in Tann.

V taborišču smo imeli svoj pevski krožek. Jaz sem bil določen za propagando. Vsako noč smo poslušali posebno propagandno oddajo Radia Beograd in jo naslednji dan prebrali vsem taboriščnikom. Med nami in vojnimi ujetniki se je širila močna propaganda proti vrnitvi v domovino. Mi smo nosili titovke, dekleta pa rdeče rute, naši nasprotniki, tako imenovana kraljevska vojska (bilo jih je nekaj sto),

Odpustnica Berta
Skoka iz repatriacijske
baze Gozd Martuljk

ŠTAB ZA REPATRIACIJO
VOJNIH UJETNIKOV IN INTERNIH
11. 7. 1945
LIBUŠANA

Velja za brezplačno vožnjo z določeno
lijem (U. S. št. 3367-43) od postaje
Gozd Martuljk
do postaje Taborišče pri Petru
za 15 dni od dneva izdaje.

Objava

Za tovariša *Škoka Berta*, leta 1945.

roj. v *Gozd*, kraj *Gozd*, leta 1924.

ki se vrača iz *Gozd Martuljk*, kraj *Gozd*, leta 1945.

Iz taborišča v *Gozd Martuljk*, kraj *Gozd*, leta 1945.

okraj *Gozd*, na 30. dnevni dopust.

Po prihodu v določen kraj se je javiti Kraljevemu narodnemu odboru, po preteku dopusta pa svoji pristojni rojaki komandi področja.

Častniki se javijo štabi za repatriacijo.

Smrt izljuden narodni

vojni ujetnik

Nabavnik štaka.

Golec

pa so uganjali propagando za kralja. Mi smo na pročelje pred vojašnico obesili veliko sliko Tita, oni pa Petra na konju.

Naša skupina je odšla s prvim transportom v začetku julija 1945. Zbrali so nas na železniški postaji Platling. Tja so nas pripeljali s kamioni. Bilo nas je okoli 600. S postaje Platling je vozil naš transport do Celovca 4 dni. Tam smo morali presesti na naš vlak, ki nas je že pričakoval. Takrat smo se srečavali tudi s prvimi partizani. Dne 9. julija smo dospeli na Jesenice. Domovina nas je sprejela z odprtimi rokami, z godbo in pozdravnimi govori.

Po sprejemu so nas poslali v Gozd-Martuljek, kjer so zbrali naše osebne podatke in nas zdravniško pregledali. Po štirih dneh smo dobili objave in odšli vsak na svoj dom.

V Šmartnem ob Paki so pristopili k meni partizani in mi postregli s prvimi breskvami. Vsa domača vas me je pričakala kot prvega taboriščnika, ki se je vrnil.«

Profesor Slavko Marolt, doma iz Velenja, je opisal zadnje dneve v taborišču in vrnitev v domovino takole:

»Okoli 9. ure zjutraj se je pripeljal na naše dvorišče odprt osebni avtomobil. Esesovci so na njem imeli težko strojnico. Po kratkem postanku se je odpeljal z njimi tudi komandant našega taborišča Altena. Ostali smo sami. Okrog 13. ure smo zaslišali s ceste močan kovinski ropot. Nekaj naših taboriščnikov je pohitelo k cesti. In že smo slišali njihov krik: »Američani!« Kmalu so prišli v naše taborišče.

ALLIED EXPEDITIONARY FORCE
D. P. INDEX CARD

N. 015097

Marolt Olga

1. _____
(Registration number)

2. _____
(Family name) _____
(Other given names)

3. *NO Marolt Olga*
(Signature of holder)

*Transportna legitima-
cija otroka Marije
Marolt iz Velenja*

Vsi so bili mladi, utrujeni in prašni. Nekaj časa so nas nezaupno gledali, a našel se je med njimi vojak, ki je znal češko. Hitro smo mu pojasnili, kdo da smo. Američani so nam dali cigaret in prepečenca. Mnogi med nami so od sreče jokali, drugi so božali tanke. Nekateri so vpili, hoteli so v trenutku izkričati vso bolečino, ki je v letih gorja morala molčati.

Čez dan ali dva sem se kot vodja taborišča javil amerškemu komandantu. Ko sva se končno sporazumela, je izdal povelje, da se nam naj izda hrana. Kmalu je k nam pripeljal vojaški kamion, poln vreč in zabojev s hrano.

V taborišču Ilsenburgu smo ostali še okrog dva meseca. Ob dobri hrani smo se vsi okrepili. Nato so Američane zamenjali Angleži. Marsikaj se je spremenilo, tudi hrane smo dobivali manj. Ljudje v taborišču so postajali nestrpni, hoteli so odpotovati domov kar na svojo roko.

Interniranci in ujetniki smo imeli tudi svoj odbor, ki je posredoval oblastem naše zahteve. Nekega dne sta se oglasila pri nas dva člana Vojne misije. Bila sta presenečena nad urejenostjo našega taborišča in življenja v njem. Že pri vhodu jih je pozdravila naša zastava. Sporočili so nam, naj se pričnemo pripravljati na odhod v domovino.

Nekako v začetku julija 1945 je prispel kurir angleškega komandanta in mi izročil nalog, naj se pripravimo za transport v Jugoslavijo.



Naši repatriirani otroci na železniški postaji v Augsburgu pred odhodom v domovino

Že nekaj dni prej so se v mestu širile govorice, da bodo odšli tudi Angleži in da bodo prevzeli to ozemlje Rusi. To se je tudi zgodilo, ravno na dan našega odhoda iz Ilsenburga. Mejo med okupacijskima conama so potegnili med Ilsenburgom in Goslarjem, kjer še danes poteka meja med Zahodno in Vzhodno Nemčijo.

Ves dan smo se pripravljali na odhod. Priredili smo poslovilno večerjo, na kateri so bile ob solzah izrečene številne zdravice. Naslednje dopoldne so nas kamioni odpeljali v Halberstadt. Na dvorišču vojašnice, kamor so nas privedli, je bilo več tisoč ljudi različnih narodnosti, ki so jih sproti s kamioni odvažali proti zahodu. Pozno popoldne smo prišli tudi mi na vrsto, a kamionov je bilo premalo za vse. Ob

štirih popoldne je Rdeča armada pričela zasedati mesto. Naši kamioni so krenili, 20 ali 30 naših ljudi pa je ostalo v Halberstadtu. Vrnili so se iz sovjetske cone kasneje.

Okrog polnoči smo prispeli v Osnabrück, nedaleč od Nizozemske. Nekaj dni smo preživeli v vojašnici. Nato nam je angleško vojaško oblastvo dodelilo celo ulico enonadstropnih vil. Angleži so nam dajali samo suho hrano. Povezali smo se z upravo taborišča Stalag 17, kjer so v ujetništvu prebivali oficirji stare jugoslovanske vojske. Med



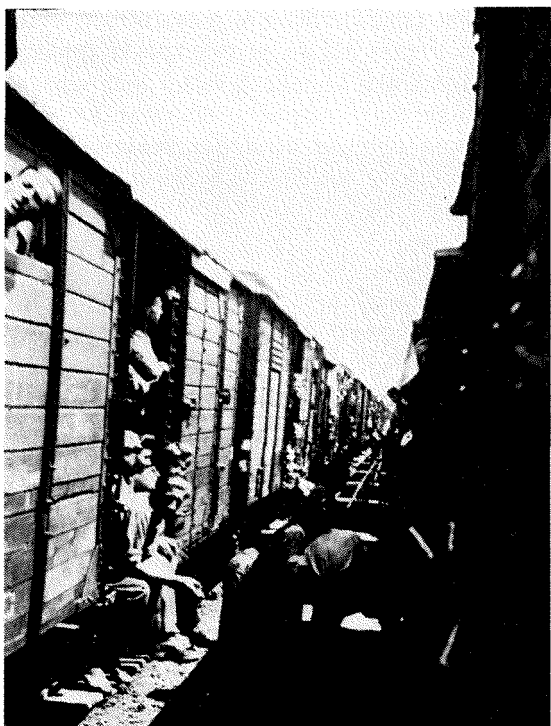
Otroci se vračajo domov iz otroškega taborišča Coburg

njimi je bilo več komunistov in napredno orientiranih oficirjev. Imeli so svojo kuhinjo in so prejeli oficirske obroke hrane. Šli so nam na roko, tako da so nam redno pošiljali toplo kosilo in večerjo.

V Osnabrücku smo čakali na naš transport skoraj tri tedne. Najprej so odpotovali domov oficirji iz Stalaga 17. Neznatno število se jih ni hotelo vrniti. Niso se strinjali z našo novo ureditvijo, raje so ostali v Nemčiji. Dan po odhodu ujetnikov smo tudi mi dobili posebne transportne karte.

Končno so nas naložili v živinske vagone, v vsakega po 15 ljudi, mešano moške, ženske in otroke. Tla vagonov smo prekrili s slamo. Vlak brez voznega reda se je premaknil. Vozili smo se skoraj ves teden. Na pot smo dobili samo suho hrano. Že po dveh dneh smo si zelo želeli tople hrane. Ob postankih sredi proge so zagoreli številni ognji, vsi smo kuhali. Ko se je vlak premaknil, smo na pol skuhanu jed prenesli v vagon in čakali spet ugodne priložnosti za kuhanje.

Nekje sredi poti je pričelo deževati. Strehe mnogih vagonov so puščale. Na neki postaji so nekateri izmed nas hoteli popraviti strehe. Tokrat smo imeli električno lokomotivo. Eden je bil že na strehi, nenadoma smo zaslišali krik. Padel je. Priskočili smo k njemu, a



*Transport naših otrok v
Passauu na poti v
domovino*

zaman, bil je že mrtev. Ubil ga je električni tok železniškega daljnovo-
voda. Pokopali smo ga ob progi. Bil je mlad, lep fant. Nekdo ga je
zaman pričakoval doma . . .

Naš transport so nastanili v repatriacijski bazi v Radovljici. Po
treh dneh smo prejeli potrebne dokumente in odšli na svoje domove.«

Dekle Marija Radšel iz Pameč pri Slovenjem Gradcu pripoveduje,
kako se je prebijala proti domu z materjo in sestro iz vasi Olbendorf
na Gradiščanskem (Burgenland):

»Tako smo dočakale čas, ko se je pričela rušiti Hitlerjeva Nemčija.
V kraje, kjer smo bile internirane me, so prodirali Rusi. Z drugim

prebivalstvom smo bežale tudi me. Potovale smo peš proti Avstriji, preko dela Madžarske proti Sloveniji. Na meji nas je dohitel neki avtomobil, okrašen s slovensko zastavo. Ustavile smo ga. V njem so bili partizani. Povedale smo jim našo zgodbo. Takoj so poskrbeli za nas. Dobile smo mleka in kruha. Nas in še druge so morali nato kmetje na ukaz partizanov prevažati od vasi do vasi. Od dolge, naporene poti smo bili že popolnoma izčrpani. Po nekaj dnevih vožnje smo prispeli do Murske Sobote, kjer smo se ustavili, kajti nemška fronta tukaj še ni razpadla. Stanovali smo v neki prazni nemški hiši. Hrano smo dobivali v vojaški kuhinji. Tukaj nas je bilo dosti. Ker vojaška hrana otrokom, nekateri so bili stari komaj 3 leta, ni prijala, smo prejeli nakaznice za hrano in si sami kuhali.

Po kapitulaciji Nemčije smo nadaljevali pot proti domu. Pešačili smo do Mure. Ker so bile ceste minirane, so nas vodili domačini, ki so poznali proste poti. Most čez Muro je bil porušen in smo se čez reko prepeljali s čolnom. V Radencih smo noč prespali pri nekem kmetu. Spet smo nadaljevali pot z vozovi od vasi do vasi. Pri Lenartu v Slovenskih goricah nas je naložil na avtomobil neki šofer, ki je vozil mleko v Maribor. Naslednji dan smo z vlakom nadaljevali pot proti domu. V Vuhredu v Dravski dolini smo se ustavili, ker so se med Vuzenico in Dravogradom še zmeraj bojevali partizani z ustaši. Od tod smo peš nadaljevali pot v Pameče. Vsi srečni smo se sešli z očetom doma na požganem domu, ki smo ga pričeli takoj obnavljati.«

Rozika Goličnik iz Šmihela nad Mozirjem je bila v taborišču Saldenburg najstarejša in je ob osvoboditvi štela 21 let.

Življenje ob prihodu zaveznikov in odhod največjega transporta, v katerem so bili otroci brez staršev, v domovino, opisuje takole:

»28. aprila 1945 so ameriške čete prodrle v Saldenburg. Nemci so nam na begu pobrali vso hrano, posebno moko in krompir. Tako smo pričakali zaveznike vsi sestradani. Taboriščni vodja Max Schafner je ostal še nekaj dni pri nas. Z nami je ravnal zelo grdo. Ni bilo otroka, ki bi ga ne bil prej tepel. Slavo Gašperšič je nekoč tako tolkel po glavi s čevljem, ki ga je raztrgala, da se ji to še sedaj pozna. Ob koncu je izjavil, da nam bo vsem dal odpustnice in lahko gremo, kamor hočemo. Mi otroci pa nismo hoteli nikamor, ostali smo v gradu. Sami smo ustanovili svoj odbor, v katerem smo bili Vinko Haložan, Zefka Goličnik, Marija Hrovatin, Micka Homan in jaz. Ta odbor je skrbel za red, snago in prehrano.

Ko so zavezniki prevzeli taborišče, je bilo pomanjkanja konec. Vsak dan so nam s kamionom dovažali hrano. K nam je tudi stalno prihajal oficir naše Vojne misije.

Zavezniki so po Schafnerjevem begu namestili novega vodjo. Bil je Nemec antifašist. Z nami je bil izredno dober ter nam je vedno in povsod pomagal.

V Saldenburgu smo ostali do 16. julija. Tega dne so nas Američani naložili na tri velike kamione, ki smo jih okrasili z našimi zastavami



Transport naših otrok na Jesenicah ob vrnitvi v domovino leta 1945

in zelenjem, in nas odpeljali v Passau. Tam smo prenočili v lesenih barakah. Ves čas poti in tudi v Passauu smo prepevali naše narodne pesmi.

Naslednji dan popoldne so nas naložili na tri tovarne vagone, ki smo jih zopet lepo okrasili. Opolnoči smo pripotovali v München.

Vse tri dni vožnje smo samo enkrat prejeli toplo hrano. V Podrožci smo iz okrašenih vagonov morali presesti v naše jugoslovanske, ki jih nismo mogli okrasiti, ker smo imeli premalo časa.

Na Jesenice smo se pripeljali že v mraku. Bili smo zelo lepo sprejeti pri ponosnem slavlolu z veliko Titovo sliko in napisom: »Prvi pozdrav domovini . . .« Ob sprejemu smo zapeli nekaj slovenskih

pesmi. Množica ljudi, ki so se jim bleščale solze v očeh, nas je z nepopisnim veseljem pozdravila.

Prenočevali smo v vagonih. Hoteli so nas poslati v repatriacijsko bazo v Gozd-Martuljek ali na Bled, vendar smo oblasti preprosili, da smo se odpeljali naprej v Celje. Transportno listo in potna dovoljenja sem imela jaz. Vse sem oddala v Celju.



Prihod naših otrok na Jesenice

Drugo jutro smo krenili proti domu. V Zidanem mostu smo čakali na zvezo do večera. Mali otroci so bili od dolge vožnje in neurejene prehrane silno utrujeni, neprestano so jokali.

Zvečer smo se odpeljali v Celje. Napotili so nas v bivši Slomškov dom v Vodnikovi ulici. Naslednje jutro je bil zdravniški pregled. Zdravnik mi je izjavil, da še ni bilo tako snažnih repatriirancev, kakor smo bili mi otroci.

Nekaj starejših, tako tudi jaz, je odšlo takoj domov, da vidijo, kako je tam. Druge otroke so preselili v gostilno Petriček v Liscah, ki je bila urejena za repatriirance, deloma pa so odšli v Žalec. V obe bazi so prihajali sorodniki — saj staršev nismo imeli več — da so nas odpeljali na svoje domove.«

Francoska vojska je 25. aprila 1945 zasedla južni del nemške dežele Württemberg (severno od Bodenskega jezera). Tedaj so bili

osvobojeni naši izseljenci v taboriščih Sissen pri Salgauu, Althausen, Ridlingen, Hochentingen in Salgau. V teh taboriščih je bilo največ deportirancev iz Posavja (brežiški izselitveni pas) in nekaj tudi iz drugih krajev okupirane Spodnje Štajerske.

Vsa ta taborišča je po osvoboditvi upravljal Centralni odbor jugoslovanskih taborišč v Južnem Württembergu s sedežem v Ravensburgu s predsednikom Banom in tajnikom Cesarjem. Za tolmača pri francoskih oblastvih je bil profesor Filip Gašperin.



Repatriacijska baza v Gozd Martuljku

V okrajnem mestu Salgauu je bil tudi sedež jugoslovanskega komiteja oziroma odbora, ki sta ga vodila predsednik Miha Glogovšek in tajnik, deportirani učitelj Alfonz Kopriva. Ta odbor je bil potrjen z dopisom zveznega oficirja naše Vojne misije tov. Save Perića.

Na skrbi je imel 448 naših ljudi, med njimi 25 vojnih ujetnikov.

V samem taborišču Siessenu je bilo 84 moških in 74 žensk, skupaj 158 Slovencev, od teh je bilo 7 otrok v starosti od 1 do 10 mesecev, 10 otrok do 3 let, 15 otrok do 8 let in 22 otrok do 14 let. Šoloobveznih otrok je bilo 36. Za te otroke sta takoj po osvoboditvi organizirala pouk tajnik jugoslovanskega komiteja in učitelj Alfonz Kopriva ter njegova žena učiteljica Franja.

Ob tej edinstveni šoli naših deportirancev v Nemčiji pripoveduje njen ustanovitelj učitelj Alfonz Kopriva iz Maribora:

»V Siessenu, kjer je bilo naše taborišče, je bilo 36 otrok vsa štiri leta brez vsake šole. Šolski upravitelj Franz Geschier iz Salgaua, ki je bil antinacistično usmerjen, mi je povedal, da je vpisal vse taboriške otroke v šolo. Toda zagrizeni šolski svetnik nadzornik Biber iz Ravensburga je zahteval, naj vpise takoj črta, češ da hlapci zmagovitega naroda ne potrebujejo izobrazbe.



Celjska repatriacijska baza v sedanjem Kajuhovem domu

Takoj po prihodu v taborišče junija 1945, ko so se razmere nekoliko normalizirale, sva z ženo organizirala pouk na zaprtem hodniku enega izmed traktov taborišča, kjer so prebivale slovenske družine. Prvi oddelek, katerega so obiskovali novinci in tisti otroci, ki so bili popolnoma nepismeni, je poučevala moja žena. V ta oddelek je hodilo 8 dečkov in 7 deklic, skupaj 15 otrok. Seveda je bil pouk zelo primitiven, saj je le eden izmed učencev imel s seboj Vidrovo »Moje prvo berilo«. Jugoslovanski odbor v Salgauu je pre-skrbel naši šoli zvezke, da so otroci vanje tiskali slovensko abecedo, pisali račune in risali. Drugi oddelek s 4 dečki in 9 deklicami, skupaj 13 otrok, sem poučeval jaz. Za branje smo uporabljali »Vestnike«, ki

jih je COJT v Ravensburgu tedensko pošiljal po svojem kurirju, pa tudi žepno izdajo Prešernovih poezij, ki sem jih 1. 1941 našel med smetmi v Aškerčevi ulici 5 v Mariboru, kamor so me iz ječe gonili na delo. Eden izmed pregnancev mi je posodil Finžgarjev roman »Pod svobodnim soncem«.

V šoli smo se največ pogovarjali o domovini, njenih lepotah in zgodovini, o narodnoosvobodilni borbi, o kateri so le malo slišali, saj so bili pod strogim nadzorstvom taboriških vodij.



Naši otroci v repatriacijski bazi v Celju

V obeh oddelkih smo mnogo peli, seveda največ domoljubne in narodne pesmi. Ob lepem vremenu smo pouk prenesli v prirodo, kjer je mladina telovadila in se igrala. Nekaj otrok je precej gladko slovensko bralo, ker so jih starši, posebno matere, skrivaj učile brati iz slovenskih molitvenikov.

Vsi ti otroci, ki so hodili v slovensko šolo skoraj 3 mesece, so prejeli v nedeljo 26. avgusta popoldne po pouku posebna spričevala, ki jih je izdal centralni odbor jugoslovanskih taborišč za Južni Württemberg v Ravensburgu, datirana z dnem 27. avgusta 1945 in s podpisi učiteljev posameznih oddelkov ter predsednika COJT v Južnem Württembergu tov. Bana in tajnika tov. J. Cesarja, ki potrjujeta, da se je pouk v resnici vršil.¹⁰

V sredo, 29. avgusta, okoli 17. ure smo s kamioni odpotovali iz Siessena proti Biberachu, kjer smo v taboriščni pisarni vso noč pripravljali sezname za transport v domovino. Odrinili smo v petek, dne 31. avgusta. Transport je štel 48 vagonov, v katerih je bilo 511 ljudi, in sicer 200 moških, 284 žena in deklet, 120 otrok ter 27 vojnih ujetnikov, ki so se vračali v domovino in prevzeli vlogo straže. Ob 8. uri naslednjega dne smo se pripeljali iz Podrožčice na Jesenice, nato pa v Kranj do repatriacijske baze. Od tam smo se 4. septembra



Repatriacijska baza v Ljubljani: Delitev hrane

ponoči odpravili na svoje domove. Začelo se je novo življenje, vse kar je bilo za nami, pa se je zdelo kakor strašne sanje, iz katerih nas je vzdramilo delo za obnovo porušene osvobojene domovine.«

Naš slovenski človek je bil odtrgan od svoje zemlje in kakor živina v tovornih vagonih odgnan tja daleč v tujo zemljo, da bi jo pojl kot suženj s svojim znojem in tam pozabil svojo materino govorico. Toda skozi vse trpljenje je ostal zvest sebi, svojemu ljudstvu in domovini. Nikdar ne bo pozabil po vsej Nemčiji raztresenih grobov naših izgnancev in ne pepela naših mučnikov po taboriščih smrti. V življenju in smrti jih je grel spomin na ljubljeno domovino, zemljo prednikov,

z ljudmi vred globoko ponižano v teh težkih, usodnih letih, vendar junaško se borečo za svobodo.

Tudi med našimi otroki v otroških taboriščih je slovenska beseda živela in je v spomin na tiste bridke dni celo zapisana v spominskih albumih, z rokami bednih otrok.

Najtoplejše ljubezen je izpričala 70 let stara mamica Jera Juričko, doma nekje blizu Podčetrtna na Kozjanskem. V taborišču Siessen ji



Repatriacijska baza v Mariboru

je neki agitator-izdajalec odsvetoval vrnitev v našo novo Jugoslavijo, češ da tam vsakogar ubijejo, kdor je bil v Nemčiji. Odvrnila mu je tako, da se je iz sramu kar izgubil med množico: »Čeprav me ubijejo, da bom le umrla na domači zemlji, izdajalka pa ne bom!«

OPOMBE

¹ Nekateri naši ljudje so ostali v taborišču Auschwitz do osvoboditve. Med njimi je bila tudi tov. Marica Rode s hčerko, doma iz Celja.

² Zapiske partijske celice je izročil tov. Berto Skok. Hrani jih arhiv muzeja revolucije Celje.

³ Glej knjigo: Svesnji riziko, ki jo je napisal general Mark Clark. Založba »NIP«, str. 438—441.

⁴ To je bilo otroško taborišče Saldenburg.

⁵ Tovariš Radosavljevič, p. pukovnik, Vojni muzej Beograd.

⁶ Tovariš Drago Podreka, Ljubljana, Mencingerjeva 19.

⁷ VIII. proces pred ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu — akt v Rijksinstituut voor Oologsdokumentatie Amsterdam-C.

⁸ Podatki o repatriaciji naših ljudi in otrok so v arhivu IZDG na Slovenskem v Ljubljani.

⁹ Podatki Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, zbrani v muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani.

O žrtvah naših ljudi na okupiranem Spodnjem Štajerskem imamo ohranjene podatke, ki jih je 9. oktobra 1945 objavila podružnica za ugotovitev zločinov proti okupatorju in njihovim pomagačem v Mariboru.

V statističnih podatkih navaja:

uboji in pokoli — sistematični teror	21.312
ubitih talcev 1575, pravo število	1.590
mučenih civilistov	18.118
posilstev	81
prisilno preseljenih v tujino	72.833
interniranih v nečloveških okoliščinah	15.628
na prisilnem delu za okupatorjeve vojaške namene	37.614

Nezakonito prisvajanje suverenih pravic v času vojne okupacije v primeru:

a. kategorizacija brezpravnih »zaščitencev« (Schutzangehörige)	82.365
b. prisilnega novačenja v nemško redno vojsko	12.494
c. prisilnega novačenja v vermane	15.600
poskusov raznarodovanja	498.059
ropov	75.734
zaplemb imovine	85.712
kolektivnih kazni	25.843
namernih pustošenj in rušenj osebne imovine	21.166
namernih rušenj verskih, dobrodelnih, prosvetnih in zgodovinskih zgradb in spomenikov	185
primerov krutega ravnanja z ranjenci in ujetniki, umorov ranjencev in vojnih ujetnikov	3.006

Število žrtev bi še bistveno naraslo s popolnim seznamom po Nemcih okupirane Slovenije.

Podatki; Ivo Pirkovič: Noč in megla — TT z dne 25. julija 1961, štev. 30.

¹⁰ Original spričevala v muzeju revolucije Celje.

IVAN SE JE VRNIL DOMOV

Šaleška dolina je znana že izpred druge svetovne vojne po svoji revolucionarnosti in delavski zavesti. Tu so imeli ilegalci-komunisti varna pribežališča. V hiši Alojza in Marije Stropnik v Lokovici pri Šoštanju je bil od marca do maja 1930 ilegalni sedež biroja centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije. Vkljub aretacijam komunistov in njihovih simpatizerjev se je progresivno gibanje širilo po vsej dolini.

Eden najzavednejših simpatizerjev in kasnejši član partije je bil tudi čevljarski pomočnik Ivan Pirečnik v Šoštanju. Bil je povezan z Božom Mravljakom, Bibo Röckom in drugimi. Ob stavki v šoštanjski tovarni usnja l. 1935 je bil Pirečnik eden od organizatorjev stavke. »Rdeča pomoč« je imela v Ivanu Pirečniku enega najagilnejših članov. V stari Jugoslaviji ga je režim preganjal. L. 1940 je bil z drugimi komunisti interniran v taborišču Ivanjici.

V narodnoosvobodilnem gibanju je sodeloval že od začetka. Pri prvem partizanskem napadu Štajerskega bataljona na Šoštanj dne 8. oktobra 1941 je aktivno sodeloval. Kmalu nato je bil izdan, 5. novembra 1941 so ga aretirali in odpeljali v celjski Stari pisker, kmalu nato pa v mariborske sodne zapore, kjer je bil 27. decembra 1941 ustreljen kot talec.

V prvi akciji partizanskih družin in družin ustreljenih talcev prve dni avgusta 1942 sta bila med drugimi aretirana in odgnana v vlovitveno taborišče okoliške šole v Celju tudi žena čevljarja Ivana Pirečnika, Pavla Pirečnik, rojena 1910 in njen sin Ivan, rojen l. 1941. Mati ima v seznamu aretiranih oseb številko 699, sin Ivan pa številko 700. Kakor vse druge otroke, so tudi malega Ivana ločili od matere, ki so jo odpeljali v taborišče Birkenau, podružnico Auschwitza, odkoder se je kot ena redkih mater po kapitulaciji rajha srečno vrnila v domovino.

Sin Ivan pa je potoval v košarici z drugimi otroki naprej v zbirno taborišče Frohnleiten pri Gradcu, nato pa ga je sprejela organizacija Lebensborn v svoje zavetišče.

Ko se je mati Pavla vrnila iz taborišča, je bila njena prva skrb, da najde svojega otroka. To se ji je končno tudi posrečilo s pomočjo organizacije Rdečega križa. Malega Ivana je vzela družina Siersch iz Vollmarshausena pri Kastlu. Do otroka je bilo zelo težko priti, ker se je družina Siersch, ko so začeli iskati otroka, preselila in je nazadnje stanovala v Krumpacku, Hinter der Heffen. Njegovi redniki so storili vse, da bi otrok ne izvedel resnice o svojem poreklu.

Novinar dnevnika »Politika« iz Beograda tov. S. Glumac je odpo-toval v Nemčijo in poiskal družino Siersch. Končno se mu je posrečilo, da je dobil zvezo z Josephino Siersch, šiviljo, ki mu je povedala, da je njen mož Gustav Siersch, tedaj vojak SS-oddelkov, dobil malega Ivana v neki sirotišnici, ki je bila pod upravo SS- čet (to je bil dom organi-zacije Lebensborna, glej poglavje: Himmler in njegovi uradi, op. pisca). Trdila je, da so možu dejali v tem zavetišču, da je mali Johann sin nekega »volksdeutscherja«, ki je padel v boju s partizani. Šele po tem sporočilu je njen mož Gustav Siersch prevzel otroka in ga posvojil, obenem pa zahteval, da dobi otrok drugo ime. V zavetišču so z moževo izjavo soglašali in mu tudi takoj izstavili ponarejeni rojstni list otroka Ivana Pirečnika. Rojstni list, ki ga je izstavila Gustavu Sierschu or-ganizacija Lebensborn, se glasi: Dietrich Siersch, rojstni kraj: Parsberg (mišljen je najbrže Prasberg-Mozirje op. p.), Spodnja Štajerska.

Novinar tov. Glumac je videl tudi Ivana. Takole ga je opisal: »Deček je lep, visok in dobro razvit. Človek bi mu prisodil prej leto več, kot manj. Ima modre oči in svetle lase. Na sebi je imel kratke irhaste hlače in srajco. Bil je bos.«

Takoj, ko je mati Pavla zahtevala svojega otroka od družine Siersch, je tudi centralni odbor Rdečega križa Jugoslavije zaprosil Rdeči križ Zahodne Nemčije, da intervenira pri Sierschevih. Bilo je vse zaman; ni bilo govora, da bi otroka vrnili prostovoljno.

Pri prvi razpravi pred ameriškim apelacijskim sodiščem v Frank-furtu, ki mu je predsedoval sodnik Clark, je v razpravi ugotovilo in v rzsodbi odločilo, da je za blaginjo malega Ivana Pirečnika družbeni red v Zahodni Nemčiji ugodnejši kakor v socialistični Jugoslaviji. Za-radi tega bo najbolje ustrezno otrokovim koristim, če se naseli v Nemčiji in ostane v varstvu Gustava in Josephine Siersch.

Jugoslovanska, posebno pa še slovenska javnost, se je živo zanimala za usodo otroka, posebno še, ker je bil to prvi primer boja za vrnitev našega otroka. Ko so ljudje zvedeli za to nečloveško rzsodbo ameriš-kega apelacijskega sodišča v Frankfurtu, se je ljudstvo ogorčeno uprlo

in prirejalo protestna zborovanja po vsej Sloveniji. Prvo tako množično protestno zborovanje, katerega so se udeležili ljudje od blizu in daleč, je bilo v Šoštanju, kjer je živela Pirečnikova družina. Posebno številno so se udeležile zborovanja žene in matere. Vsi govorniki so poudarjali, da bije ta razsodba v obraz najosnovnejši pravičnosti in človečnosti. V resoluciji zahtevajo zborovalci, naj nemudoma prekličejo to krivično razsodbo in vrnejo otroka njegovi materi. Hkrati pozivajo vso svetovno javnost, da se pridruži temu protestu, ki je bil poslan tudi OZN in drugim mednarodnim forumom.

Skoraj ob istem času je izšla tudi resolucija pravne fakultete v Ljubljani, ki se glasi:

»Na pobudo članov fakultetnega društva univerzitetnih profesorjev in znanstvenih delavcev je fakultetni svet pravne fakultete v Ljubljani na svoji izredni seji dne 2. IX. 1952 in na podlagi doslej znanih podatkov v zadevi razsodbe zavezniškega vojaškega sodišča v Zahodni Nemčiji, ki je izreklo, da nedoletni Ivan Pirečnik ne bo vrnjen svoji materi, temveč, da dobi nemško državljanstvo, da se mu spremeni ime in da ostane pri dosedanjih skrbnikih v Nemčiji, soglasno ugotovil:

da gre za otroka, ki je bil potem ko so nacisti ubili njegovega očeta in mater internirali, nasilno odvzet materi, ki je bila poslana v uničevalno taborišče,

da je identiteta otroka nesporna in da je mati otroka zahtevala, kar sta po sklepih mednarodnega Rdečega križa pogoja za repatriacijo,

da je z razsodbo vojaškega sodišča kršen osebni in državljanski status nedoletnega otroka Ivana Pirečnika,

da je po človečanskem pravnem pojmovanju, ki je prišlo do izraza v deklaraciji o človečanskih pravicah, pripoznana pravica staršem do lastnih otrok.

Z ozirom na to je fakultetni svet soglasno sklenil, da je njegova dolžnost preučiti stvar in zavzeti o njej svoje utemeljeno stališče.

Zato je izbral za proučitev celotnega primera posebno petčlansko komisijo z nalogo, da zadevo preštudira in poda čim prej svoje poročilo. Fakultetni svet bo nato ponovno sklepal o stvari in svoje sklepe na primeren način uveljavil.«

Centralni odbor Zveze borcev je poslal ameriškemu visokemu komisarju v Nemčiji resolucijo, ki se v izvlečku glasi:

»Taka odločitev ameriškega sodišča pomeni sankcioniranje nacističnih zločinov, storjenih v naši državi, in je našim narodom tembolj

nerazumljiva, ker prihaja od sodnikov, ki pripadajo narodu, ki se je boril proti fašizmu in njegovemu nasilju. Razsodbe ameriških sodišč nimajo opore niti v pravnem pojmovanju kulturnih narodov niti v splošno veljavnih pravnih predpisih, marveč so v očitnem nasprotju z osnovnimi načeli človečnosti. Omenjene rozsodbe so v nasprotju tudi s črko in duhom zakona št. 11, na katerega so bile izdane s statutom Mednarodne organizacije za begunce ter zakoni ZDA in obveznosti vlade ZDA.

Našim narodom je nerazumljivo stališče omenjenih sodišč, ki utemeljujejo svoje sodbe z boljšimi gmotnimi pogoji, ki bi jih baje imel mladoletni Ivan pri svojem skrbniku — SSovcu.

Državna in družbena ureditev v FLRJ daje posebno zaščito otrokom, zlasti pa otrokom padlih borcev, ki dobe poleg drugega tudi razne materialne in denarne dajatve . . .

Zveza borcev NOV Jugoslavije, organizacija, ki ima 1.500.000 članov aktivnih udeležencev v narodnoosvobodilni borbi Jugoslavije, zahteva, da zastavi visoki komisar ZDA v Nemčiji ves svoj vpliv in svojo pravico, da se popravijo težke posledice te sodne krivice, in zahteva, da se obnovi postopek ter izda sodba, da je treba otroka Ivana Pirečnika vrniti njegovi materi in domovini.«

Poleg mnogih protestnih zborovanj po vsej Sloveniji je bilo naj-množičnejše protestno zborovanje v Ljubljani, ki ga je sklicalo društvo pravnikov LRS dne 5. septembra 1952. Na zborovanju je govoril dr. Jože Goričar, ki je podrobno osvetlil življenje Pirečnikove družine in potek ugrabitve nedoletnega otroka Ivana Pirečnika ter pravno obrazložil protizakoniti postopek ameriškega apelacijskega sodišča. Med drugim je izjavil tudi to: »Rad bi vprašal g. Clarka in g. Robinsona, če jima je znana mednarodna konvencija o genocidu, ki jo je generalna skupščina Združenih narodov sprejela na svojem sestanku dne 9. XII. 1948. Ta konvencija določa, da je genocid mednarodni zločin, ki ga je treba preprečiti, storilce in sotorilce pa kaznovati. Ni treba še posebej dokazovati tega, da so Nemci tudi z nasilnim preseljevanjem slovenskih otrok hoteli slovenski narod izbrisati s površja zemlje . . . Rahločutna sodnika Clark in Robinson sta tudi soglasno ugotovila, da je za dobrobit malega Ivana Pirečnika družbeni red v Zahodni Nemčiji ugodnejši kakor v socialistični Jugoslaviji. Zato sta določila: ,da je najbolje ustrezno koristim otroka, da se nastani v Nemčiji in da ostane v varstvu Gustava in Josephine Siersch . . . ‘«

Iz tega protestnega zborovanja so udeleženci poslali na odločujoča mesta protestne resolucije.

Za primer otroka Ivana Pirečnika se je takoj pozanimal tudi oddelek za zaščito mater, otrok in mladine pri svetu za ljudsko zdravje in socialno politiko LR Slovenije, ki je iz Zahodne Nemčije priskrbel vse potrebne tam veljavne zakone ter tako ugotovil, da ima Pirečnikova mati na osnovi zakonov visokega komisarja ZDA za Nemčijo pravico zahtevati obnovo postopka. Pravno zastopstvo Pirečnikove pred ameriškim sodiščem je prevzel ljubljanski univerzitetni profesor dr. Jože Goričar, ki je bil do 1. 1941 odvetnik. Dr. Jože Goričar naj bi skupno z materjo Pavlo Pirečnik odpotoval v Nemčijo, ko bo razpisana nova razprava pred ameriškim apelacijskim sodiščem.

Tudi zunanje ministrstvo je storilo vse potrebne korake, tako da je konzulat v Münchnu poiskal odvetnika, ki bo pred ameriškim apelacijskim sodiščem zastopal našo državo.

Po vsej Sloveniji so bila protestna zborovanja, stolpci vseh jugoslovanskih časopisov, kakor tudi mnogi inozemski, so poročali o tem genocidu. Zahodno nemški časopis »Die Welt« je poročal, da so prebivalci Šoštanja zahtevali, naj se sodna odločba apelacijskega sodišča razveljavi in otroka vrne njegovi materi. »Süddeutsche Zeitung« je v uvodniku poudarjala, da so usodo tega otroka odločile vojne strahote, doba miru pa mora te rane zaceliti.

»Slovenski poročevalec« je dne 6. septembra 1952 poročal, da je ameriško vojaško sodišče pripravljeno obnoviti obravnavo.

Apelacijsko sodišče v Frankfurtu je pozvalo mater Ivana Pirečnika, naj pride pred sodišče in naj sodeluje v sporu o skrbništvu nad nedoletnim Ivanom Pirečnikom.

To sodišče je pretekli teden odločilo, da bo Ivan Pirečnik ostal pri bivšem esesovcu.

Urad visoke komisije ZDA za Nemčijo v Memelu pri Bonnu je sporočil, da je apelacijsko sodišče visoke komisije v Frankfurtu pripravljeno obnoviti postopek v zvezi z zahtevo vrnitve Ivana Pirečnika, 11-letnega dečka, katerega so Nemci odpeljali v Nemčijo.

Predsednik apelacijskega sodišča William Clark, ki je bil obveščen o tem, da hoče mednarodna begunska organizacija IRO vložiti prošnjo za obnovo postopka, je sporočil, da bo sodišče sprejelo tako prošnjo in vnovič uvedlo postopek, če bo dobilo v roke dokazno gradivo.

Ponovna obravnava o zahtevi vrnitve otroka Ivana Pirečnika njegovi materi Pavli je bila v Frankfurtu dne 24. septembra 1952.

Pri obravnavi sta odvetnik mednarodne organizacije za begunce Hintschliff in zastopnik Pavle Pirečnik dr. Jože Goričar obrazložila sodišču nove momente. Ponovno sta v svojih obrazložitvah zahtevala, naj otroka vrnejo materi.

Po zaslišanju prič sodišče ni izreklo razsodbe, pač pa je sporočilo, da bo vse prizadete stranke obvestilo v ponedeljek, dne 29. septembra l. 1952.

Dne 29. septembra je dopisnik »Slovenskega poročevalca« iz Frankfurta poročal:

»Apelacijsko sodišče ameriške visoke komisije je danes odločilo, da naj se 11-letni Ivan Pirečnik vrne svoji materi Pavli Pirečnik. Obrazložitev sklepa je podal sodnik Robinson, ki je skupaj s sodnikom Fulghubom glasoval proti predsedniku sodišča Clarku, ki je bil za to, da naj otrok ostane v Nemčiji.

Predsednik sodišča Clark je utemeljeval svoje stališče s tem, da je branil naciste in govoril ‚o težkem stanju v Jugoslaviji, kjer sam ne bi hotel nikdar živeti‘. Ostala sodnika sta izjavila: ‚Ne bomo zavrnilo materine prošnje samo zato, ker prebiva v državi, katere politična filozofija nasprotuje našemu mišljenju.‘

Na zahtevo dr. Goričarja bo Ivan Pirečnik ob 15. uri v uradu za zaščito mladine v Kasslu izročen materi. Pavla Pirečnik bo s sinom in dr. Goričarjem takoj odpotovala v Jugoslavijo . . .«

Iz vsega postopka za repatriacijo našega otroka Ivana Pirečnika se vidi, kako težka je bila pot vrnitve in kako trnova je bila pot matere, da objame svojega otroka.

Končno je bilo pravici zadoščeno!

*

Ivan Pirečnik je po vrnitvi v domovino končal takratno nižjo gimnazijo v Šoštanju in industrijsko kovinarsko šolo v Celju. Sedaj je zaposlen kot strojni ključavničar v TE Šoštanj.

OPOMBA

Glej »Slovenski poročevalec«, september 1952, in podatke v arhivu ZZB NOV občine Velenje.

USODA IVANA IN ELICE ACMAN

Eden najzanimivejših primerov ugrabljanja naših otrok po Himmlerjevi organizaciji Lebensborn je primer Ivana in Elice Acman iz Šmihela nad Mozirjem v Gornji Savinjski dolini.

Mnogo se je že pisalo v našem dnevnem časopisju o Pirečnikovi družini iz Šoštanja in o Zagoženovi družini iz Bočne v Gornji Savinjski dolini, ki sta se morali boriti pred okupacijskim sodiščem, da sta z največjimi težavami dobili vrnjena svoja sinova. Iz vseh zagriženih naporov slovenskih staršev pred sodišči v Nemčiji je jasno razvidno, kako cinično so se nekateri adoptivni starši nacisti trudili, da bi pridržali te naše otroke, ki nam jih je ugrabila organizacija Lebensborn, četudi je bilo sodno dokazano, čigavi so ti otroci in v katero skupnost spadajo.

Tu se nam vsiljuje vprašanje adoptacije teh otrok po nemških krušnih starših, ki so jih po skupnem življenju v krogu svojih družin resnično vzljubili.

Ti krušni starši z odvzemom teh naših malčkov niso računali, kajti ko so jih adoptirali, jim organizacija Lebensborn ni izdala tajnosti njihovega porekla oziroma ga jim je prikazala lažno. Identiteta teh otrok, o katerih je vodila evidenco samo organizacija Lebensborn, je ostala globoka tajnost, zaklenjena v njenih arhivih. Tem staršem, ki sami niso imeli otrok, oziroma so jim sinovi padli na bojišču, so zavestno in tudi uradno dajali o teh otrokih krive podatke.

Vse te otroke, ki so jih dobili v domovih Lebensborna, so zato smatrale te povečini esesovske družine za otroke nemške narodnosti, ki so v vojni vihur izgubili svoje starše. Zato so ti starši, vsaj v veliki večini videli v adoptaciji teh otrok nacionalsocialistično dolžnost in po pravilih organizacije Lebensborn za zakonito. Po drugi strani pa so si hotele te družine, ki niso imele svojih potomcev, zagotoviti nasledstvo. Le redki so bili primeri, da je tak otrok-posvojenec prišel v družino, ki ni bila tesno povezana z nacionalsocializmom oziroma z SS-organizacijo.

Jasen namen kompetentnih nacionalsocialističnih organizacij je bil, da tudi naši otroci pri pomlajevanju in požitvi nemške krvi doprine-sejo svoj poseben, velik delež. Ti naši otroci, vzgojeni v fašističnem duhu, bi se vključili v vrste nacionalnih socialistov in bi v primeru zmage nemškega rajha, o kateri nihče teh ljudi ni dvomil, imeli svojo posebno vlogo v bodočnosti. Zato je zmaga nad nacizmom neizogibno zahtevala vrnitev otrok, katerih starši so za boljšo bodočnost našega ljudstva izkervavili kot borci NOB in talci.

Že v prejšnjih poglavjih smo prikazali izseljevanje partizanskih družin in družin ustreljenih talcev na slovenskem ozemlju, okupiranem po Tretjem rajhu. Starejši otroci se teh usodnih dogodkov še prav dobro spominjajo. Otroci, ki so bili poslani v dečje domove organizacije Lebensborna, pa se ne spominjajo skoraj ničesar. Povečini so bili to še dojenčki v košaricah, nekateri pa v nežni mladosti.

Zakaj in kako so selili Acmanovo (Ramšakovo) družino iz Šmihela nad Mozirjem?

Najverodostojnejša priča usode Acmanovih je Rozika Goličnik iz Šmihela, ki je bila v času aretacije avgusta 1942 stara že 17 let, in se vseh dogodkov dobro spominja. Ker še ni bila polnoletna, so jo z drugimi otroki odpeljali v otroška taborišča, medtem ko so njene vrstnice, samo leto starejše od nje, internirali v taborišče Auschwitz.

O teh dogodkih pripoveduje:

»Pri nas v Šmihelu se je pričelo narodnoosvobodilno gibanje razvijati poleti 1941. Glavni organizatorji so bili moj oče Lovro Goličnik, Ivan Acman, Pavel in Marko Rozoničnik in njun rejenec Tone Olet. Dne 23. oktobra 1941 je bil v Šmihelu ustanovljen OF odbor. Vodil ga je moj oče. Ta odbor je bil povezan s prvimi partizani na našem predelu in mozirskima aktivistoma Jožetom Mikekom in živinozdravnikom dr. Korenom.

Junija 1942 so bili mozirski aktivisti izdani, nekaj dni nato pa tudi Šmihelčani. Dne 12. junija 1942 so se med 3. in 4. uro zjutraj pojavili Nemci na našem dvorišču. Prišli so pod okno, kjer je naša družina spala, in svetili v sobo z žepnimi svetilkami. V prvem trenutku smo mislili, da so to partizani. Nemci so zahtevali, da takoj odpremo. Strahoma smo to storili. Takoj so vprašali, kje sta gospodar Lovro Goličnik in njegov sin, in so ju aretirali. Mati je hitro skuhalo mleka, očetu in sinu pa pripravila popotnico. Ko smo se domači hoteli posloviti od očeta in brata, policisti tega niso dovolili. Mater so celo udarili po rokah, ko je objela očeta. Takrat sem zadnjič videla očeta. Isto

jutro so aretirali tudi Ivana Acmana (Ramšaka) in druge odbornike OF. Po 10 dneh so vse razen mladoletnega brata ustrelili kot talce v Starem piskru v Celju. Vsi so pred smrtjo napisali poslovilna pisma.

Dne 4. avgusta 1942 zgodaj zjutraj so prišli vermani v spremstvu policije v Šmihel in odpeljali naslednje družine ustreljenih talcev:

mater Marijo Goličnik in otroke Rozo, Jožefo, Alojzijo, Terezijo in Franceta,

mater Nežo Rozoničnik in otroke Jožefa, Štefko, Zefko, Nežiko, Franceta in rejenko Nežiko Olet,

mater Angelo Acman, 14 mesecev starega sinka Ivana in 2 meseca staro hčerko Elico.

Matere z otroki so morale peš v Mozirje. Vso prtljago smo si peljali sami na garah, v katere so bile vprežene krave. V Mozirju so nas naložili na tovorni avtomobil. Peljali so nas v okoliško šolo v Celje, kjer je bilo zbirno taborišče za partizanske družine in družine ustreljenih talcev.

V ponedeljek, dne 10. avgusta 1942, je odšel naš otroški transport. Vseh otrok je bilo blizu 500, največ iz Savinjske doline, Velenja, Ptuja, Maribora in celo iz Gorenjske.

Najmlajša med otroki iz Šmihela sta bila Ivan in Elica Acman. Ivan je komaj shodil, 2 meseca stara Elica pa je ležala v košarici. Vse dojenčke in male otroke so oddelili od nas že v Celju. Vozili smo se v posebnih vagonih. V taborišču Frohnleitenu smo jih zopet videli, potem pa so jih ločili od nas in odpeljali. Kje so ti otroci pozneje prebivali, mi ni znano. Vem le, da so fantki in deklice bivali v ločenih dečjih domovih.

Jaz sem bila z mnogimi drugimi dekleti v dekliškem otroškem taborišču Saldenburg.

Septembra 1944 so pripeljali 8 majhnih deklic v naše taborišče. Med njimi je bila tudi Elica Acmanova iz Šmihela. Malo Elico so odtrgali od matere v celjski okoliški šoli. Dobro se spominjam tiste žalostne noči, ko so jo komaj dva meseca staro odtrgali od matere. V noči od nedelje na ponedeljek, ko so ločili matere od otrok, je Acmanova mati ravno dojila malo Elico. Ker ni takoj odšla na dvorišče, kakor je bilo zapovedano, so ji malo Elico odtrgali od prsi in jo vrgli v kot na cunje. Na smrt preplašeno mater so pognali na dvorišče in vrata zaklenili. Tako se je Acmanova mati poslovila od svoje hčerke in umrla v Auschwitzu 1942.

Ko so Elico septembra 1944 poslali v naše taborišče, je bila stara 3 leta. Hodila sploh ni, niti govorila, pila je le mleko in še to samo iz stekleničke. Nožice je imela stalno prekrižane. Nenehno je sesala tri prste. Kakor so povedale starejše deklice, so morale vedno ležati privezane na postelje. Elica je bila popolnoma zanemarjena, ker se nihče ni brigal za njeno oskrbo in vzgojo.¹

Kako sem spoznala Elico? Ko so pripeljali te otroke v naše taborišče in sem jih kot najstarejša pregledala in čistila, sem med njimi našla tudi Elico. Poznala je nisem, ker sem jo zadnjič videla pred skoraj tremi leti. Slekla sem jo in na njenem hrbtu zagledala velik obliž, na roki pa trak z napisom Ella Azmann.«

Elica Acman se je po osvoboditvi vrnila domov z drugimi otroki iz celjskega okraja. Nanjo je ves ta čas pazila Rozika Goličnik. Elica bo vse življenje čutila posledice vzreje in vzgoje nemškega otroškega taborišča, ki mu nihče ne ve imena.

Življenska pot Acmanovega sinčka Ivana pa je bila popolnoma drugačna.

Ko so se po osvoboditvi julija 1945 vračali iz otroških taborišč otroci iz Šmihela nad Mozirjem, je manjkal med njimi Ivan Acman. Za njim je izginila vsaka sled. Otroci, predvsem pa Rozika Goličnik, ki je bila med njimi najstarejša in jim je v taborišču, posebno še Ivanovi sestri Elici Acmanovi, nadomeščala mater, niso mogli vkljub poizvedovanju med otroki iz drugih taborišč najti sledu za Ivanom. Zato je bila Rozika Goličnik prepričana, da je Ivan Acman v taborišču umrl. Ker pa ni bilo nikakega dokazila o njegovi smrti, je njegov stric Anton Acman še vedno upal, da najde svojega nečaka Ivana, ki je ostal brez staršev.

Bridkih, negotovih dni poizvedovanja za izginulim nečakom Ivanom, bodočim gospodarjem Acmanovega posestva v Šmihelu nad Mozirjem, se njegov stric Anton Acman takole spominja:

»Ko so se naši otroci po treh letih vrnili iz nemških taborišč domov, ni bilo med njimi našega Ivančka. Takoj sem razvil široko mrežo poizvedb, ker sem bil trdno prepričan, da je otrok še živ. V vseh večjih tujih časopisih sem oglaševal, ali je kdo poznal otroka, ki sem ga opisal. Prejel sem dva odgovora, ki pa sta si nasprotovala. Nekdo mi je sporočil, da je otroka vzela s seboj v domovino neka Francozinja, drugi pa mi je javil, da ga je odpeljala neka družina iz Trsta. Dasi ta dva odgovora nista bila prava — v enem primeru sem celo kmalu spoznal, da gre za namenoma, iz koristoljubja izmišljene

podatke, me je to napotilo, da sem preko Mednarodnega odbora Rdečega križa poiskal zvezo z Rdečim križem Francije, Italije, Nemčije in Avstrije. Ves ta čas sem ponovno oglaševal v časopisih, pa tudi z neposrednimi pismi sem sledil informacijam, ki so jih pošiljale razne osebe na moje oglase. Pri tem pa se mi je vse bolj utrjevala misel, da je našega Ivančka neka družina posvojila, ker sem izvedel za take primere. Na to možnost sem tudi opozoril Mednarodni Rdeči križ. Vsi so že menili, da bodo moji naporji zaman, jaz pa sem še vedno upal in pisaril. Moj trud je bil končno kronan s popolnim uspehom. Meseca marca 1947, po dveh letih iskanja, so me pozvali na okrajni ljudski odbor — poverjeništvo za socialno skrbstvo v Mozirju. Tam so mi pokazali dopis Rdečega križa Slovenije iz Ljubljane, da so našli našega Ivančka in naj se odpeljem na Jesenice, kjer mi ga bodo izročili. Moje veselje je bilo brezmejno. Kako sem prišel ta dan domov v Šmihel, še danes ne vem. Po nekaj dneh so mi na Jesenicah izročili fantka, ki je sicer govoril trdo nemško, vendar sem takoj po obrazu spoznal, da spada v našo družino.

Priznati moram, da je bil Ivanček dobro vzgojen otrok, sicer malo raznežen, vendar zelo inteligenten. Upam, da bo vreden sin svojega junaškega očeta.«

Usoda se je z otrokom posestnika Ivana Acmana iz Šmihela nad Mozirjem, ki je padel 22. junija 1942 kot talec v Starem piskru, neverjetno poigrala.

Njegov oče je v poslovilnem pismu dne 20. junija 1942 med drugim napisal naslednje: »... Moja želja je, da postane Ivanček gospodar, čeprav vem, da bosta še oba preganjana. Odpustita torej svojemu očetu, ki je kot zaveden Slovenec branil pravice svojega naroda in vaju s tem spravil v tako kruto usodo...«²

Poslovilno pismo, ki je obenem Acmanova oporoka, razodeva vso hrabro zavest našega človeka, ki se blešči v kristalno čisti ljubezni do rodu in domovine. To je eno najlepših poslovilnih pisem talcev, ki so padli za našo svobodo.

Če bi Acmanov brat Anton ne bil tako vztrajno in nesebično iskal dediča Acmanovega posestva, svojega nečaka Ivančka, bi želji, ki jo je izrazil v poslovilnem pismu Ivan Acman, domači ne mogli ustreči. Življenjska pot šmihelskega otroka bi šla v popolnoma drugo, nasprotno smer.

Ko so se zatirani narodi Evrope osvobodili pritiska Hitlerjevega fašizma, so mnogi sorodniki, vojne misije in Mednarodni Rdeči križ

pričeli mrzlično iskati otroke, ki jih je Himmlerjeva organizacija Lebensborn razdala raznim esesovskim družinam, da so jih te adoptirale, kar se je takrat vsaj formalno izvršilo v uradih te organizacije. Zdaj so pričeli tudi razni nemški mladinski skrbniški uradi, upoštevajoč svetovno javno mnenje, gledati na primere ugrabljenih otrok z drugačnimi očmi.

Jasno je, da so mnoge nemške adoptivne družine ob poizvedbah za otroki z naše strani in potem, ko so spoznale temne, nečloveške metode organizacije Lebensborna, pričele gledati treznejše na to stvar. Tudi pod pritiskom mednarodnega javnega mnenja in okupacijskih oblasti so se morali zadeve lotiti s tiste strani, ki ni bila zanje najugodnejša in jih je prikazala v temni luči.

Tudi izgovori tistih družin, ki so po organizaciji Lebensborna oziroma VOMI adoptirale naše otroke, češ da niso vedele, od kod in čigavi so ti otroci, in ki so se borile zanje z vsemi dovoljenimi in nedovoljenimi sredstvi, da bi si jih ohranile, tega genocida niti malo ne opravičujejo.

Znano je, da so prizadete družine, ki same niso imele potomstva, oziroma so njihovi moški potomci padli v vojni, storile vse za primerno telesno oskrbo otrok kakor tudi seveda za njihovo ideološko vključevanje v nemško nacionalsocialistično skupnost.

Ves ta postopek Himmlerjevih organizacij VOMI in Lebensborna obtožujemo toliko bolj še zato, ker so ti naši otroci v njihovih otroških taboriščih in mladinskih domovih živeli v telesnem in duševnem pogledu zelo težko, nevzdržno življenje, katerega edini namen je bil, da se pojaničarijo in odtrgajo od naše skupnosti. V teh taboriščih, posebno deških, je bilo ob takšnem prevzganju na dnevnem redu pretepanje močno nedohranjenih otrok. Vse predstavlja eno naj-sramotnejših poglavij vsega nacionalsocialističnega režima.

Slovenski otroci, ob posebnih selitvenih akcijah v avgustu 1942 in še kasneje odpeljani v Nemčijo, so bili v vsakem pogledu največje bogastvo našega naroda in tega so se predobro zavedali tudi nemški politični forumi. Ni gola fraza, kar je sam Himmler izjavil, da ti naši otroci pomenijo nacistom najdragocenejši človeški material.

Kakor je razvidno iz dopisov, ki so nam na razpolago, se je mestni mladinski urad München, uradno skrbništvo München, Herzogstrasse 38, z dopisom z dne 11. aprila 1946 pričel zanimati za otroka Hansa Ferdinanda Ernesta von Mann, da se pospeši njegova dokončno veljavna adoptacija.

Prevod tega originala se glasi:

»F. R. 617/66

München, dne 11. 4. 1946

Mestni mladinski urad München

uradno skrbništvo

München 23, Herzogstrasse 38

Gospe Margareti v. Mann

Brannenburg ob Innu

pri Altenburgu

P r e d m e t : Hans — Ferdinand Ernest v. Mann, rojen dne 24. 4. 1941. Skrbniško sodišče München namerava za skrbnika otroku Hansu Ferdinandu v. Mannu plemenitemu v. Tiechlerju določiti mestni mladinski urad — skrbništvo München; in to z namenom, da pospeši izvedbo adoptacije. Zdi se mi verjetno, da je bil izdan že dokument k pogodbi o adoptaciji tega otroka.

Prosim Vas za takojšnje sporočilo, ali živi otrok v Vaši družini in ali imate v rokah pogodbo o adoptaciji.

Reisner l. r., uradni skrbnik.

*Dr. Weitpert l. r., višji pravni svetnik.
(Holzhauser)«*

Iz gornjega dopisa je razvidno, da v tem času z naše strani še nismo sprožili vprašanja o vrnitvi otroka Ivana Acmana, ker se je šele začelo poizvedovanje strica Antona Acmana za njim.

Vsekakor pa je mladinski urad želel, da se adoptacija opravi čimprej in zadeva s tem spravi z dnevnega reda.

Gospa Marga von Mann, ki je hotela dokončno adoptirati otroka Ivana Acmana (adoptacija pri organizaciji Lebensborn je bila, kakor je iz njenega dopisa razvidno, že izvršena), je odgovorila mestnemu mladinskemu uradu dne 22. VI. 1946. Iz tega njenega pisma — poročila je razvidno, da je moralo biti med gospo Margo von Mann in mladinskim uradom v Münchnu obširnejše dopisovanje, ki pa nam ni dostopno.

V njenem poročilu je v grobih obrisih prikazana življenjska pot otroka Ivana Acmana v času od njegovega vstopa v von Mannovo družino.

Prepis njenega originalnega poročila mestnemu mladinskemu uradu se v prevodu glasi:

*Poročilo mestnemu mladinskemu uradu München
uradnemu skrbništvu*

Za dopis in za zanimanje, ki ga posvečate tej zadevi, se Vam najprisrčneje zahvaljujem.

Kar sem Vam hotela ustno sporočiti, Vam bom na željo pojasnila pismeno. Ni mi potrebno osvežiti si spomin, kajti posamezni datumi so mi točno znani. Potek je bil v glavnem naslednji:

1. Oskrbovani otrok Hans-Ferdinand mi ni bil prinesen, temveč sem v marcu 1943 prišla v Kohren-Sahlis sama ponj. Gospodična Edelmann iz adopcijskega oddelka Lebensborna me je opozorila na to, da je tam 6 ali 7 otrok brez staršev, primernih za adopcijo. Ker mestni mladinski urad v tem času ni imel nobenih za adopcijo primernih otrok, z možem pa sva nameravala Jockelu čimprej priskrbeti ‚bratca‘, sem se 18. marca 1943 odpeljala tjakaj z Jockelom, da tega ‚bratca‘ poiščem.

2. Oskrbovanega otroka Hansa-Ferdinanda so imeli v dečjem domu Kohren-Sahlis vpisanega pod imenom Johann Arzmann in je bil menda rojen 24. 4. 1941 v St. Michaelu na Štajerskem. Pojasnili so mi, da dokazila o otrokovem poreklu zaradi vojnih dogodkov v hipu ni mogoče dobiti, da pa bo to v kratkem urejeno. Po adopciji našega sina Jockela vendar veste, da ne pripisujeva preveč važnosti dednim pogojem, temveč meniva, da more najskrbnejša religiozna vzgoja negativno izravnati in iztrebiti, kar se je na otrocih doslej potrdilo. Ker se mi je tudi otrok že od prvega trenutka dalje zdel neverjetno simpatičen, sem se zadovoljila s tem, da kasneje prejmem dokazilo o njegovem poreklu. Upravnica doma, sestra Erika Wittmann, mi bi skoraj raje prepustila enega izmed ostalih otrok, češ da je Hansi nekoliko nervozen in težak. Zato sem ostala v Kohren-Sahlisu do 21. marca, da sem opazovala otroka, preživela vse dneve s Hansom-Ferdinandom in ga 21. marca 1943 vzela s seboj v München.

3. Dne 15. aprila 1943 je gdč. Edelmann še enkrat obiskala otroka, ki se je dobro privadil, potem ne več. Dne 25. maja 1943 je bil Hans-Ferdinand na mojo pobudo cepljen proti difteriji in ga vsako leto skupaj z Jockelom dam rentgensko pregledati. Po izjavi Erike

Wittmann je otrok bil baje cepljen, vendar »naknadno poslano« potrdilo o cepljenju tudi nikoli ni prišlo v moje roke.

4. V Kohren-Sahlisu so mi predlagali, da mi dajo otroka takoj pod imenom ‚von Mann‘. To da je pri takšnih prisvojenih otrocih običajno in v pogojih vojne skrajšana oblika adoptcije, ki bo po vojni nadomeščena z redno pogodbo o adoptiji. Izjavila sem, da se s tem strinjam.

5. Rojstni datum otroka sem že spočetka imela za napačen in se mi Hans-Ferdinand še danes zdi 1/2 do 1 leta mlajši, čeprav to zdaj ni več tako zelo očitno. V tej zadevi sem 16. avgusta 1943 v Münchnu, Herman Schmitt-strasse 5, obiskala nekega zdravnika Lebensborna. Dne 17. avgusta so pri Rdečem križu posneli obliko otrokovega ročnega sklepa. Na podlagi te so o d k l o n i l i mojo prošnjo, da se datum njegovega rojstva pomakne naprej.³

6. Teda j in na temelju raznih drugih telefonskih razgovorov sem že dobila vtis, da tu sploh ne gre za Johanna Arzmanna, marveč za n a j d e n č k a b r e z p o d a t k o v. Lahko bi bila otroka nato vrnila, toda se nama je bil medtem že toliko priljubil, da o tem ni moglo biti več govora. Če pomislim nazaj, bi bilo vendar že spočetka mogoče smatrati, da je bilo ime Arzmann fingirano ime, kajti sicer bi tu gotovo morala biti kakšna osnova, vsaj kak krstni list, ki bi se bil dal vsaj v enem letu priskrbeti?

7. Medtem smo v Münchnu ponovno ob bombardiranju utrpeli težko škodo in tako sem se 23. septembra 1943 z otrokoma preselila sem in pustila zadevo počivati. Moj mož je bil med vsem tem časom samo dvakrat na kratkem dopustu in je bil vesel otroka, zlasti pa ganljive ljubezni, ki se je bila razvila med Hansonm-Ferdinandom in Jockelom.

8. Dne 4. decembra 1944 (štiriinštirideset) so me z otrokom poklicali v Steinhöring, kjer so ugotovili Hansovo dobro zdravstveno stanje in mi vročili rojstni dokument, ki ga imate v rokah. Bila je to neprijetna vožnja s pogostimi alarmi in moj glavni interes je bil, da se z otrokom hitro spet vrnem domov. Zato so razna vprašanja ostala nepojasnjena in jih danes morda sploh ne bo več mogoče razčistiti. Ali ob takih okoliščinah obstaja sploh še možnost za redno izvedbo adoptije? Na tej sva sedaj močno zainteresirana in bi Vam bila za vsaka nadaljnja dognanja nadvse hvaležna. Teda j mi je bilo važno, da dobim kakršenkoli papir za otroka v roke in menila sem, da je bil Hans-Ferdinand pač najden kot nepoznan najdenček in oddan v dom.

9. Moj mož, kakor tudi je bil poln ljubezni do svojega privzetega sina Hansa-Ferdinanda, je vendar vselej zavzemal o s t r o o d k l o n i l n o stališče do Lebensborna kot posredovalnice za adoptcije in se je upiral, da bi razpravljajal z njegovimi službenimi oddelki. Tudi mi ni prihranil večjih očitkov o tem, da sem si najinega drugega otroka poiskala ravno v teh krogih. Vendar se z menoj strinja v mnenju, da je bilo dobro enega izmed teh brezdomnih otrok iz teh domov premestiti v krščansko atmosfero, in ves tako pozitivni otrokov razvoj ga je pomiril z otrokovim temnim poreklom. Z njegovim odpustom iz vojnega ujetništva v letu 1946 verjetno ne morem več računati, a morda smem upati, da dobi kratek dopust k podpisovanju pogodbe o adoptiji, kar je vsekakor važna zadeva?

Upam, da sem dovolj obširno odgovorila na Vaša vprašanja in s tem v otrokovem interesu pripravila pot nadaljnjim dognanjem. Za vse Vaše prizadevanje najlepša hvala!

Marga v. Mann l. r.«

Poizvedovanje strica Ivana Acmana ter v zvezi z njegovim iskanjem poizvedbe Mednarodnega Rdečega križa in okupacijskih oblasti so končno rodile uspeh. Dopis Yugoslav Liaison Officer-Central Tracing Bureau Arolsen z dne 25. februarja 1947 Vojni delegaciji FLRJ v Münchnu sporoča, kje je bil najden iskani otrok Ivan Acman.

Originalni dopis se v prevodu glasi:

»Yugoslav Liaison Officer
Central Tracing Bureau
Arolsen

Frankfurt, 25. februarja 1947.

Vojnoj delegaciji FNRJ
M ü n c h e n

Izveštavam Vas ovime, da sam po naređenju Šefa Vojne misije napustio danas dužnost kod C. T. B.

Tom prilikom želim da skrečem pažnju na slučaj jednog našeg deteta, koje je u Njemačkoj pronadjeno.

A C M A N J o h a n adoptiran je od Nemice von Mann, München, Sophie Stehlerstr. 9 — Otac Anton Acman, Šmihel 29, Mozirje — Slovenija traži, da se mu dete povрати.

Prema obaveštenjima, koje sam primio, UNRRA stoji sa Vama u vezi po pitanju repatriranja ovog deteta. Molim Vas da vodite računa i da insistirate, da se dete vrati u domovinu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

*R. Fridlender
kapetan»*

V istem času je tudi gospo Margo von Mann vojna misija obvestila o otrokovem poreklu in po njej tudi mestni mladinski urad v Münchnu, kar je razvidno iz dopisa mestnega mladinskega urada z dne 4. marca 1947, št. FR 617/46.

Prepis originalnega dopisa mestnega urada je zanimiv še zato, ker mestni mladinski urad hkrati tudi vrača dokumente otroka Ivana Acmana, ki jih je po adopciji izstavila organizacija Lebensborn. To pa gospa Marga von Mann v svojem poročilu mestnemu mladinskemu uradu z dne 22. VI. 1946 v točki 4 tudi omenja.

Originalni dopis mestnega mladinskega urada München z dne 4. marca 1947, FR. 617/46 se v prevodu glasi:

»FR. 617/46

München, dne 4. marca 1947.

Mestni mladinski urad München

— uradno skrbništvo —

München-27, Vilshofener Str. 8

Gospa

Margareti v. M a n n,

(13 b) D e g e r n d o r f — S t e i n b e r g,

Befelsheim,

pošta Brannenburg/Inn.

P r e d m e t: Skrbništvo nad najdencem Hansom Ferdinandom Ernestom, rojenim 24.IV.1941 v Kohren-Sahlisu, okrožje Borna.

N a V a š d o p i s z d n e 2 6. I I. 1 9 4 7.

4 p r i l o g e.

V pregibu Vam vračamo dopis z dne 17. II. 1947 Military Mission of FPR Jugoslavija in Germany, Liaison Office Munich, Herkomerstr. 8/I skupno z dokumenti, ki ste jih svojčas predložili (potrdilo o rojstvu bivšega St. A. München, Herzog Maxstr. 3—7, rojstni list evangeličanskega krajevnega župnika Brannenburg z dne 24. II. 1944),

kakor tudi dopis evangeličanskega krajevnega župnika v Brannenburgu na Vas z dne 8. II. 1944.

Prosim Vas, da dan otrokovega odhoda javite še uradnemu skrbništvu. Potem, ko bo otrokovo poreklo pojasnjeno, bomo predlagali ukinitvev skrbništva pri skrbniškem sodišču München, ki je 19. avgusta 1946 uvedlo skrbništvo.

Želim se Vam tudi zahvaliti za vse Vaše žrtve, ki ste jih doprinesli otroku v prid.

Reisner l. r., uradni skrbnik.

Dr. Weipert l. r., višji pravni svetnik»

Lohr l. r.«

Gospa von Mann je po svoji lastni izjavi sprejela otroka Ivana Acmana v dečjem domu organizacije Lebensborn v Kohren-Sahlisu marca 1943. Krstni list za Ivana je bil izstavljen v molilnici Brannenburg dne 25. II. 1944, rojstna izkaznica pa v Münchnu dne 4. XII. 1944.

Prepis originala krstnega lista se glasi:

K R S T N I L I S T

Dne 24. februarja je bil v molilnici Brannenburg po obredu evangeličansko-luteranske cerkve krščen in s tem v krščansko občino sprejet

*Hans Ferdinand Ernst
vitez v. Mann plemeniti Tiechler
rojen: 24. aprila 1941*

*Starši: Ferdinand vitez v. Mann
plemeniti v. Tiechler, Marga roj. v. Forster.
Brannenburg, dne 25. februarja 1944
Evangeličansko-luteransko župnišče*

*Pečat:
Evang. lut.
župnišče
Rosenheim*

Svetnik: Friendorfer l. r.

Prepis originala rojstne izkaznice se glasi:

Uradnik

matičnega urada I. v Münchnu

Knjiga rojstev št. 50/II/44

» R O J S T N A I Z K A Z N I C A «

Hans Ferdinand vitez von Mann plemeniti von Tiechler je bil rojen dne 24. aprila 1941 v Kohren-Sahlisu, okrožje Borna.

München, dne 4. decembra 1944

(Pristojbine prosto) Pečat:

Dr. Ternitz l. r.

Urad matičnega

urada München

Herzog Maxstr. 3/7

Gospe Margi von Mann, ki je za otroka Ivana Acmana lepo skrbela, moramo šteti v dobro njeno razumevanje, da ga je takoj izročila naši vojni misiji, ki ga je konec marca 1947 napotila v njegov rojstni kraj Šmihel nad Mozirjem v Gornji Savinjski dolini k še živečim sorodnikom.

Ob vrnitvi v domovino je Ivan prinesel s seboj tudi pismo gospe von Mann, ki se v izvlečku glasi:

»Marga von Mann

Degerndorf-Steinberg

pošta Brannenburg ob Innu

Degerndorf, dne 24. III. 1947

Cenjeni gospod Acman!

Hkrati s tem pisanjem vam vračamo vašega sina* Ivana in Vaše veselje nad tem utegne biti pač enako veliko kakor naša bolečina ob izgubi otroka, ki smo ga v teh štirih letih neskončno vzljubili.

Da bi Ivanu olajšala prehod, Vam pišem. Ivan je pameten otrok, ki potrebuje mnogo ljubezni in nežnosti. Vsako kazni si žene močno k srcu in udarcev ni bil nikdar deležen. Če se izprva ne bo prav znašel, potrpite z njim. Ivan se veseli svojega očeta Acmana in svoje nove domovine in je neverjetno razumen.

Kakor vidite iz priloženih dokumentov, nisva vedela, da Ivan ni nemško dete, kar nama je postalo znano šele jeseni 1946 . . .

Marga v. Mann, l. r.⁴«

* Mannova tu misli, da Ivanov oče še živi in je Ivanovega pokojnega očeta zamenjala z Ivanovim stricem — oskrbnikom. Op. ur.

Zanimiva je tudi izjava zveznega oficirja za repatriacijo podpornika Draga Podreke o iskanju otroka Ivana Acmana. Njegova izjava se glasi:

»Nekega dne sem dobil nalogo, naj se napotim v bližino Rosenheima, kjer mora bivati otrok Ivan Acman, ki smo ga iskali. Zvedeli smo, da Acman živi v družini nekega generala. Ko sva prišla s tov. Zlogarjem za otrokom v Rosenheim so nama tamkajšnji prebivalci povedali, kje ta družina prebiva. Spominjam se, da sva južno od Rosenheima, na robu gozda pod nekim hribom našla leseno barako,

D. P. Center Nittenwald UNRRA Team 1064				Back No.
				Room No.
Registration Card No. 10750		D. P. No.		
Family Name	Acman	Id. Card No.		
Christian Name	Ivan	Destination		
Nationality	Slovene			
Birthdate	24. 4. 1941	Age	5	
Birthplace	Prevalje			
Last address				
Date of leave		Date of arrival	27. 3. 47	
Profession	Knj. (Knj. = Knj. = Knj.)			
Marital Status: Single - Married - Widowed - Divorced				
(Signature of Holder)		(Signature of Registrar)		

Repatriacijska karta
Ivana Acmana

ki je bila urejena za stanovanje in za takratne težke stanovanjske razmere kar udobna. Tu sem povprašal za generalom, njegovo ime sem pozabil. Javila se je njegova žena. Njej sem se predstavil, ji pokazal svoje pooblastilo in jo taktno vprašal po njenih otrocih. Povedala mi je, da ima dva sina. Zahteval sem njune dokumente. V nekem dokumentu sem zasledil rojstni podatek, da je bil otrok rojen v nekem kraju z nemškim imenom v »Untersteiermark.« To mi je bilo vodilo, da sem začel povpraševati še o drugih podatkih in dokumentih. Pokazala mi je tudi odločbo sodišča v Münchnu, v katerem so bili popolnejši podatki o otroku, ki ga je ta general posinovil. Vojna misija je ugotovila, da je še živ njegov stric v Savinjski dolini.

Ko sem ugotovil istovetnost otroka, sem povedal gospe, da bomo zahtevali otrokovo repatriacijo preko UNRRA in ameriške komande. Otrok je ostal začasno še v njeni oskrbi, a UNRRA v Rosenheimu je bila o tem primeru obveščena.

Ta gospa je imela posvojenega še enega dečka in sem zato pregledal še njegove dokumente. Ugotovil sem, da je bil ta otrok nemške narodnosti in so mu starši bili ubiti pri bombardiranju. Otroka Ivana Acmana smo nato nekaj mesecev kasneje repatriirali in kolikor vem, se je srečno vrnil v domovino.«

Ivan Acman pripoveduje: »Dogodkov, ki so bili tako usodni za našo družino in zame, se ne spominjam. Tudi očeta in matere ne



Ivan in Elica Acman s svojo teto

pomnim. Kakor so mi drugi povedali, sem bil v dečjem domu približno eno leto. Iz dečjega doma me je vzela gospa Marga von Mann. Nje, kakor tudi njenega moža, ki je bil višji oficir nemške vojske, se dobro spominjam.

Ko sem se vrnil domov, sem bil star šest let. Govoril sem samo nemško, svojega materinega jezika nisem razumel. Takratni učitelj v Šmihelu nad Mozirjem tov. Rakun, ki je obvladal nemščino, mi je vsestransko pomagal. V kratkem času sem se popolnoma vživel v domače razmere in sem potem v šmihelski šoli v redu napredoval. Očeta so kot talca ustrelili Nemci v Starem piskru v Celju, mati pa je umrla v taborišču Auschwitz. Ostala sva s sestro Elico sama. Na

mojem domu gospodarita sedaj stric in teta. Ko postanem polnoleten, bom prevzel naše posestvo, kakor je bila to očetova poslednja volja.«

To je pot, ki jo je prehodil otrok enega najboljših in najpredanejših borcev za našo svobodo v Gornji Savinjski dolini. Vkljub usodnim dogodkom se je Ivanova pot srečno končala.

Med usodami otrok, ki jih je nemški in fašistični stroj v letih grozote nasilno otrgal od staršev in domačega ognjišča, je Ivanova prav posebna, predvsem zaradi položaja, ki bi ga po svojih adoptivnih starših v nacionalsocialistični družbi zavzemal v primeru Hitlerjeve zmage.

*

Kako se je prebijał v življenju Ivan Acman, ki bi naj bil postal iz šmihelskega fanta doma pod Goltmi nemški plemenitaš?

Kakor je že sam povedal pred leti, se je kmalu vživel v življenje na pravem domu, odkoder so ga avgusta 1942 odpeljali v otroško zavetišče Lebensborna.

Po osemletki je končal nižjo kmetijsko šolo v Šentjurju pri Celju. Nato je odšel na srednjo veterinarsko šolo v Ljubljano. Po uspešnem študiju na tej šoli se je vpisal na biotehniško fakulteto — veterinarski oddelek v Ljubljani. Februarja 1971 je diplomiral in je takoj nastopil službo kot diplomirani veterinar na veterinarski postaji v Brestanici.

Med tem časom se je Ivan tudi poročil in ima leto starega sinčka Tomaža.

Njegova krušna mati Marga von Mann mu je pred nekaj leti pisala in ga vabila, da naj pride v München in tam nadaljuje svoje študije. Ivan jo je hotel po končanem študiju obiskati, vendar je obisk odložil, ker se je takoj po študiju zaposlil.

Tako se je srečno končala ena najbolj usodnih življenjskih poti »ukradenega otroka« Ivana Acmana, ki se je z energijo, pridnostjo in velikim življenjskim optimizmom povzpел na odgovorno mesto v naši socialistični družbi.

OPOMBA

¹ Življenje otrok v domovih Lebensborna obravnava pisatelj W. Stanley Moos v knjigi *Gold is Where You Hide It* (First Published 1956 by Andre Dautsch limited) 12—14 Carsliske street Soho Square London W I. v XI. poglavju *The Super Race* (Višja rasa) med drugim v razgovoru z gospo Hochreiter:

Vprašala sva gospo Hochreiter, če nama lahko pomaga odkriti sedanje bivališče otrok Lebensborna, ki so bili v njenem seznamu. V najino veliko zadovoljstvo je odgovorila, da lahko navede bivališče vseh razen onih otrok, ki so jih imele tuje matere...

Tuje otroke iz doma v Steinhöringu, je rekla gospa Hochreiter, je prevzela UNRRA in kolikor je njej znano, so jih sprejele nazaj matere ali pa so v zavetiščih. Vsekakor, je nadaljevala, ne ve ničesar več o njih. Če pa bi rada vedela kaj več o drugih, nam lahko preskrbi njihova imena in naslove...

Da bi nama olajšala delo, nama je gospa Hochreiter nasvetovala, naj obiščeva dr. Fendta v Jugendsorgeverein, ki je katoliška organizacija in skrbi za otroke, in Anno, upravnico sirotišnice Katharinenheim v Neubibergu, kjer so namestili dvajset otrok Lebensborna, preseljenih iz doma v Steinhöringu.

Dr. Fendt nama je lahko dal na razpolago edinole seznam hranilnih knjižic, kjer so bili navedeni prispevki esencesov za organizacijo Lebensborn ne glede na to, ali so bili očetje teh otrok ali ne.

Imela sva vtis, da bi nama lahko dr. Fendt mnogo več povedal, če bi hotel...

Nasprotno je bila upravnica sirotišnice v Neubibergu takoj pripravljena, da nama pomaga, ko ji je gospa Hochreiter telefonirala, naj se z nama dogovori za obisk... Na najino prošnjo ji je gospa Hochreiter zastavila glavno vprašanje: »Kakšna je bila duševna in fizična razvojna stopnja otrok, ko ste jih zadnjič videli?«

Dolgo je molčala, preden je počasi in premišljeno odgovorila. Gospa Hochreiter nama je ponavljala besedo za besedo: »Božjih poti ne moremo spreminjati... Ne moremo boga prisiliti...«

Gospa Hochreiter se je nasmehnila: »Sama bosta videla,« je dejala, »večina stvari v tretjem rajhu je bila videti lepa, sistem pa je bil znotraj gnil...« Spomnil sem se, kako je Shaw označil diktatorstvo: »...kot breze: na zunaj so lepe, toda pod njimi ne raste nič.«

»Celo otroci ne!« sem pomislil.

Na pragu sirotišnice v Neubibergu naju je sprejela upravnica, melanholična gospa srednjih let, ki je govorila zelo jokavo... Povedala nama je, da je zadnji izmed Lebensbornovih otrok, deček devetih let, zapustil sirotišnico pred letom dni. Adoptirala sta ga tukajšnji skladiščnik in njegova žena in lahko ga bova videla, če želiva. »Malo je zaostal,« je še dodala...

»Ali je to izjema, da je deček zaostal?« je vprašal moj tovariš.

Upravnica ga je pogledala in se žalostno nasmehnila. »O ne, to je pravilo,« je zammrjala, »to je pravilo. Vsi zaostajajo za tri do štiri leta za normalno vzgojenimi otroki. Samo eden od dvajsetih, ki sem jih imela tu, je bil bister. Ostali so bili...«

Zmajala je z glavo in ni končala stavka.

»Toda zakaj?« sem vprašal in nisem mogel prikriti, da tega ne verjamem. »Kaj je z njimi?«

Odgovorila mi ni direktno, ampak je nadaljevala z enoličnim glasom: »Do dveh let starosti nobeden izmed njih ni znal govoriti, niti reči mama ali ata. Mnogi izmed njih so začeli govoriti šele s tretjim ali četrtem letom. Nekaj jih je bilo bebavih in sploh niso spravili razumljivega glasu od sebe. Le malo jih je shodilo pred dvema ali tremi leti starosti... Vsi so močili postelje od petih do šestih let. Mnogo je bilo deformiranih. Imeli so otroške bolezni, rahitis in podobne napake... Bilo je zelo tragično...«

Počasi in ne da bi jo vprašal, je pričela razlagati: »Zakaj otroci niso govorili, preden so dosegli starost dveh ali treh let? Ker ni nihče z njimi govoril! Postavili so jih v ravne vrste in ravnali z njimi kot s piščanci v inku-

batorjih. Vsaka negovalka je morala skrbeti za osem do dvanajst otrok in ni bilo moči pričakovati, da bi se individualno ukvarjala z njimi.«

»Zakaj pa tako dolgo niso shodili?«

»Ker so imeli manj dela z njimi, če so ležali, kakor pa če so stali ali tekali okoli. Puščali so jih v njihovih posteljicah, ne da bi imeli priložnost, da se postavijo na noge.«

»Zakaj so močili postelje do starosti petih do šestih let?«

»Ker jim niso nikoli menjali plenice, kadar je bilo potrebno, temveč v rednih presledkih kakor po urniku, če je bilo potrebno ali ne.«

»Zakaj je toliko otrok imelo telesne napake?«

»Ker so se le malo gibali in niso bili deležni osebne pozornosti, pa tudi zaradi nedohranjenosti, čeprav je bil ta vpliv manjši. Njihovi obroki hrane so bili najboljši v Nemčiji, toda pomanjkanje potrpljenja s strani negovalk — ali časa — je često imelo za posledico nedohranjenost otrok.«

Ko je upravnica utihnila in sva s tovarišem lahko temeljito premislila, kar nama je povedala, sva začutila olajšavo spričo zadovoljstva, da je nacistični eksperiment dosegel takšen poraz in osramotitev... Kakšna ironija, da naj bi bili tisoči teh zaostalih otrok kal Himmlerjeve višje rase...

Ko sva zapustila Katharinenheim, sva obiskala družine, ki so adoptirale Lebensbornove otroke v povojnih letih. Kar sva videla in slišala, se je popolnoma ujemalo s tem, kar nama je povedala upravnica. Otroci so bili zaostali, čeprav so bili sedaj stari do petnajst let. Njihov duševni razvoj, tako so nam povedali adoptivni starši, je za štiri do pet let zaostal in celo dobro ravnanje z njimi in družinsko življenje v večini primerov ni moglo popraviti telesne škode, ki so jo utrpeli v zgodnjih letih. Takšen je bil torej konec vsega Lebensbornovega eksperimenta. Točno sta ga opredelila dr. Huber in njegova žena, katerega sva obiskala zadnji dan v Münchnu, preden sva se vrnila v Bonn.

Čeprav sta imela že štiri lastne otroke, sta Huberjeva povečala svojo družino s tem, da sta posinovila najprej dva Lebensbornova dečka, nato pa še otroka nemške matere in ameriškega črnca. Huberjeva sta bila prva med svojimi sorojaki v vsej deželi, ki sta adoptirala ne samo Lebensbornovih otrok, ampak tudi mešančka. To svojo dobrosrčnost — kar je bila tudi bridka ironija — sta morala drago plačati, kajti sosede in mnogi izmed doktorjevih pacientov so sodili, da sta to storila, zato da bi dobila posebne obroke v slabih povojnih letih. Kljub temu sta Huberjeva vzgajala svojo veliko družino po svojih najboljših močeh in težko bi bilo najti srečnejšo in zadovoljnejšo malo družinsko kolonijo.

Dejstvo, da je bil Huber zdravnik, je njegovo pripovedovanje o eksperimentu Lebensborna napravilo še dvakrat pomembnejše. V resnici sva napol pričakovala, da bo skušal spodbijati najine zaključke, če ne iz drugega vzroka, pa vsaj iz očetovskega ponosa. Toda zmotila sva se.

Oba njegova Lebensbornova otroka, je dejal, sta še vedno podpoprečno razvita. Fizično in duševno nista tako dobro razvita kot npr. mešanček, ki je dve leti mlajši od njiju. Na prvi pogled sta bila ta dečka videti čudna. Eden izmed njiju je bil telesno deformiran in očitvidno ni bilo vse v redu v njegovi glavi. »Še vedno ga moram zdraviti,« je dejal dr. Huber, »po tolikih letih. Napredek je zelo počasen in ne vem, če bom kdaj dosegel popoln uspeh.«

Prešnila me je misel, da je doktor izbral dva posebno težka primera morda iz poklicnega zanimanja ali pa je čutil, da je dolžan skrbeti zanju sam, ne pa kakšen laik. Preden pa sem mu mogel zastaviti takšno vprašanje, mi je že sam odgovoril nanj.

»Nikakor nista izjema,« je nadaljeval. »Večina otrok, ki sem jih videl v Steinhöringu, je bila v podobnem stanju. In da vama po resnici povem — izbral sem najboljša izmed njih.«

Povedala sva mu, da sva videla nekaj Lebensbornovih otrok, izmed katerih ni bil nihče umsko ali telesno boljše razvit od njegovih.

Nasmehnil se je. »Na svojem potovanju,« je rekel, »verjetno nista srečala Himmlerjevih dveh otrok — menim nezakonskih?«

Zanikala sva, pa tudi za njun obstoj nisva vedela.

»Če trezno presodim,« je dejal, »smatram, da sta tadva neposredni povod za to strašno zadevo ... Kot veste, je imel Himmler nekoč ljubico sredi tridesetih let. Z njo je spravil na svet dva otroka in da bi upravičil njun položaj, je spočel zamisel o Lebensbornu. Eno izmed pravil te organizacije je bilo, da imajo vsi otroci rasnih staršev vse civilne pravice ne glede na to, ali so zakonski ali nezakonski. Zabavna je misel, kajne, da je Himmler kdaj lahko smatral sebe za popoln nordijski tip?«

Oba Himmlerjeva nezakonska otroka, ki na srečo ne vesta, kdo je njun oče, živita danes v Nemčiji in bosta kmalu odrasla. Kočljivo je vprašanje, kako bosta reagirala, ko bosta morala izvedeti resnico o svojih starših.

Ko sva se končno poslovila od dr. Huberja in se peljala po avtomobilski cesti nazaj v Bonn, sva se nehote morala spominjati njegovih zadnjih besed, ki so s primerno obsodbo označile vso zadevo. »Če bi se vojna ne končala tako, kot se je,« nama je dejal, »sem prepričan, da bi bil sistem Lebensborna vseeno kmalu ukinjen. Še več, rezultat tega eksperimenta, ki ga poosebljajo ti posebno vzgojeni otroci, je bil tako porazen, da bi večino njih brez dvoma likvidirali v koncentracijskem taborišču.«

To trdi tudi V. Schelenberg v svoji knjigi »V labirintu špionaže«, kjer pravi: str. 380 ... »Himmlerjev prvi zakon je bil nesrečen, ali zaradi hčerke ni zahteval ločitve. Živel je z neko ženo nezakonito. Z njo je imel dva otroka.«

² Original poslovnega pisma Ivana Acmana je v muzeju revolucije Celje.

³ V Pripombah h knjigi »Ukradeni otroci« (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1. 1963, št. 1—2, str. 183) dopolnjuje dr. Tone Ferenc izjavo Marge von Mann, ki jo je poslala mestnemu mladinskemu uradu v Münchnu glede starosti otroka Ivana Acmana: »Zanimiva je korespondenca o otroku Ivanu Acmanu, ki je imel v domu Lebensborn dva rojstna podatka: 24. april 1941 in 24. april 1942. Zato je zdravnik organizacije Lebensborn SS-Oberführer Ebner skušal ugotoviti pravo starost otroka in je 19. avgusta 1943 poslal otroškemu specialistu dr. J. Beckerju v Marburg na Lani rentgenski posnetek otrokove roke in željo adoptivne matere Marge von Mann, da bi v primeru, če bodo spremenili rojstni podatek, določili oktober za mesec rojstva. Dr. Becker mu je dne 9. decembra 1943 odgovoril, da bo pravi rojstni podatek 24. april 1941.«

⁴ Vsi citirani dokumenti so v muzeju revolucije Celje.

VRNITE MI OTROKA!

Poslednji naš otrok, ki smo ga iztrgali tujini v izredno težkih okoliščinah šele leta 1957, je bil mali Franc Zagožen, doma iz Bočne v Gornji Savinjski dolini. Posvojil ga je l. 1943 bivši nemški, sedaj belgijski državljani Joseph Chantraine iz Lontzena v Belgiji. Oče Jakob Zagožen, posestnik v Bočni, se je boril za otroka enajst let. Končno se mu je posrečilo, da so mu ga vrnili dne 6. aprila l. 1957.

Prvi adoptirani otrok, ki smo ga dobili vrnjenega brez komplikacij, je bil Ivan Acman iz Šmihela nad Mozirjem v Gornji Savinjski dolini. Gospa Marga von Mann ga je, ko je uvidela, da nima pravice do otroka, predala naši repatriacijski komisiji. Ta ga je l. 1947 vrnila Acmanovi družini v Šmihelu nad Mozirjem.

Borba za otroka Ivana Pirečnika iz Šoštanja je bila mnogo težja, vendar se je pred sodiščem v Nemčiji l. 1952 ugodno rešila za Pirečnikovo družino.

Otroka Franca Zagožena pa so vrnili domačim v najdramatičnejših okoliščinah in to iz dveh vzrokov. V prvih dveh primerih se oba ugrabljeni in nato posvojena otroka ob vrnitvi nista zavedala svojega stvarnega položaja, ker sta bila, posebno še Ivan Acman, za to še premajhna. Primer otroka Franca Zagožena pa je bil zaradi njegove starosti popolnoma drugačen in seveda mnogo težji.

Joseph Chantraine je dobil otroka Franca Zagožena v domu Lebensborna v Leipzigu, starega 11 mesecev. Kakor drugi, ki so po organizaciji Lebensborna lahko adoptirali otroke iz njenih domov, tudi ta ni imel lastnih otrok. Zato je popolnoma razumljivo, da so v tej družini otroka vzljubili, posebno še, ker je bil otrok Franc telesno in duševno dobro razvit in je kazal že v zgodnji mladosti prav posebno zanimanje za kmetijstvo, kar je bil tudi Chantraineov poklic. Po drugi strani pa je Franc živel v Chantraineovi družini oziroma pri njegovih sorodnikih in znancih, ki so ga zadnja tri leta pred odhodom v domovino skrivali, do starosti približno 15 let in se je vsega dogajanja s seboj dobro zavedal. Zato je za otroka bila potrebna ostra borba, ki ni imela svojega epiloga samo pred belgijskimi sodišči, ampak je

postala mednarodna zadeva, za katero se je poleg jugoslovanske javnosti zanimal tudi del svetovne.

Dramatična borba za pravico očetovstva med pravim očetom Jakobom Zagoženom in Josephom Chantraineom je edinstven in enkraten primer. Če smo človeški, moramo vsaj delno razumeti Chantrainovo borbo, ta pa bi moral razumeti, da je otrok Franc Zagožen kri Zagoženove družine in član naše socialistične skupnosti, posebno še po vsem nečloveškem početju nacionalsocialističnega režima z našimi ljudmi. To dejstvo bi moral imeti pred očmi in razumeti pravične težnje Zagoženove družine in naših oblasti. Če bi se ravnal po teh pravičnih smernicah, bi ne prišlo do tako težkih pretresov in bi se stvar okoli otroka Franca Zagožena uredila lahko povoljnejše tudi zanj, ki mu je bil adoptivni oče v njegovi mladosti. Toda sebični Joseph Chantraine ni znal biti uvideven.

Vsa tragedija malega Franca Zagožena se je pričela v usodni noči od 3. na 4. avgust l. 1942, ko so Nemci v Bočni v Savinjski dolini aretirali mnogo družin. Med njimi je bila tudi Zagoženova družina: mati Marija, sinovi Alojz, star 11 let, Ivan, star 8 let, Jakob, star 5 let in štirimesečni Franc. Hkrati so odpeljali še strica Ivana in Franca in nečaka Mirka, staro mater Ano Purkart in Marijino sestro Ano. Vse so odvedli v zbirno taborišče v deško okoliško šolo v Celju.

Zakaj vse to? Gospodar Jakob Zagožen je bil eden prvih organizatorjev odbora OF v Bočni. Že od pozne jeseni l. 1941 je zbiral hrano in ostale potrebščine za partizane. Poleti 1942, v času velike izdaje naših aktivistov v Gornji Savinjski dolini, se je odtegnil aretaciji in pobegnil na Hrvatsko, kjer se je pridružil partizanom. To je bil ves njegov greh proti nacionalsocialističnemu okupatorju.

Z največjim transportom partizanskih družin in družin ustreljenih talcev so vse starejše člane Zagoženove družine skupaj s preostalimi odpeljali v taborišče Auschwitz, njihovo staro mater Ano pa v taborišče za stare in onemogle v Baumgarten. Otroke, med katerimi so bili tudi Zagoženovi, pa so poslali v otroško zbirno taborišče Frohnleiten pri Gradcu. Iz Frohnleitna so odpravili te naše otroke v taborišča po Nemčiji. Ta taborišča so znana, le Francova pot po domovih Lebensborna je neznana. Zadnje njegovo taborišče je bil vzgojni dom Lebensborna v Leipzigu, kjer ga je spomladi l. 1943 dobil in posinovil posestnik Joseph Chantraine iz Lontzena v tistem delu današnje Belgije, ki je bil med vojno priključen rajhu.

Mati Marija je po enem letu umrla v taborišču Auschwitz. Pred smrtjo je naročila svoji sestri Ani, sedanji ženi Jakoba Zagožena, naj store domači vse, ko bo vojna končana, da se vrnejo njeni otroci domov. Posebno se je žalostila za najmlajšim — dojenčkom Francem. Njena sestra pravi: »Najbolj se je žalostila, ker je takrat, ko so ji iz naročja iztrgali malega Franca, v naglici pobrala culo, v kateri so bile Franceve plenice. Vsa njena obleka pa je ostala ob košarici, v kateri je ležal mali Franc. Te pomote ni mogla pozabiti, ker se ji je hudo smilil mali Franček.«

Ko so se po osvoboditvi vrnil razbiti člani Zagoženove družine domov iz taborišča, jih je pričakal žalostni oče na pogorišču nekdanj tako lepe domačije. Vrnili so se trije njegovi sinovi in dve njegovi sestri. Žena Marija je umrla v taborišču Auschwitzu. Za najmanjšim sinom Francem pa je manjkala vsaka sled.

Prvo oprijemljivo sled za otrokom Francem je prinesla domov njegova stara mati Ana Purkart, ki je bila v taborišču za onemogle v Baumgartnu. Tam je stalno poizvedovala po svojih vnukih, posebno še po najmlajšem. Po srečnem naključju je ob koncu njenega taboriščnega življenja izvedela od neke sestre Rdečega križa, da je bil mali Franci odpeljan v vzgojni dom Lebensborna v Leipzigu. Za druge podrobnosti, kaj se je s Francem zgodilo pozneje, omenjena sestra ni vedela. Po teh skupih podatkih, ki jih je prinesla ob vrnitvi v domovino stara mati Ana, je začel l. 1946 oče Jakob Zagožen poizvedovati za izginulim otrokom. S temi skromnimi podatki se je obrnil na Rdeči križ v Ljubljani s prošnjo, da mu naj pomaga poiskati sina Franca. Takoj je Jugoslovanski Rdeči križ pričel poizvedovati za izginulim otrokom preko Mednarodnega Rdečega križa. Ta je slednjič našel podatke iz vzgojnega doma Lebensborna v Leipzigu. Iz ohranjene kartoteke adoptiranih otrok je bilo razvidno, kdo je otroka Franca Zagožena vzel in ga tudi posinovil. Sled za otrokom je vodila k posestniku Josephu Chantraineu, kraj Lontzen ob nemško-belgijski meji.

Oče Jakob Zagožen je takoj pričel pisati J. Chantraineu, misleč in želeč, da se vsa zadeva okoli njegovega sina Franca reši na način, ki bi bil za obe strani zadovoljiv. Toda na vse njegove prošnje ni bilo nikakega odziva. Tako so tekla leta . . .

Oče Jakob Zagožen je nato v svoji vlogi na Ministrstvo zunanjih zadev v Beogradu dne 3. XI. 1952 pisal med drugim:

». . . Odkar sem izvedel, kje je moj sin Franc, ki biva v Belgiji pod imenom Franc Chantraine, zahtevam njegovo repatriacijo. L. 1946 sem

dognal, kje je. Od takrat dalje sem se obračal na razne strani in vztrajno zahteval, da mi otroka vrnejo. Do danes je bilo vse moje prizadevanje brezuspešno. Šele 1. 1950 sem bil obveščen, da moram vložiti tožbo in z njo zahtevati vrnitev svojega sina Franca Zagožena.



V prostorih jugoslovanske ambasade v Bruslju, dne 3.IV.1957. V sredini je Franc Zagožen, desno od njega ambasador Mihajlo Javorski, levo pa svetnik ambasade Sava Obradović

J. Chantraine je pred sodiščem v Belgiji utemeljeval zadrževanje mojega sina s tem, da je otrok brez staršev. Zato da ga je adoptiral, to pa vse brez moje vednosti.

Šele ob repatriaciji nedoletnega Ivana Pirečnika, za katerega je posredovalo naše poslaništvo v Nemčiji, sem spoznal, da je mogoče stvar urediti le preko naših pristojnih državnih organov. V nobenem primeru ne odstopam od svoje zahteve, da bi mi ne vrnila sina, ki ga protizakonito zadržujejo v tujini. Če bo potrebno, bom to svojo zahtevo uveljavil pred pristojnim sodiščem. Otrok bo imel pri meni dobre pogoje za vzgojo in preživetje ...»

Naše poslaništvo v Belgiji je dne 24. VI. 1953 zahtevalo od očeta Jakoba Zagožena vse potrebne dokumente kakor tudi pooblastilo za odvetnika g. Speyerja, ki je zastopal očeta Zagožena pred belgijskimi sodišči.

Po svojem pravnem zastopniku univerzitetnem profesorju doktorju J. Goričarju je nato oče Jakob Zagožen vložil tožbo pri sodišču v Verviersu v Belgiji. Razprava je bila dne 14. februarja 1954 v navzočnosti pravnega zastopnika dr. Goričarja, odvetnika g. Speyerja, Jakoba Zagožena in obtoženega Chantrainea.

Oče Jakob Zagožen pripoveduje o tej razpravi:

»Chantraine ni hotel pripeljati mojega otroka k obravnavi. Zato je sodišče dalo otroka privedi na obravnavo po policiji. Ves čas obravnave je Chantraine držal mojega sina za roko. Kadar je navzoči novinar dvignil kamero, da bi mojega sina fotografiral, je otroka zakril s suknjo, da je tako preprečil fotografiranje. Lahko si mislite, kako mi je bilo pri srcu, ko sem prvokrat zagledal svojega sina. Otrok je bil na las podoben drugim mojim sinovom. Moja vroča želja je bila, da bi stopil k njemu, ga pritisnil na srce in odšel z njim domov. Toda moja želja ni našla odmeva. Sinu se nisem smel približati in tudi govoriti nisem smel z njim. Ko je sedel na hodniku, so mi ga samo pokazali.

Med obravnavo smo odšli v posebno sobo, kjer so strokovnjaki ugotavljali podobnost med menoj in sinom ter po fotografijah podobnost med njim in brati. Pred mene so postavili sina, tako, da sva oba gledala v komisijo. Ob koncu pregleda mi je dejal neki član komisije: »Oče, bodite kar brez skrbi, to je vaš sin!«

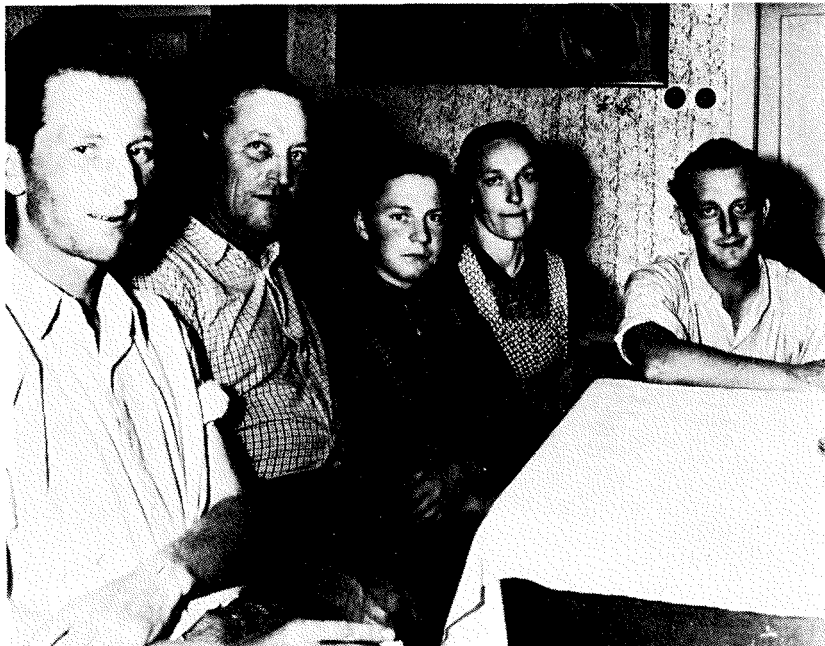
Po obravnavi je prišel k meni Chantraineov zagovornik z vprašanjem, če sem pripravljen, da se pogovorim s Chantraineom in mu ponudim roko. Odgovoril sem mu pritrdilno. Toda ta je to mojo pravno gesto odbil in ni hotel imeti z menoj nikakih stikov . . .«

Po nekaj dnevih je izdalo sodišče razsodbo, ki je odrejala, da mora Chantraine takoj brez odloga vrniti nedoletnega Franca Zagožena očetu Jožetu Zagoženu.

Pravici je bilo zadoščeno, toda dramatična borba za otroka se je z razsodbo sodišča v Verviersu šele začela.

Dne 24. februarja 1954 je dobil pravni zastopnik dr. J. Goričar od ambasadorja naše ambasade tov. Marjana Barišiča pismo, ki se glasi:

»Tovariš Goričar, verjetno ste že prejeli poročilo o razsodbi sodišča v Verviersu, da se mali Zagožen izroči očetu preko advokata Speyerja. Medtem pa je Chantraine skril otroka, da bi se tako uprl odločbi sodišča. Po informacijah nekega angleškega novinarja je Chantraineu uspelo, da skrije malega Zagožena v Nemčiji. Policija je



Franco Zagožen ob vrnitvi v domovino v krogu svojih domačih

napravila na Chantraineovem domu hišno preiskavo, vendar je ta ostala brez uspeha.

Verjetno je, da bo stari Chantraine aretiran. V kolikor je točna vest, da je mali Zagožen skrit v Nemčiji, bomo storili vse potrebne korake pri belgijskem ministrstvu zunanjih zadev in preko naše ambasade v Bonnu . . .«

Kako so ponovno ugrabili otroka? Chantraine in njegovi znanci so že na večer po sodni razpravi odvedli malega Franca Zagožena v Nemčijo. Prve tedne je bil skrit v kraju Mönchen-Gladbach. Od tam so ga prepeljali v Sauerland, kjer je bil skrit tri mesece. Iz Sauerlanda

so ga poslali v Uelzen, od tam pa v Köln. Nato se je spet vrnil v Uelzen in Sauerland. Končno so ga oddali v samostan Niederlanhnstein, kjer je eno leto obiskoval gimnazijo. Nikjer ni bil policijsko prijavljen.

Nenadna ponovna ugrabitev mladoletnega Franca Zagožena je vzbudila vsesplošno pozornost po vsem svetu. Odvetnik Speyer je nastopil s ponovno tožbo proti Chantraineu zaradi ugrabitve otroka. Sodišče ga je obsodilo s sodbo z dne 28. aprila 1954 na denarno kazen 300 belgijskih frankov od 17. februarja dalje za vsak dan, dokler se otrok ne najde.

Dne 23. julija 1954 pa je bil Chartraine obsojen še na 4 mesece zapora, ker je z nasiljem, zvijačo ali grožnjo odpeljal mladoletnega Franca Zagožena.

Vsota, ki bi jo moral plačati Chantraine, je narasla že na 131.000 belgijskih frankov, vendar o izginulem otroku ni bilo še sledu.

Jeseni l. 1954 je potoval po naših krajih sindikalni prvak iz Liega g. Willi Schugens, ki je obiskal tudi Zagoženovo družino v Bočni. Ko se je vrnil v Belgijo, ga je intervjuval dopisnik lista »Valonija«. Njegovi izjavi sta izšli v omenjenem listu dne 7. septembra v številki 208 in dne 9. septembra 1954 v številki 210.

Že v uvodu svojih izjav je izjavil:

»Pravzaprav nisem niti malo mislil na to obžalovanja vredno zadevo, ko sem prispel v Jugoslavijo, kamor sem bil namenjen iz popolnoma drugih razlogov. Toda tovariši tam doli so me kaj kmalu postavili pred ta problem, ko so me vzeli s seboj v ljubko in srčkano slovensko vas, kjer stanuje družina Zagožen.

Takoj moram povedati, da sem bil zelo vznemirjen spričo razburjenja, ki je nastalo v tej vasi zaradi odsotnosti Zagoženovega sina Franca. Vsi govore o tem in vsi zatrjujejo vedno bolj odkrito, da smo v Belgiji čisto preprosto to stvar postavili pred sodišče samo zaradi lepšega. Trdijo tudi — zaenkrat še bolj v dvoumnih izrazih — da ima ta zadeva politično ozadje. Stalo me je mnogo truda, da sem jih prepričal o tem, kako je dejansko s to zadevo, oni pa so mi večkrat segli v besedo in zatrjevali: 'Nočejo vrniti otroka narodu, ki si gradi socializem.' . . . Vsa Slovenija čaka v bolesi in nemirnem pričakovanju, da bi vendar našli malega Jugoslovana. Zato je popolnoma razumljivo, da hočem biti povsem na razpolago sodišču z vsemi podrobnostmi, ki sem jih doli izvedel.«

Časopis »Valonija« v nadaljevanju piše: »... Petič že je bila zadeva Zagožen — Chantraine pred belgijskim sodiščem. Okrajna sodišča, višje sodišče, prizivno sodišče so drugo za drugim razpravljala o tem dečku, Francu Zagoženu, ki je bil l. 1942 v Jugoslaviji... Kdo ne pozna čudnih podrobnosti, kako je izginil Franc tisti dan, ko je sodišče v Verviersu izdalo sklep, naj se otrok vrne očetu? Zaradi priziva proti tej razsodbi je stal ta kmet iz Lotzena pred prizivnim sodiščem v Liegu, ki mu je predsedoval g. Destexh.

Ko ga je sodnik poklical, se je Chantraine počasi dvignil in odgovarjal kratko z zamolklim glasom na postavljena vprašanja:

»Ste organizirali ali podpirali ugrabitev Franca?«

»Ne.«

»Vam je neznano, kje se nahaja?«

»Da.«

»Kakšen cilj je imelo potovanje v Nemčijo tisti večer pred ugrabitvijo?«

»Da obiščem izvedenca.«

Nič, popolnoma nič ni spremenilo trdovratnega obnašanja obtoženca. Toda v nekaterih podrobnostih je prišel v nasprotja z njegovimi prejšnjimi izpovedmi.

G. Speyer, zastopnik tožeče stranke Jakoba Zagožena, je takoj poudaril protislovja.

»Chantraine se norčuje iz sodišča,« je vzkliknil odvetnik. Nato je izjavil, da je on sam, pa tudi tiste oblasti, ki je od začetka vodila ta proces — vsa čast jim za trud —, prepričan, da je Chantraine kriv, da je deček izginil in da je sedaj najbrž skrit v Nemčiji.

»Chantraine ve, kje sedaj biva ta otrok,« je dejal odvetnik. »Dokaz za to je, da se zaradi njega popolnoma nič ne razburja — prav presenetljiva okolnost —, četudi kakor trdi, ni prejel od njega nobene obvestila niti kake dopisnice.«

G. Speyer ni bil istega mnenja kakor višje sodišče v Verviersu, ki je za Chantrainea upoštevalo olajševalne okoliščine. Chantraine je skušal z zvijačo zakriti svojo podlo igro v trenutku, ko je izginil mali Jugoslovan, in je vložil tožbo zaradi Franca pri sodniku za otroke.

Namestnik javnega tožilca g. Blahy je menil, da se je Chantraine uprl sodišču, da omalovažuje njegov ugled ter povsem prezira nenapisane pravice očetovstva. Obtožnica da je popolnoma jasna in olajševalne okoliščini v tem primeru ne pridejo v poštev, ker Chantraine vztraja na svojem protizakonitem stališču.

G. Blahy je dodal: »Neumestno je govoriti o pogojih in okoliščinah, v katerih bi bil mali Franc vzgojen pri svojem očetu. Jugoslavija je neodvisna država in nihče nima pravice dvomiti o njenih vzgojnih metodah. O tem ni debate.«

Iz teh odlomkov, ki jih je priobčil belgijski časopis »Valonija«, je razvidna vsa težka borba za vrnitev malega Franca Zagožena.

Dne 12. marca 1954 so prebivalci Bočne, včlanjeni v Socialistični zvezi delovnega ljudstva, poslali belgijskemu poslaništvu protestno resolucijo v zadevi ugrabitve otroka Franca Zagožena.

Končno je stvar dozorela. Chantraineov zagovornik je po treh letih dal odvetniku Speyerju izjavo, kje skrivajo otroka Franca. G. Speyer se je takoj napotil v samostan v Niederlahnstein ter dne 2. aprila l. 1957 otroka prevzel in ga izročil jugoslovanskemu poslaništvu v Belgiji.

Dne 6. aprila je član našega poslaništva pripeljal Franca Zagožena na Jesenice. Očetu Francu Zagoženu je ob srečanju z njim izročil pismo našega poslanika v Belgiji Mihajla Javorskega, ki se glasi:

»Dragi tovariš Zagožen, pred kratkim sem prejel Vaše pismo, zadnje v Vašem dolgem dopisovanju z našo ambasado v Vaši borbi da se Vam popravi krivica in se Vam vrne Vaš sin Franc.

Poslaništvo je storilo vse, kar je moglo.

Belgijska sodišča in belgijska javnost so bila na Vaši strani.

Končno so tiste mračne sile, ki so pomagale Chantraineu, da Vam ni vrnil Vašega sina, in skrivale mesto Francovega stanovanja, morale popustiti.

Namesto odgovora na Vaše zadnje pismo Vam poslaništvo pošilja sina Franca.

V času njegovega dvodnevne bivanja v kolektivu našega poslaništva smo se trudili, da je bil v družinskem ozračju, od katerega je bil toliko let odtrgan, in da mu vsaj v malem damo občutek zadovoljstva in varnosti, ki jo bo našel v svoji domovini.

Pošiljamo Vam po Francu iskrene pozdrave in Vam želimo kakor tudi Vaši družini vse najlepše.

S tovariškimi pozdravi

Poslanik FLRJ

Mihajlo Javorski.«¹

Tako se je končal enajstletni boj za otroka Franca Zagožena, ki je bil odpeljan v noči od 3. na 4. avgust 1942 iz domače hiše v tujino.

Zadnje predsmrtno naročilo izmučene matere Marije v taborišču Auschwitz njeni sestri Ani »Vrnite mi mojega otroka!« se je po tolikih letih izpolnilo.

Franc je vzljubil svojega očeta kakor tudi vso družino. Tri mesece po vrnitvi v domovino je napisal očetu za god, seveda še v nemščini, pismo, ki se glasi:

»Ljubi moj oče!

Že tri mesece sem pri tebi. Svojo lepo mladost sem moral žal preživeti v tujini. Ti si me mnogo let vztrajno iskal z bolečino v srcu. Šele pred kratkim si me poklical domov. Prišel sem v nov kraj, med nove ljudi.

Začetek je bil za naju oba in za domače zelo težak. Ti si moj pravi oče, naravni, dobri oče.

Vsak dan študiram in se trudim, da bi se dobro naučil slovenskega jezika. Prišel bo čas, ko ti bom lahko povedal, kar tiho nosim v svojem srcu.

Danes je Tvoj god, srečen sem pri tebi.

Tvoj sin Franc«

Sin Franc je vsa leta držal besedo in je pridno študiral. Zagoženova družina se ni ustrašila materialnih žrtev. Leta 1968 je končal študije in diplomiral kot inženir živilske tehnologije na biotehnični fakulteti v Ljubljani.

V letih študija si je z očetovo vednostjo od časa do časa dopisoval z bivšim rejnikom Josephom Chantrainom. Leta 1967 je odšel na kratek obisk v Belgijo. Tam se je zagledal v dekle, s katero sta se dobro poznala že kot otroka. Po končanem študiju in odslužitvi kadrovskega roka v JLA je odšel z očetovim dovoljenjem v Belgijo in se poročil. Oba z ženo sta v službi. Stanujeta v kraju Lontzen, v hiši, ki jo imata v najemu. S starši si sin Franc redno dopisuje in z ženo prihajata vsako leto k domačim na obisk.

OPOMBA

¹ Citirani dokumenti v tem poglavju so pri očetu Francu Zagoženu v Bočni.

MARIJA, MOJ OTROK

Med moje najpretnesljivejše doživljaje v zvezi s knjigo »Ukradeni otroci«, spada nedvomno obisk pri materi Berti Pivec-Zorko v Poljčanah. Usoda, ki jo je doletela v času hitlerjevske okupacije na Spodnjem Štajerskem, je gotovo ena najžalostnejših.

Mati Berta je izgubila moža, ki so ga ustrelili kot talca. Hčerka Marija živi posvojena v Nemčiji in se noče vrniti domov k materi. Ob vrnitvi iz taborišča Auschwitz je našla svoj dom izropan in zapuščen. In kaj vse je pretrpela v samem taborišču smrti! Marsikatero mater bi te težke življenjske preizkušnje strle; matere Berte niso. Še vedno upa — saj upanje je življenje — da se bo hčerka Marija vrnila. Vsaj za kratek čas, saj ni mogoče, da bi pozabila na mater, rojstno hišo, rodni kraj in domovino.

Mati Berta pravi, da razume izredno težko duševno stanje, v katerem živi sedaj pri svojih krušnih starših njena hčerka Marija. Ta je bila kot devetmesečni dojenček iz zavetišča »Sonnenwiese«, ki je bilo pod nadzorstvom organizacije Lebensborn, oddana v popolnoma drugo okolje in izročena drugi nacionalni skupnosti.

Danes je Marija Zorko, posvojena Barbara Fritz, stara 30 let, vendar še ni videla svojega rojstnega kraja, le dvakrat je na materino prošnjo bežno preživela z njo nekaj dni v Nemčiji, vendar nikdar sama, vedno pod nadzorstvom. Težko je materi, ki je rodila edinega otroka, ga izgubila in ga po letih iskanja zopet našla. Ve, kje njen otrok živi, vendar po čudni poti usode ne sme veljati za njenega.

Primer otroka Marije Zorko predstavlja gotovo eno najzapletenejših in najdramatičnejših usod naših otrok, naropanih po naši zemlji.

V zgodnjih popoldanskih urah sem potrkal na vrata enonadstropne kmečke hiše v Zgornjih Poljčanah št. 11, ki je dom matere Berte Pivec-Zorko. Ženski glas mi je na moje trkanje odgovoril: »Naprej!« Stopil sem v kuhinjo. Pred štedilnikom je stala krepka kmečka ženica z zavihanimi rokavi, prepasana z delovnim predpasnikom. Ko mi je podala od dela izdelano roko, sem se zagledal v njene izredno žive

oči, obrobline z drobnimi gubicami. S predpasnikom je obrisala stol in me povabila za mizo. Počasi so ji prihajale besede iz ust, ko je govorila o trpljenju in o iskanju hčerke Marije. Na mizi so se kopičili dokumenti, iz katerih sem razbral ves njen veliki boj za otroka.

Mati Berta se je naslonila na mizo, me pogledala, v očeh se ji je zaiskrilo, na očesnih vekah so se ji zableščale solze. Trenutek je pomolčala. Nato si je obrisala roke v predpasnik in pričela pripovedovati:

»Moj mož Franc Zorko je bil v bivši Jugoslaviji občinski kurir v Poljčanah. Bil je zelo zaveden in so ga Nemci takoj ob prihodu zaprli. V zaporu v Mariboru je prebil tri tedne, nato so ga izpustili. Kmalu po vrnitvi iz Maribora sva se z možem povezala z osvobodinim gibanjem. V Poljčanah smo imeli več sestankov. Junija 1942 so bili nekateri člani naše skupine izdani. Med desetimi aretiranimi je bil tudi kaplan Mihael Grešak iz Laporja pri Slovenski Bistrici, ki so ga ustrelili v Celju 22. junija 1942. Dne 17. junija 1942 so Nemci prišli tudi po mojega moža. Mene s hčerko Marijo, ki je bila takrat stara štiri tedne, so pustili še doma. Dne 15. avgusta 1942, ko so v Starem piskru v Celju ustrelili mojega moža, so prišli po naju s hčerko in naju odpeljali v zbirno taborišče, v okoliško šolo v Celju. Tam so me takoj ločili od hčerke. V posebni sobi je bilo štirinajst dojenčkov. Do 18. avgusta zvečer sem hčerko še lahko dojila. Naslednji dan zjutraj pa so nas odpeljali z avtomobilom na železniško postajo. Dojenčke so vozili v posebnem avtomobilu, ravno tako tudi druge otroke. Preden so nas naložili na avtomobile, so nam na našo prošnjo zatrdili, da nam materam ne bodo odvzeli dojenčkov. Nas odrasle so na vlaku zaklenili v vagone in nas zastražili. Pri otrokih pa so bile sestre Rdečega križa. V transportu, ki je odšel iz Celja 19. avgusta 1942, je bilo okrog 150 odraslih. Na postaji v Frohnleitenu so dojenčke, ki so bili v košarah, naložili na voz in jih odpeljali v taborišče. Na tej postaji so morali izstopiti tudi drugi otroci. Nas odrasle pa je odpeljal vlak naprej proti Dunaju. Ko smo matere videle, kaj se godi z našimi malčki, smo popolnoma obupale.

Zvečer smo se pripeljali na Dunaj. Stlačili so nas v čakalnico na kolodvoru, kjer smo za večerjo dobili mlačen čaj. Nato so nas nagnali do majhnih, povsem zaprtih avtomobilov. V vsak avtomobil so strpali po petnajst žensk z vso prtljago. V avtomobilih je bila strašna vročina, tako da smo vse vpile, ker nam je primanjkovalo zraka. Peljali so nas prenočevat v zapore. Spale smo na slamnjačah na podu, po dve na eni.

Vso noč nismo mogle zatisniti oči, vpile smo in jokale. Zjutraj smo se šle umiti, nato smo dobile črno kavo, ki ni bila sladkana. Okrog desete ure so nas z istim avtomobilom odpeljali na postajo. Nato pa z vlakom naprej proti Češki. Za hrano so nam med potjo razdelili stražarji popotnico: konserviran fižol in malo jetrne pastete. Po tej hrani nas je silno žejalo, vode pa nismo dobile. Okrog šeste ure zvečer smo prišle v taborišče Auschwitz. Že iz vlaka smo videle velike gruče ljudi, ki so se vračali z dela.

Na postaji smo izstopile. Zelo smo se prestrašile, ko smo zagledale na postaji vojake z brzostrelkami in s psi volčjaki. Morale smo se postaviti v vrsto po pet in pet. Na hitro so nas prešteli. Stražniki so se peljali na kolesih, me pa smo morale teči. Vse do smrti izmučene in žejne smo prišle do visoke žične ograje. Tu so nas ponovno prešteli in nas spustili na dvorišče. Vse otrple smo vstopile in zagledale žene, ki so stale pred bloki. Pred vsakim blokom jih je stalo po 300 v vrstah po devet. Čakale so na apel.

Nas so nagnali v veliko stavbo, ki so jo imenovali »savna«. V stavbo so nas zaklenili, da niso mogle do nas Slovenke, ki so prišle v taborišče pred nami. Ležale smo na cementnem tlaku, pokrite s koci in plašči, ki smo jih prinesle s seboj. Drugo jutro so nam pobrali vse osebne stvari (uhane, prstane, verižice in vso obleko). Ostalo nam je golo telo. Pregledali so nam tudi zobe zaradi zlatih kron in jih zabeležili v posebni kartoteki. Vsaka je dobila majhen košček blaga, na katerem je bila vtisnjena zaporedna številka. Jaz sem dobila številko 17847. Nato so vsaki dali srajco, spodnje hlačke, obleko s kratkimi rokavi, polovico bele rute in lesene cikle. Fotografirali so nas od vseh strani. Košček blaga, ki so nam ga dali pri vhodu v taborišče, smo si morale prišiti na rokav obleke. Na podlaket leve roke pa so vsaki vtetovirali njeno številko. V ambulantni so nas stehali in nato odpeljali na blok številka 12. Tam so bile Slovenke, ki so prišle v taborišče že prej. Prvo hrano smo dobile šele čez tri dni.

V bloku številka 12 nas je bilo okrog 200 Slovenk. Zanimalo me je, kje sta moji znanki Ana Dajčman in Marija Zorko iz Poljčan. Povpraševala sem za njima, če ve zanju katera sotrpinka, vendar jih ni poznala nobena, ker so na apelih klicali samo številke. Neko nedeljo pa so na apelu klicali tudi po imenih. Ime Zorko se je slišalo petkrat. Po apelu nismo smele v bloke, zato smo posedale po dvorišču in se pogovarjale o svoji usodi. Tu sem tudi našla sorodnico Marijo Zorko iz Poljčan. Obe sva bili tako spremenjeni, da se nisva

spoznali. Odslej sva hodili skupaj na delo. Z nama so delale še: Vida Prislan iz Gornjega grada, Marija Šuster iz Vrhol pri Slovenski Bistrici, Zalika Jager in Pepca Ocvirk iz Šentjurja pri Celju, Marija Lubej in Marija Prelog s Planine, Marija Baben iz Brežic, Marija Jagodič iz Šmarja pri Jelšah, Logarjeve sestre iz Logarske doline in še več drugih.

Za tolmača je bila Štefka Štibler iz Maribora, prej ena glavnih kurirk Osvobodilne fronte na Spodnjem Štajerskem. Bila je zelo prijazna in dobra. Od sestre je dobila večkrat paket. Vedno je poiskala najpotrebnejše tovarišice in je delila z njimi vse dobrote.

Poleti smo sušile krmo, čistile cestne jarke, pozimi smo rušile zbombardirane hiše, podirale drevje in opravljale podobna dela. Zvečer, ko smo se vračale v taborišče, je morala vsaka prinesiti po tri zidne opeke. Ta nošnja opeke je bila za nas zmučene, ves dan brez jedi, vse prezeble, eno najtežjih opravil. Opeko smo nosile tudi po uro in pol daleč. S prinesenim materialom so v taborišču gradili bloke. Ob našem prihodu v taborišče so bili bloki zbiti iz lesenih desk, skozi okna na strehi je pršil sneg in dež. Pogradi za spanje so bili trije drug za drugim. Pogradi pri tleh so bili ob deževnem vremenu v vodi in blatu, na srednjih je bilo polno prahu in slamnega drobirja.

Naša glavna hrana je bila na platiče zrezana koleraba, spomladi juha iz kopriv s koreninami vred in silirano zelje. Vse srečne smo bile, če smo dobile v hrani kak krompir. Krompir so imeli zakopan v zemlji in pokrit s slamo. Kuhali so ga neopranega, zato je bilo v juhi tudi dosti blata in slame. Nemka Lidija, naša blokova, je vedno iz hrane izbirala krompir. Neko nedeljo smo stale v vrsti za kosilo. Gledale smo kaj dela blokova, in smo začele mrmrati. Takoj se je zadrta: »Ruhe!« (mir). Neki stražnik nas je takoj pričel pretepati z gorjačo. Tudi jaz sem dobila dva udarca po glavi, še danes se mi poznata dve vzboklini.

Za večerjo smo prejele košček kruha in četrta litra grenkega čaja. Dvakrat na teden smo težaške delavke dobile dodatek pol kilograma kruha in malenkost jetrne pastete ali margarine. Prihranjeni kruh za naslednji dan sem morala dobro varovati pred podganami. Čeprav sem ga zavila v obleko, so mi jo večkrat pregrizle in pojedle kruh. Kruh je bil skoraj neužit in smo mnoge zbolele od njega.

Novembra 1942 je bilo že zelo mrzlo. Vsak dan je bila velika slana. Me pa smo hodile na delo bose in letno oblečene. Noge sem

imela vse ozeble, prsti na nogah so mi pričeli gniti. Obvezovala sem jih s cunjami. Zelo sem se prehladila in sem imela močno vročino. Dva dni sem še delala, tretji dan pa sem obležala na njivi. Položili so me na kup suhe trave, kjer sem ležala do odhoda v taborišče. Domov so ta dan peljali z menoj še tri sotrpinke. V taborišču so me poslali v revir (ambulanto). Tam sem bila mesec dni.

V ambulanti sem videla, kako uboge so bile ženske, ki so prišle noseče v taborišče in so tukaj rodile. Otročički so kmalu po porodu umrli. Mnoge žene pa so brez prave nege in ob pomankanju hrane tudi podlegle.

Neki dogodek se mi je neizbrisno vtisnil v spomin. Dne 19. marca 1943 so nas odgnali na polje, da smo prekopavale zemljo tam, kjer ji niti traktorji niso mogli do živega. Ker nas je v naši koloni bilo premalo, so nam dodelili še nekaj Judinj. Stražarji so imeli s seboj štiri volčjake. Dva psa so vodili na čelu naše kolone, dva pa so imeli zadaj. Zadaj so ves čas sčuvali psa, da sta napadala in grizla ženske. Ko je pes prijel zapornico za nogo, da je padla, je morala hitro vstati, da nas je dohitela. Če se katera ni mogla hitro pobrati, sta jo psa obgrizla, stražniki pa so jo obricali. Dve obgrizeni in pretepeni tovarišici nista bili več sposobni za delo. Me druge smo morale skopati jamo, kamor smo položile ti dve siroti, tako da sta imeli glavo zunaj jame, telo pa pokrito z zemljo. Nato so stražarji ukazali psom, da so jih odkopali in zvelkli iz jame. Pri tem mučenju sta obe od strahu in bolečin umrli. Stražarji so pri tej igri uživali in se smejali, nas pa je obhajala groza.

Nekaj dni pozneje smo čistili cestne jarke. Ob strani ceste je ležal velik kup tramov. Ženske, ki niso kopale jarkov, so morale nositi tramove. Med onimi, ki so nosile tramove, je bila tudi neka zdravnica. Stražniku, ki jo je priganjal pri delu, je rekla: »Hrane nam dajte, ne pa da nas lačne silite k delu!« Za ta odgovor jo je hudo pretepel. Nato je vrgel lopato in ji velel, naj jo pobere. Medtem ko se je vsa zbita plazila k lopati, jo je ustrelil v hrbet, da je takoj izdihnila.

Dne 13. novembra 1942 ponoči je umrla zraven mene v postelji Marija Zorko. Imela je krvavo grižo. Tri tedne je trpela hude bolečine in neznosno žejo. Vsako noč sem se vtihotapila na stranišče, ko so odprli vodo, da sem ji oprala ponesnaženo perilo. Ko sem dan pred njeno smrtjo prišla v blok, mi je Marija vsa v vročini dejala: »Berta, nocoj je moja zadnja noč. Umrta bom, ti pa se boš vrnila domov. Pozdravi vse moje sorodnike in jim povej, da sem umrla za domo-

vino!« To so bile njene zadnje besede. Potem je še samo ječala. Zjutraj sem pri raportu javila blokovki Marijino številko. Nato smo jo zavito v odejo odnesle pred blok. Po apelu so jo odnesli na prostor, kamor smo vsako jutro polagali mrliče za krematorij.

V krematoriju je ogenj gorel dan in noč. Pepel in ostanke kosti so nakladali na vozove in jih vozili v neko samotno kmečko hišo. V enem delu hiše so zlagali vreče s pepelom, v drugem delu pa je bilo apno. Tam so potem zmešali pepel in kosti z apnom in to zmes raztrosili po polju.

Perilo in obleko, ki smo jo dobile 20. avgusta 1942 ob prihodu v taborišče, smo imele na sebi do 6. decembra. Bile smo ušive. Zato so nas razkužili, obleko pa vrgli v parne kotle. Oddati smo morale prav vse, tudi porcije, ki smo jih imenovalе »mizke«. Drugi dan so nam prinesli hrano, pa nismo imele porcij. Šla sem na stranišče, kjer so bile; pobrala sem naše porcije in žlice, da smo lahko jedle.

Vode za umivanje ni bilo nikoli dovolj. Bile smo nenehno uma-zane. Nekega dne jeseni 1943 so nas preselili na blok 25. V tem bloku smo bile kakih deset dni. Nato so nas preselili na blok 26. Izse-liti smo se morale, ker so v ta blok pripeljali Žide. Ti so bili tam teden dni brez hrane in vode, nato so jih poslali v krematorij.

Neko jutro pride blokovka, nas postavi v vrsto in nas odvede na kopanje. V ambulantni so vsaki izmerili vročino in jo stehtali. Jaz sem bila bolna, imela sem tudi vročino, vendar sem termometer odvzela predčasno in ga pokazala, tako da je kazal samo 38°. Vse tiste, ki so imele višjo vročino, so morale ostati v ambulantni. Druge smo prejele sveže perilo, obleko, ruto in usnjene čevlje. Stražniki so nam zapove-dali, da ne smemo biti gologlave, ker bi se sicer videlo, da smo ostriz-žene. Povedali so nam, da gremo domov. Kmalu nato so nas pod spremstvom odpravili na vlak. Na postaji Gleiwitz smo izstopile. Peljali so nas v neki samostan v ulici Hüttenstrasse 165. Razporedili so nas po sobah. Tukaj smo prvič ležale spet v posteljah. Čez mesec dni je iz Berlina prišla komisija, ki nas je pregledala. Bolne so poslali na zdravljenje, druge pa na delo. Nekega večera so nas z vlakom odpremili v Ilseburg-Harz. Ženske so napotili v neko stavbo, ki so jo imenovali Forsthaus. Tu je dobila vsaka svojo posteljo. Vse izmu-čene smo legle k počitku.

Naslednje jutro so nas razporedili na delo. Možje so šli na delo v gozd in na železniško postajo. Žene smo pospravljale sobe v hotelih,

šivale, delale na kmetih in v taborišču. Bile pa smo slabotne in za težja dela nesposobne.

Od tam smo lahko tudi pisale domov. Takoj decembra 1943 sem pisala bratu v Poljčane in ga prosila, naj vloži prošnjo za moj odpust, češ da me potrebuje pri delu na kmetiji. Občinski urad je bratovo prošnjo priporočil in tako sem prišla domov k bratu 9. januarja 1944.«

*

Ko se je mati Berta vrnila iz taborišča domov v Poljčane, je našla svojo hišo in posestvo pod nemško upravo. Takoj je napisala prošnjo, da se ji hiša izroči, ker je njena lastnina. Istočasno je prosila v posebni vlogi, da se ji vrne hčerka Marija, ki živi v otroškem taborišču nekje v Nemčiji. Na njeno prošnjo je prišel k njej laporski župan Fischer s tolmačem in jo zaslišal v zadevi hčerke. Povedala je, kako so ji hčerko odvzeli, in da ne ve, kje je sedaj. Obljubil ji je svojo pomoč pri njenem prizadevanju, da se ji hčerka vrne. Ker ni bilo na njeno prošnjo odgovora, je mati Berta ponovno prosila za vrnitev hčerke. Tej prošnji je sledil odgovor, da mora občina privoliti v prevzem otroka.

Mati Berta je prve mesece, dokler ni bila prošnja glede njenega posestva in hiše rešena, stanovala pri sorodnikih v Laporju. Po njeni ugodni rešitvi se je preselila v Poljčane na svoj dom. Nato je odšla k poljčanskemu županu Kuglerju, ki pa jo je grobo zavrnil: »Zginite, jaz z vami in vašim otrokom nočem imeti posla!« Ko jo je videl krajevni vodja Zupanc vso objokano in mu je vso zadevo o hčerki opisala, jo je potolažil in ji obljubil pomoč. Vendar do osvoboditve ni bilo odgovora na njeno prošnjo.

Takoj po osvoboditvi je mati Berta ponovno pričela iskati svojo izgubljeno hčerko. Obrnila se je na ministrstvo za socialno politiko vlade Slovenije s prošnjo, naj stori vse potrebne korake, da se njena hčerka Marija poišče in vrne njej. Ministrstvo je z dopisom dne 9. julija 1945 sporočilo materi Berti, da je naročilo repatriacijski delegaciji, ki vrača naše ljudi iz Nemčije, naj hčerko Marijo poišče in poskrbi za njeno vrnitev v domovino.

Istočasno je hčerko Marijo na prošnjo matere iskal tudi sorodnik Andrej Dolinšek, ki je živel v Kammersbergu v Avstriji.

Februarja 1948 je Andrej Dolinšek po mnogih poizvedbah odkril prve sledove za izginulo hčerko Marijo. Dopis, ki ga je prejel, se v prevodu glasi:

Dom onemoglih za okrožje Borna
Kohren-Sahlis
št. Kohren 68.

Kohren-Sahlis, 17. II. 1948.
Okrožje Borna — Leipzig
Frohburger Strasse 161.

Gospod
Andrej Dolinšek
v. St. Petru-Kammersberg
Štajerska (Avstrija)

Na vaš dopis z dne 1. II. 1948, ki smo ga prejeli, odgovarjamo, da ni otroka Marije Zorko, rojene 17. VI. 1942 v Poljčanah, več v tukajšnjem domu.

Marijo so 23. II. 1943 poslali v taborišče Erdenfels, okrožje Parsberg — Bavarska in jo dne 26. III. 1943 dodelili k družini Fritz v Rydultan (Gornja Šlezija), kjer je bila posvojena pod imenom Barbara Fritz.

Najbolje bi bilo, da otroka iščeta pod posvojenim imenom prek jugoslovanskega komiteja.

Po nalogu:
Werner I. r.

Aprila 1948 je dobila mati Berta tudi od komiteja za socialno skrbstvo pri vladi FLRJ v Beogradu sporočilo z isto vsebino.

Ker je po razdelitvi Nemčije pripadel kraj Rydultan republiki Poljski, je mati Berta še naprej iskala svojo hčerko Marijo na Poljskem — vendar brez uspeha. Imenovane družine Fritz tam ni bilo več. Poljske oblasti so sicer našle nekega Antona Fritza, rojenega 1930. Bil pa je tedaj, ko so vzeli Marijo iz otroškega taborišča, star komaj trinajst let. Sled za hčerko je vodila iz Poljske v Nemčijo.

Mati Berta se je dne 28. II. 1955 ponovno povezala z Jugoslovanskim Rdečim križem — centralnim odborom v Beogradu in je navedla vse izsledke, ki so jih ugotovile oblasti. Jugoslovanski Rdeči križ se je obrnil s prošnjo za pomoč na Mednarodni Rdeči križ v Ženevi, da poišče hčerko Marijo-Barbaro v Nemčiji.

Skoraj leto dni je Mednarodni Rdeči križ v Ženevi iskal po Nemčiji otroka Marijo Zorko — Barbaro Fritz. Dne 12. IV. 1956 je obvestil jugoslovanski Rdeči križ v Beogradu o uspehu svojega prizadevanja z naslednjim dopisom:

Jugoslovanski Rdeči križ
Centralni odbor
Biro za informacije ZM
Št. Yug. Z-3/N
12. IV. 1956
Beograd, Simina 19.

Berta Pivec
Poljčane št. 8
L R Slovenija

V zvezi z dosedanjim iskanjem vašega otroka Marije Zorko, vam sporočamo, da smo ga končno našli. Mednarodni Rdeči križ iz Ženeve je uspel najti naslov male Marije, ki je pri zakoncih Fritz in ta naslov se glasi:

B A R B A R A F R I T Z
pri Erichu Fritzu
M ü l h e i m a. d. R u h r
Leonhard-Stines Strasse 57
Deutsche Bundesrepublik

Po obvestilu mednarodnega Rdečega križa ima Marija družino Fritz za svoje prave starše. Ta družina ji je posvečala vso pozornost in nego, ko da bi ji bila pravi otrok. Obiskuje višjo dekliško šolo v Mülheimu. Družina Fritz želi posvojiti Marijo in vas prosi za privoljenje. Iz tega je videti, da Marija ni posvojena.

SF — SN.

Biro za informacije
M. Aleksić l. r.

Marijo-Barbaro, otroka Berte Pivec-Zorko iz Poljčan, ki jo je ukradla organizacija Lebensborn in jo oddala v rejo družini Ericha Fritza, so po štirinajstih letih končno našli. Vsak pameten in razsoden človek bi smatral sedaj zadevo za končno razčiščeno, vendar se je za mater Berto sedaj šele pričel pravi križev pot.

Na pismo Mednarodnega Rdečega križa iz Ženeve, ki ga je posredoval materi jugoslovanski Rdeči križ, je mati Berta odgovorila dne 18. aprila 1956 in med drugim sporočila: »Vljudno vas obveščam, da ne privolim v to, da bi mojo hčerko družina Fritz posvojila. Želim, da se mi otrok vrne . . .«

Mati Berta je pisala o tem tudi svoji hčerki Mariji-Barbari. Od nje ni prejela odgovora. Odgovoril pa ji je Marijin-Barbarin krušni oče z naslednjim dopisom:

»Bergassessor a. D.

E Fritz

(22 a/Mülheim/Ruhr), dne 11. julija 1956

Leonhard-Stines Strasse 57

Tel. 41691

Zelo spoštovana gospa Pivec!

Sprejeli smo Vaše pismo z dne 30. junija 1956. Gotovo boste razumeli, da morava biti najprej z ženo o sami vsebini pisma na jasnem. Iz tega razloga nama tudi ni bilo možno govoriti z otrokom o vašem pismu. Kakor hitro bova v takem duševnem stanju, in upava, da bova našla pravi trenutek, naj se to seveda zgodi. Zato pač še nekoliko potrpite; potem vama bova spet sporočila. Prosim pa, nikar ne pozabite, da sva midva sama nenadoma postavljena pred odločitev, s katero nisva nikoli računala, ker so nama takrat pred štirinajstimi leti izjavili, da otrok nima več ne očeta ne matere. Zato naju je to tudi tako boleče prizadelo, da naju v vašem pismu niste omenili z nobeno besedo, pa čeprav sva otroku vse dala, kar je bilo sploh mogoče.

Z najlepšimi pozdravi

Fritz«

Že 15. julija 1956 je mati Berta odgovorila g. Fritzu z naslednjim pismom:

»Zelo spoštovani gospod Fritz!

Za Vaš cenjeni odgovor na moje pismo se Vam najlepše zahvaljujem. Posebno me veseli, da imate za moj položaj toliko razumevanja. Razumem, da Vam tako nepričakovana ločitev od moje hčerke zadaja toliko duševnih mu, a tudi jaz sem vsa ta leta dosti trpela, saj sem vse ta čas brezuspešno poizvedovala po moji Mariji. Vse mogoče oblasti in društva so jo iskali. Ponovno smo prejeli Vaš naslov, toda vedno smo dobili iz tega ali onega razloga negativen odgovor. Tako smo odposlali pismo na Vaš naslov z dvomom na uspeh, in zato ima to pismo tudi samo običajno vsebino. Sedaj pa, ko smo si v zadevi

na jasnem, mi dovolite, da se Vam za vse, kar ste dobrega storili moji Mariji, toplo zahvalim.

Že iz Vašega pisma razvidim, da je bila moja hči srečna, da so jo dali v oskrbo k tako dobri družini, kjer je bila deležna prave družinske ljubezni in najboljših vzgoje, za kar Vam bomo vedno neizmerno hvaležni. Po drugi strani pa mi materinsko srce veli, da se moja tako dolgo iskana hči vrne spet domov, kjer jo s hrepenenjem pričakujemo, ker je pač naš edini otrok.

Šolsko leto se prične pri nas 1. septembra, zato Vas prosim, da uredite tako, da se bo Marija pred tem rokom vrnila. Brez dvoma bodo težave, kajti tukaj je šolski pouk v slovenskem jeziku.

S tem ko Vam ponovno izrekam prisrčno zahvalo, Vas prosim za skorajšnji odgovor. Prosim Vas, da moji Mariji izročite prisrčne pozdrave in poljube.

Vas lepo pozdravljam

Berta Pivec«

Na to pismo ni prejela odgovora. Oktobra 1956 so prišli v Rogaško Slatino zastopniki g. Fritza: neki odvetnik s tolmačem in še neka gospa. Tolmač se je pripeljal k materi Berti, da bi šla z njim v Rogaško Slatino in bi se tam podrobno pogovorili o hčerki. Ker je bila mati Berta bolna, se z njimi ni odpeljala. Zato so se oni še isti večer oglasili v Poljčanah. Sestanek je bil v bližnji gostilni. Na njihovo prigovarjanje, da naj pusti hčerko pri g. Fritzu, je mati odvrnila, da želi vrnitev hčerke v domovino, kjer bi naj nadaljevala šolanje. Oni so ji pojasnjevali, v kako dobrih razmerah hčerka pri njih živi, in povabili mater, naj pride obiskat hčerko.

Decembra 1956 je odšla mati s spremljevalko, ki je bila obenem tudi tolmač, v Mülheim v Nemčijo.

Na postaji v Mülheimu so jo pričakali Fritzovi in hčerka. Mati Berta pravi: »Ko sem po tolikih letih spet zagledala svojo izgubljeno in spet najdeno hčerko, sem obstala kakor vkopana. Objela sem jo in jo stisnila k sebi. Nato so me odpeljali domov. Tam sem bila štiri dni. Sami sva bili vse te dni mogoče pol ure. Takrat sem jo tudi vprašala, če bi hotela z menoj domov. Odgovorila mi je pritrdilno. Pogovorili smo se, da naj gori dokonča svoj študij farmacije. Vsako leto bi naj prišla na počitnice v Poljčane. Tudi jaz lahko pridem k njej na obisk. Ker je naslednje leto ni bilo domov, sva odšla na obisk k njej z bratom Pavlom. Ko sem jo vprašala, zakaj je ni bilo domov, mi je odgovorila, da so morali oditi na Severno morje...«

Ko je hčerka Marija-Barbara dopolnila osemnajst let, in bila po naših zakonih polnoletna, je prejel matični urad v Poljčanah prepis posvojitvene pogodbe in sklep tamkajšnjega sodišča s sledečim dopisom:

Uradno sodišče
Matičnemu uradu

Mülheim-Ruhr, dne 21. marca 1961.

P o l j č a n e
k rojst. reg. št. 39/1942.

V posvojitveni zadevi Marije Sorko, roj. 17. VI. 1942, prejmite priloženo listino in sklepe s prošnjo, da nadalje ukrepate.

Posvojitvena pogodba je z dostavitvijo sklepov vsem udeležencem pravnomočna.

L. S.

Sklep sodišča se glasi:
S X 2866

Ernst I. r.
pravni skrbnik

S K L E P

Pogodba, imenik listine št. 13/1961 notarja dr. Heinza von der Linden v Mülheim-Ruhr z dne 13. marca 1961 o sprejemu otroka Marije Sorko

roj. dne 17. VI. 1942 v Poljčanah

(Matični urad Poljčane, rojstni reg. št. 39/42)

potomke zakoncev kmeta Franca Sorko in Berte roj. Spanrig v Poljčanah, po zakoncih, rudarskem asesorju iz. sl. Erichu Fritzu in Šarloti Fritz roj. Hagemann, stan. v Mülheim-Ruhr, Leonhard-Stines-Str. 57, za njunega skupnega otroka, se potrjuje.

Oče otroka je umrl, mati otroka pa je izginila.

Posvojitvena pogodba je bila dne 14. marca 1961 varstveno-sodno odobrena.

Mülheim-Ruhr, dne 16. marca 1961.

Uradni sodni svetnik:
Dr. Kupper I. r.

Odpravil:
Neumann I. r.
just. nameščenic.¹

L. 1962 je mati Berta pisala svoji hčerki Mariji-Barbari naslednje pismo:

»Moja ljuba hčerka!

Pozno zvečer je. Zunaj dežuje. Sedim utrujena pri mizi in pre-mišlujem. Pred dvajsetimi leti smo bili še skupaj. Tvoj zlati oče, Ti in jaz. Takrat smo se ločili. Tvoj oče v grob, jaz v trpljenje, Ti v svet brez sonca. Zelo mi je težko. V roki držim Tvojo fotografijo in jo neprestano poljubljam. Gledam jo in govorim s Teboj.

Moja ljuba hčerka, ali me slišiš? Prosim Te, pridi samo enkrat, le enkrat k meni. Pridi! Zelo si želim, da bi Ti mogla samo enkrat videti svojo domačo hišo, svoj domači kraj, svojo domovino. Vroče želim, moja ljuba Marija, da prideš v hišo, v kateri sva se z očetom veselila Tvojega rojstva, v kateri sva te prvič poljubila. Pridi ljuba hči, da boš videla, kje se je Tvoj oče poslovil od nas, preden je odšel v smrt. Naprej ne smem misliti, ker me stiska pri srcu. Če bi imela peroti, bi poletela k Tebi, poljubljala bi Te za vsa leta nazaj. Dvajset let je že od tedaj, ko sem Ti v bolečini in solzah dejala: »Marija, moj zlati otroček, čakaj name!« Solze mi teko po obrazu. Zakaj nočeš na grob svojega očeta? Prosila sem Te, in tako zelo želim, samo enkrat stati tam s Teboj. Čeprav vem, da je mrtev, bi imela občutek, da smo skupaj.

Ljuba hči, če Ti ni mogoče priti, dovoli, da pridem jaz k Tebi. Dvajset let je od tega, odkar je Tvoj oče umrl, in zato si tako želim prav sedaj, da bi Te videla.

Mlada si, še ne veš, kaj je trpljenje. Ne poznaš trpljenja osamele matere. Marija, pomisli: Imela sem hčerko, a sem jo izgubila. Spet sem jo našla, a sem ostala sama. Ne, Marija, to ni prav, da zija med nama prepad. Poslušaj me, jaz sem Tvoja in Ti si moja. Obe sva revi. Ti si izobražena, jaz sem preprosta kmetica. Vem, Ti si pametnejša od mene. Vendar, eno pa vem, da Te neskončno ljubim. Ali mi to zameriš? Prosim, nikar, ljuba hči. Ne silim Te, da bi živela z menoj, ne zahtevam, da bi me vzela k sebi. Samo to želim, da bi se medve zblížali, da bi me Tvoje srce priznalo za svojo mater. Zakaj si ne upaš priti k nam, ljubi otrok? Ne boj se, naši ljudje so dobri, Ti bi bila zadovoljna. Vsi sočustvujejo z menoj in bi mi radi pomagali, da bi Te videla. Ali ni zame že dovolj trpljenja in nesreče? Vem, da so Tvoji krušni starši dobri. Hvaležna sem jim, da so Te rešili. Tega

jim ne bom nikoli pozabila. Tudi Ti jim moraš biti hvaležna vse življenje.

Ne morem naprej! Vsa sem iz sebe. Ljubi otrok ali slišiš svojo mamo? Prosim Te, pošlji mi jamstveno pismo, da bom z njim dobila vstopno dovoljenje za vašo deželo. Kolikor Ti ne bi mogla priti v Gradec, bi prišla jaz k Tebi. Prosim Te v mojem in Tvojega ljubega očeta imenu.

Kaj naj storim, da bi me razumela? Zaradi Tebe tako zelo trpim. Srečna sem, da Ti gre dobro. Ti si sama in jaz prav tako. Ljuba Marija, nikar ne pozabi svojega pokojnega očeta, ne pozabi na svojo mater, ki Te pričakuje.

Ne morem več pisati. Grem v posteljo, spati tako ne bom mogla. Tako težko mi je pri srcu.

Te pozdravlja in tisočkrat poljublja

Tvoja žalostna

mati.«

*

Na to pismo mati ni prejela pravega odgovora. Pač, tu in tam pri-nese poštar razglednico od hčerke Marije-Barbare s srčnimi pozdravi in voščili za praznike. To je vse!

Za nekatere ljudi je zadeva morda končana in rešena. Za mater Berto še ni. S svojim otrokom ne more priti niti do prave čustvene povezave, kakršna naj bo med materjo in otrokom. Glede na krutost usode je to do neke mere razumljivo. Toda krušni starši Marije-Barbare bi morali, to bi bila njihova dolžnost, storiti vse, da bi bil stik med pravo materjo in hčerko živ in pravilen. Tako bi hčerka Marija, ki je vzgojena v popolnoma drugem ozračju, čutila vsaj delček tega, kar čuti njena prava mati do nje.

Ko sva z materjo Berto nehala v spominu obujati bridke dogodke, se je spet naslonila na mizo, me pogledala in dejala: »Vem, kako je, toda vkljub temu se svojemu otroku ne morem odreči. Želim samo to, da bi moja hčerka prišla vsako leto k meni. Mi vsi jo bomo sprejeli z odprtimi rokami. Nudili ji bomo vse. Želela bi, da bi šli skupaj na grob njenega očeta, ki je padel za pravično stvar. Rada bi ji pokazala njen rojstni kraj in našo lepo domovino. Hočem in želim, četudi živi v popolnoma drugem okolju, da bi tudi vsaj majhna iskrica ljubezni v njenem srcu tlela za to zemljo, kjer se je rodila.«

S težkim srcem sem se poslovil od žalostne matere Berte. Tolažiti je nisem znal in mogel. Vem pa eno: klic krvi in zemlje je močnejši od vsega. Prišel bo čas, ko bo mati Berta objela svojo Marijo-Barbaro vsaj na obisku v rojstni hiši hčerke, žrtve zločinskega nacizma.

O P O M B A

¹ Dokumente hrani mati.

TRIJE VNUČKI SATLERJEVE BABICE

V vasi Gorenje, v bivši občini Šmartno ob Paki, je Satlerjeva p. d. Bognarjeva domačija. Na tej domačiji še živi tudi 88-letna Satlerjeva mama, babica trem vnučkom, ki jih je okupator odpeljal v otroška taborišča avgusta 1942.

Dva, Marica in Adolf, sta se iz taborišča vrnila aprila 1945, za tretjo vnučko, Anico, pa je izginila vsaka sled. Šele nekaj let po osvoboditvi so babica Marija zvedeli, kje živi njihova pogrešana vnučka Anica.

Satlerjeva domačija je bila ena najzavednejših in najpredanejših domačij v času okupacije v Savinjski dolini. Ta domačija je dala za našo svobodo ogromen krvni davek. Oba babičina sinova: Franc, mizarski pomočnik, in Mihael, kovaški pomočnik, sta se že jeseni 1941 povezala s prvimi partizani na terenu Šmartnega. Po izdaji so oba odpeljali v zapore Starega piskra v Celju in ju kot talca ustrelili dne 23. junija 1942. Njihov zet Adolf Obu, ki se je poročil z njihovo hčerko Marijo, je bil kot talec ustreljen v Mariboru 21. maja 1942, drugi zet Franc Zupe, ki se je poročil z njihovo hčerko Katarino, pa je padel kot talec v Celju 22. julija 1942.

Hčerki Marijo z otrokoma Marico in Adolfom in Katarino s hčerko Anico so ob aretaciji partizanskih družin in družin ustreljenih talcev v prvi, največji akciji aretacij odpeljali v vlovitveno taborišče v celjsko okoliško šolo.

V taborišču v Celju so bili vpisani v seznam aretiranih: Marija Obu pod številko 603, otroka Marija, roj. 1937 pod številko 604, sin Adolf, roj. 1939 pa pod številko 905, Katarina Zupe je vpisana pod številko 982, njena 11 mesecev stara hči Anica pa pod številko 983.

Kakor vse otroke so tudi vnučke Satlerjeve babice ločili od mater. Obe materi so z drugimi ženami odpeljali v taborišče smrti Auschwitz, kjer sta še isto leto umrli.

Stric Alojz Satler, železniški uradnik, ki se je umaknil aretaciji v Avstrijo, je stalno poizvedoval za vnučki. Marico in Adolfa je končno našel v taborišču Saldenburg. Tam ju je tudi dvakrat obiskal. Slednjič

se mu je po več prošnjah posrečilo, da sta prišla aprila 1945 domov k babici. Njun varuh stric Alojz je potem skrbel za oba. Z družbeno pomočjo sta doštudirala. Marica je uslužbenka na geodetskem zavodu v Celju, Adolf pa je strojni tehnik.

Otroka Marica in Adolf Obu iz Gorenja pripovedujeta o svojem življenju v otroških taboriščih:

»Očeta so aretirali 9. maja 1942, ker je podpiral partizane. Ustrelili so ga 21. maja 1942 v Mariboru. Naju z mamo in staro mamo so aretirali 4. avgusta 1942 in nas odpeljali v okoliško šolo v Celju. Brat je bil ob aretaciji star tri leta, zato se dogodkov ne spominja dobro. Tudi jaz se spominjam samo zadnje noči, v kateri so naju ločili od matere. Spali smo v razredu osnovne šole. Postlali so nam s slamo kar na podu.

Prav živo se spominjam, da sva se tisto noč, ko so naju ločili od mame, oba hkrati zbudila in vsa prestrašena začela jokati.

Iz Celja so mamo odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz, naju z bratom pa v taborišče Frohnleiten pri Gradcu. Tam sva z bratom zbolela za ošpicami. Bila sva tudi vsa krastava po glavi, brat pa je imel kraste še v ušesih in vnetje grla. Po 14 dneh sva toliko ozdravela, da so naju peljali k drugim otrokom.

Obleko, ki jo je mama pripravila in sva jo imela pri sebi, so nama vzeli že v Frohnleitnu. V taborišču Himmelberg je bilo najslabše. Prve dni smo spali na golih žičnih mrežah. Posteljnine nam niso dali. Bili smo vsi umazani in ušivi. Bili smo stalno lačni. Na bližnjih njivah smo kradli korenje, čebulo in drugo zelenjavo. Za obed smo imeli največkrat kolerabo in korenje.

Iz taborišča Himmelberg so nas peljali v taborišče Mainburg, kjer je ostal brat. Mene pa so odpeljali v taborišče Saldenburg. Kasneje so poslali za menoj še brata.

Tu sem pričela hoditi v šolo. Bila je zima, zato smo bili največ v sobah. Pazili sta nas dve sestri. Medtem, ko se je ena trudila z nami in smo z njo lahko govorile slovenski, je druga bila zelo stroga in ni smela slišati slovenske besede. Vedno nas je pretepala. Večkrat smo bili tepeni kot siti.

Pozimi smo imeli vsak dan jutranjo telovadbo. Telovadili smo na snegu pomanjkljivo oblečeni in napol bosi. Bili smo vsi ozebli.

V drugi polovici leta 1944 so pričeli vse tiste otroke, ki so imeli svojce še žive v raznih taboriščih za stare ljudi, spravljati k njim.

Midva z bratom, ki nisva imela nikogar, pa sva ostala še dalje v taborišču.

Na prošnjo najinih sorodnikov so tudi naju prve dni aprila 1945 odpustili domov. Po naju je prišla tov. Jožefa Pož iz Gorenja. Do Dravograda smo se z vlakom kar v redu vozili. Od Dravograda do Šoštanja pa smo prisedali k raznim voznikom, ki so vozili proti Šoštanju. Tam pa si je tov. Poževa sposodila pri znancih samotežen voziček. Nanj je naložila najine stvari. Ker sva bila zelo utrujena, je izmenoma vozila tudi naju.

Na veliki petek zvečer smo prišli vsi srečno domov.«

Za babičino vnučko Anico pa so se poizvedovanja nadaljevala. Poizvedovala je Satlerjeva družina, v njenem imenu Alojz Satler, Aničin stric, in njena teta Julijana Elbl iz Benedikta v Slovenskih goricah, sestra Aničinega očeta Franca Zupeja.

Prvo vest o Anici je dobila Marija Verlič iz Gorenja, ki se je obrnila z dopisom na preselitveno taborišče Waldsassen. Taboriščni vodja Götz ji je na njeno prošnjo dne 28. VI. 1943 odgovoril, da se nahajata otroka Ana Suppe in Franc Steblovnik v taborišču Mainburg-Halertau, Niederbayern.

Dne 25. V. 1943 je pisala znanka Elblovih, Josefine Reiter iz Radkersburga, Stadtgrabenstrasse 7, organizaciji Lebensborn, da ji prepuste v oskrbo otroka Anico Supe. Dne 31. V. 1943 je prejela odgovor, da ji ne morejo prepustiti v oskrbo otroka zaradi odloka državnega vodje SS, ker se ne sme noben otrok sirota iz Spodnje Štajerske oddati v oskrbo rednikom v Ostmarki.

Nekaj mesecev kasneje je poizkusil srečo znanec Josefine Reiter, železniški inspektor Josef Meutner. Dobil je negativen odgovor, ki se glasi:

Lebensborn

München 2, dne 29. IX. 1943.

Glavni oddelek

Gospodu Inspektorju Drž. železnic

Josefu Meuter

N i e v e n h e i m b . N e u s s / R h l d

Bismarckstr. 20.

S. O. K. — 297-R IV/I v B/Re.

Zadeva: Otrok Anna Supe

Izyleček: Vaš dopis z dne 20. IX. 1943, naslovljen na otroški dom Sonnenwiese.

Velecenjeni gospod Meutner,

vodja otroškega doma Sonnenwiese mi je poslal Vaše pismo z dne 20. IX. Obžalujem, da ne morem Vaši želji ustreči, otrok Anna Supe, je že od 17. julija 1943 kot rejnika pri zelo skrbni rejenski družini in bo tam najboljše oskrbovana.

S prijateljskimi pozdravi in

Heil Hitler

Po naročilu:

Podpis nečitljiv.

Tak je bil običajen odgovor organizacije Lebensborn vsem onim prizadetim, ki so iskali otroke, za katerimi se je v taborišču »vedoma« izgubila vsaka sled. Organizacija Lebensborn ni nikoli izdala, kdo je rejnik otroka, odnosno kdo je njegov posvojitelj. Tudi rejnik ni izvedel za priimek otroka.

Alojz Satler, Aničin stric, je dobil gornja dopisa gospodični Reiterjevi in gospodu Meuterju precej pozno. Na osnovi teh prvih pozitivnih vesti o otroku, se je obrnil dne 29. IV. 1947 na Komite za socialno politiko, oddelek za repatriacijo v Beogradu, s prošnjo, v kateri je med drugim utemeljeval upravičenost zahteve po vrnitvi otroka Anice.

Med drugim je v prošnji posebej poudaril: »... Kakor je iz priloženih prepisov jasno razvidno, so se zanimali njeni očetovi sorodniki že med okupacijo za Anico, toda brez uspeha. Prepričan pa sem, da mora biti eni ali drugi osebi, imenovani na predloženih prepisih, gotovo kaj znanega, kje je sedaj otrok. Pripominjam, da je bila Marija Jeschur, stanujoča v Regensburgu, Metzgerstrasse 51, vzgojiteljica v otroškem domu Sonnenwiese, kjer je bival naš otrok. Zato prosim, da se obrnete z mojo prošnjo na vse te v tej zadevi zainteresirane osebe.

Pripominjam še to, da ima otrok Ana Zupe lastno imovino: zemljišče in stavbo, podedovano po svojih umrlih starših. Še bolj pa si želijo stari starši, to sta moj oče in mati, otroka svoje hčere, ki je brez doma nekje v tujini. Okupator je kot talce ustrelil dva moja brata in dva svaka, moji dve poročeni sestri sta umrli v koncentracijskem taborišču, zato je naša velika želja, da se vrne iz tujine naša nepozabna Anica.«

Poizvedovanje o izginulem otroku, Anici Zupe, se je nadaljevalo. Gdč. J. Reiterjeva, ki je bila pooblaščenca po Elblovi družini, je prišla

končno v pismo zvezo z. g. Kleileinom, rejnikom po g. Kleinhansu. Na osnovi tega znanstva je pisal g. Kleilein gdč. Reiterjevi naslednje pismo, ki se v prevodu glasi:

»Konrad Kleilein, Fürth/Bay.
Nürnbergerstrasse 31/2.

Fürth, dne 2. XII. 1947.

Gdč. Josefina Reiter
Radkersburg i. Österr.
Stadtgrabenstrasse 7.

Od g. Erwina Kleinhansa sva zvedela za vaš naslov in da iščete otroka, ki sva ga midva sprejela v oskrbo.

Te dni sva se sestala z g. Kleinhansom v Heidelbergu in smo po razgovoru sklenili, da bi se z vami direktno povezali in uredili tako, kot bi bilo za otroka najboljše. Domnevava, da ste vi po pojasnitvi g. Kleinhansa prepričani, da je to otrok, ki ga iščete in sva bila razumljivo globoko pretresena. Zelo obžalujeva nesrečo, ki je prizadela vaše sorodnike.

G. Kleinhans, ki si je zelo prizadeval pri iskanju otroka, se je lahko osebno prepričal, da je otrok v dobrih rokah in da se mu zelo dobro godi. On bo gotovo obvestil svojega prijatelja Sängerja o našem dopisovanju in tudi o prepisu današnjega pisma.

Velecenjena gdč. Reiter, hočem vam podrobno pojasniti, kako smo otroka dobili in tako se boste tudi vi prepričali, da je najbolje, če ostane otrok v oskrbi pri nas.

Najin zakon je brez otrok, zato sva se zglasila na uradu za adoptacije, da dobiva v oskrbo otroka, ki bi ga kasneje posvojila. Ker sva hotela imeti obojestransko siroto, je trajalo štiri leta, da sva končno dobila l. 1943 obvestilo iz otroškega zavetišča Kohren-Sallis, da imajo dva otroka na razpolago. Takoj nato se je odpeljala moja žena z očetom v zavetišče. Pokazali so ji dva otroka do 2 leti starosti.

Starejši otrok je takoj pokazal nagnjenje do moje žene. Šel je k njej in jo objel okoli vratu, zato se je tudi zanj odločila. Moja žena je posebej zahtevala nemško siroto. Rečeno ji je bilo, da je to tak otrok, ki so mu starši umrli. Niso pa jima sporočili otrokovega družinskega priimka. Otroka so nam izročili na ime Erika Kleinlein in tudi krstni list so izstavili na naš priimek.

Moja žena je že na poti domov ugotovila, da je sprejela hudo bolnega otroka, ki so se ga v zavetišču želeli znebiti. Otrok je imel močan bronhitis, popkovo kilo in izstop debelega črevesa...

(G. Kleinlein obširno opisuje zdravljenje otroka. O. p.)

Dalje moram omeniti, da sva otroka dobila dobesedno golega in da sva morala vse perilo do srajčke vrniti v zavetišče.

Malo Eriko sva štiri leta dobro vzgajala in oskrbovala z vsem potrebnim in ji izkazovala vso ljubezen, kar tak otrok potrebuje, da je lahko srečen.

Danes je Erika zdrav, zadovoljen otrok z nežnim čustvom in naju zelo ljubi. Bilo bi nečloveško in za njo velika nesreča, če bi jo nama odvzeli. Imava precej premoženja. Sem lastnik veletrgovine z usnjem in lahko v bodočnosti otroku nudim vse, da bo lahko srečen...

(Navaja tovarne, na katere se lahko Reiterjeva obrne, da se prepriča o njegovih premoženjskih razmerah. O. p.)

Velecenjena gdč. Reiter, ko so vzeli staršem otroka, so prizadejali družini veliko nesrečo. Za usodo otroka pa je bilo odločilno, da je prišel k nama; bogve, mogoče bi drugače danes že ne bil več pri življenju. Naše dobro delo je izravnalo tisto, kar je bilo otrokovim staršem prizadejano.

Kakor nama je povedal g. Kleinhans, bi vzela otroka teta in stric. Mnenja sva, da bi preselitev otroku povzročila težko duševno škodo, ker ima samo naju za svoja starša. Trdno verujeva, da tudi vi menite, da Erika ne sme pod nobenim pogojem biti odtujena, kajti pri njeni nežnosti bi je bilo v drugem okolju od domotožja konec. Govori samo nemško in obiskuje ta čas I. razred. Upam, da ste tudi vi mnenja, v blagor otroka, da ostane tako dolgo pri nas, dokler ne bo toliko razumna, da se bo sama odločila, če se želi vrniti k svojim sorodnikom.

Premislite o dejstvih, ampak samo v otrokovem interesu. Zato vas prosim, naj se otrokovi sorodniki med seboj posvetujejo in mi sporočijo, kaj so sklenili. Tudi g. Kleinhansu se zdi primerno, da se midva v tem smislu obrneva nanje. Otroku je materialna bodočnost zajamčena, ker bo po nama edina dedinja. Storite, kar je v vaši moči in sporočite pritrdilno odločitev.

Že vnaprej najlepša hvala. Lepo vas pozdravljamo

Družina Konrad Kleinlein.

P. S. UNRRA si v Nemčiji prizadeva odkriti izginule otroke. Ker jih je treba prijaviti, prosim, da otrokovi sorodniki UNRRA ali kaki drugi ustanovi sporočijo, da imam z njimi direkten dogovor o otroku.»

Ko je babica Marija Satler zvedela, kje živi njena vnučka, je pisala rednikoma pismo z zahtevo po vrnitvi otroka. Pismo ni ohranjeno. Odgovor je babica dobila od Mestnega mladinskega urada, ki se v prevodu glasi:

*Mestni mladinski urad
Fürth*

Fürth, dne 19. maja 1948.

Varstveni urad. Zadeva: Kleinlein Ana, varuštvo.

Rodbina Franc in Marija Satler

Gorenje, pošta Šmartno ob Paki

Jugoslavija

L R Slovenija

Rejniki otroka Ane-Erike Kleinlein, rojene 11. VI. 1941 — rodbina Kleinlein, so nam kot uradni varuhi varovanca Ane-Erike odstopili v rešitev vaš dopis z dne 2. IV. 1948.

O pravnem položaju teh otrok še razpravljajo v Ministrstvu za notranje zadeve, Deželni mladinski urad München.

Opozoriti vas moramo še na to, da otrok, ki niso nemške narodnosti in bivajo v bavarskih otroških zavetiščih ali dečjih domovih, ni dovoljeno brez dovoljenja vojaških oblasti izseliti iz cone.

To rešitev je objavila vlada za Ober und Mittel-Franken z dne 4. VI. 1947 G. 8. No. 5501 a 58.

Podpis nečitljiv.

Na pismo Mestnega mladinskega urada Fürth, ki je babici Mariji Satler odgovoril namesto rejnika g. Kleinleina, je babica dne 17. junija 1948 naslovila na Ministrstvo za notranje zadeve prek okrajnega odbora v Mozirju prošnjo za repatriacijo svoje vnučke Anice.

V prošnji za repatriacijo otroka navaja poleg drugega:

»Otrok Ana Zupe še danes prebiva pri imenovani nemški družini v Nemčiji, ki mu je dala svoje nemško imen ‚Anna-Erika Kleinlein‘. Z mojim sedanjim možem Francem Satlerjem sva od omenjene družine v privatnem pismu zahtevala vrnitev otroka, nato pa od Mestnega mladinskega urada Fürth prejela pismeni odgovor ...

Prosim pristojno oblast, da ukrene vse potrebno za vrnitev moje vnukinje Ane Zupe iz Nemčije, obenem se zavezujem, da bodem kot

otrokova stara mati zanj skrbelo po materinsko in jo vzgajala v naprednem jugoslovanskem duhu. Kot že omenjeno, so bili otrokovi starši Slovenci in so postali žrtev fašističnega nasilja.

Pripominjam, da je otrok podedoval po starših v Gorenju majhno posestvo: srednje veliko hišo in 1 ha zemlje. Razen tega je otroku priznana mala dota od strani očetovih staršev.«

Dne 18. avgusta je Mestni mladinski urad Fürth sporočil Francu in Mariji Satler, da mu je sporočila družina Kleinlein, da se bo v avgustu po njihovem naročilu sestala z njimi gđc. Reiterjeva. Ker ni nobena od prizadetih strank uradu ničesar sporočila, vprašuje Satlerjeve, če še vztrajajo pri vrnitvi otroka, katerega identiteta je bila ugotovljena.

Nato popisuje urad veliko otrokovo ljubezen in navezanost na g. Kleinlein. Rejnika predstavi kot čislana občana in poudarja otrokov duševni pretres, če bi ga odpeljali od te družine.

Z dopisom dne 14. januarja 1949 poverjeništvu za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo babica Marija Satler ponovno zahteva otrokovo vrnitev v domovino. Izvleček iz njene prošnje se glasi:

»S svojo vlogo dne 17. junija 1948, katero v prepisu prilagam, sem zaprosila za repatriacijo moje vnukinje Ane Zupe. Do danes mi ni ničesar znano, kaj se je v tem pogledu uradnega storilo. Moja srčna želja je, da se otrok čimprej vrne v domovino. Zavežujem se, da bodem kot stara mati zanj skrbelo po materinsko in ga vzgajala v naprednem jugoslovanskem duhu . . . Zvedela sem, da se neki otrokovi sorodniki po očetovi strani, ki žive v Radgoni — Avstrija, potegujejo za to, da bi otrok ostal pri sedanjem redniku tovarnarju Kleinleinu na Bavarskem, ki je brez otrok in bi Ana Zupe postala njegov dedič. Prilagam dopis v nemškem jeziku in slovenski prevod dopisa Mestnega mladinskega urada v Fürthu, Bavarsko, ki so mi ga poslali iz Radgone. Jaz, kot otrokova stara mati, imam do njega prvenstveno pravico, pa odločno vstrajam, da se otrok čimprej vrne v domovino. Moj narodni ponos in ljubezen do domovine mi ne dopušča, da bi postal otrok moje krvi janičar . . .«

Dne 17. decembra 1949 je sprejela babica od IRO dopis v angleščini in srbohrvaščini, ki se v originalu glasi:

»35659 Ext. 25 Office of Recovery/Liaison
Munich
c/o Area 7 Hqs

27. XII. 1949
Munich
MMF/rb
US ARMY

APO 407

G-đa Marija SATLER
Gorenje broj 13,
kod Mozirja, Jugoslavija.

Predmet: Supe Anna Erika

1. Kao što Vam je poznato, mi smo bili zainteresovani o sudbini
Vaše unuke

SUPE Anne Erike

2. Mi smo videli kopije Vaših pisama od 14. I 1949 i od
17. VI 1948, u kojima molite da dete bude repatrirano za Jugoslaviju.

3. S druge strane nama su bila takođe data na uviđaj pisma
drugih rođaka, koji su izjavljali, da nemaju ništa protiv, ako bi
devojčica ostala kod porodice Kleinlein.

4. Sada su nam saopćili o jednom pismu, potpisanom od strane
Ivana EBERLE-a, u kome se izjavljuje, da VI, kao i deda deteta s
očeve strane i porodica EBERLE, želite, da dete ostane kod Klein-
leina, dok neki od Vas ne bude imao mogućnosti, da dođe i da sam
odvede dete u Jugoslaviju. Da li to znači, da zaista pristajete na to,
da dete ostane u Nemačkoj i da bude eventualno uzeto pod staratelj-
stvo ili bi ipak želeli, da se Vama unuka vrati u Jugoslaviju?

5. Vrlo nam je žao, da Vas uznemiravamo, ali Vi morate razu-
meti, da bismo htjeli znati Vaše želje odnosno deteta. Kao što Vam je
vjerovatno poznato, za nekoliko meseci IRO prestaje postojati, pa bi
mi pre toga hteli biti uvereni, da smo se zaista pobrinuli za dete o
kome smo imali interesa i da smo učinili za njega sve, što nam je bilo
moguće.

MARJORIE M. FARLEY
CHILD CARE FEILD REPRESENTATIVE
MARJORIE M. FARLEY«

Iz dopisov je razvidno, da niso bili Aničini sorodniki po očetovi in
materini strani istega mnjenja glede končne odločitve o otrokovi usodi.
Razumljivo je, da se je od tod naprej zadeva o otrokovi vrnitvi v
domovino začela negativno razvijati.

Ker se zadeva ni premaknila z mrtve točke, je dne 19. XI. 1952 okrajni ljudski odbor Šoštanj zbral potrebne podatke in jih z posebno izjavo babice Marije Satler poslal na Republiški svet za zdravstvo in socialno politiko — upravi za skrbništvo.

V dopisu med drugim navajajo:

»Decembra 1949 je mednarodna begunska organizacija sporočila stari materi Satler Mariji, da ji namerava pomagati pri repatriaciji vnukinje, če to želi.

Dne 14. XI. in 15. XI. 1952 smo obiskali Marijo Satler, ki nam je dala na vpogled vse listine, ki se nanašajo na otrokovo vrnitev. Napravili smo prepise, katere prilagamo. Marija Satler je izjavila, da so se nekatere listine v dopisovanju z JRK izgubile. Ob priliki našega obiska je izjavila, da na vsak način zahteva vrnitev svoje vnukinje in ne privoli v to, da ostane otrok v Nemčiji. Repatriacijo nedoletne Anice Zupe zahteva še posebej kot mati šestih otrok, ki so postali žrtev fašističnega terorja. Posebej je še izjavila, da želi otroka vzgojiti v zavedno Slovenko. Izrazila pa je željo, da bi šel po otroka njen sin Alojz Satler, šef železniške postaje v Št. Petru v Savinjski dolini . . .«

Posebna babičina izjava, ki je bila poslana z gornjim dopisom, se v izvlečku glasi:

». . . Od časa, ko so Nemci vzeli Anico od njene matere pa do časa osvoboditve za njo sploh nismo vedeli. Poizvedovali smo potom RK in smo dobili večkrat negativen odgovor. V zadnjem času, približno pred enim letom, je otroka našel RK in takoj zatem smo pričeli dopisovati z rejnikom otroka Konradom Kleinleinom, kateri je nato večkrat prosil, da se mu otrok pusti v svrho posvojitve. Jaz in naši domači smo bili prvotno proti temu in smo zahtevali, da se otrok vrne. Po večkratnih prošnjah sedanjega rejnika sem privolila, da otrok ostane pri njem toliko časa, da se izšola in se potem vrne v domovino. Nikakor pa nisem privolila v popolno posvojitvev. To izjavo sem podala v pismu, naslovljenem na Kleinleina Konrada, a tudi to izjavo danes preklicujem ter zahtevam, da se moja vnukinja Anica Zupe vrne takoj v domovino. Za njo bom skrbela jaz, ki imam vse pogoje v naši socialistični domovini.

Izjavo podala na lastno zahtevo in željo

Marija Satler.«

Dopisovanje med babico Marijo Satler in g. Kleinleinom ni na razpolago. Vendar je g. Kleinlein pridobival na času z izjavo sorodnikov, da lahko otrok ostane pri njem, dokler ne dovrši šole. Posebej pa so bila zanj dragocena sporočila sorodnikov po očetovi strani, ki so bili že v principu za to, da lahko otroka posvoji.

Tako je prišlo do sodne obravnave, ki je razsodila zaradi različnih stališč sorodnikov, ki so jih imeli glede vrnitve otroka Anice, tako, da bodo otrokovi interesi najboljše zaščiteni, če se otrok dodeli dose-danjima rejnikoma.

Razsodba se glasi:

»UNITED STATES COURT THE ALLIED HIGH COMMISSION
FOR GERMANY AREA SEVEN

Civil Action
No. 52-A 7—376 Res.

P r e d m e t: Prosilec Konrad Kleinlein,
izpostavitev bivališča Ane Zupe, tudi
imenovane Erike Kleinlein, osamelega,
pregnanega otroka.

R A Z S O D B A

Gornja zadeva se je obravnavala pri tukajšnjem sodišču v Nürn-bergu, Nemčija, dne 21-X-52, ter je ugotovljeno sledeče:

Ana Zupe — tudi imenovana Erika Kleinlein, rojena 11. VI. 1941 v Gorenju, Jugoslavija, kot otrok Katarine Zupe, rojene Tamše in Franca Zupeja — oba jugoslovanske narodnosti — je v smislu člena I-del. L. Št. 11 zakona o »Repatriaciji in oskrbovanju osamelih pre-gnanih otrok« — osamel, pregnan otrok in biva v Fürth, Nemčija v območju našega sodstva.

Vse prizadete stranke so dobile kopijo povabila in prošnje, vlo-žene 24. VII. 52, in vse prizadete stranke so prisostvovalе procesu, vključno jugoslovanski konzul — in so vse stranke, izvzemši jugoslo-vanskega konzula in stare mame, podprle prošnjo prosilca.

Po zaslišanju vseh prič in po tehtni presoji vseh izpovedi in upo-števanje vse zadevne vložene dokumente, se je ugotovilo, da bodo interesi otroka najboljše zaščiteni, če se isti pusti v oskrbi krušnih staršev Kleinlein v Nemčiji, kjer otrok sedaj živi.

Po dokazilih se je ugotovilo, da prednosti, ki jih otrok lahko uživa v domu Kleinleina, daleč presegajo ugodnosti, ki bi jih bil lahko deležen pri priletni stari materi jugoslovanske narodnosti in v Jugo-

slaviji bivajoč državljani, ali zakonska skrb, ki bi je bil otrok normalno deležen s strani jugoslovanske vlade po smrti stare matere. Tudi je ugotovljeno, da vsi otrokovi krvni sorodniki, vključno stric in teta, resno žele, da se otrok ustali v sedanjem domu v Nemčiji.

Zaradi tega se določi, prisodi in odredi sledeče:

Ana Zupe — tudi imenovana Erika Kleinlein —, osamel, izgnan otrok, se dodeli g. in gospej Kleinlein, Fürth — Nemčija in je zanj pristojno območje nemškega sodišča in zastopstva, razen če nemško sodišče ne bo razveljavilo ali spremenilo te odločbe. Postopek adoptiranja bosta opravila krušna starša, g. in ga. Kleinlein, pred nemškim sodiščem.

Izdano v Nürnbergu
WILLIAM F. WRIGHT
Deputy Clerk Marshal

14. januarja 1953.
CARL A. TURMO
Chef U. S. Judge for Germany
Area Seven«

Žig sodišča.

Ko je babica Marija Satler prejela razsodbo sodišča, se ni vdala. Dne 18. marca 1953 se je s prošnjo obrnila na Jugoslovanski konzulat v Münchnu, Holbeinstrasse 26, da ji podrobno sporoče na osnovi česa je sodišče ugodilo prošnji g. Kleinleina.

Babičina prošnja se v izvlečku glasi:

»... Še do danes mi niso znani predlogi Konrada Kleinleina za posvojitev Ane Zupe (Erike Kleinlein) in na osnovi katerih predlogov je zaključilo apelacijsko sodišče, da imenovani otrok moje hčerke Katarine Tamše, poročene Zupe, ostane do nadaljnjega pri rejniku Kleinleinu.

Moje mišljenje je, kakor sem tudi izjavila pismeno pred pooblaščenim državnim advokatom v Mariboru, katerega akt je sodišče gotovo prejelo pravočasno: Otrok Ana Zupe (Erika Kleinlein) naj bi ostala pri svojem rejniku Konradu Kleinleinu, dokler ne dovrši osnovnošolske izobrazbe, in da sama odloči, kedaj se vrne nazaj v Jugoslavijo.

Poleg tega sem navedla v svojem dopisu, naj bi se Anica po možnosti učila poleg ostalega še enega od jugoslovanskih jezikov, in da si pridržujem do nje vso pravico.

Sodišče ni upoštevalo mojih izjav in je meni iz nepoznanih zaključkov dalo dokončno sodno rešitev za prisvojitve otroka.

Da sem se odločila za to, da ostane otrok do nadaljnjega pri Konradu Kleinleinu, je vzrok to, ker imam že sedaj dva otroka moje druge hčerke, ki sta isto tako ostala sama brez staršev na isti način, kakor gori omenjena Ana Zupe. Jaz sem že starejša žena in bi zaradi bolezni težko ustregla vsem otrokom, ki so ostali brez staršev. O usodi otroka pa tudi ne smem sama odločati, ker še živi njen stari oče Franc Zupe, Benedikt v Slovenskih goricah.

Prosim, da mi odgovorite na moja vprašanja čimprej, da bi lahko ugodila sodišču na dopis od 27. II. 1953.»¹

Nemško apelacijsko sodišče v Nürnbergu je potrdilo sodbo ameriškega vojaškega sodišča, ki je postala pravomočna.

Tako se je negativno, po več letih borbe, končal postopek za vrnitev otroka Anice Zupe — sedaj Erike Kleinlein.

Vezi med babico Marijo Satler, odnosno njenim stricem Alojzem Satlerjem in rodbino Kleinlein se niso pretrgale. Sicer poredko, toda stalno so si dopisovali. Leta 1963 je odšel stric Alojz prvič na obisk k svoji nečakinji. Leta 1968 pa sta jo drugič obiskala stric in teta. Vezi med rodbinama so se učvrstile. Tako je Ana Zupe — Erika Kleinlein leta 1969 obiskala s svojim zaročencem Herbertom Thammom svoj rojstni kraj in vse živeče sorodnike. Ob tej priložnosti je stricu Alojzu izjavila: »Stric, moraš me razumeti, da priznavam za očeta in mater rejnika, ker jima drugače reči ne morem. Ona sta me vzgojila.« Tudi njena babica, ki jo je ob svidenju objela, je to razumela.

Erika Kleinlein je ob vrnitvi v Nemčijo vzela s seboj tudi slovenske knjige, ker se želi naučiti jezika svojih staršev. Ostala je tudi jugoslovanska državljanka.

Sedaj prihajajo Erikina pisma na stričev naslov. Pričenjajo se z besedami: »*Moji ljubi! . . .*«

O P O M B A :

¹ Vsi dokumenti so pri stricu Alojzu Satlerju.

SKLEPNA BESEDA

Prehodili smo trnovo pot slovenskih partizanskih mater, žena ustreljenih talcev, njihovih otrok in ostalih deportiranih družin, od rodniških ognjišč pregnanih v taborišča. Večino teh mater, ki so jih ločili od otrok, je tujina obsodila na smrt. Svojih otrok, ki so jim jih iztrgali iz naročij v zbirnih taboriščih, niso nikdar več videle.

V skupih obrisih smo začutili trpljenje teh otrok po otroških taboriščih tretjega rajha.

To, o čemer pripoveduje ta knjiga, je le drobec vsega strašnega dogajanja, ki se v vseh nadrobnostih prikazati ne da.

Opisana so samo dejstva brez vsake mržnje, toda z bolečo prizadevnostjo. Obnovljena pa so v imenu vseh tistih, ki so jim srca krvavela in so dali svoja življenja za velike ideje narodnoosvobodilne vojne.

Ali bo prihodnost lahko kdaj s plaščem pozabljenja prekrila vse te grozote zločinskega nacizma?

Važno je eno! Vse napredno človeštvo se mora truditi, da bo uničen in v kali zatrt vsak mit o nadčloveku in njegovi pravici, da si na tem svetu podvrže drugo »manjvredno« človeško raso. Samo zmagoviti napori v mirnem sožitju združenih svobodoljubnih narodov sveta nam bodo dali gotovost:

Nikdar več ne bo zaživela »ideja«, v imenu katere bi bilo treba ubijati nedolžne ljudi, ugrabljati otroke in na pogin obsojati narode!



Ob tridesetletnici deportacij ukradenih otrok. Srečanje na dvorišču bivše

RESUMÉ

Knjiga »Ukradeni otroci« govori o težki usodi štajerskih in gorenjskih otrok, ki so jih trgali materam iz naročij in od prsi in jih deportirali v posebna otroška taborišča širom po tretjem rajhu.

Te slovenske otroke so nacisti hoteli vzgojiti v zagrizene janičarje našega ljudstva. Njihove očete in matere, v kolikor niso bili v partizanih, so pobili kot talce ali pa jih poslali v taborišča smrti, da bi za njimi kakor tudi za otroki izginila vsaka sled.

Ta knjiga s spomini otrok, ki so preživel svojo mladost v nacističnih otroških taboriščih ali v domovih organizacije Lebensborn, je eden najpretrsesljivejših prispevkov in dopolnitev k obravnavi tega strašnega genocida. Obenem pa so dokumentacija in izjave deportirancev dokaz, česa vsega je bil zmožen sfanatizirani nacionalni socializem in kaj vse so morali slovenski ljudje in njihovi otroci pretrpeti v boju za pravico in svobodo svojega naroda.

Po podpisu pristopa jugoslovanske vlade k Trojnemu paktu v dvorcu Belvedere na Dunaju dne 25. marca 1941, so pod vodstvom KP sledile proti izdajalski vladi ogorčene demonstracije po vsej državi. Vlada je



okoljske šole v Celju, dne 26. avgusta 1972

padla. Nemčija in Italija sta nato brez vojne napovedi dne 6. aprila 1942 napadli Jugoslavijo.

Po dvanajstih dneh — 17. aprila 1941 — je Jugoslavija kapitulirala. Spodnjo Štajersko in Gorenjsko je okupator zasedel že dne 11. aprila 1941. Že po treh dneh je prišel na zasedeno ozemlje gestapo (tajna državna policija) s seznamom ljudi, ki so jih že leta prej zbirali njihovi obveščevalni centri, člani Kulturbunda in petokolonaši.

Na okupiranem ozemlju Spodnje Štajerske je bil na čelu šef civilne uprave dr. Siegfried Überreither, ki je dajal tudi naredbe. Na čelu civilne uprave okupirane Gorenjske pa je bil Franz Kutschera, in sicer kot namestnik šefa za Koroško dr. Friedricha Rainerja.

Kar je bila na Spodnjem Štajerskem kot edina dovoljena politična organizacija Steirischer Heimatbund (Štajerska domovinska zveza), to je bila za Gorenjsko Kärntner Volksbund (Koroška ljudska zveza), ki je imel iste naloge.

V primeru, da se kdo vabilu k vpisu ni odzval ali je pobegnil, so izvajali represalije nad njegovo družino. Zvezni vodja Štajerske domovinske zveze je izjavil, »da mora izginiti ves rod tistega, ki ni z Nemci« (Seine ganze Sippe muss ausgerottet werden).

Prva naloga gestapa in narodnih izdajalcev je bila, da je aretiriral in zaprl na tisoče naših ljudi. Že dne 18. aprila 1941 so izšle Himmlerjeve

smernice o odstranitvi vseh slovenskih elementov, »od katerih je pričakovati, da bi se mogli glede na osebnost, njihov prejšnji položaj ali politično udejstvovanje upreti procesu regermanizacije in organizirati nova slovanska žarišča nemirov«. Tako je bilo po teh Himmlerjevih smernicah v letu 1941 izseljenih v Srbijo in na Hrvaško 17.317 oseb. Okupatorjev namen pa je bil, da bi iz zasedenega slovenskega ozemlja preselil 260.000 Slovencev; to preseljevanje mu je preprečila narodova osvobodilna vojna. V Obotanju in Posavju je leta 1941 in v prvi polovici leta 1942 izselil iz posebnih državnih razlogov v taborišča v Nemčijo nad 36.000 Slovencev. Na ta izpraznjena mesta je naselil Kočevarje in Besarabce.

Pobeg teh preseljenih Slovencev iz taborišč v rajhu so najstrožje kaznovali. Kdor je vedel za pobeg ali pomagal pri njem, je bil obešen. Družino pobeglega in njegove sorodnike pa so poslali v koncentracijsko taborišče. Otroke so staršem odvzeli in poslali v otroške domove. (Akt št. 3220. Reichsführer SS dne 22. IX. 1942.)

Uradi in organizacije, ki so se bavile z izseljevanjem, preseljevanjem, zapiranjem naših ljudi v koncentracijska taborišča in ugrabljanjem naših otrok, so bili:

1. Urad državnega komisarja za utrjevanje nemštva (Reichskommissar für die Festigung des Deutschen Volkstums — RKFDV). Vse zaplenjeno premoženje zaprtih in izseljenih Slovencev je takoj po njihovi aretaciji prevzel ta urad oziroma njegova podružnica — urad za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem, ki je bila v Mariboru. Svoje ekspoziture je imel po vseh večjih krajih Spodnje Štajerske.

2. Glavni urad za čistost rase in preseljevanje (Rasse und Siedlungshauptamt — RUSHA). Uslužbenci tega urada so izvrševali rasne preglede naših ljudi ter dajali predloge, kdo izmed pregledanih Slovencev pripada nordijski rasi in koga je treba kot v rajhu nezaželenega izseliti. Eksperti te ustanove so imeli odločilno vlogo pri vpisovanju v Štajersko domovinsko zvezo in Koroško ljudsko zvezo l. 1941, kakor tudi kasneje pri pregledu rasne čistosti otrok ustreljenih talcev in otrok partizanskih družin v taboriščih.

3. Nemška naseljevalna družba (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft — DAG) je bila v sestavi uradov državnega vodje SS, državnega komisarja za utrjevanje nemštva in šefa policije. Družba je prevzela v upravljanje posestva naših izseljencev. Sedež te družbe za predele Spodnje Štajerske je bil v Rajhenburgu (sedaj Brestanica).

4. Nemška preselitvena in upravljalna družba (Deutsche Umsiedlungs- und Travenhandgesellschaft — DUT) je bila prav tako pod Himmlerjevim nadzorstvom. Njena naloga je bila, da urejuje premoženje in pravne zadeve vseh preseljencev. Namen te družbe je bil, da zabriše in olepša nasilni odvzem lastninskih pravic praviim lastnikom.

5. Repatriacijski urad za etnične Nemce-folksdojčerje (Volksdeutsche Mittelstelle — VOMI) je imel na skrbi okoli 1500 taborišč. Ta urad bi moral opravljati svojo nalogo po sledečih Himmlerjevih navodilih:

a) da preseli nazaj tiste nemške državljane in etnične Nemce, ki so primerni za stalno naselitev v rajhu,

b) da odstrani škodljiv vpliv tujega dela prebivalstva, ki bi predstavljal nevarnost za rajh in nemško skupnost,

c) da ustvari nove nemške kolonije s preseljevanjem nemških državljanov in etničnih Nemcev, ki se naj vrnejo iz tujine.

Ta urad je sodeloval pri izgonu Slovencev in pripadnikov drugih narodnosti. Opravljal je zaplembe in mobilizacijo Nemcem sovražnih ljudi v nemško armado ter ugrabljaj tuje otroke.

6. Organizacija Lebensborn je bila direktno podrejena štabu državnega vodje SS Himmlerju.

Naloga te organizacije je bila, da skrbi za čistost nordijske rase, da kar se da pospešuje rojstva nemških otrok, da organizira ustanove za ugrabljanje rasno čistih otrok druge narodnosti, ki bi jih RuSHA pri rasnem pregledu spoznala kot sprejemljive za tretji rajh.

Ob začetnih pripravah za selekcijo nemške rase ter za ustanovitev organizacije Lebensborn in RUSHA je Himmler izdal zgodovino, sestav, načela in prvi temeljni zakon zaščitnih odredov, ukaz o poroki in zaroki z dne 31. decembra 1931.

Obtožnica pred VIII. ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu proti vodilnim uslužbencem organizacij, ki so se bavile z ugrabljanjem tujih otrok, navaja njihovo krivdo in dokaze zanjo.

Prve akcije za deportacije partizanskih družin, oziroma njihovih članov, so se pričele po nalogu okrožnega vodje in deželnega svetnika iz Celja — T. Dorfmeistra že avgusta 1941. Januarja 1942 pa je na Dorfmeisterov predlog izšla okrožnica Štajerske domovinske zveze št. 25—45/42 s podpisom zveznega vodje Štajerske domovinske zveze, ki zahteva da svojce ustreljenih talcev preselijo v stari rajh.

Prvo taborišče partizanskih družin in družin ustreljenih talcev je bil trapistovski samostan Rajhenburg (sedaj Brestanica). Na osnovi okrožnice zveznega vodje Štajerske domovinske zveze Franza Steindla so vodje krajevnih skupin z ostalim političnim aparatom napravili sezname oseb, ki so jih predlagali za izselitev.

Prve deportacije, ki niso bile tako množične, so bile izvršene do junija 1942, ko je izšlo posebno zaupno Himmlerjevo »Navodilo za izvedbo akcije proti partizanom in drugim ‚banditom‘ na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem«. To zaupno navodilo je bilo izdano dne 25. junija 1942 v 15 kopijah.

V tem dokumentu, ki ga je napisal Himmler, je med drugim navedena tudi kazenska akcija proti vasem, ki so podpirale bande. Nadalje, da se morajo možje tiste družine, ki se pregreši, in včasih vse moško sorodstvo, načelno likvidirati. Žene je treba aretirati in odpeljati v koncentracijska taborišča, otroke odvesti z domov in jih namestiti v tistem delu gaua, ki je že prej pripadal rajhu. O številu in rasni čistosti teh otrok je Himmler zahteval posebna poročila. Obenem so zaplenili vso imovino teh družin.

Na podlagi teh »Navodil« se je pričela deportacija partizanskih družin in družin ustreljenih talcev, ubijanje mož in fantov brez zaslišanja, kar na domovih, in požiganje vasi. Na Gorenjskem je leta 1942 po Himmlerjevih »Navodilih« doživelo dvanajst vasi usodo vasi Lidice na Češkoslovaškem.

»Vlovitveno« taborišče (Auffangslager) za partizanske družine in družine ustreljenih talcev je na Spodnjem Štajerskem bila bivša deška okoliška osnovna šola v sedanji Vrunčevi ulici v Celju. Na Gorenjskem so uredili taborišče za takšne osebe v poslopjih bivših škofovih zavodov v Šentvidu pri Ljubljani, nato pa v Goričanah pri Medvodah.

Na Spodnjem Štajerskem je bilo poleg deportacij Slovencev v Srbijo in na Hrvatsko ter deportacije iz državnih razlogov v Posavju in Obsotelju, še akcija, ki je bila sestavljena iz šestih akcij deportacije; navaja jih komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem v Mariboru dne 30. X. 1944.

Prva akcija deportacij se je pričela 3. avgusta in se je končala 6. avgusta. Druga akcija je bila 14. avgusta, komaj dober teden po prvi. Ob tej akciji so ustrelili v zaporih Starega piskra 95 talcev, med njimi 14 žena. V teh dveh akcijah, ki sta obsegali ozemlje vse Spodnje Štajerske, je okupator izvršil največji genocid nad slovenskim ljudstvom. V teh dveh akcijah so odtrgali od mater okoli 600 otrok. Ti otroci so izhajali samo iz partizanskih družin in družin ustreljenih talcev. Vse te otroke so pred odhodom v taborišča rasno pregledali. Vsi ti otroci so bili zbrani najprej v taborišču Frohleinten pri Gradcu, nato pa so jih poslali v posebna otroška taborišča, da jih prevzgoje v janičarje. Taborišča VOMI za slovenske otroke so bila: Saldenburg na Bavarskem, Neustift pri Fielsfonu, Himmelberg in Selingenporten, Eisenstein in Kastel-Amberg pri Regensburgu in druga.

Dojenčke je prevzela organizacija Lebensborn. Te otroke je dajala organizacija nacionalno socialističnim družinam, ki niso imele svojih otrok, da so jih posvojile. Prave dokumente otrok so skrbno čuvali in niso bili dostopni nikomur. Na tak način je za marsikaterim našim otrokom izginila vsaka sled ter je bilo iskanje teh otrok po vojni največkrat brezuspešno. Največ otrok za posvojitve je bilo v Lebensbornovem domu v Kohrenu. Ta dom se je imenoval Sončna trata (Sonnenwiese).

Izmed primerov odtujitve naših otrok sta posebno znana primera otroka Ivana Pirečnika in Franca Zagožena, ki so ju starši zahtevali prek

sodišč in so po večletni borbi uspeli. Bili pa so primeri, da je ameriško vojaško sodišče, ki je imelo prva leta v Nemčiji sodno oblast, prisodilo otroka rejnikom.

Nobene sledi nimamo za tako izgubljenimi otroki, ki so ostali v tujini. Najzanimivejši primer tako izginulega otroka je Viljem Goručan, dojenček iz Celja. Med Himmlerjevo korespondenco, ki se sedaj nahaja v Nacional Archives Washington, je tudi prošnja Himmlerjevega bratranca Hermana Heyderja, da bi mu Himmler preskrbel dva otroka. V prošnji obljublja, da jih bo vzgojil v nacionalsocialističnem duhu. Tako je posvojil Viljema Goručana, vnuka Josipa Goručana, ki so ga nacisti 7. julija 1942 ustrelili kot talca v Celju. Za Viljemom Goručanom ali Haymo Heinrichom Heyderjem je izginila vsaka sled.

V prvi in drugi akciji deportacije so vse odrasle moške odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz, ženske pa v podružniško taborišče Birkenau. Nad 60 let stare osebe so odgnali v posebno taborišče Buch na Bavarskem.

V naslednjih štirih akcijah deportacije niso več ločili otrok od mater. V zadnji akciji deportacije partizanskih družin in družin ustreljenih talcev, ki je trajala zadnje dni decembra 1944 in prve dni januarja 1945, so otroke v taborišču okoliške šole v Celju spet ločili od mater. Otroke so poslali v taborišče Koblenz in na Gradiščansko.

Na Gorenjskem, kjer so v 31 transportih izselili v taborišča 4185 oseb, so v večini primerov selili otroke skupaj s starši.

Usoda vseh naših otrok, ki jih je bilo deportiranih nad 10.000 v nemška taborišča, je bila vnaprej določena: otroke, ki so rasno sprejemljivi sprejme nemška skupnost, za ostale, ki niso »dobre krvi«, pa je določena vzgoja: »brati, računati in zobe snažiti«.

Podobna usoda je bila namenjena okoli 200.000 poljskim otrokom, ki se jih, po izjavi Romana Z. Hrabarja, ni vrnilo skoraj 70 %. Vsi ti so izgubljeni za Poljsko. Podobna usoda je bila namenjena tudi češkim otrokom iz vasi Lidice, pa otrokom iz Bosne in drugih evropskih dežel.

Po podatkih Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov v Sloveniji je umrlo v taboriščih 512 otrok.

Takoj po kapitulaciji tretjega rajha je poleg zavezniških štabov in UNRRE prevzela skrb za repatriacijo naših taboriščnikov, otrok v taboriščih in vojnih ujetnikov posebna vojna misija DFJ s sedežem v Parizu. Ta komisija je imela pri zavezniških štabih akreditirane svoje zvezne oficirje za repatriacijo, ki so iskali in organizirali naše ljudi. Njihova posebna skrb pa je bila tudi iskanje naših »ukradenih otrok.«

Za repatriacijo in vsestransko pomoč razseljenim osebam je bil med vladami Belgije, Francije, Luksemburga, Holandske, Norveške in Jugoslavije sprejet večstranski dogovor, da bodo organizirale povratek izseljenih oseb, ki pripadajo državam članicam Združenih narodov.

V Sloveniji so se ustanovile repatriacijske baze ob vseh obmejnih vpadnicah v našo državo in v večjih mestih. Samo repatriacijske baze v Kranju, Radovljici, Kamniku in Gozdu-Martuljku so sprejele od 1. julija do 20. septembra 4150 otrok do 16 let starosti. Otroke nad 16 let starosti so šteli k odraslim osebam. Vseh otrok, ki so jih nacisti nasilno preselili v rajh, je bilo nad 10.000.

Repatriacija naših ljudi in tudi otrok iz rajha se je končala šele v letu 1947, iz sovjetske cone pa so prihajali transporti z repatriiranci vse do poletja 1949.

Kljub močni propagandi agitatorjev, ki so odsvetovali našim ljudem vrnitev, so taboriščniki izpričali najtoplejšo ljubezen do domovine, za katero so toliko žrtvovali.

SUMMARY

The book "Kidnapped Children" tells of the tragic fate of the Štajerska (Styria) and Gorenjska (Lower Carniola) children who were literally torn from their mother's arms and breasts and deported to special children's camps throughout the Third Reich.

These Slovene children were to be brought up by the Nazis into fanatical janizars of our people. Their parents inasmuch as they were not fighting with the partisans were executed as hostages or sent to the death camps where all trace of them was obliterated. The same fate befell their children.

The memoirs of the children, who had spent their childhood in Nazi children's camps or in the homes of the Lebensborn organization are shattering contributions to the proceedings of this horrifying genocide. This book is in fact a valuable document and statement from deportees, proving just how far a fanatical national socialism can go and what the Slovene people and their children were forced to suffer in the fight for the rights and freedom of their people.

After the Yugoslav government signed to join the "Three Powers" pact in the Belvedere Mansion in Vienna, on March 25, 1941, violent demonstrations headed by the Communist Party, broke out throughout the land against the traitor government. The government fell. On April 6, 1942 Yugoslavia was attacked by Germany and Italy without a declaration of war.

Twelve days later, on April 17, 1941, Yugoslavia capitulated. The Štajerska and Gorenjska regions had already been under occupation since April 11, 1941. On arrival on occupied territory three days later, the Gestapo (secret police) were already in possession of a list of persons, collected years before by their intelligence centres, members of the Kulturbund and the fifth columnists.

Heading the civilian administration on the occupied territory of Lower Štajerska was dr. Siegfried Uiberreither who was also the issuer of all commands. His counterpart in the occupied territory of Gorenjska was Franz Kutschera assistant of dr. Friedrich Rainer chief of the occupied territory of Koroška (Carinthia).

At that time the only political organizations allowed were the Steirischer Heimatbund (The Štajerska Home League) in Štajerska and the

Kärntner Volksbund (The Carinthian Home League) for the Gorenjska region. Both had the same role.

Spurned invitations to join the organizations or escapes, effected reprisals on the families of the people concerned. The federal leader of the Štajerska Home League stated that "the race of those who are not for the Germans must vanish" (Seine ganze Sippe muss ausgerottet werden).

The Gestapo's and national traitors' first task was to arrest and imprison upon thousands of our people. On April 18, 1941 Himmler issued his orders on ridding all Slovene elements "from whom it is expected, that in accordance to their personalities, previous positions or political activities would oppose the re-germanizing process and would therefore, be the cause of new Slavic hotbeds of unrest". Thus it was that 17,317 persons were transported to Serbia and Croatia in 1941. The occupator's intention had been to deport 260,000 Slovenes from the occupied territory; however, their plans were crossed by the national liberation war. More than 36,000 Slovenes were deported, in 1941 and the first half of 1942, to the camps in Germany, from the areas along the rivers Sotla and Sava. In their stead people from Kočevje and Bessarabia were transferred to these areas.

Any attempts at escape in these camps in the Reich were severely punished. Anyone knowing of or helping with an escape was hanged. The family and relatives of the escapee were sent to concentration camps. Children were taken away from their parents and sent to children's homes. (Act no. 3220 Reichsführer SS, dated 22. IX. 1942)

Offices and organizations concerned in deporting, in emigrating, in imprisoning our people in concentration camps and in kidnapping our children were:

1. Office of the State Commissioner for Strengthening Germanism (Reichskommissar für die Festigung des Deutschen Volkstums — RKFDV). All seized property, belonging to the imprisoned or deported Slovene people was immediately confiscated after their arrest by a branch office situated in Maribor (Office for Strengthening Germanism in Lower Štajerska), which again had many more similar branches throughout Lower Štajerska.

2. The Main Office for the Purity of Race and Emigration (Rasse und Siedlungshauptamt — RuSHA). The employees of this particular office initiated race purity check-ups on our people and gave the respective proposals as to which Slovenes belonged to the Nordic race and which were to be deported as unwanted elements of the Reich. The experts of this establishment played a decisive role in the registering of people for the Štajerska Home League and the Carinthian Home League, in 1941. They were also responsible for checking race purity of the children be-

longing to the families of partisans and executed hostages in the various camps.

3. The Colonizing Society (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft — DAG). This society was incorporated in the offices of the state SS leader, the state commissioner for strengthening Germanism and in the chief of police. The society took on the administration of the confiscated properties of our deportees. Rajhenburg (the present Brestanica) was the seat of this society for the area of Lower Štajerska.

4. The German Emigration and Administration Society (Deutsche Umsiedlungs und Treuhandgesellschaft — DUT) was under the supervision of Himmler himself. Its task was to arrange the financial and legal affairs of all deportees. Their ultimate intention was to obliterate and embellish all forceful seizure of ownership rights.

5. Repatriation Office for Ethnic Germans (Volksdeutsche Mittelstelle — VOMI). They were in charge of around 1500 camps and carried out their orders along the instructions issued by Himmler:

a) to re-settle those German citizens and ethnic Germans appropriate for permanent settlement in the Reich.

b) to wipe out harmful foreign influence in the population who would symbolize danger for the Reich and the German solidarity.

c) to establish new German colonies by emigrating German citizens and ethnic Germans who had to return from abroad.

This office participated in the banishment of Slovenes and other nationals. They carried out confiscations, mobilized enemies of the Germans into the German army and kidnapped foreign children.

6. The Lebensborn organization came under the direct jurisdiction of the personal staff of the state SS leader, namely Himmler. The organization's function was: to sustain the purity of the Nordic race, to accelerate the birth rate of German children, and to organize establishments for kidnapping children of other nationalities being pure of race who would be acceptable to the Third Reich after being checked by RuSHA.

For the initial preparations for selection of the German race and the founding of the Lebensborn and RuSHA organizations, Himmler established the history, formation, principles and the first basic law of the protection orders as well as a decree on marriage and engagements, on December 31, 1931.

The bill of indictment set before the VIII American military court against the leaders of the organization for kidnapping foreign children cited their guilt with full evidence.

The first step for deporting partisan families and their relatives was taken on the orders of the head of the region and district advisor of Celje — T. Dorfmeister — in August of 1941. On Dorfmeister's proposal a circular letter was issued by the Štajerska Home League numbered

25—45/42 and undersigned by the federal leader of the league. The publication demanded the transference of the families of the executed hostages to the old Reich.

The first camp for the families of the partisans and executed hostages was the Trappist monastery of Rajhenburg (the present Brestanica). On the base of the circular letter, issued by the federal leader of the league — Franz Steindl — leaders of the local groups with the rest of the political machinery made up lists of people proposed for deportation.

Deportations were not as numerous until June 1942. On June 25, 1942 Himmler issued fifteen copies of a confidential document: "Instructions for executing actions against partisans and other 'bandits' in Gorenjska and Lower Štajerska."

The same document ordered punitive reprisals to be carried out on villages assisting "gangs". Furthermore, all men of families found guilty had to be literally liquidated, with the same fate at times befalling other male relatives. Women were to be arrested and sent to concentration camps, whereas children were to be taken away from home and placed in that part of the district which had previously belonged to the Reich. Special reports on the race purity of these children were demanded by Himmler. All property belonging to these families was confiscated.

In accordance with these "Instructions" deportations of partisan families and those families of executed hostages commenced. Men and boys were executed without hearings, right on their homeland, and whole villages were burned to the ground. In 1942 the Gorenjska region, in accordance with the "Instructions", saw twelve villages suffer the same fate as had befallen the village of Lidic in Czechoslovakia.

The Collection Camp (Auffangslager) for families of partisans and executed hostages, had its seat in the former boys elementary school situated in Vrunčeva street in Celje, Lower Štajerska. Another such camp for the Gorenjska region was in the buildings of the former "Škofovi zavodi" in Šentvid near Ljubljana and later in Goričane near Medvode.

Besides the transportation of Slovenes to Serbia and Croatia and the deportations for state reasons from the area along the rivers Sotla and Sava, there was a further major activity consisting of six deportation moves as indicated by the commander of the security services and police in Maribor, Lower Štajerska, dated 30. X. 1944.

The first deportations started on August 3, 1942 and finished August 6. The second followed hardly a week later on August 14. Ninety five hostages, among whom 14 were women, were shot in the prison of "Stari Pisker" during this second deportation. These two actions ranging all over the territory of Lower Štajerska witnessed the occupator's most beastial genocide of the Slovene people. Six hundred children were torn away from their mothers and all came from the families of partisans and

executed hostages. The children were checked for race purity before being deported to camps. They were firstly assembled at the Frohleinten camp near Graz and later forwarded to special children's camps to be brought up as janizars. The VOMI camps for Slovene children were as follows: Saldenburg — Bavaria, Neustift near Fielsfon, Himmelberg and Seligenporten, Eisenstein and Kastel-Amberg near Regensburg and others.

Infants came under the charge of the Lebensborn organization. These infants were given in adoption to national socialist families without children of their own. The original documents of the children were under strict surveillance and no-one had access to them. Under these conditions all track of our children was lost and searching was hampered after the war. The greatest number of children up for adoption were in the Lebensborn home in Kohren. It went under the name Sonnenwiese (sunny meadow).

Two well known cases of kidnapped children are the Ivan Pirečnik and Franc Zagožen case. The parents demanded the children's return and after many years of bitter debating through the courts, they succeeded. There were cases however, where the American military court which was the court authority in the first years after the war, adjudged children to the foster parents. Trace of those children who remained in foreign countries, has completely vanished. Another interesting case of a vanished child is the Viljem Goručan example, an infant from Celje. Among Himmler's correspondence (now housed in the National Archive in Washington) is a petition by Himmler's cousin Herman Heyder, requesting of Himmler to arrange for him adoption of two children. Heyder promised in the petition to bring up the children in the spirit of national socialism. Viljem Goručan was the infant adopted by Herman Heyder. This same infant was the nephew of Josip Goručan, executed by the Nazis on July 7, 1942 in Celje. All trace of Viljem Goručan (Hajmo Heinrich Heyder) has disappeared.

During the first and second deportation actions children were not separated from their mothers. In the final deportation of families of partisans and executed hostages, carried out in the last days of December 1944 and the first days of January 1945, children were once again separated from their mothers. The separation took place in the camps established in the local schools of Celje. Children were sent to the Koblenz camp and Burgenland.

In Gorenjska, where thirty one transportations sent 4,815 people to the various camps, children in most cases were not separated from their parents.

The fate of all deported children (more than 10,000) was quite clear enough. Those who were, due to purity of race, acceptable to the Germans

were assimilated into their society; for the rest who were not of "pure blood" the principle of "reading, calculating and brushing of teeth" was to be their lot.

A similar fate was designed for 200,000 Polish children of whom nearly 70 % did not return after the war, according to the statement given by Roman Z. Hrabar. All the rest were lost for Poland. Czechoslovakian children from the village of Lidic and children from Bosnia and other European countries all suffered the same terrible destiny.

According to the reports issued by the Commission for establishing war criminals in Slovenia, 512 children died in the camps.

Immediately after Germany's capitulation UNRRA, the allies and a special war mission, the DFJ (seat in Paris), all undertook the repatriation of our people interned in camps during the war, including children as well as prisoners of war. This commission had their repatriating officers accredited with the allied staffs for finding and organizing our people. One of their special missions was to search for children taken by force.

For repatriating and over-all help to displaced persons, multi-lateral agreements were closed between the governments of Belgium, France, Luxemburg, Holland, Norway and Yugoslavia, to organize the return of deported people belonging to the member countries of the United Nations.

Repatriation bases were established in Slovenia at the main border entrances and in the major towns. The repatriating bases in Kranj, Radovljica, Kamnik and Gozd-Martuljek, to mention only a few, accepted 4,150 children from July 1 to September 20, to the age of sixteen. Children above that age were considered adults. The number of children sent away by force to Germany numbered more than 10,000.

Repatriation of our people including children from the Reich lasted till 1947 and from the Soviet zone transports kept arriving right up to the summer of 1949.

Despite the strong propaganda spread by agitators advising our people from returning, it did not stop them from coming back proving that their love for their homeland was stronger.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Buch »Ukradeni otroci«, »Gestohlene Kinder«, spricht über das schwere Schicksal der untersteirischen und oberkrainischen slowenischen Kinder, die aus den Mutterschössen und von den Mutterbrüsten gerissen und in Sonderlager des Dritten Reiches deportiert wurden.

Diese slowenischen Kinder wollten die Nazis in verbissene Janitscharen unseres Volkes erziehen. Ihre Väter und Mütter wurden, insofern sie sich nicht den Partisanen angeschlossen hatten, als Geisel erschossen oder in die Todeslager zwangsweise verschickt, um nach ihnen und ihren Kindern jede Spur zu verwischen.

Dieses Werk, das auch Erinnerungen jener Kinder, die ihre Jugend in den verruchten Nazilagern für Kinder oder in den Kinderheimen der Organisation Lebensborn verlebten, ist eines der erschütterndsten Beiträge und gleichzeitig als Ergänzung zur Behandlung dieses schrecklichen Genozids. Gleichzeitig sind aber diese Aussagen der Deportierten in diesem Buche ein geschichtliches Dokument und ein Beweis, wessen der fanatisierte Nationalsozialismus alles fähig war und was die slowenischen Leute und ihre Kinder im Kampfe für die Rechte und die Freiheit ihres Volkes leiden mussten.

Nach dem Beitritt der alten jugoslawischen Regierung zum Dreierpakt im Schloss Belvedere in Wien am 25. März 1941 folgten gegen die verräterische Regierung empörte Demonstrationen im ganzen jugoslawischen Staat unter Führung der Kommunistischen Partei. Die Belgrader Regierung fiel. Deutschland und Italien überfielen ohne Kriegserklärung am 6. April 1942 das Königreich Jugoslawien.

Nach zwölf Tagen, am 17. April 1941, musste Jugoslawien kapitulieren. Die slowenische Untersteiermark und Oberkrain wurden vom Okkupationstruppen schon am 11. April 1941 besetzt. Nach drei Tagen kam aufs besetzte Gebiet die Gestapo mit den Verzeichnissen jener Leute, die schon Jahre früher von ihren Erkundigungszentren, den Mitgliedern des Kulturbundes und der »fünften Kolonne«, erfasst worden sind.

Im besetzten Gebiet der Untersteiermark war damals an der Spitze der Zivilverwaltung Dr. Siegfried Uiberreither, der gleichzeitig auch über Massregeln verfügte. Der Leiter der zivilen Verwaltung Oberkrains war damals Franz Kutschera, als Chef-Stellvertreter für Kärnten aber Dr. Friedrich Rainer.

Die einzige bewilligte politische Organisation war damals in der slowenischen Südsteiermark der Steirische Heimatbund, für Oberkrain aber der Kärntner Volksbund, beide mit denselben Aufgaben. Im Falle, dass sich jemand nicht zur Mitgliedschaft gemeldet hätte oder sogar flüchtete, wurden über ihn Repressalien ausgeübt. Der Bundesführer des »Steirischen Heimatbundes« drückte sich im Hass den er dem slowenischen Volke entgegen hegte folgendermassen aus: »Demjenigen, der nicht mit den Deutschen hält, soll seine gesamte Sippe ausgerottet werden!«

Die erste Aufgabe der Gastapo und der Volksverräter war, daß sie Tausende unserer Leute verhaftete und in Kerker warf. Schon am 18. April 1941 wurden Himmlers Richtlinien über alle slowenischen Elemente, von denen zu erwarten war, dass sie — wegen ihrer Persönlichkeit, früherer Stellung oder politischer Tätigkeit dem Regermanisationsprozess widerstreben und neue slawische Brennpunkte der Unruhen organisieren werden, strengstens ausgeführt. Auf diese Weise sind wegen dieser Himmlerschen Richtlinien im Jahre 1941 nach Serbien und Kroatien 17.317 Personen ausgesiedelt worden. Die Absicht des Eroberers war, aus Slowenien 260.000 Slowenen auszusiedeln; jedoch der slowenische Freiheitskampf hat diese seine Absicht verhindert. Aus den Grenzgebieten an der Sotla und Save wurden in der zweiten Hälfte des 1941 Jahres und in der ersten Hälfte des Jahres 1942 »aus besonderen staatlichen Gründen« 34.000 Slowenen in Sonderlager nach Deutschland ausgesiedelt, an Stelle dieser aber Gotscheer und Besarabier angesiedelt.

Jede Flucht der umgesiedelten Slowenen aus den Reichslagern wurde strengstens bestraft. Jeder, der davon wusste oder sogar dazu verhalf, wurde strengstens bestraft, meistens im Lager gehängt. Die Familien der Flüchtlinge und ihre Verwandten wurden in Kazet-Lager verschickt. Die Kinder wurden den Eltern weggenommen und in Kinderheime verschickt. (Siehe Akt No. 3220 des Reichführers der SS vom 22. September 1942!)

Die Ämter und Organisationen, die sich mit der Aus-, Um- und Ansiedlung, mit den Verhaftungen unserer Landsleute in Konzentrationslager und mit der Entführung unserer Kinder befasste, waren:

1. Der Reichskommissär zur Festigung des deutschen Volkstums (RKFDV). Das gesamte beschlagnahmte Vermögen der eingesperrten und ausgesiedelten Slowenen wurde sofort nach der Verhaftung von der Zweigstelle des RKFDV in Maribor (damals Marburg a. d. Drau) übernommen. Dieses Amt hatte nämlich in allen grösseren Orten der Untersteiermark seine Zweigstellen.

2. Das Rassen- und Siedlungshauptamt (RuSHA). Die Angestellten dieses Amtes befassten sich mit Rassenüberprüfungen unserer Leute und gaben diesbezügliche Vorschläge, wer von den überprüften Slowenen der nordischen Rasse angehört und wen es nötig ist als Unerwünschten ins Reich umzusiedeln. Ihre Amtsexperten hatten die massgebende Rolle bei

der Einschreibung bzw. Erfassung in den Steirischen Heimatbund und in den Kärntnerischen Volksbund im J. 1941 und später auch bei der Überprüfung der Rassenreinheit der Kinder erschossener bzw. hingerichteter Geiseln und Kinder der Partisanenfamilien im Lager.

3. Die »Deutsche Ansiedlungsgesellschaft« (DAG), die den Ämtern des Reichsführers SS, des Staatskommissärs zur Festigung des Deutschtums und dem Chef der Polizei als ihr Bestandteil angehörte. Diese Gesellschaft übernahm die Verwaltung der Besitze jener Personen, die ausgesiedelt worden sind. Der Sitz dieser Gesellschaft für die Bereiche der Untersteiermark war in Rajhenburg (jetzt Brestanica) a. d. Save.

4. Die »Deutsche Umsiedlungs- und Treuhand — Verwaltungsgesellschaft« war auch Himmler untergeordnet. Ihre Aufgabe war, die Vermögens- und Rechtsangelegenheiten aller Umsiedler zu erfassen. Die wahre Aufgabe dieser Gesellschaft aber war darin, die widerrechtliche Wegnahme des Eigentumsrechtes der wirklichen Eigentümer zu verwischen.

5. Die Volksdeutsche Mittelstelle-VOMI — ein Amt zur Repatriierung der ethnischen Deutschen, der sogenannten Volksdeutschen, versorgte rund 1.500 Lager. Dieses Amt sollte seine Aufgabe nach folgenden Himmlerschen Richtlinien ausführen:

a) jene deutschen Staatsbürger und ethnische Deutschen rückzusiedeln, die einer ständigen Ansiedlung im Reich entsprechen;

b) den schädlichen Einfluss eines Teiles der fremden Bevölkerung, die eine Gefahr fürs Reich und für die deutsche Gemeinschaft sein könnte, zu unterbinden bzw. zu beseitigen;

c) neue deutsche Kolonien durch Übersiedlungen deutscher Staatsbürger und ethnischen Deutschen, die aus der Fremde heimkehren sollten, zu bilden.

Dieses Amt wirkte bei der Vertreibung der Slowenen und der Angehörigen anderer Nationalitäten mit, es erledigte die Beschlagnahme und Mobilisierung aller deutschfeindlichen Erwachsenen männlichen Geschlechts in die deutsche Wehrmacht und die Entführungen fremder Kinder.

6. Die Organisation »Lebensborn« war unmittelbar dem persönlichen Stab Himmlers untergeordnet.

Die Aufgabe dieser Organisation war, um die Reinheit der nordischen Rasse zu sorgen, um je mehr die Geburten deutscher Kinder zu beschleunigen, um Institutionen zur Entführung reinrassiger Kinder anderer Nationzugehörigkeit, welche bei der Rassenüberprüfung der RuSHA als ins Dritte Reich aufnahmefähig erkannt worden sind, zu unterstützen und ihnen behilflich zu sein.

Bei den anfänglichen Vorbereitungen zur Selektion der deutschen Rasse und zur Gründung der Organisation Lebensborn und RuSHA hatte Himmler das Historiat, die Zusammenstellung, die Grundsätze und das

Grundgesetz der Schutzstaffeln und den Befehl über die Verlobung und Heirat vom 31. Dezember 1931 persönlich verfasst.

Die Anklageschrift vor dem VIII. amerikanischen Militärgericht in Nürnberg gegen die führenden nazionalsozialistischen Organisationsangestellten, die sich mit der Entführung fremder Kinder befassten, hat ihre Schuld angeführt und Beweise darüber vorgelegt.

Die ersten Aktionen zur Deportation der Familien, deren Mitglieder bei den Partisanen waren, fingen bei uns auf Befehl des Kreisführers und Celjer Landrats T. Dorfmeister schon im August 1941. Im Jänner 1942 wurde auf Vorschlag Dorfmeisters ein Rundschreiben des Steirischen Heimatbundes herausgegeben, in dem verlangt wird, die Angehörigen der erschossenen Geiseln ins Altreich auszusiedeln.

Das erste Lager für Partisanenfamilien und jener der erschossenen Geiseln wurde im Trapistenkloster Rajhenburg (heute Brestanica) errichtet. Auf Grund des Rundschreibens des Bundesführers des Steirischen Heimatbundes, Franz Steindl, haben die Ortsgruppenführer, zusammen mit anderem politischen Apparat Verzeichnisse jener Personen ausgearbeitet, die zur Aussiedlung vorgesehen wurden.

Die ersten Deportationen, die anfangs zwar nicht so massenhaft vorgenommen worden sind, erfolgten bis Juni 1942, als eine besondere vertrauliche »Anweisung zur Vollstreckung der Aktion gegen die Partisanen und andere Banditen in Oberkrain und in der Untersteiermark« am 25. Juni 1942 in 15 Kopien herausgegeben wurde.

In diesem vom Himmler herausgegebenen Dokument wurden unter anderem auch die Strafactionen gegen jene Dörfer, welche die Banden unterstützen, vorgenommen. Weiter wird in diesem Dokument angegeben, dass die Männer jener Familien, die sich gegen die Besatzungsmacht verschuldet hatten, und manchmal auch die männlichen Verwandten, grundsätzlich zu liquidieren, deren Frauen aber zu verhaften und in Konzentrationslager zu führen sind, ihre Kinder aber von zu Hause fortgeschickt und in jene Teile der deutschen Gaue versetzt werden müssen, die schon früher zum Reich gehörten. Von der Zahl und Rassenreinheit dieser Kinder verlangte Himmler besonders ausführliche Berichte. Gleichzeitig war auch das gesamte Vermögen dieser Familien beschlagnahmt.

Auf Grund dieser »Anweisungen« fingen die Deportationen der Partisanenfamilien und der erschossenen Geiseln an, das Töten der Männer und Jungmänner ohne Verhör in ihren Heimen und die Brandlegung von Dörfern. In Gorenjsko (Oberkrain, Oberland) erlebten im Jahre 1942 nach Himmlers Anweisungen zwölf slowenische Dörfer das Schicksal von Lidice in der Tschechoslowakei.

Als Auffangslager der Partisanenfamilien und jener hingerichteten Geiseln in der Untersteiermark galt die einstige Knabenvolksschule für die Celjer (Zillier) Umgebung in der jetzigen Vrunč-Gasse in Celje. In

Oberkrain wurden für diese Zwecke die Gebäude der einstigen bischöflichen Anstalten in Šentvid (St. Veit) bei Ljubljana, später in Goričane bei Medvode, benützt.

In der Untersteiermark wurden noch, ausser der Deportationen der Slowenen besonders aus den Gebieten an der Sotla und Save nach Serbien und Kroatien »aus staatlichen Gründen« noch sechs Deportationsaktionen unternommen, die der Kommandant der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes der in Untersteiermark in Maribor (Marburg a. d. Drau) am 30. Oktober 1944 vorher erwähnt hatte.

Die erste Deportationsaktion fing am 3. August 1942 an und endete am 6. August; die zweite folgte am 14. August, also kaum eine Woche danach. Bei dieser Aktion wurden in den Gefängnissen des sogenannten »Stari pisker« (des »Alten Topfes«) in Celje 95 Geiseln erschossen, unter ihnen auch 14 Frauen. In den beiden obengenannten Aktionen, die das Gebiet von ganz Untersteiermark umfassten, verübte der Okkupator die grösste Volksvernichtung gegen das slowenische Volk. Zu diesen zweien Aktionen entriss der Feind ihren Müttern sechshundert (600) Kinder, die nur den Partisanenfamilien und jenen der hingerichteten Geiseln gehörten. Alle erwähnten Kinder wurden vor der Verschickung in verschiedene Lager noch rassistisch überprüft. Zuerst waren die Kinder im Lager Frohnleiten bei Graz, später wurden sie aber in besondere Kinderlager überführt, um sie dort zu nazistischen Janitscharen zu erziehen und umzuschulen. Die Lager VOMI für slowenische Kinder waren in Saldenburg in Bayern, Neustift bei Fielsfon, Himmelberg in Seligenporten, Eisenstein und Kastel-Amber bei Regensburg.

Die Säuglinge übernahm die Organisation Lebensborn. Diese Kinder wurden dann fanatischen nationalsozialistischen Familien, die kinderlos waren, übergeben. Die ursprünglichen Dokumente dieser Kinder sind strengstens geheimgehalten worden und waren niemandem zugänglich. Auf diese Weise ist für manches unserer Kinder jegliche Spur verlorengegangen und damit war jedes Suchen dieser Kinder meistens erfolglos. Die meisten dieser Säuglinge, fürs Aneignen an Nazifamilien bestimmt, waren im Lebensborn — Sonnenwiese genannt — in Kohren.

Als Zeugen der Entfremdung unserer Kinder sind besonders bekannt die Fälle der Kinder Pirečnik Ivan und Zagožen Fran, die von den Eltern gerichtlich zurückverlangt wurden und es ihnen dies nach mehrjährigem Prozess auch gelang. Es waren aber auch Beispiele, dass der »Amerikanische Militärgerichtshof«, der die ersten Jahre nach dem II. Weltkrieg die Gerichtsmacht ausübte, das Kind auch den Pflegeeltern zuerkannte. Keine Spur ist aber von jenen verlorenen Kindern — die in der Fremde geblieben waren. Eines der interessantesten Beispiele eines solchen verschwundenen Kindes ist der Fall von Viljem Goručan, eines Säuglings aus Celje. Zwischen der Himmlerschen Korrespondenz, die sich jetzt im

Nationalarchiv in Washington befindet, wurde auch ein Gesuch von Himmlers Cousin, Hermann Heider, an Himmler gefunden. Er bat ihn nämlich, er soll ihm zwei Kinder besorgen und verspricht ihm, die beiden Kinder im nationalsozialistischen Geist zu erziehen. Auf diese Weise erzogen die Eheleute Heider das Kind Viljem Goručan, den Enkel des Josef Goručan, den die Gestapo am 7. Juli 1942 in Celje als Geisel erschossen hatten. Von Viljem Goručan, — später zum Haymo Heinrich Heider umbenannt, ist jegliche Spur verloren gegangen.

Bei der ersten und zweiten Deportationsaktion wurden sämtliche erwachsene Männer in das Konzentrationslager Auschwitz, die Frauen aber ins Zweiglager Birkenau geführt. Über 60 Jahre alte Personen wurden im Sonderlager Buch in Bayern untergebracht.

Bei den nächsten vier Deportationsaktionen wurden die Kinder nicht mehr von den Müttern getrennt. Bei der letzten diesbezüglichen Aktion gegen die Partisanenfamilien und jener der erschossenen Geiseln, welche in den letzten Tagen des Monats Dezember und in den ersten Tagen des Jänners 1945 durchgeführt wurden, hatte man die Kinder aus dem Lager der Celjer Umgebungsschule wieder von den Müttern getrennt und in die Lager Koblenz und nach Burgenland verschickt.

In Oberkrain, von wo man in 31 Transportzügen 4.185 Personen ausgesiedelt hatte, wurden in den meisten Fällen die Kinder zusammen mit den Eltern gelassen.

Das Schicksal aller unserer Kinder, von denen über 10.000 in die deutschen Lager deportiert wurden, war folgendermassen vorbestimmt: Jene Kinder, die rassisch für die deutsche Gesellschaft annehmbar waren, wurden von dieser angenommen, für alle anderen, die kein »reines« Blut bezeugten, ist aber folgende Bildung vorgesehen: Lesen, Rechnen und Zähneputzen.

Das gleiche Los war auch den über 200.000 polnischen Kindern bestimmt und von denen, nach Aussagen des Roman S. Hrabar, sind nur 70 % in die Heimat zurückgekehrt. Alle anderen sind für Polen verlorenggegangen. Das gleiche Los war auch für die tschechischen Kinder aus dem Dorfe Lidice vorgesehen, dasselbe auch für die Kinder aus Bosnien und aus anderen von der deutschen Wehrmacht besetzten Gebieten Europas.

Nach den Angaben der Kommission für Feststellung der Kriegsverbrechen seitens der Gestapo usw. in Slowenien, starben in den Lagern 512 Kinder.

Sofort nach der Kapitulation des Dritten Reiches übernahm die Sorge zur Repatriierung unserer Lagerinsassen, der Kinder in den Lagern und der Kriegsgefangenen neben den Stäben der Verbündeten und der UNRRA eine besondere Kriegsmission des DF Jugoslawiens mit dem Sitz in Paris; diese hatte bei den Stäben der Verbündeten eigene Bundesoffiziere zur Repatriierung unserer Leute akkreditiert und zwar mit der

Aufgabe, sie aufzusuchen, zu organisieren und heimzuführen. Ihre ganz besondere Sorge galt auch der Ausforschung nach unseren gestohlenen Kindern.

Zur Repatriierung und zur allseitigen Hilfe den ausgesiedelten Personen wurde zwischen den Regierungen Belgiens, Frankreichs, Luxemburgs, der Niederlande, Norwegens und Jugoslawiens mehrere Übereinkommen, unter anderen auch die Rückkehr der ausgesiedelten Personen, die den Mitgliederstaaten der Vereinten Nationen gehören, abgeschlossen.

In Slowenien wurden an allen Grenzpunkten und in grösseren Städten Repatriierungsbasen organisiert. Nur die Repatriierungsbasen in Kranj (Krain), Radovljica, Kamnik und Gozd-Martuljek hatten vom 1. Juli bis 20. September 1945 rund 4.150 Kinder bis zu 16 Jahren angenommen. Alle rückkehrende Kinder über 16 Jahre alt wurden zu den Erwachsenen gezählt. Zusammen wurden von den Nazis über zehntausend unserer Kinder zwangsmässig ins Reich ausgesiedelt.

Die Repatriierung unserer Leute und auch unserer Kinder aus dem Reich wurde erst im Jahre 1947 abgeschlossen, aus der Sowjetzone aber kamen Transporte mit den Repatriierten bis zum Sommer 1949.

Trotz der grossen Propaganda verschiedener Agitatoren, die unseren Leuten die Rückkehr in die Heimat abrieten, bezeugten unsere Lagerinsassen die wärmste Liebe zum Vaterland, wofür sie soviel geopfert hatten.

VSEBINA

Uvod	5
Okupacija in deportacije	9
Himmler in organizacija njegovih uradov	29
Od domačih ognjišč v taborišča	53
Ugrabljanje tujih otrok	209
Otroci obtožujejo	225
Dnevnik Slavka Preložnika	313
Materina izpoved	333
Taborišča naših ljudi	357
Vrnitev v domovino	363
Ivan se je vrnil domov	389
Usoda Ivana in Elice Acman	395
Marija, moj otrok	415
Sklepna beseda	455
Resumé	456
Summary	463
Zusammenfassung	469

Stane Terčak
UKRADENI OTROCI
Druga, izpopolnjena izdaja

Opremil
Ernest Krnaič
Založil in izdal
Zavod Borec

Za zavod
Vladimir Kavčič

Natisnila
Tiskarna ČGP »DELO«
V Ljubljani

Po mnenju Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo
št. 421/73 je knjiga oproščena temeljnega davka od prometa
proizvodov.

